

ספר

ארחות חיים

להרא"ש ז"ל

עם

דרך ישרה

משנה הלכות

ובסופו אגרת התשובה לרבינו יונה ז"ל

הוצאה חדשה עם כמה תיקונים והוספות

אשר חנן ה' את עבדו מקים מעפר דל

מנשה הקטן

אבדק"ק אונגוואר וראש ישיבת בית שערם בברוקלין נוא יארק

בן לאאמור"ר הקדוש חסיד וענין מחץ ר' אליעזר זאב

שנהרג ונשרף עקה"ש, הי"ד

יוצא לאור ע"י

מכון משנה הלכות גדולות

שנת תשנ"ט לפ"ק

Published by

Mishne Halachoth Gedoloth Institute

Under the leadership of

Rabbi Menashe Klein

of Ungvar

Dean of Yeshiva Beth Shearim

1578 53rd Street

Brooklyn, NY 11219

לרכוש ספר זה או תקליטור תורני של כל הספרים

עם תוכנית חיפוש ובתבנית צילום, להתקשר:

To purchase printed copies of this volume or a Compact Disk
containing all the volumes in searchable text files & PDF format,
contact:

ארה"ב (888) 498-8642 Toll Free

ניו יורק (718) 851-0806

ארץ ישראל (02) 587-0613

MishnaHalachos@mail.com

תרומתכם תאפשר לנו להמשיך בהפצת תורה בישראל

Your financial contribution is appreciated as it will help us continue to spread torah
through publishing seforim and making them available on computer.

נא לשלוח תרומתכם החשובה:

Please send your generous donations to:

Machon Mishne Halachos

3301 W. Strathmore Ave.

Baltimore, MD 21215

USA

כל הזכויות שמורות תשס"ד

Copyright © 2004

דברים אחדים להוצאה חדשה

עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. מאין באת מטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רימה ותולעה ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפי ממ"ה הקב"ה. י"ל בלשון התנא מאין באת מטפה סרוחה והלא נשמתו באה מה' אלקים חיים, כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים, ומקרא מלא (בראשית א: כו) ויאמר אלקים נעשה אדם בצלמינו כדמותינו וגו' ויברא אלקים את האדם בצלמו בצלם אלקים ברא אותו, עו"ש וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה ובפרש"י ויפח באפיו עשאו מן העליונים ומן התחתונים גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים והנה נרמז לנו בתורה מעלת הנפש יסודה וסודה כי הזכיר בה שם מלא ואמר כי הוא נפח באפיו נשמת חיים להוריע שלא בא מן היסודות כאשר רמז בנפש התנועה גם לא בהשתלשלות מן השכלים הנבדלים אבל הוא רוח ה' הגדול מפיו דעת ותבונה כי הנופח באפו אחר מנשמתו יתן בו וזה שנאמר ונשמת שדי תבינם כי הוא מיסוד הבינה בדרך אמת ואמונה והוא מאמרם בספרי, נדרים בנשבע בחיי המלך שבועות כנשבע במלך עצמו אע"פ שאין לדבר זכר לדבר חי ה' וחי נפשך וגו' ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה מאי וינפש מלמד שיום השבת מקיים כל הנפשות שנאמר וינפש ומכאן תבין דברת שבועת אלקים והמשכיל יבין עיין רמב"ן ז"ל.

והנראה דעקביא בן מהללאל מדבר אל הגוף של האדם והנשמה לעולם לא תבא לידי עבירה והוא שואפת לטוב כי אדרבה דוקא בשביל שהיא נפש אלקי ממעל, אבל הגוף שבא מטפה סרוחה ובחטא יחמתני אמי מושך את האדם לידי תאות גשמיות שהם יד לעבירה ולכן אמר לידי עבירה, וכבר אמרו מלי כריסא זנין בישינן, ולכן מה שאמר עקביא הסתכל להגוף מדבר שיכניע את עצמו לעבודת השי"ת ולא יתגאה בעולמו וילך אחר תענוגי עולם הזה והוא מה שאמר שלמה המלך ע"ה בקהלת בתחילה החל בהבל הבלים, וזה מאין באת וזרח השמש וכא השמש דור הולך ודור בא זה ולאן אתה הולך ודע כי על כל אלה יביאך במשפט זה לפני מי אתה עתיד ליתן וחשבון ולכן סוף דבר הכל נשמע את אלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם, ואמר כל האדם הגוף והנשמה.

והנה עקביא בן מהללאל הזהירנו על האזהרות ואי אתה בא לידי עבירה שהוא סור מרע אבל לא די בסור מרע אלא ועשה טוב לעבדה ולשמרה עשה ול"ת

ועתיד אדם ליתן דין וחשבון על כל מצוה שהי' בידו לעשות ולא עשה, וכנגד השלשה דברים שהזהיר עקביא בן מהללאל שלא לבא לידי עבירה נעמיד שלשה דברים המביאין לידי עבודת הכורא עד שיתעלה לרום המעלות ויבא לידי התקון שיעור קומה ולהיות אדם השלם, ותלוי על שלש רגלים שלש אהי' שלש ראשין קדישין ועטרותיהן והבן זה מאד ושים עיניך עליו [נגד כתר חכמה וכינה] והוא קבלה מר' אברהם דיאורי ז"ל (הראב"ד בס' יצירה הובא בס' קרניים), ובס' הישר לר"ת (השער החמישי) כתב וז"ל, והנה אגלה לך סוד גדול בעבודת הבו"ת ואומר כי יש לה ג' מעלות, האחת שפלה, והשני' למעלה ממנה, והשלישית למעלה ממנה והוא עליונה. המעלה השפלה הוא הלימוד והכינה ונסיונות העולם ואורך הימים והנה אלאה ארבעה עמודים אשר בהם יקנה האדם השכל והיא המעלה השפלה. ומן המעלה הזאת יעלה האדם למעלות האהבה והיראה והחכמה, והם כשלשה עמודים, ובעבור כי הענפים רבים והעיקר מעט עד אשר יגיע לאחד וכל אשר ירחקו הענפים מן העיקר ירבו וכל אשר יקרבו ימעטו עד שיגיעו לאחד ע"כ עמודי המעלה השפלה ארבעה עמודים והשנייה אשר עליה שלשה ואלה השלשה כשיתנהג אדם בהן כראוי יעלה בהם אלא המעלה השלישית והוא האמונה והעבודה והם שני עמודים ומאלה השנים יעלה האדם להדבק בתבונה העליונה אשר היא אחת והיא השגת רצון הא' ית' ולהדבק בו ושים לבך וראה איך יתחיל האדם לעלות ממעלות רבות אל מעלות מעוטות עד אשר יגיע אל האחד ושם יעמוד כי אין אחרי האחד המושכל דבר.

ובזה מוכן לשון הקרא ואתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי ליראה והקשו ז"ל אטו יראה מילתא זוטרתא היא ומשני אין לגבי משה מילתא זוטרתא היא וצ"ע לשון כי אם ליראה והרי תרי"ג מצות נאמרו למשה מסיני ועוד הרי אמר אין לגבי משה ואטו משה לא קיים תרי"ג מצות ובגמ' סוטה וכי לאכול מפרי' הוא צריך אלא לקיים מצות התלויות בה ע"ש והבן. ולהנ"ל כיון דלאחר שיגיע אל כל המעלות המעלה העליונה שאין אחריה להדבק בתבונה העליונה אשר היא אחת אתי שפיר כי אם ליראה והבן מאד. וכיון דיש שני מיני יראה יראה תתאה שהוא לקיום מצות ית"ש בכחי' סור מרע ועשה טוב ויראת העונש וכן המתבונן בגדלות ה' דאיהו ממלא כל עלמין וצופה ומביט ומשגיח על כל וועושה חסד לאוהביו ומשלם לשונאיו ע"פ ומהארץ לרקיע מהלך ת"ק שנה ובין רקיע לרקיע כו' רגלי החיות כנגד כולם אעפ"כ נקרא יראה זו חיצונית ותתאה מאחר שנמשכת מהעולמות שהם לבושים של המלך הקב"ה אשר מסתתר ומתעלם ומתלבש בהם להחיותם ולקיימם להיות יש מאין, רק שהיא השער והפתח לקיום התורה והמצות. אך היראה עילאה ירא בשת ויראה פנימית שהיא נמשכת מפנימית

אלקות שבתוך העולמות וברוח פיו כל צבאם והרי כל העולמות וצבא השמים והשמים כולם בטלים במציאות בדבר ה' ורוח פיו וכלא ממש נחשבו וכולל כל האדם וגם גופו ונשמתו זאת החכמה והיראה עילאה, ועיין ליקוטי אמרים, מה שהאריך בזה, ומיהו לא יחשוב אדם שאפשר לבא לידי יראה עילאה זולתי יראה תתאה שאי אפשר להשיג ליראה ולחכמה ולשום מדריגה ומעלה ממעלת התורה רק ע"י לימוד תורה וקיום מצות אלא שזה המדריגה הראשונה וקרא לה השפלה דלגבי יראה עילאה הוא מדריגה הראשונה שהיא התחתונה אשר זולתה א"א, ולזה אמרו ז"ל ולא ע"ה חסיד.

והנה דרך הישר להתקרב לפני אלקים לעסוק בתורה ומצות לשמן ולרדוף אחר המצות וע"י הדבור בקול בתורה מטהר עלמין וע"י המחשבה שמחבונן בעמקות תהורה הרי הוא עולה ונתעלה בבחינת ואתם הדבקים בה' אלקיכם בהתקשרות דבור האדם בדבר ה' זו הלכה ומחשבה במחשבה ומעשה במעשה שהוא קיום המצות, ועוד יש מעלה גדולה מזו להתבונן במצות מסי"נ ולהחליט בעצמו למסור נפשו וכבר אמר התנא אלקי ר"ע כשסרקו בשרו במסרקות של ברזל ושאלו תלמידיו רבי ע"כ ואמר כל ימי הייתי מצטער מתי תבא לידי ועכשיו שבא לידי לא אקיימנה הנה שכל ימיו ה"י מצטער שיוכל לקדש שמו ברכים בכל גופו ובגמ' ברכות א"ל ר"פ לאב"י מ"ש דורות הראשונים שלא ה"י תורתם אלא בתלתא בבי ואפ"ה כד שלף רב יהודה מסנאי ואתי מטרא וכו' ואני תנינן בתליתר וכו' וצווחין ולא נענין והשיב לו אינהו הוו קא מסרי נפשיהו על קדושת השם ע"ש ועיין ר"ן דרוש ששי אף שאמרו ותלמוד תורה כנגד כולם יש גדול מזה מסי"נ ע"ש באריכות.

והיות כי מטבע האדם אפי' בשני חברים שוים במעלה כשאחד אוהב חבירו כמים פנים אל פנים ואם אחד נתעלה מהשני ואכתי אהבתו אליו ונתרבה על אחת כמה וכמה אם אחד הוא בן מלך ומראה לו אהבה ואח"כ נתעלה להיות מלך ואכתי מראה אהבה אהבת חבירו אליו עד אין סוף ועושה כל פעולות שלא יקניט את חבירו המלך ואדרבה עושה כל טצדקאות שימשיך המלך אהבתו ויגדיל אליו, עאכ"ו נפש בשר ודם אשר בחר בנו הקב"ה מכל העמים והוא המלך מלכי המלכים מלא כל העולם כולו ולית אתר דפני מיניה רבבות מלאכים לאין קץ משמשין דכתיב אלף אלפין ישמשוניה וריבו רבבן קדמוהו ולגודויו אין מספר וכולם שואלין אי מקום כבודו ועונים מלא כל הארץ כבודו ונתן לנו את התורה והבדילנו מן הטועים וחי עולם נטע בתוכינו וקדשנו במצותיו ע"ד קידושין קדושים תהיו כי קדוש אני והדבק במדותיו כשאדם זוכה ומשיג זה לבו נמס בקרבו מאהבתו אליו שקרבנו לעבודתו ואזכה להיות מעבדיו הפחותים

ולשמשו בקיום תורה ומצות, וז"ש דהמע"ה אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתו בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו שבתו בבית ה' הוא לישב בלימוד התורה ולחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו ע"י התבוננות לבא לנקודה נפלאה רצוננו לראות פני מלכנו.

ומעתה זה הספר ארחות חיים המיוחס לרבינו הגדול הרא"ש ז"ל שהראה לנו ארחות חיים להגיע למעלות הדרושות מבני אדם מפורסם בעולם ובפרט בין בני תורה, ר"ל היות כי לאו כל אנפין שוין ולא כל הדרכים הולכין אל הים ים התורה וכבר אמר רבינו הקדוש (אבות פ"ב מ"א) איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם ומיהו קיצר בדבריו כדרך התנא כל שהוא תפארת לו וכו' ולא הרחיב יותר כי להם ה' זה די והותר להבין ומיהו רבינו ראה דורות האחרונים שצריך הדרכה יותר, לכן באר את הדרך הישר אשר בו נלך ונזכה ליראה עילאה מיראה תתאה הפך בה והפך דכולה בה.

וזה לפני כמה שנים כתבתי קצת ביאורים והערות בדברי רבינו מפה ומפה ואז חברתי לטהור דברי המעוטים והוטבו הדברים בעיני לומדי התורה ושחריה ועכשיו ספו ותמו הנדפסים נתעוררתי לחזור ולהדפיס בעזה"י והוספתי קצת הוספות ותיקונים בהוצאה זו והנני מקוה שיתן ה' ואזכה עוד לשוב לה' בתשובה שלמה בזכות הרבים ולא כתבתי להתגדר כי אין אלו אלא מעשה העתק ממקום למקום ומעשה אומן סופר ומ"מ יש בקצת ענינים לעורר גם אחרים ובזכות זה יזכנו ה' לראות בנים וכני בנים עוסקים בתורה ומצות לשמה.

והיות כי דרכי מאז להזכיר גדולת ה' בכל הוצאת ספר לשמו ית' וכמה וטובים ממנו שהיו כותבין ח"ת נאספו בשואה ע"י הנאצים הארורים, ואתה יגדל נא כח ה' לאמר אשר הוציאנו ממצר-ים מכורות הברזל בירקענוי, אוישוויץ, גלייעוויץ, בוכענוואלד, וארץ הארורה והטמאה גערמאניא ועוד מחנות השמדה אשר הכינו הני נאצים נועצי ה' להשמיד ולהרוג ולאבד את רוב מאחינו בני ישראל בערי יודאפף משנת תרצ"ח עד שנת תש"ד, ואבי ואמי עזבוני וה' יאספני מה נאמר השונא שאל איה גבורותיו ואי' חסדיו ואני אומר הן הן גבורותיו כך אנן בוטחים ובשמך מתדבקין אין כמוך ואפס בלתך, ירא ה' וינקום נקמת דם עבדיו השפוך למען שמו הגדול המחולל בין העמים, ויגאלנו גאולת עולם בכיאת משיח צדקינו ובנין בית מקדשנו בב"א.

והנני בברכה ובתפלה לקיים בנו חכמי ישראל רבנן ותלמידיהון הם ונשיהן ובניהם ובנותיהם וכל אשר להם, ביתי ולכל בני המשפחה יוסף ה' עליכם ככה,

והברכה אחת לך אבי הנני בברכה לכל ידידינו תלמידינו ואוהבי שמו ית' ולכל אנשי קהילתנו קהילת אונגוואר פה בארה"ב ולהבחל"ק קרית אונגוואר בארצנו הקדושה ולכאנ"ש החותם בברכה המצפה לישועת ה' בכליון עינים בלב ונפש,

ער"ח מרחשון לסדר נח איש צדיק תמים התשנ"ט פה בניי יצו"א

מגשה הקטן

בן הקדוש אמור"ר אליעזר זאב

וא"מ הצדקנית והקדושה רחל לאה הי"ד

הקדמה

רבי אומר איזו היא "דרך ישרה" שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם (אבות פ"ב מ"א) האמנם שלמה המלך (משלי י"ד) כתב יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות (קידושין מ' ע"ב) ולפי שיש ב' דרכים ישרים אחד דרך ישרה לפני איש שח"ו אחריתה דרכי מות ואחד דרך ישרה שמביא האדם לדרכי החיים חיים נצחיים בזה ובכא, לכן אמר רבינו הקדוש איזו דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם. וא"ת א"כ לפעמים יעבור על מצות קלות כדי שימצא חן בעיני חבריו ויהי תפארת לו מן האדם ולכן מזהיר עליו והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה. ואמרו ז"ל יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר רץ כצבי וגבור כארי וכו' ועיין טור א"ח סי' א' ואל תתבייש מפני המלעיגים ולכן סידר לן רבינו הגדול הרא"ש ז"ל ארחות חיים שהוא הדרך הישרה שיבור לו האדם ולהזהר בהם לסור ממוקשי מות ולאור באור החיים.

ולפי שטעמתי מעט מדבשו ולקטתי איזה ענינים וכמה ביאורים בדרכו הישרה של רבינו הגדול בעל ארחות חיים קראתי להם בשם דרך ישרה שהוא הדרך הישר שיבור לו האדם לסור ממוקשי מות שכתב במשלי הנ"ל ולאור באור החיים שהוא משנת רבינו באבות הנ"ל. גם כי ודרך ישרה במספר קטן עולה בגימטריה שמי ושם אבותי אמרו"ר אליעזר זאב וא"מ רחל לאה הקדושים שמסרו נפשם עקה"ש ונהרגו ונשרפו ע"י היטלער ומשרתיו ימ"ש וזכרו בשנת תשי"ד בבירקענוי ביום שנתנה בו תורה יום ב' דשבעות הי"ד. וקראתי ספר זה על שם הי"ד שהדריכו אותי וחתכו אותי בדרכי התורה והיראה ללכת בדרך ישרה ולא לנטות ימין ושמאל, ועל דרך של דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום.

אם לא תדעו לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן (שה"ש א' ח') הוא תשובת הרועה [רוה"ק] על שאלת כנסת ישראל הגידה לי וגו' שלמה אהי' כעוטי' על עדרי חבירך כלומר בין גדודי האומות הסומכים על אלהים אחרים ויש להם מלכים ושרים, להראות להם הדרך ולהנהיגם בארחות שלהם ואנו אין לנו לא כהן ולא מלך ולא נביא כמאז ומלפנים, ורוח הקודש [זו היא תשובת הרועה] משיבם אם לא תדעו לך להיכן תלכי לרעות צאנך את היפה בנשים, שחדל לך הרועה מלהנהיג אותם שאין לנו מנהיג כימים הראשונים ואנחנו מסובכים ומסובכים בין האומות צאי לך בעקבי הצאן הסתכלי בפסיעות שהלכו הצאן

וסימני העקבים שפסעו בהם ניכרים [פוסטאפפּען בלע"ז] ואותו הדרך לכי ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים, שאם לא תדעי כנסת ישראל ועדתי היפה בנשים בין שאר האומות איכה תרעי ותנצלי מיד המציקים להיות ביניהם ולא יאבדו בניך ביניהם ח"ו, התכוננו בדרך אבותיך הראשונים שקבלו התורה במסורה מפי משה רבינו ע"ה ושמרו משמרתו ומצוותיו ולכו בדרכיהם עין רש"י שם.

חשבתי דרכי והתכוננתי ב"ארחות החיים" וסבותי לדרוש את מסכות הזמן מראש ועד סוף וכאשר ראיתי דור הולך ודור בא, על ארץ רבה, בונה בתים, נוטע כרמים, עושה גנות ופרדסים, מתפוזים גפנים וזתים, ונוטע בהם כל עץ פרי, ומצפה להגדיל האוצר והכרי, עושה לו בריכות מים, קונה עבדים ושפחות וכל אשר בו רוח חיים, ובמחשבתו שלעולם יהי' קיים, כונס אוצרות כסף וזהב, ולכל אשר עיניו רואות הוא רעב, ומת ואין חצי תאוותו בידו, כי יש לו מנה רוצה מאתים בלעדו, שרואה רודף אחר תענוגות בני אדם, ממציא רעיונות לא שזפתן עין אדם, לרקום וללבוש בגדי שרים, פרץ גדר ומקפץ על ההרים, להרבות ולהגדיל עסקיו וכל אשר לו, ואשר שואלין עיניו אינו מונע מהם, ומוסר נפשו להשיגם להם, ומהווה לו בכל עמלו ורעיוני לבו, שהוא עמל תחת השמש להשיג תאוות לבו, כל ימיו מכאובים וכעס, גם בלילה לא שבת לבו מעמל ודאגה בלי לדעת, שהוא עמל ומניח לאחרים, והלואי שיהי' כאחד החברים, וראשונה קרבם הוות, אחר התאוות, והן היו למסור מעל, אחרי הבעל, וישת על המדבר פניו, ארץ אשר לא עבר ישראל מלפניו, ולא ישב אדם שם, לחטאת ולאשם, לפני הפרוצים והעזות, היושבים בערי הפרזות, ויטו לבם אחרי עיניהם, וכל אשר ראו מהם לא מנעו מאליהם, כי לא ידעו דרך האמונה, הטוב והישר והנכונה, וימליכו עליהם, את מראה עיניהם, לזנות אחריהם, וברכות הקנאה והתאוה, ירבה עליו העזות והגאווה, לאמור נעלה במסילה, להיות לשם ולתהילה, בתוך עמי הארץ, כחצרון ורמון פרץ, היושבים ראשונה, בין מחזיקי כסף מי מנה, והם פרוצי הדור, פורצי פרצות ושוברי הגדר, כספם וזהבם מפזרים להראות הסדר, והוא מושל במגדל עדר, לבזות ת"ח הלומד בעמל, כי גם הוא בקי במה אובסין את הגמל, כי לא נקראים אלופים, מלבד שרי אלפים, הם היושבים ראשונה, במלכות כל עם ומדינה, אך אחיהם, המחזיקים על ידיהם, את צרורות כספיהם, שרים ייחשבו אף הם, אכן לא עלו במעלתם, כי האל"ף אין איתם, ואם האל"ף לכל האותיות ראשון תחילה, גם זה יתכן להיות ראש לעם סגולה, גם כמוהם, לא נופל אנכי מהם.

ואלה וכאלה הדרכים רבים בהם אווזים, אנשי חסרי דעת רקים ופוחזים, ומתפרצים פרץ, עלי פרץ, בוטחים בחילם ומתגאים עלי ארץ, יעלו בשררה,

משרתי ע"ז, וקוראים את עצמם צדיקים, העוסקים בנזיקין, וגם בכסף ורכושים, בערי עריהם ומלבושים, תתפארגו הנשים, וכל משכיל יאהב, פרק הזהב, וזהב הארץ היא טוב, לוזה ואינו פורע החוב, וראש האמת לאות, אין לו שק מלא מעות, ועיקר כל היחסים, עושר ונכסים, ואם החכמים גדלו, ועל עשרה יוחסין עלו, מה בצע בשורש, והוא עני וראש, הלכה כדברי האומרים, הכסף מטהר ממזרים, ומעלין ליוחסין על פי עד אחד, כ"ש בהתחבר שניהם יחד, הפסול נתפר כמלא מחט, וממשפחת החסרונני, פלוני אלמוני, ויסגף אביון מעוני, לחסרון משפחת החסרונני, לשאול משפחת השאולי, לעמל משפחת העמלי, והיא יושבת בשפלה, משפחת הריב-לה, ומשפחת ארץ, עלה הפורץ, ויקחו להם נשים, כחכם חרשים, מקול אשר בחרו, מכספם אשר אצרו, זה דרכם בארחותם, והמטים עקלקלותם, ועוד יש כהנה, בחסרון מדע והחכמה, אם אין קמח אין תורה, והחסרון הלגימה, לנפש הערומה, ויהי אדם לנפש חיה, סר מדרכי ה' מלך מלכיא.

עודני מחריש ודומם, משתאה ומשתומם, לדעת סוד נאמן, על פגעי הזמן, ותהפוכות הימים, מעולמי עולמים, מדוע דרך רשעים צלחה, אין פרץ ואין צווחה, ברחובותם, בחצריהם ובטירותם, ובכל ארחותם, לבי מהרהר בתפלה, והאופן אלי נגלה, דרכיהם מוקשי מות, סופם לכא לגי צלמות, ורגלי אשיבה אל ערותיך, לשמור ולקיים מצוותיך, דרך אמונה בחרתי, על כן פקירי קול ישרתי, ארחות חיים אותי גילית, ודרכי אבות בו רצית, סולת נקיה מנופה בשלש עשר נפה, מתורת הראשונים, חכמים ונבונים, מנהגי רבינו הרא"ש ז"ל תרופה ורפואה לחולי הראש, ולכל חולה נפש, יתן לו חופש, ולכל בשרי מרפא, האוחז בו לא ירפה, ומדי עיוני בו עשיתי לו ציצין ופרחים, אולי יואיל לנפשות הנאנחים, על דרך הפרדס, ויהי לנס, פעמים בא בארוכה, ופעמים בא בקצרה, כמים קרים לנפש הצמאה והמרה, הולך וסובב פעמים דרך מוסר, ולחכם הרוצה להתייטר, ופעמים דרך דרוש, דרך אבותינו מפינו לא ימוש, ופעמים דרך הלכה, ההוגה בהם ניצל מעמק הבכה, ועל דרך שאמרו כל השונה הלכות בכל יום, מובטח לו ביישע ופדיון, בזה ובכא בהליכות, כמ"ש אל תקרי הליכות אלא הלכות, סוד ה' לא הגעתי, ולכן מלכא בדרכיהם מנעתי, ואם פעמים אחטוף וערער דברים, הלא הם מאור נסתרים.

והנה הארחות חיים להרא"ש ז"ל נתפרסם בכל תפוצות ישראל והיו לומדים בו מאז ומלפנים ומרן כק"ז הגאון בעל תוס' יו"ט ז"ל מזמן שהיה אב"ד דק"ק ווין תיקן שיקראו אותו בצבור קודם ברוך שאמר בטלית ותפילין וחלק אותו לששה

חלקים וכן בהרבה ישיבות היו אומרים אותו בכל יום אחר התפילה ועל כל פנים כימי הרחמים אלול ותשרי.

ועתה אכתוב הסיבות שהביאני לפרש דברי רבינו אלו דוקא, כי לפני כמה שנים שלח אלי ירד עליון ויד"נ הרגה"צ רבי בנימין זילבער שליט"א מבני ברק ספר ארחות חיים עם פירוש הש"א ומקה"ח ועיונים ובקש ממני אז לכתוב איזה הערות על הספר ולעשות את רצון ידידי חפצתי ושלחתי לו כמה הגהות והערות ושוב כשחזר והעלה ספרו לבית הרפוס בשנת תשל"ו עשה חסד עם ההגהות ששלחתי והרפיסם עם שער חדש בסוף ספרו ובשם ציונים והערות נקראו ונתתי לו תודה על חיבוב דברינו ומאז כמעט נשכח הענין ומיהו אחר ששמעתי מירידי שהוטבו להם הדברים וגם ירד נפשי הגר"ב הנ"ל העיר לי שאולי יהיה כדאי להוסיף במשך הזמן על ההערות שלי ולהרפיס אותן בפני עצמן וראיתי בזה הארה מן השמים להרפיס דברינו אלה ליד רבינו הגדול ז"ל ולפני איזה חדשים נתתי לבי להוסיף על הנרפס בתוספת מרובה ולהוציא לאור דברי אלו בס"ד ויהי נועם ה' עלינו ומעשה ידנו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו ומגלגלין זכות ע"י זכאי ולכן פלפתי קצת גם בדבריו וגם בדברי ירד נפשי וידנכ"ח הרגה"צ וכו' וכו' הגר"ח קנייבסקי בהשם אורחותיו ומיני ומינייהו יתקלס ברי'.

והיות כי רבינו הרא"ש מזכיר לקרוא בשבוע שחל בו ראש השנה אגרת התשובה לרבנו יונה אמרתי כדי להוציא דבר השלם להרפיס בסופו גם את דברי רבינו יונה כדי להקל על הרוצה לבוא לשלימות.

והנני בתפילה מעומק הלב ועיני ולבי לשמים שזכות רבינו הגדול יעמוד לי ולזרעי ולא ימוש ספר התורה הזה מפי ומזרעי ומזרע זרעי עד עולם ונהי' אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך עדי יביא ינון ולו יקתה עמים וכולנו הולכים בארחות חיים.

דברי אסקופה הנדרסת המתאבק בעפר רגלי חכמים ותלמידיהם לומדי תורה לשמה בלב ונפש.

מנשה הקטן

בן הקדוש אמרי"ר אליעזר זאב
וא"מ הצדקנית והקדושה רחל לאה הי"ד

יום שלישי לבריאת העולם לסדר כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים, ה'תשמ"ה פה ברוקלין נ.י. יצו"א.

ארחות חיים
להרא"ש ז"ל

עם

דרך ישרה
משנה הלכות

ואלה הדברים שיזהר בהם לסור ממוקשי מות
ולאור באור החיים

ליום הראשון

(א) להתרחק מן הגאווה בתכלית הריחוק. (ב) וכן מן החניפות. (ג) וכן

ואלה הדברים שיזהר בהם לסור ממוקשי מות ולאור באור החיים. עיין עיונים להגר"י סרנא ז"ל ולפענ"ד כוונת רבינו כאן על הקרא (משלי י"ד) יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות, וכתיב סור מרע ועשה טוב ודרשו דקודם לרץ להסיר מדרך הרע ולשוב בתשובה ואח"כ לעשות טוב דאל"כ הו"ל כעובל ושרץ צידו ולכן התחיל לסור ממוקשי מות שהוא סור מרע ואח"כ עשה טוב שהוא לאור באור החיים.

(א) להתרחק מן הגאווה בתכלית הריחוק. רבינו התחיל להתרחק מן הגאווה בתכלית הריחוק וכו', נראה כי הם שני דברים להתרחק מן הגאווה כלומר לא מיבעיא שלא להתגאות ממש שאין זה דרכי מוסר כי כל המתגאה כאילו עובד עבודת כוכבים ולא ידבק בדרך מאומה אפילו כ"ש אלא לרץ להתרחק מן הגאווה כמ"ש בנויר סחור סחור אמרינן לנזירא לכרמא לא תקרב, וזה להתרחק מן הגאווה, אלא דאכתי תשוב להתרחק במשהו או בד' אמות ודי בזה, ולכן מזהיר שיתרחק בתכלית הריחוק כל מה שאפשר. ובמשנה אבות מאד מאד הוא שכל רוח וזה בתמלית הריחוק.

ומ"ש וכן מן השקר והחזב וכן מן הרכילות וכן מן הכעס לכאורה משמע דאכולהו קאי שרץ להתרחק מהן בתכלית הריחוק ולא מצינו כן עיין אבות פ"ה מ"א קשה לכעוס ונה לרצות חסיד וכתב המח"ט אבל שלא יכעוס כלל לא נמצא בשום דיעה כי מי לנו גדול בענוה ממשה רבינו ע"ה ונאמר בו ויקצוף משה. גדולה מזו הדבק במדותיו וכתיב ביה קשה לכעוס ונה לרצות וכל

מקום דכתיב חרון אף עושה רושם וא"כ אין זה מן המדה לכאורה ונקרא ארץ אפיס ורצ חסד. גם בחנופה יש שמוחר להחניף לרשעים בעוה"ו סוטה מ"א ע"ב. ועיין רמ"א יו"ד סי' קנ"ו ס"א ובפ"ת. ומוחר להחניף לתלמידו ותלמיד לבדו (עיין בסמוך סק"ב) ולענין שקר נמי איכא מידי דמשני דדיבוריהו במסכת ובפוריא ומשום שלום בית וכן מן הליצנות נמי איכא ע"ו דליצנותא מותר בה וכן מן הרבילות ומוחר על בעלי מחלוקת לדבר.

ולולי דמסתפינא הי' אפ"ל דכאן מיירי במי שנכשל בה כבר ופי' לסור ממוקשי מות היינו שכבר נפל במוקשי מות ורואה לסור מהם ע"ד סור מרע וגם קרא דתוכחת חכם מקור חיים יש לפרש כן דכשהחכם רואה אותו עובר ונופל במוקשי מות החכם מוכיחו וזה תוכחת חכם מקור חיים לסור ממוקשי מות וכה"ג כיון שכבר נכשל בה צריך להתרחק בחלית הריחוק וכמשל הקדמוני ממקל שנחנקם לזד אחד אם רואה לפשטו צריך לעקמו לזד שני ולכן בכל הני צריך להתרחק בחלית הריחוק וזוהי יהי' אחי שפיר נמי מה שהקשו מסוטה ה' דארחב"א א"ר ת"ח צריך שיהא א' משמיני שבשמינית וי"ל דהתם כל שלא חטא מעולם אבל מי שכבר חטא צריך זהירות יותר ודברים אלו לבע"ת נאמרו ואחי שפיר הכל ועיין רמב"ם הל' דעות שנראה הכי.

(ב) וכן מן החניפות. הנה שיתף רבינו גאון עם החנופה וכבר אמר החכם (בס' מעלות ומדות מעלה י"ב) אמר חסיד אחד לתלמידיו אלו לא הי' לכם עון הייתי מפחד אליכם בדבר שהוא גדול מעון אמרו לו ומה הוא א"ל הגאות והחנף, ועיין סוטה מ"א ע"ב כל אדם שיש בו חנופה נופל בגיהנם ומביא אף לעולם, ובספרי מסעי ולא תחניפו את הארץ ה"ו אזהרה לחנפים ולדעת הרא"ם ור"ש בן גבירול ועוד ראשונים היא מכלל תרי"ג מצוות ועיין חרדים פ"ד סי' מ"ח מה שהאר"ך, ובארחות לדיקים שער החנופה ובראשית חכמה שער הקדושה פי"ב. ובמדרש אר"ש בן חלפתא מיום שגברה אגרופה של חנופה נחעומו הדינין ונתקלקלו המעשים ואין אדם רשאי לומר לחבירו מעשי גדולים ממעשיך.

ויש ג' שמוחר להחניף להם, אשחו משום שלום בית, בעל חובו שלא ילחצנו, ותלמיד לרבו שילמדו תורה ומצות, עיין ארחות לדיקים הג"ל ובראשית חכמה הג"ל ויש עוד שמצוה גדולה להחניף לתלמידו ולחבירו כדי שילמדו וכדי שישמעו דבריו לקבל תורה ולקיים מצוות וכן לכל אדם שהוא סבור שימשיך אחרו אליו שישמע לו לקיים המצוה ואם יבא אליו בכעס לא ישמע רק בחנופה יקבל תוכחות והרי הוא לזה מצוה גדולה להחניף להוציא יקר מזולל ע"ש ורבינו כנראה לא חלק. ואולי דעת רבינו דגם לאלה אסור להחניף אלא להרחיק בחכלית הריחוק ועיין לקמן אות ק"ג אל חפחה את חבירך בשפתי חלקות ובחניפות ובמש"כ שם.

ובחלקו הפוסקים אי מותר להחניף לרשעים בעוה"ז י"א שמוחר להחניף וי"א שדוקא במקום סכנה אמרו חז"ל מחניפים להם לרשעים אבל שלא במקום סכנה לא זה נראה דעת רבינו. ויש שמחלקין בין רשע שהשעה משחקת לו ובין רשע שאין השעה משחקת לו. ועיין גמ' (ברכות י"א ע"ב וסוטה מ"א ע"ב) כל המחניף לחבירו סוף נופל בידו ובגליון שם צ"ן בע"י איחא המחניף לרשע ועיין בחוס' שם ד"ה כל המחניף דבמקום סכנה מותר, ובגהש"ס צ"ן למג"א סי' ק"ג הכונה מפני דרכי שלום ואם יהי' סכנה בדבר. ועיין אור לדיקים למהר"ם פאפירא"ש סי' כ"ד הל' דרך ארץ סקכ"א ובשו"ת משנה הלכות ח"י סי' רפ"ד.

ג) וכן מן השקר והכזב. סמך שקר וכזב לחניפה כי הם זווגים זה לזה ושניהם באים להונות את חבירו אלא שהשקר ידוע רק להמשקר והחניפה יודע גם המחניף לו שהוא שקר נמצא החניפה גרע מהשקר שבחניפה הוא חוטא ומחטיא שהרי הוא מחזק את הרשע ברשעו שמחניף לו ומחזיקו על מעשיו הרעים וגם הרועים שמחזיק רשע ומכבדו יהיו סבורים שהוא לדיק ויחננו לו ג"כ כבוד. ויש מכשול גדול בכבוד רשעים כי כשיש כבוד לחכמים הצדיקים והם העליונים אז כל העם ישמעו לעצתם ועוד שאחרים יקנאו במעשיהם הטובים ויסיפו לקח ורצה הדעת וקנאה זו מותרת ומצוה הוא כמ"ש ז"ל קנאת סופרים תרבה חכמה ומתוך שלא לשמה בא לשמה, אבל בכבוד הרשעים יש חילול התורה

מן השקר (ד) והכזב. (ה) וכן מן הליצנות. (ו) וכן מן הרכילות. (ז) וכן

ועבודה חיה עזירה המכלה עלם וכשר ועוד רבים נמשכים אחריהם ועושים כמעשיהם.

עוד יש דברים בגו דכבוד רשעים מושפל כבוד הצדיקים ואין כבוד לצדיק אלא לאחר השפלת הרשע, וכמאמר החסיד (מהלים ע"ה י"א) וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק, כלומר לאחר שיגדעו קרנות הרשע תתרומם קרנות צדיק. ושקר אינו יודע רק המשקר בעצמו שחושב שמועיל לו ואפ"ה יתרחק ממנו בתכלית הריחוק ובחזרה מדבר שקר תרחק (שמות כ"ג) ובסנהדרין ל"ז עיר אחת וקושטא שמה שלא דברו בה שקר מעולם ולא מתו בלא זמנס. ושקר אין לו רגלים וקוב"ה אמת וחמתו אמת וכל זה שכתבנו מיירי בשקר שאין לו מזה ריח ולא חסרון לחבירו. אבל אם אמר שקר והוציא ממון מחבירו הרי הוא גם גחל ממון חבירו.

ומיהו אמרו ז"ל דמותר לשנות מפני דרכי שלום ונחלקו הראשונים ז"ל אי מותר להוציא מפיו שקר או רק לשנות עיין בצה"ת פ' וירא עה"פ ואני זקנתי ועיין יבמות ס"י ע"ב ובתובות י"ז כ"ד מרקדין ובפרישה וט"ז א"ע ס"י ס"ה ולקמן אות קכ"ט.

(ד) והכזב. עיין ערוך כזב [טיישען] מעין אשר לא יכזבו מימיו נראה שקר הוא בולט שקרו אבל כזב הוא קצת שקר וקצת אמת והוא מחליף הדיבור לישנא דמשחמט הכי והכי ומתחלף ובפני' (ג' י"ג) שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב. ובש"א הביא מהמלבי"ם (ישעי' כ"ח ט"ו) לחלק בין שקר לכזב דשקר יכול להתברר תיכף שקרו אבל כזב לא נודע לאלתר רק לאחר ז' ועי' ביאור הגר"א (משלי ב' כ"ד) ע"ש.

(ה) וכן מן הליצנות. הנה בקרא אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וגו' (מהלים א') ובמושג לצים לא ישב ואמר החכם (משלי כ"ב י') גרש לך ואלא מדון

וקשה היא הליצן שלא אמר הכתוב לגרש עוברי עבירה כמוהו ואדרבה אם פגע בך מנוול זה משכהו לביהמ"ד אבל הליצן גרשהו מבית המדרש ובגמ' פסחים קי"ב ע"א לא תדור בשכנניב. ועיין קידושין מ"ב ע"א. ואמרו כח ליצין אין מקבלין פני השכינה סוטה מ"ב ובסנהדרין ס"ג כל לצינותא אסירא לבר מליצנותא דע"ז דשריא וכל המתלוץ יסורין באין עליו ומזונותיו מתמעטין ונופל לגיהנום ע"ז י"ח, ושיר של שמחה בזמן הזה לשם מצוה מותר כגון בבית חתן וכלה אבל לעשות ליצנות אסור ועיין ט"ז א"ת סי' תק"ס סק"ה שיש עון גדול במה שלוקחים על הסעודה של חתן וכלה אדם ליצן ועושה שחוק בפסוקים אשרי אנוש לא יעשה זאת. גם כי השומע ליצנות חושב שזה אמת עכ"פ שמך אמת או שח"ו מתלוץ ועושה ליצנותא מד"ת ועבירה גוררת עבירה ומצוה גוררת מצוה.

ו) וכן מן הרבילות. הנה סמוך על הראשונות וכן מן הרבילות שהגם שזה אינו משקר ואינו חונף אלא אומר האמת מ"מ הרי הוא הולך רכיל ומגלה סוד חבירו וטוען מזה לזה ובקרא כתיב (ויקרא י"ט) לא תלך רכיל בעמך ובח"כ אזהו רכיל זה הטוען דברים מזה לזה הנה הגם שהדברים שנושא מראובן לשמעון אמיתיים הם מ"מ אסרה תורה דרוב פעמים גורם רע שאינו רוצה שיאמרו דברים אלו וידעו דבריו לשמעון ולאחרים ואפילו בדברי תורה כתיב (וימא ד') וידבר ה' אל משה לאמר א"ר מוסיא מנין לאומר לחבירו דבר שהוא בכל יאמר עד שיאמר לו לך אמור ת"ל מאהל מועד לאומר לאו אמור דברים הללו אלא א"כ נתן לו רשות.

והסמ"ג לארץ ט' כתב ואע"פ שאין לוקין על לאו זה עון גדול הוא וגורם להרוג נפשות רבות מישראל לכך נסמך לו לא תעמוד על דם רעך וכתיב הולכי רכיל היו כך למען שפוך דם ויש עון אחר שהוא גדול מזה והוא בכלל לאו זה והוא המספר בגנות חבירו אע"פ שיאמר אמת וכ"ש האומר שקר ומזיזא שם רע על חבירו ומני רב דימי (ב"ב קס"ד, ערכן ט"ז) אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמחוק טובתו בא לידי רעתו, ועיין סמ"ג שם וברית משה מה שהאריך.

מן הכעס. ח) שיזהר ממכשול הנדרים ט) ומאונאת הבריות הן

ז) וכן מן הכעס. הנה לזה להתרחק בתכלית הריחוק הגס כי כתבנו (לעיל אות א') דיש כעס שצריך ליה ועיין רמב"ם פ"א מהל' דעות ה"ד לא יהא בעל חמה נוח לכעוס ולא כמת שאינו מרגיש אלא בינוני לא יכעוס אלא על דבר גדול שראוי לכעוס עליו כדי שלא יעשה כיוצא בו פעם אחרת גם אמרו זרוק מרא בתלמידים וגם רבינו באות כ"ד בסמוך כתב ויתרחק מן השחוק ומן הכעס ולא כתב בתכלית הריחוק וכבר כתבנו לחלק בסק"א דהבא מיירי במי שכבר נכשל בו וצריך להתרחק כדרך שבע"ת מתרחק קצת מן הדרך הבינוני.

עוד י"ל שס"ל לרבינו שכלל צריך להתרחק מכעס יותר שכל הכועס כאלו עובד ע"ז (וזה"ק בראשית כ"ו) ובגמ' פסחים ס"ו ע"ב כל הכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ואם נביא הוא נביאתו מסתלקת ממנו ואפילו פוסקין לו גדולה מן השמים מורידין אותו הימנו ולכן ס"ל לרבינו להתרחק ממנו בתכלית הריחוק. וצפ' מטות ויקצוף משה על פקודי החיל וגו' ויאמר אלעזר הכהן לפי שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות שנחשעלמו ממנו הלי גיעולי נכרים וכן אמה מוצא בשמיני למלואים שנאמר ויקצוף על אלעזר ועל איחמר בא לכלל כעס בא לכלל טעות וכן בשמעו נא המורים ויך את הסלע ע"י הכעס טעה ערש"י שם, ולכן ס"ל לרבינו שיתרחק מן הכעס בתכלית הריחוק.

ח) שיזהר ממכשול הנדרים ומאונאת הבריות הן בממוץ וכו'. עיין מקוה"ח ועיין רבינו יונה בש"ת ש"ג אות ע"ד והענין כי יש ב' מיני נדרים אחד שנודר לחזירו ואחד שנודר בעת צרה ובעת צרה מותר לנדור והנודר לחזירו לחזק דבריו נמי אין לנדור פן יחל דברו ויאחר לשלם ולכן אמר שיזהר ממכשול נדרים היינו נדרים שינדור לחזירו שלא לנדור ואמר מ"מ יזהר מאונאת הבריות שלא תאמר כיון דאין צדי לנדור שלא אכשל נמצא עי"ז יאנה הבריות שיאמר מה אעשה הרי אין צדי לנדור לקיים, לכן קאמר שיזהר מאונאת הבריות הן בממוץ הן בנדרים אבל בלי נדרים ח"ל ר"י כי הנדר מכשול לפני הנודר פן יחל דברו או יאחר לשלם אבל צדיק חונן ונותן מבלי שידור.

א"י שהרי אמרו (אבות פ"ג מ"ג) נדרים סייג לפרישות, ובגמ' (סוטה הובא נרש"י עה"ט נשא) הרואה סוטה בקלקולה חזיר עצמו מן היין, א"כ אדרבה יש זמן שמצוה לנדור ולחזר גם כמעשה דהאי גברא שנדר לקון שערות ראשו ששמעון הנדיק אמר כמותך ירבו נודרי מזירות בישראל (מוספחא וגמ' נדרס ט' ע"ג) ובעו קפץ ונשבע וכיון שיש נדרי אסור ויש נדרי היתר ומצוה ולכן אמר שיהר ממכשול הנדרים אבל היכא דהמכשול אס לא ינדור אז ודאי מצוה לנדור.

עוד י"ל שאם נדר לנדקא וכיוצא בו ימהר לשלמו שמה יאבד לו מי שנדר בעדו או שיעני ולא יוכל לשלמו וכיוצא בו, וצא לידי מכשול.

א"י דיש נודר ומוציא בפיו ומצטל בלבו ולא הוה פיו ולבו שוין ובנדרים (כ' ע"ג) קונם שאיני פוחח לך מן הסלע והלה אומר קונם שאיני מוסיף לך על השקל שניהן רוזין בשלשה דינרין ועיין ר"ן ומפרש שם ואע"ג דנדרים שבלב הם כיון שדרך כל מוכרין ולוקחין לעשות אזלינן בחר דברים שבלב וכיון דנפקל יש לבא לידי מכשול דכיון דנדרים שבלב הם ואפשר לפעמים באמת יחליט להיות נדר עיין גמ' שם כ"א ע"ג א"ל רבינא לר"א א"ל טפי מסלע והלה אומר בדרך משקל נדרא הו' אי זרחין הוא ומסיק דתבעי ועל כיוצא בו בדברים שבלב אמרו ויראת מאלקיך כי אפשר שיבא לידי מכשול בנדרים וממילא מאנה את הבריות ח"ש שיהר ממכשול הנדרים ומאונאת הבריות הן בממון הן בדברים.

א"י שהרי אמרו (אבות פ"ג מ"ג) נדרים סייג לפרישות ולפ"ז אדרבה הרי יש זמן שמצוה לנדור ולעשות סייג עוד אמרו ז"ל הרואה סוטה בקלקולה חזיר עצמו מן היין ומעשה בניזר דשמעון הנדיק שבא מן הדרום וקוונותיו מלחלים שחורות וא"ל מה ראיית לקפץ שערות אלו א"ל רועה הייתי צבית אבא והלכתי אלל המים וראיתי צבואה שלי במים וקפץ עלי ירבו וקפץ ונשבע בניזר אמר כמותך ירבו נודרי מזירות בישראל (עיין נדרס דף ט' ע"ג ונייר). ולכן אמר להזהר ממכשול הנדרים אבל היכי דהמכשול הוא ההיפוך אז אדרבה כי ידור נדר מצוה לנדור. ועיין רמב"ם פ"ג מהל' נדרים הכ"ה. וכן אמרו נודרים בעת צרה והוא

מצוה כמבואר ביעקב אבינו.

ט) ומאונאת הבריות. (ויקרא כה:יד) וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו, ושם (כה:יז) ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלקיך אמי ה'. ובגמ' ז"מ נ"ת וכי תמכרו ממכר לעמיתך אל תונו הרי אונאת ממון אמור הא מה אני מקיים ולא תונו איש את עמיתו באונאת דברים, ואמרו שם נ"ט היכי דמי אונאת דברים אם הי' בעל תשובה לא יאמר לו זכר מעשיך הראשונים, ואם הי' גר וצא ללמוד תורה לא יאמר לו פה שאכל נבילות וטריפות ילמוד תורה, ובת"כ הוצא ברש"י הזהיר על אונאת דברים שלא יקניט איש את חברו ולא ישאלנו עלה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנחתו של יועץ, וכיון שהוא דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלקיך (עיין קידושין ל"ב).

ריש עוד ז' לארץ נוספות שלא להונות את הגר זפ' משפטים, וגר לא תונה ולא תלחצנו וגו' ודרשו לא תונה בדברים, ולא תלחצנו בממון, ובפ' תצא (דברים כג:י) בטוב לו לא תוננו, ובספרי זו אונאת דברים, ועיין מכילתא שם ולכן הלוחץ או הונה את הגר עובר בג' לארץ ועיין ת"מ סי' רכ"ט סי"ז ברמ"א שם. ואמרו אסור לגנוב דעת הבריות ואפי' דעתו של עכו"ם ומשמשו של מר שמואל נתן לעכו"ם עוף שמת במר דשחיטה וקפיד מר שמואל עליו שמואל לטעמיה דאסור לגנוב דעת הבריות ואפי' דעתו של עכו"ם והכי קי"ל דאסור לגנוב דעת הבריות ואפי' של עכו"ם (ועיין סמ"ה מצוה ס"ג, ס"ד, של"ו, של"ח, ורמב"ם פ"ז מהלי גניבה ה"ח וכתוש"ע ת"מ סי' ר"א ס"א). וגדולה אונאת דברים מאונאת ממון שזה בגופו וזה בממונו, ובמכילתא פ' משפטים פ"ג, ובתוספתא ז"ק פ"ז ה"ג שבעה גנבים הם הראשון שבגנבים גונב דעת הבריות. ודע עוד דאמר רב הונא (ז"מ נ"ט) מ"ד אל תונו איש את עמיתו, עם שאתך בתורה ובמצוות, אל תונהו, הא למדת דלא נאסרה אונאה למי שאינו אתך בתורה ומצוות כגון מין או מומר.

ועד"ה טעם אונאת דברים כי הדבר בוקע אחרים ושט למעלה ותובע דינו והגור דין נחמס ויוצא ולכן השוה הכתוב אונאת דברים לאונאת ממון,

בממון הן בדברים י' ומקנאתם ומשנאתם. יא) שלא יכנה שם

ועדיף מיניה דממון ניחן להשבון וזה לא ניחן להשבון. ודע עוד כי מצות החורה יש חליות במחשבה יש בדבור יש במעשה. החוטא במחשבה פוגם בעולם השכל שהוא עולם המחשבה, החוטא בדבור פוגם בעולם הבין הנקרא עולם המוטבע אשר משם כח הדבור, והחוטא במעשה פוגם בעולם המורגש אשר ממנו כח המעשה (מש"ד להרדכ"ו ו"ל תנ"ד) וי"ש רבינו ומאונאת הבריות כלומר הבריות כולם ואפי' עכו"ם, הן בממון הן בדברים.

י) ומקנאתם ומשנאתם. דמי שמאנה את הבריות מלבד האיסור שיש בו מה"ת דכתיב לא תאנו איש את עמיתו מביא שנאה על עצמו וקנאה על עסקיו שכל המרויה כפי הישר אין מקנאין בו הבריות אבל המאנה את הבריות ועושה עסקיו ברמי' מקנאין בו ושונאין אותו ולכן יזהר מאונאת הבריות וממילא יזהר מקנאתם ומשנאתם.

יא) שלא יכנה שם לחבירו שלא יקראנו בכינוי שכינוהו אחרים אם לא יהא נזכר ונכבד בשמו. גמ' ב"מ נ"ח ע"ב כל היורדים לגיהנם עולים חוץ משלשה שיורדים ואינם עולים הבא על א"א והמלצין פני חבירו ברבים והמכנה שם רע לחבירו ופריך מכנה היינו מלצין ומשני אע"ג דדש ב' בשמי' ע"ש. והתוס' מגילה כ"ו ע"ב ד"ה ולא הוכיחו דכיניו שאינו לא לגנאי ולא לשבח נמי יש להחמיר וכן כתבו בתענית כ' ע"ב ד"ה בחינתו אלא שאינו לא לגנאי ולא לשבח יש לו חלק לעולם הבא הביאו הש"א ובמקה"ת, וי"ל דדוקא לכנות כינוי חדש שאינו לא לגנאי ולא לשבח אסור אפילו אינו דרך ציון כיון שעדיין לא הורגל בו ברבים באותו שם ויש לחוש שאעפ"כ יתבזה בו חבירו או שאחרים אחר כך יכנו אותו דרך ציון ויתבזה והוא יהי' הגורם אבל כינוי שכינוהו כבר ודשו בו רבים ומכנין אותו כך, ולאו איהו שכינה לו שם זה, ס"ד דהו"ל כשמו כיון שכבר דשו בו רבים ורגיל בו ואינו דרך גנאי הו"ל כשמו הרגיל והוא מותר ולכן דיין רבינו שלא יכנה שם לחבירו ולא כתב שם רע אלא אפילו אינו לגנאי אלא שם סתם שאינו לא לגנאי ולא לשבח.

לחבירו שלא יקראנו בכינוי שכינוהו אחרים אם לא יהי' נזכר ונכבד בשמו. יב) שלא יספר לשון הרע ושלא יקבלנו. יג) שלא ישב עם

והוסיף עוד רבינו שלא יקראנו בכינוי שכינוהו אחרים כלומר הגם שכבר הוא מורגל אלל אחרים בכינוי זה ודשו בו רבים ואינו לא לגנאי ולא לשבח אפ"ה לא יקראנו בו אם לא שיהא נזכר ונכבד בשמו, וכגון בגמ' סידנא וכיוצא בו ועיין שו"ת חו"י (סי' קנ"ג) מה שלפעמים קראן חו"ל טרדי וכיוצא בו, לשיטת שהכל ע"פ סוד ואת והב בסופה.

ודע דאזני ורבו שאסור לקראתו בשמו כמבואר בטוש"ע יו"ד סי' ר"מ ס"ב ובגמ' סנהדרין ק' ע"א מפני מה נענש גחזי מ"מ אם יש לו כינו לשבח מותר לקראו וכמו שקוראים בשמו כשהוא מזכיר גם שבה וכמ"ש יהושע רבינו משה כללם ועיין יד אברהם ובגליון מהרש"א סי' רמ"ב סי"ד.

יב) שלא יספר לשה"ר ושלא יקבלנו. עיין לעיל אות ה' וכן מן הרמילות, ואולי כאן חזר וכחצו שעובר בלאו, דלעיל כתב להתרחק שהוא מצות עשה להתרחק וכאן כתב הלאו ול"ע. או יאמר דלשה"ר ורמילות שני עמיים הם ולעיל מדבר מרמילות וכאן שלא יספר לשה"ר, ועיין רש"י (ויקרא י"ט ט"ו) לא תלך רכיל בעמך דמחלק בין הולך רכיל לבין שאר לשה"ר דלא כתיב ב"י הליכה, לכן פי' הולך רכיל שהוא כמרגל לראות מה ישמע רע לספר בשוק נקרא הולך רכיל, והמספר לשה"ר לא נאמר בו הליכה אלא מספר מה שידע על חבירו. ולפי"ז לעיל דמירי בהולך רכיל אמר שיהא נוהר מן הרמילות, וכאן מזהיר שלא יספר לשה"ר ולא יקבלנו.

ובפי' משפטים (שמות כ"ג א') לא תשא שמע שוא וגו' וגרסינן בערבי פסחים קי"ח אר"ש משום ר"א בן עזריה כל המספר לשון הרע וכל המקבל לה"ר וכל המעיד עדות שקר בחבירו ראוי להשליכו לכלבים שנאמר לכלב משליכון אותו ובסמ"ג לארן י' הביא גמ' נדה ס"א ע"א אמר רבא האי לישינא בישא אע"ג דלקבולי לא מצעי למיחש לי' מיצעי דכתיב והבזר אשר השליך שם ישמעאל את

כל פגרי האנשים אשר הכה ציד גדליהו בן אחיקם וכי גדלי' בן אחיקם הרגם והלא ישמעאל הרגן אלא מחוך שהי' לו לחוש לעצמ' יוחנן בן קרח ולא חש מעלה הכחוב כאלו הרגן, ועיין מסילת ישרים שער החסידים פ"ק, ואם אדם רואה בחבירו זדדים ועניינים שנראה הדבר אמת ראוי להאמין ולקבל כדאמר בשבח לא קבל דוד לה"ר מ"ט דברים ניכרים הוא ביה במפיושם (שנח י"ו) עוד גרסינן בירושלמי פ"ק דפאה ר"ש בר נחמיני בשם ר' יוחנן אמר מותר לומר לה"ר על בעלי המחלוקת שנאמר ואני אבא אחריך ומלאחי אח דברוך ע"כ. ובערכין ט"ו הורג חלחא למספרו ולמקבלו ולנאמר עליו.

ודע דהקשו המפרשים בשלמא המספר והמקבל לה"ר חייבים בעונש אבל הנאמר עליו מה פשעו שמקבל עונש וחיי' דכיון דע"י בא עונש לשני בני ישראל הרי הוא בכלל מי שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחילתו של הקב"ה ח"ו, ו"ל.

ובבעה"ת עה"ת פ' מזורע עה"פ זאת חיה' וגו' ומכאן סמכו רבותינו ז"ל לומר דעל לשה"ר נגעים באים, המזורע קרי ב"י המוציא שם רע וגם מצינו ארבעה שנטרדו מן העולם ע"י לשונם, בלעם דואג ואחיחופל וגיחזי וכו' כדאיחא בחלק, וגם אלו אין להם חלק לעוה"צ וגם כחיב אל חתן אח פיד לחטיא אח בשרך, במאי בצרעה, ועוד כחיב מוח וחיים ציד לשון מוח עם סיפור לשה"ר והחיים עם עסוק בחורה, והחורה הוא רפואתו של לשה"ר. שנא' מרפא לשון עץ חיים שע"י שהוא עוסק בחורה הוא נמנע מלשה"ר, וקשה לשה"ר משפיכת דמים שהרוח הורג נפש אחת, והמספר לשה"ר הורג שלשה האומרו והמקבלו והנאמר עליו כמו שמצינו בדואג שנהרגו אנשי נוב עיר הכהנים שנאמר עליהם לשה"ר, ושאלו שקבלו נהרג באוחו עון שנא' עמוד נא ומוחחני כי אחזי השבץ ואין שבץ אלא בגדי כהונה שנא' ושבצת הכהונה שש, ודואג שאמרו נטרד מן העוה"צ ומן העוה"צ שנא' גם אל-ל יחצך לנצח וגו' ועוד מצינו שקשה לשה"ר מע"ז וג"ע ושפ"ד כדאיחא בערכין. ועיין יומא ט' וכ"ו.

יושבי קרנות ולא בישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ. (יד שלא

יג) שלא ישב עם יושבי קרנות ולא בישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ. נראה אפילו ללמוד חורה או לעשות מצות לא ישב עמהם אלא הוא לעצמו עומד ועוסק לעצמו אם אין לו חבר יקיים ישב בדד וידום, ובסוים המסכת' מודה אני לפניך ששמת חלקינו מיושבי ציהמ"ד ולא שמת חלקינו מיושבי קרנות שאנו משכימים והם משכימים אנו רצים והם רצים וכו' ועיין ברכות כ"ח ע"ג והם רצים לבאר שחת ואפשר לכיון מה שאמר ר"י בן קסמא (אבות פ"ו) שפגע בו אדם אחד ונתן לו שלום והחזיר לו שלום אמר לו רבי רנןך שחדור במקומינו ואני אתן לך אלף אלפים דנרי זהב והשיב אפילו אחת נותן לי כל כסף זהב אין אני דר אלא במקום חורה והטעם שלא רצה להיות ישיבתו צבתי כנסיות של ע"ה שאין זה מקום חורה, וצבתי כנסיות של ע"ה ג"כ בכלל ובגמ' סנהדרין כ"ג ע"א אנשי ירושלים לא היו יושבין אא"כ יודעין מי יושב עמהם.

והנה צעמי הארץ לא כתב רק צבתי כנסיות של ע"ה ומשמע אבל לישיב סתם עמהם כשאנו צבתי כנסיות מותר ובגמ' ברכות מ"ג ע"ג לא יסב בצבורה של ע"ה ואפשר דוקא הסיבה עמהם אסור אבל לישיב אלם שהוא דרך ארעי ליכא אסור אבל עם יושבי קרנות אפילו ישיבה דרך ערפי אסור, ואולי מטעם שאמרו בגמ' חגיגה אר"י מפני מה טהרו יינם ושמנס של ע"ה כל השנה שלא יהא כל אחד הולך ובונה צמה לעצמו ומה"ט מקבלין עדותם בזמן הזה ומזמנין עליהם עיין טח"מ סי' ל"ג ובש"ע א"ח (סי' קצ"ט) ודוקא כנסיות שלהם אסור דכיון שאינם לא במקרא ולא במשנה ולא בד"א הוא בכלל מושב לנים בגמ' קידושין מ"א ע"א וכתוב ובמושב לנים לא ישב.

(יד) שלא יסתכל באשה שהיא אסורה לו. במקה"ח תמה דפניה ואינה נדה שאינה אסורה לו נמי אסור להסתכל דלפינן מונשמרת (ע"ו רי) ע"ש ואולי כוונת המחבר דבאשמו קאמר שהיא אסורה לו ואף דאין אסור בראייתה אבל הסתכלות פוגם בו וכמ"ש הרמב"ן ז"ל ולכן אל יסתכל בה היינו הסתכלות הרבה

ועיין בר"מ פכ"א מא"ב ובגמ' שם.

א"י להיפוך דכל הנשים אסורות לו להסתכל וה"ה אשה פנויה נמי אסורה וליכא
 היתר להסתכל בפנויה וראי' ממה שאמרו (קידושין מ"א ע"א) אסור לקדש
 אשה עד שיראנה ויאמר בפלוגיח אני רוצה שמתא ימצא בה דבר מגונה אבל בלאו
 הכי הי' אסור לו להסתכל אפי' בפנויה ועיין ה"ה שם לידבר ע"ה בהדי' והיאך
 מכשיל את הע"ה בהסתכלות וכבר אמר גם חיוב בריית כרתי לעיני ומה אמצוין
 על בתולה ולא מיבעיא להרמב"ם דאסור פנוי' דאורייתא אלא אפי' לשאר
 פוסקים דאסור פנוי' מדרבנן אבל עכ"פ אסורה איכא כל זמן שלא נשאה
 בחופה וקידושין ובברכות והרי אפי' כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה וכ"ש
 פנוי' שלא שידכה ולא בירך ברכת אירוסין וקידושין ורק אשתו המותרת לו מותר
 להסתכל בה ואף בזה אמרו חז"ל (ב"ב ט"ז ע"ב) אמר רב עפרה לפומי' דחיוב
 איהו בדאחרניתא אכרעם אפילו בדידיה לא אסתכל דכתיב הנה נא ידעתי כי
 אשה יפת מראה את מכלל דמעיקרא לא היה ידע לה.

ודע דחשבתי עוד דמדרך ע"ה שמסתכלים בקרובותיהן אף שהן אסורות להן
 ואולי כונת המחבר וקאמר שלא יסתכל באשה שהיא אסורה לו כלומר
 שאסורה הוא לו שהוא קרובתה אבל לאחרים אינה אסורה ודייק אסורה לו ולא
 לאחרים אסור להסתכל גם בה ואחי שפיר ממילא מה שמביא באות מ' הסתכלות
 בנשים בעלמא וכאן בקרובות מיירי.

עוד נראה דקאי במקום שנהגו לארס אשה ולכונסה לאחר זמן י"ב חודש או
 פחות או יותר כל מקום לפי מנהגם והנה אז אשתו אסורה לו דכלה בלא
 ברכה אסורה לבעלה וקאמר שלא להסתכל בה כיון שהיא אסורה לו ואין בזה
 היתר כמו באשתו מנשואין דאפילו בעת נדחה מותר להסתכל דשם יש לו פת
 בסלו אבל כל שלא בא עליה ליכא פת בסלו ואסור להסתכל בה. וכ"ש במשודכת
 שליכא אפילו אירוסין כלל שאסור להסתכל בה ומשודכת גרע מסתם פנויה
 דעלמא דסתם פנויה דעלמא אין דעתו עליה ואינו מהרהר בה [הגם] שגם אסור

יסתכל באשה שהיא אסורה לו. טו) שלא יסיח על כוס של ברכה.
טז) שלא יספר משיתחיל ברוך שאמר עד שיסיים תפלת לחש

מזל סתם הסמכות נגשים בין א"א ובין פנויה ונפרט בזה"ו שכולן בחזקת רואות הן וכבר הארכתי בזה בקונטרסי בפרק האיש מקדש אבל משודכת שדעתו עליה לנשאה ודעתו קרובה אליה ויבא ח"ו לידי הרהור ולכן אסור להסתכל בה עיין א"ע עה"ט פ' יתרו עה"פ לא תחמוד שהאריך במשל לאיש כפרי שאינו מהרהר בנת המלך אפילו מסתכל בה כיון שיודע שלא יוכל בכל אופן לנשאה אבל בן השר מהרהר בה והכ"ג כן הוא וכ"ש הוא ופת בסלו ליכא עד לאחר נישואין וקיום המלוה.

טז) שלא יסיח על בוס של ברכה. עיין ברכות נ"א ע"ב אין מסיחין על כוס של ברכה ונשו"ע א"ח סי' קפ"ג ס"ד וס"ו ואסור משעה שנוטל הכוס בידו וטעם כיון שנתן דעתו לקלם להשי"ת בנהמ"ו על היין אסור להסיח דעתו לדבר אחר ועיין ש"א פרש"י משאחזו עד שיברך.

והנראה עוד דכוס כחז רבינו שלא יסית, ובתפילה כתב שלא יספר בקריאת ההלל וקריאת התורה כתב שלא ידבר והנה לכאורה הם דבר אחד ואולי שלא יסית הוא כעין אין מסיחין בסעודה והוא רק משום היסח הדעת ואין אסור מעצם השיחה רק שלא יסיח דעתו, גדול מזה בתפילה דהאיסור הוא לספר כעין סיפור מעשיות שלא לזורך מלוה ולא משום היסח הדעת דוקא אלא משום הסיפור ולכן קאמר ולא יספר כעין סיפור אבל לדבר מלוה מותר שהוא דיבור כמ"ש ודברת עם ולא בדברים בטלים שאפילו דיבור של מלוה נמי אסור ולכן שינה רבינו בלשונו הטהור שלא יסית ושלא יספר ושלא ידבר, וש"י.

טז) שלא יספר משיתחיל ברוך שאמר ובר'. בכלן כתב לשון שלא יספר ועיין ס"ק הקודם שסיפר דברים הוא סיפורים שאין בהם מלוה ולכן ס"ל דאסור להפסיק בסיפור של רשות דוקא אבל בדבור של מלוה מותר וזה שסיים אח"כ אח"כ בד"ת או בדבר מלוה או לתת שלום ולהחזיר שלום דכולהו הו"ל בכלל

(יז) ולא בעוד שש"ץ חוזר ומתפלל התפלה (יה) אא"כ בד"ת או בדבר מצוה או לתת שלום ולהחזיר שלום. (יט) שלא ידבר בקריאת

מלוא ולא מותר ועיין מג"א סי' נ"א סק"ג ובגמ"ט סק"ג שם דרשאי לברך אשר יצר ובסי' ס"ו סק"ה דבאמצע הפרק רשאי להפסיק על הרעמים ועיין בכור שור ובשו"ת נוב"ק א"ח סי' מ"א ובשו"ת בית שערס א"ח סי' י"ט ובמשנת העמרמי שם ובאמת כי נפ"מ בין מקום למקום וצירושלמי הסח בין ישמח ליוצר עבירה הוא צידו וחוזר מעורכי המלחמה ועיין הגמ"י מהל' תפלה ובישע"י סי' נ"ד ס"ג גם בק"ש ענמה יש חלוקים לענין דיבור וצין פרק לפרק ובשמ"ע אפילו לקרוץ בעיניו והמלך שואל בשלמו לא ישיבנו.

(יז) ולא בעוד שש"ץ חוזר ומתפלל התפלה אא"כ בד"ת. כ"כ במשונה כלל י' הוצא בטור סי' קכ"ד וז"ל והקהל יש להם לשמוק ולכוין לברכת החזון לומר אמן וכשאין ט' בנכ"נ המכונים לברכת הש"ץ קרוב בעיני להיות ברכה לבטלה כי נתקנה ברכת ש"ץ לאומרה ב"י לכן כל אדם יעשה עמו כאלו אין ט' וזלמו וכוין לברכת הש"ץ ועיין ש"א ומקוה"ח ואינו מוכרת.

(יח) אא"כ בד"ת וכו'. נראה דמה שמותר בד"ת נמי דוקא כשהוא כבר התפלל בניבור ואינו צריך להם אלא לכיון שהוא עומד בניהמ"ד כשהציבור מתפלל אסור לו לדבר וכיון שהוא כבר התפלל אס מדבר בד"ת או בדבר מלוא מותר כמ"ש אגן בדין ואינהו בדידהו (ברכות ח' ע"א) דבלאו הכי הרי צריך לכיון לחזרת הש"ץ אלא דא"כ צע"ק רישא שפתח בלשון שלא יספר משיחיל ברוך שאמר עד שיסיים תפלת לחש ולא בעוד שש"ץ חוזר ומתפלל התפלה דמשמע דקאי אדלעיל מיניה וז"ע.

(יט) שלא ידבר בקריאת ההלל ולא בעוד שש"ץ קורא בתורה. נכאן כתב לא ידבר שהדיבור אסור ואפילו דיבור של תורה או מלוא ועיין ברכות י"ד ע"א ונראה דקאי על ההלל שחייב לאמרו ולא מכת מנהג והיינו הכ"א ימים שגומרים בהם ההלל אבל הלל של ר"ח או ימים שאין גומרים בהם נראה דהו"ל

הלל ב) ולא בעוד ששליח צבור קורא בתורה. בא) שלא יאכל פת

דין דפסד"ז ומ"ש ולא בעוד שש"ץ קורא בתורה כמ"ש בסוטה ל"ט כיון שנפתחה ס"ת אסור לספר אפי" דבזר הלכה ומשמע בקריאת התורה אפילו בדבר הלכה אסור לדבר ורק למי שמורתו אומנתו כתב הרא"ש בפ"ק דברכות סוף סי' ז' דמוחר.

ב) ולא בעוד ששליח צבור קורא בתורה. נראה דס"ל לרבינו דקריאת התורה חיוב לשמוע על כל יחיד ואין זה חיוב על הצבור על הכלל, ועיין רא"ש ברכות פרק ג' שאכלו אות כ' דהא דקטן עולה למנין שבעה משום דבקה"ת איכא חיוב קריאה שננטרך לדין דשומע כעונה והמנוה הוא רק השמיעה ע"י השומעים בעצמם ועיין שו"ת מוהר"י ברונא סי' ק"ג שהביא מהרי"ל דקה"ת המנוה הוא השמיעה ולא הקריאה ורא"י מב"צ מ"ג ועיין מהר"י ברונא עוד סי' קנ"ז ומיהו התוס' ר"ה ל"ג ובחולין דהמנוה הקריאה והקורא מוניה הצבור מדין שומע כעונה וכ"כ הרדב"ז ח"ג סי' תתקס"ד ע"ש ומדברי רבינו נראה לכאורה דס"ל דהחיוב לשמוע דאל"כ אכתי מ"ש קרה"ת משמ"ע שאסור לדבר כשיש עכ"פ עשרה שומעין וזלמו ועיין משנה הלכות ח"ג (סי' י"ט) ובש"א אות כ"ו. ועיין סוטה ל"ט ע"א אמר רבא בר רב הונא כיון שנפתח אסור לספר אפילו בדבר הלכה ועיין ח"ס שם ד"ה כיון ודו"ק.

בא) שלא יאכל פת בעלי כתים של נכרים, ולא של פלטר אא"כ לא יזדמן לו של ישראל. בגמ' ע"ז ל"ה ע"ב אמר להו רבא ואיחימא רב נחמן בר יצחק לא ששחעו מיניה דאיבו דקאכיל לחמא דארמאי, פי' לא תאמרו דבר שמועה משמו כן פי' הרי"ף והרא"ש והר"ן. ובטו"ש ע' יו"ד סי' קי"ב לא ששחעי וכו' ובגמ' שם מצואר דפת של בע"ב לא יאכל כלל ואסור בכל גווני ופת פלטר מותר בשעת הדחק, והנה בהש"א ובמקוה"ת תמהו שניהם אמ"ש הטור דלהרא"ש ז"ל אין חילוק בין פת בע"ב לפת של פלטר אבל קצת מהמחברים חלקו בין של בעה"ב דשי"ן חתנות לשל פלטר דלא שי"ן חתנות הלכך של בעה"ב אסורה בכל ענין חוץ ממקום סכנה ותמה ה"י אנה מצא הטור כן בשיטת

הרא"ש, ומי האחרונים ז"ל והנה כאן מצואר נשיטת הטור בשם רבינו דאין לחלק בין של בע"צ לשל פלטר ימ"ש הב"י מחשבת הרא"ש י"ל דמקום שנהגו כן להחמיר בפת של בע"צ ולהתיר בפת של פלטר שאני.

ולפענ"ד אי משום כאן לכאורה אין רא"י די"ל דדעת רבינו דפת בעלי נחים של נכרים לא יאכל כלל וגם של פלטר לא יאכל א"כ לא יזדמן לו של ישראל וה"פ לא יאכל פת בעלי נחים של נכרים פסיק כלומר זה לא יאכל כלל, ואח"כ אומר ולא של פלטר אלא א"כ לא יזדמן לו של ישראל והאי אלא א"כ לא קאי אפת בעלי נחים רק אפת פלטר דפת בעלי נחים אסור לעולם.

ובאמת כי מחשו' הרא"ש משמע לחלק בין בע"צ לשל פלטר וכמ"ש הב"י ז"ל דז"ל תשו' הרא"ש כלל י"ט סי' כ' ששאלת בענין פת של גוים אם ר"ל דוקא שאפאה בביטו או אפי' קנאה מן השוק ואם פת של בעלי נחים אסור בכל ענין אף אם שלחו לישראל בביטו כו' דע שפת של גוים נאסר כמו שלקות ומרויהו משום חתנות ואין להם היתר בין בבית גוי בין בבית ישראל רק שב"ד הוסיפו לחזור באחרונה דלא אסרו אלא בבית הגוי, ובמקום שנהגו על פי הירושלמי לקנות מן הפלטר ולאסור של בע"צ של פלטר מותר בכל ענין אפי' אם קנאו בע"צ ממנו ושל בע"צ אסור בכל אופן.

איברא דממה שכתב הרא"ש ז"ל בתשובה ששאלת בענין פת עכו"ם אם ר"ל דוקא שאפאה בביטו או אפילו קנאה מן השוק משמע דהשאלה הייתה מה שנאסר פת בעלי נחים אם האסור הייתה דוקא על פתו שאפה בביטו אבל אם הלך הבעה"צ וקנה פת מן השוק כיון דלא אפה פת זה אלא הפלטר ממילא לא הו"ל בכלל פת של גוים כיון דקנה מן השוק או דילמא אפילו קנאה מן השוק כיון שהוא אצל עכו"ם בע"צ אסור בכל ענין.

והשיב הרא"ש ז"ל דע שפת של עכו"ם נאסר כמו שלקות ומרויהו משום חתנות ואין להם היתר א"כ כיון שהפת מבית בעל הבית יש בו משום

בעלי בתים של נכרים ולא של פלטר אלא אם כן לא יזדמן לו של
 ישראל. (בב) שלא יסעוד בסעודת הרשות. (בג) שלא ישיח שיחה

חמנוח כל זמן שהכניסו לביחו הגם שלא אפה אוחו רק קנה מן השוק דהחמנוח
 בא ע"י שלוקחו מביח עה"צ ומאי איכפת לן מי הוא האופה וכיון שנאסר כמו
 שלקות א"כ אפי' שלחו לבית ישראל נמי אסור אבל כל זה רק צפת שאפאה
 עכו"ס צביחו או קנה מן השוק והכניס לביחו אבל כל זמן שהוא בשוק אלל
 המוכר והלך הישראל וקנה שם ליכא משום חמנוח רק שהוסיפו צ"ד לחזור
 באחרונה ולא אסרו אלא בבית הגוי ממש ולפ"ז אם הוציאו מביחו מותר לאכלו
 ובמקום שנהגו ע"פ הירושלמי לקנות מן הפלטר ולאסור של צע"ב כלומר אפילו
 חוץ לביחו, דבחוץ ביחו כבר כתב שאסר רק על ההיתר של צ"ד המוסיף קאי
 שאם נהגו כהירושלמי דאפילו חוץ לביחו של צע"ב א"כ של פלטר מותר בכל
 ענין אפילו אם קנאו עה"צ ממנו כיון דפת פלטר לא נאסר כלל ושל צע"ב
 אסור בכל ענין אפילו בקנה מן השוק ושלא בבית הגוי.

עוד נראה בחשו' הרא"ש שם סי' כ"ב ח"ל וגוי שעשה משחה לבנו ושלה
 לישראל פת פלטר או עופות חיים, פשיטא דוקא ומשמעות ההלכה משמע
 שאינו אסור אלא וקרא לך ואכלת מזבחו שהוא קרוא לאכול בבית הגוי ע"כ והנה
 כתב כך, פת פלטר ולא כתב פת צע"ב דכנראה דפת צע"ב ודאי אסור אפילו
 בלי משחה וכמ"ש שם בסמוך בס"י כ' וי"ע.

(בב) שלא יסעוד בסעודת הרשות. בגמ' חולין (נ"ה ע"ב) רב לא מחהני
 מסעודת הרשות, ועיין רש"י בת"מ לע"ה באלו עוברים פסחים (מ"ט ע"א)
 ולפענ"ד עוד דכוונת רבינו שלא יסעוד בסעודת הרשות צביחו אפילו שלא סועד
 עם אחרים אפ"ה לא יסעוד סעודת הרשות אלא יעשהו סעודת מצוה בחורה או
 שימין לעצמו ת"מ או עניים שיהי' סעודת מצוה ולקמן אות ק"כ מיירי חוץ
 מביחו ומדייק מה שכתב שם אל תרגיל עצמך לאכול חוץ מביחך עם קבוץ הרבה
 שלא בסעודת מצוה הרי דדייק שם חוץ מביחך וכאן מיירי צביחו ומיושבים דיוקי
 המקוה"ת ושם ארחותיו.

עוד נראה דהנה סעודה מצוה לא יבא בה לידי מכשול ובזן קורר ומורה שנהרג על שאכל חרטימר בשר ולוג יין אינו נהרג אם אכל בשר של מצוה עיין סנהדרין (דף ע') אכל בחצירת מצוה אכל בעיצור החודש אכל מע"ש בירושלים אכל נבילות וטריפות שקצום ורמשים וכגון בשר קדשים או יין של מעשר או שאר סעודת מצוה ואפילו דרבנן או שאר מצוה ועיין רמב"ם פ"ז מהל' ממרים ה"ב. וגם לא על אכילת נבילות וטריפות אלא אכילה של רשות אוכל בשר כשר לחאיתו, ולזה ירדה חורה לכוף דעתו שאם לא ימצא לימודו עומד ומלמדם את הבריות וכו' ולכן אין לסעוד בסעודת הרשות שאם סעודה כזו יכולה לגרום למה שאמרנו אין לסעוד שם. ולהדיא כתב בס' בעלי הנפש להראב"ד ו"ל שהממלא מאותו בהיתר סוף בא לידי איסור, ובגמ' פסחים מ"ט ע"א תניא ר"ש אומר כל סעודה שאינה של מצוה אין ח"ח רשאי ליהנות ממנה ע"ש.

בג) שלא ישיח שיחה בטילה. נראה לפמ"ש בגמ' (חולין פ"ט ע"א) אמר רב יצחק מ"ד האמנם אלם זדק חדברו מה אומנתו של אדם בעוה"ז ישים עצמו כאלם יכול אף לדברי חורה ח"ל זדק חדברון יכול יגיס דעתו ח"ל מישרים משפטן בני אדם ופרש"י אומנות יפה הוא האולם אבל זדק איתו חדברון, והרי שאומנתו של אדם בעוה"ז לעשות עצמו כאולם וזהו שלא ישיח שיחה בטילה.

עוד נראה דבגמ' יומא י"ט ע"ב ודברת בס ולא בדברים בטלים וא"כ הוא בכלל לאו הבא בכלל עשה ובגמ' שם השח שיחת חולין עובר בעשה ראב"י אומר עובר בלאו ובגמ' ברכות (ס"ב) רב כהנא על גנא חומי' פור' דרב שמעיה דשח ושחק ועשה זרכיו ופרש"י דשח ושחק עם אשחו שיחה בטילה של רצוי ובגמ' חגיגה דף ה' ע"ב מגיד לאדם מה שיחו אמר רב אפילו שיחה ימירה שבין איש לאשחו מגידים לו לאדם בשעת מיחה ופריך איני והא רב כהנא גנא חומי' וכו' ומשני לא קשיא כאן דזריך לרצויה הא דלא זריך לרצויה ובזריך לרצויה מותר לשיח אבל שיחה בטילה אסור ולפי שמדריך בני"א הבאים לביחם בלילה מספרים בביחם ממה שקרה להם איתו היום ואח"כ הולכים לישן מחוץ שיחה בטילה וע"ז הזהיר שלא ישיח שיחה בטילה אלא אחר ללמוד בלילה עד שיסן מחוץ דברי חורה

בטילה ויזהר ללמוד בלילה עד שישיש מתוך דברי תורה ולא מתוך שיחה בטילה. (כד) שלא יכניס עצמו בספק חשיכה כה) ויזהיר בני

ולא מתוך שיחה בטילה.

עוד י"ל דקאי אשח שיחה בכדי לרנות שמותר ומ"מ אח"כ יזהר עוד ללמוד כדי שישיש מתוך דברי תורה ולכן חזר וכפל רבינו ולא מתוך שיחה בטילה כשאינו צריך ואפילו אם צריך ומותר לשיח שיחה בטילה כגון לרצוי מ"מ יזהר אח"כ ללמוד בלילה שישיש מתוך דברי תורה ולא מתוך שיחה בטילה אפילו המותרת.

ובגמ' שזעומט ט"ו ע"כ ריב"ל מסדר להוא להני קראי וגמי ופריך והא אסור להתרפאות בדברי תורה ע"ש. ובירושלמי ברכות פ"א ה"א ר' שמואל בר נחמני הוה קרי וחזר וקרי עד דהוה שקע מיני' גוי שינמא וקרא ק"ש כי יש בו משום לימוד תורה עיין ברכות י' ע"כ הקורא ק"ש בעונתה גדול יותר מהעוסק בתורה מדקמני מכאן ואילך לא הפסיד כאלס הקורא בתורה ועיין תוס' שם ד"ה גדול ועיין ש"ע א"ח סי' רל"ט ס"א ובש"א.

כד) שלא יכניס עצמו בספק חשיכה. נראה כוונתו על מה שאמרו (שבת ל"ד ע"א) שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה עשרתם ערבתם הדליקו את הנר, ספק חשיכה ספק אינו חשיכה אין מדליקין וכו' ולפיכך אמר שלא יכניס עצמו בספק חשיכה ויזהיר לבני ביתו מקודם נמי.

ופשוט דהכוונה בין בע"ש ובין צמו"ש שבתרווייהו לא יכניס עצמו בספק ולא יאמר ממ"נ אם עכשיו בע"ש כבר לילה א"כ צמו"ש נמי נחזיקו כלילה ואם לאו לא נחזיק בע"ש ללילה דלא ליהוי ככסיל בחושך הולך שאמרו על המחזיק בתרי חומרא דסתרי אהדי אלא זיל הכא לחומרא חזל הכא לחומרא כי ספק חשיכה אינו בכלל זה דכסיל בחושך הולך, ובגמ' (ר"ה י"ד ע"ב) ר"ע עשה כדברי צ"ש וכדברי צ"ה ופריך והיאך עשה כשניהם והא עליו כתיב והסכיל בחושך הולך ומסי' דר"ע ספוקי מספקא ליה, ולכן אין זה בכלל ואדרבה אמרו

ביתו על שמירת שבת (כו) ויקדים להתפלל ערב שבת תפלת מנחה

יהי חלקי ממכנסי שבת בטבירה ומוצאי שבת בצפורי וצפיט מאחרין ללאת מן השבת וממהרין ללאת שמחים לשמרו ולערב ערובו, ועיין שבת ל"ה העושה מלאכה בשני ביה"ש חייב חטאת ומ"מ בתרווייהו לא יכנס עזמו בספק.

והגם שכתבנו דתרווייהו יש להחמיר מ"מ כתבו האחרונים דיותר יש לומר כי ביציאת השבת שעד שיצא ספק מלכו דמוצאי שבת חמור דלעולם אזלין בתר חזקה ובע"ש יש חזקה היום של חול אבל דמוצאי שבת יש עליו חזקה היום שהיא חזקה שבת א"כ ספק נמי נותנין עליו חזקה היום. ועיין מג"א סי' שמ"ב.

כה) ויזהיר בניו ובניו ביתו על שמירת שבת. נראה ללא אומר ויזהיר בני ביתו שלא יחללו את השבת אלא על שמירת שבת והוא על דרך שכתב הרמב"ן ז"ל דהעושה מלאכה המותרת בשבת הגם שלא חילל השבת ומ"מ אם לא שבת כל היום ממלאכה לא קיים שמירת שבת בפועל שהרי לא שבת ח"ש להזהיר בוצ"ב על שמירת שבת ואולי עוד לפמ"ש הרמב"ם פ"ט מהל' שבת הי"א דיש לו לאדם לקדש על כוס ער"ש מצעו"י אע"פ שלא נכנסה השבת וכן מדליל על הכוס מצעו"י אע"פ שעדיין הוא שבת שמצות זכירה לאומרה בין בשעת כניסתו וציאתו בין קודם לשעה זו כמעט וצתוס' ורא"ש כתבו דכתיב זכור את יום השבת ולא כתיב זכור ביום השבת משמע סמוך לכניסתו לדרך לקדש וזוהי הוא מזהיר את בני ביתו על שמירת שבת כלומר שע"י הקידוש שמוכיר את השבת הוא מזהיר אותם על השבת ולפ"ז המשך הדברים כך שלא יכניס עזמו בספק תשיכה אלא יקדש סמוך כניסתו ויזהיר את בני ביתו על שמירת שבת ע"י הקידוש ויקיים זכור את יום השבת.

כו) ויקדים להתפלל ערב שבת תפילת מנחה כדי שיקבל עליו השבת מבעוד יום. נראה כיון דקיי"ל חוס' שבת דאורייתא כמ"ש התוס' ועיין ר"ה (ט' ע"א) ואם יאחר תפלת מנחה לא יוכל לקבל שבת דאין מקבלין השבת קודם תפילת המנחה עיין ש"ע א"ת סי' רס"ג סט"ו וכיון דלדרך לקבל שבת קודם

צריך להקדים תפילת המנחה. ובגמ' (ברכות דף כ') רב עלי של שבת בע"ש יענין שבת קי"ח ע"כ וש"ע א"ח סי' רע"ז, ונראה דרבינו ס"ל שהוא למנוה.

והנה מדכתב וקדים להתפלל ערב שבת תפלת המנחה משמע דנשאר ימות השבוע אין צריך להקדים תפילת מנוחה אלא מתפלל עם חשיכה וכרבנן דא כל ימות השבוע מתפלל בהקדם קודם חשיכה א"כ מאי רבותא דע"ש וזה פשוט ודלא כמ"ש ידידי במקה"ח שדייק בהיפוך מזה ומה שדייק מדברי המ"כ כפי' רל"ג וי"א כקורא חגר על המאחרים בתפלת מנוחה בחול עד זח"כ ולא ייחא ליה בפסק המחבר והרמ"א והמג"א והמהרי"ל שפסקו להתפלל מנוחה עד סמוך לזח"כ בחול וכבר כתבתי כן והארכתי בס"ד בספרי משנה הלכות ח"ז סי' ל"ב והמחבר מקה"ח צ"ן על הערותי דאין לחפש זכריות על מנהגים שנוסדו על דיעבד דכל הפוסקים שזכרנו הם לענין דיעבד.

ואני חמה בדברי ידידי אטו המחבר והרמ"א והמג"א והמהרי"ל וכל האחרונים הם פסקו כן רק דיעבד ורבותינו ואבותינו הנהיגו כן לכתחילה וכן כתב המ"כ בעצמו שם וכן הוא שם דעת הבעלי ש"ע וח"ו להוציא לע"ז על מנהג אבותינו שעשו ע"פ ש"ע שהם עשו שלא כהוגן מפני שפסקו במ"כ כן ובאמת כי גם במ"כ כתב בהל' הדלה סי' רל"ג אות ט' וז"ל דימינו נוהגין כלם לעשות תמיד כרבנן שמתפללין מנוחה עד הערב וכו' ע"ש. שוב מצאתי במנהגי מהר"א טירנא (ירושלים משל"ט) דף ט' וז"ל ותפלת המנוחה מחזי שעה אחר חצות היום עד הלילה או עד פלג המנוחה אם ירצה הנה כתב עד הלילה לכתחילה וידוע דהוא כתב מנהגיו ע"פ חכמי אשכנז אבותינו הקדושים.

ובמקוה"ח דייק מדברי רבינו דמנוח חוס' שבת אינו מקיים ע"י פרישה ממלאכות אסורות גרידא אלא בעי לקבל עליו בפירוש ע"י אמירת מזמור שיר ליום השבת ולפענ"ד אינו מוכרח ד"ל כוונת רבינו דוקא שיחפולל קודם מנוחה דכל שלא התפלל מנוחה הו"ל כמכוין בפירוש שלא יחול עליו שבת שהרי רוצה עדיין בתפילת מנוחה אבל אחר שהתפלל ממילא חל עליו קדושת שבת

כדי שיקבל עליו השבת מבעוד יום. (בז) כשיגיע עת תפלה משלש
תפלות שביום (בח) יניח כל עסקיו ויתפלל וראש כל הדברים

ונפרט שזכרון התפלל מנחה קודם יותר מנחול. ועיין רא"ש ברכות דף כ"ז
דהתוס' הוא קודם שחשך אבל אחר זמן פלג המנחה ואין להקדים יותר מדאי
ועיין באור הלכה א"ח סי' רס"ב.

(בז) כשיגיע עת תפלה וכו'. וראש כל הדברים שישמור את עיניו מכל דבר
שאינו שלו, נראה סמיכות העניינים שמי שמאמין שהשם מוריש ומעשיר אינו קשה
לו להניח עסקיו ג' פעמים ביום כדי לילך ולהתפלל לביהכ"נ במנין עיין תדנא"ר
פי"ח ויניח הכל וילך לביהכ"נ וכו' אבל מי שחושב שאפשר שיעשיר ברוב חריצות
ויקה מאחרים א"כ קשה לו להניח עסקיו וזה שאמר שנייה כל עסקיו כשיגיע עת
התפלה וראש כל הדברים שישמור את עיניו מכל דבר שאינו שלו ולא יהי' אלנו
קשה להניח עסקיו ואולי זה כוונת המקה"ח.

עוד נראה לפ"מ שאמרו ליבא ועינא תרי סרקורי דעבירה נינהו ואמרו עין
רואה ולב חומד וכלי מעשיו גומרין ואמר החכם מעולם לא חמד אדם מה
שלא ראו עיניו וכתיב ולא תחוררו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אחס זונים
אחריהם ונגמ' (נ"ב ב' ע"ג) אמר רב הונא אמר רב אסור לאדם לעמוד בשדה
של חבירו בשעה שהתבואה בקומתה וז"ש וראש כל הדברים שישמור את עיניו
מכל דבר שאינו שלו וממילא לא יבא לידי לא תחמוד וכ"ש לידי גזל עיין ד"א
זוטא פ"ד וסמוך ליה לכשיגיע עת התפלה וכו' יניח כל עסקיו ויתפלל דאם לא
ישמור עיניו משאינו שלו לא יוכל להתפלל ממה שראו עיניו מאחרים דעל שלו
אינו נתפעל מה שראה אלא משל אחרים ויבלבלו מחשבותיו או יתפלל לה' שיתן
לו כמזהו אז יחמוד עליו וכולם הם מחשבות פסולות באו ע"י ראות עין.

(בח) יניח כל עסקיו ויתפלל. נראה לפמ"ש ז"ל חסידים הראשונים היו שוהין
שעה אחת קודם התפילה ושעה בשעת התפלה ושעה אחת לאחר התפילה (ברכות
ז' ע"א) והיו יושבין ומתבוננים בגדלות הצורה ואח"כ התפללו, עוד אמרו אל

כט) שישמור את עיניו מכל דבר שאינו שלו. ל) אל ידבר בין נטילת ידים לברכת המוציא ויקדים שלום לכל אדם. לא) לברך את

יעמוד להתפלל אלא מחוץ הלכה פסוקה (ש"ע א"ח סי' נ"ג) ולכן כ"ש שיניח כל עסקיו ויחפלו.

כט) שישמור את עיניו מכל דבר שאינו שלו. כלומר שאינו די שיניח עסקיו בשעת חפילה ויחפלו ושוב לאחר החפילה יחזור לעסקיו ושבתו בחוץ מרמה ויחשוב מחשבות היאך יוכל לרמוח בעסקיו ולהוציא מאחרים מה שאינו שלו ואינו מגיע לו ולפיכך אמר וראש כל הדברים שישמור את עיניו מכל דבר שאינו שלו ובגמ' אמר ליה הלל להאי גיורא ואהבתי לרעך כמוך זה כלל גדול בחורה ולכן ישמור את עיניו מדבר שאינו שלו.

ל) אל ידבר וכו' ויקדים שלום לכל אדם. נראה כוונתו דהגס שלכחילה אל ידבר בין נטילת ידים להמוציא מ"מ דוקא שיחת חולין אבל להקדים שלום מותר לכל אדם ולא דוקא למי שחייב בכבודו כנ"ש ולכן דייק לכל אדם ועיין ברכות ח"כף לנט"י סעודה (דף נ"ג) ובטושו"ע סי' קס"ו שמי דעוה אז מותר להפסיק לאחר נטילה ורבינו לשיטתיה שהביא הטור וז"ל וא"א הרא"ש ז"ל הי' רגיל אף בראשונים שלא להפסיק ושלא לדבר ומשמע דרק שלא להפסיק ולא לדבר אבל שאילת שלום מותר ועיין ברכות י"ז ע"א ואמי שפיר ההמשך וכן פי' המק"ח.

לא) לברך את בוראו שהשביע נפש שוקקה ואם יקללוהו בנ"א וכו'. נראה סמיכות הדברים שמקום יש לומר דכשאלים עובד ה' ונא אחר ומקללו א"כ הרי הוא עובר אסור ומנזה לשנתו דאסור לקלל בר ישראל ולזה אמר לברך את בוראו וא"כ הוא עושה רצון ה' ואעפ"כ אם יקללוהו בנ"א וכו' אל ישיב להם דבר.

ועיין שם אורחותיו דקאי אברכת המזון ולפענ"ד שקאי אברכת הודאה אבל זרה

שהצילוהו והוא לשון הקרא הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו (מהלים ק"ו) יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד נר וגו' תעו במדבר בשימון דרך עיר מושב לא מלאו רענים גם למאים נפשם בהם תחטטף ויצעקו אל ה' צלר להם ממזוקומיהם יצילם וידריכם בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם כי השביע נפש שוקקה ונפש רעבה מלא טוב, יושבי חושך וצלמות אסירי עני וברזל וגו' יוציאם מחושך וצלמות ומוסרותיהם ינתק יודו לה' חסדו וגו' כל אכל תחטט נפשם ויגיעו עד שערי מות וצעקו וגו' יודו לה' חסדו וגו' ויזכרו זכתי תורה ויספרו מעשיו ברינה יורדי הים באניות וגו' יחוגו ויניעו כשיכור וגו' וישמחו כי ישתוקקו וגו' יודו לה' חסדו, וירוממוהו בקהל עם והם ד' מיני הודאה ונריך לדרך ברבים ולהודות ולספר מעשי ה' שהם נסים ונפלאות שחיב לפרסומי ניסא כמבואר בזוה"ק פ' בא, דא פקודא לספר בשבחה דיציאת מצרים כמה דאיתמר כגוונא דא חובה איהי על בר נש לאשתעי מדיר קמי קב"ה ולפרסומי ניסא ככל אינן ניסא דעבד וכל פמליא מתכנשין ומודין לקב"ה ואסתלק יקרא עליהו.

וארלי מהאי טעמא סמך ואס יקללוהו בני"א שמדרך העולם כל שבא אחד ויספר נסי ה' או שלא יאמין בנסי ה' ויאמר שאלו הם מדרך הטבע או שיאמרו שהוא משקר או שיאמרו שהוא מסט"א וכיוצא בו או שהם מעשה כשפים וכמ"ש באליהו בזה הכרמל עננו ה' עננו ואמרו ז"ל (ברכות ט') שהתפלל אליהו בזה הכרמל עננו ה' עננו, אחד עננו שחרד אש מן השמים והשני עננו שלא יאמרו מעשה כשפים הם וא"כ אפשר דטוב לו שלא יברך את בוראו ויהלל ברבים בתוך קהל ולא יקללוהו ויזוהו.

וארלי עוד לפמ"ש בגמ' שבת נ"ג האי גברא שלא הי' צמה לפרנס את בנו שמתה אשתו ונעשה לו נס ונברא לו חלב משני דדיו ואמרו כמה גרוע אדם זה שנשנתנו עליו סדרי בראשית וא"כ מי שיפרסם נסו יזוהו ויקללוהו ויחרפוהו שמנכים לו מזכותיו כמעשה דר"ח שהמית בנו על שהטריח להקב"ה להוציא פירות וע"ז אמר שהוא יעשה את שלו לברך את בוראו ולהודות לפניו

בוראו שהשביע נפש שוקקה ואם יקללוהו בני אדם או יחרפוהו אל
ישיב להם דבר אלא יהא מן הנעלבים. (לב) ואל יצא לריב מהר

על כל הנסים ולא יחוש אם יקללוהו או יחרפוהו ואל ישיב להם דבר ואדרבה
עיי"ז ירבו זכותא.

(לב) ואל יצא לריב מהר ויתרחק מן השבועות. נראה המשך הדברים דמי
שיוצא לריב על כל דבר מציאו לידי שבועה ונדר כי מי שאינו מריב עם אדם
למה ישבע אבל היוצא לריב רוצה לקיים דבריו ע"י שבועה והגם שנשבע על אמת
אעפ"כ יתרחק מזה כמ"ש אלף עירות הי' לו לינאי המלך וכולם נחרצו בשביל
שבועת אמת והטעם משום דכתיב ובשמו משבע ויראת מאלקיך ופי' ז"ל דכל
שיש בו כל המדות הטובות ולא חסר אחד מהם מותר לישבע אצל מי שחסר לו
אינו נשבע אפילו על האמת ובקהלת אמר החכם אני פי מלך שמור ועל דברת
שבועת אלקים.

ובמדרש איש כי ידור נדר לה' אמר להם הקב"ה לישראל הוּו זהירים בנדריים
ואל תפרצו בהן שכל הפורץ בהם סופו למעול בשבועות וכל המועל
בשבועות כפר ואין לו מחילה בעולם הוּו שנאמר (שמות כ' ז') כי לא ינקה ה'
וכתוב אחד אומר (ירמ' ד') ונשבעת חי ה' באמת במשפט ודקה אמר להם
הקב"ה לא תהיו סבורין שהותר להשבע בשמי באמת אי אהם רשאים להשבע
בשמי כלל אלא אם כן יש בכס כל המדות הללו (דברים י') את ה' אלקיך תירא
אותו תעבוד ובו מדבק ובשמו משבע אם יש בך כל המדות הללו אתה רשאי
להשבע בשמי ואם לאו אי אתה רשאי להשבע בשמי ע"ש וברבינו בחיי פ' מטות.

ובגמ' גיטין ל"ה מעשה באדם שהפקיד דינר זהב אצל אלמנה בשני בצורת
והניחתו בכד של קמח ואפאתו צפת ונחנתו לעני לימים בא על הדינר
ואמר לה הני לי דגרי אמרה ליה יהנה סם המות באחד מבניה של אותה אשה
אם נהייתי מדינך כלום אמרו לא היו ימים מועטים עד שמת אחד מבניה
וכששמעו חכמים בדבר אמרו ומה מי שנשבע באמת כך הנשבע על שקר על

ויתרחק מן השבועות ומן הנדרים כי בעון הנדרים בנים מתים. (ג) ויתרחק מן השחוק ומן הכעס כי מבלבל רוחו ודעתו של אדם

אחת וכמה ועיין תוס' שם.

א"י ואל יצא לריב מהר. עיין לעיל ס"א "להרחיק מן הכעס בחלית הריחוק" ואולי ריב בלי כעס קאמר הכא. עו"ש. ויתרחק מן השבועות ומן הנדרים כי בעון הנדרים בנים מתים עיין תוס' שבת כ"ה דוקא בנים קטנים וענשים בעון אביהם וכ"כ בתוס' שבועות ל"ט ד"ה ואין ועיין רש"י כי תלם עה"פ לא יומתו וכו' אבל מי שאינו איש מת בעון אביו ועיין א"ע שם ועיין כחובות ע"ב בעון נדרים בנים מתים ובעיין יעקב שם בנים קטנים וכן הוא הנכון ועיין חכ"ס א"ח סי' רכ"ה פוקד עוון אבות בל יחוקאל וביטלה ודו"ק. ורבינו כתב בנים ולא פי' קטנים ול"ע.

לג) ויתרחק מן השחוק ומן הכעס. נראה דהכא לא מיירי מכל הכועס שהרי על זה אמרו כאלו עובד ע"ז ואין זה ענין של ריחוק אלא איסור גמור אבל הכא מיירי בשחוק וכעס שאין צו איסור וכגון הא דכתב הרמב"ם יכעוס על דבר שראוי לכעוס, ובמשנה אמרו קשה לכעוס ונה לרצות חסיד נראה דחסיד נמי כועס אלא שקשה לכעוס ודלא יכעוס כלל לא נמצא בשום דעה וכן בשחוק אמרתי מהולל לאו בכל שחוק אמרו ולפעמים אדם צריך לכעוס לעבודת הבורא וכגון הא דאמרו זרוק מרה בחלמידיש ופרנס הכועס על הצבור לש"ס וכן שחוק של מלוא כגון לחמן וכלה ואפ"ה לא ישחוק טובא.

ובגמ' ברכות ל"א ר' ירמיה הווא יחיב קמיה דר"ז חזייה דהוה קא בדה טובא א"ל בכל עלב יהיה מותר כחיב (משני י"ד) א"ל אנה תפילין מנחנא וכן רבה לאבוי ומר בריה דרבינא עבד הילולא לברי' חונויהו לרבנן דהוו קא בדהי טובא אייתי כסא דמוקרא בת ד' מאה זוזי ומבר קמייהו ואיעליבו וכן עבד רב אשי בהילולא דבריה לרבנן וכן אמרו ליה רבנן לרב המנונא זוטי בהילולא דמר בריה דרבינא לישרי לן מר אמר להו ווי לן דמיתנן ווי לן דמיתנן וכו' והוי רבנן

לד) ושיעבוד תמיד ליוצרו באהבה ושלא יניח דבר לעשות מענין זאת התקנה. לה) לאהוב את ה' בכל לבבך ובכל נפשך ובכל

אפי' בשמחה של מצוה ולשמחת חתן וכלה כך ח"ש יתרחק מן השחוק ומן הכעס כי מצלצל רוחו ודעתו של אדם.

א"י דתרי מיני כעס איכא יש כועס מפני שהוא אדם רע במעשיו בעל גאה וכעסן וע"ז אמרו כל הכועס כאילו עובד ע"ז וכל מיני גיהנם שולטין בו ואפילו שכינה אינה חשובה כנגדו ואינו מושל ברוחו כלל ועיין נדרים (כ"ג ע"ג) אבל יש כועס מתוך שחוק וקלות ראש וכעסו אינו מחמת רוע לב ומדות רעות והגם שאינו בכלל כל הכועס מ"מ מצלצל את רוחו ודעתו של אדם כי כל הכעס או השחוק יותר מן הרגיל מוציא את האדם מן השוין שווי המשקל ומצלצל את דעתו ורוחו ושבו לא ימינצ בזהבית הצורה וכיון דואהבת את ה' אלקיך הוא ממזות עשה שאסור להסיח דעתו בכל רגע א"כ רגע זו שינא משווי המשקל לא יוכל לקיים לעבוד את הצורה תמיד בזהבית ולכן יתרחק מן השחוק ומן הכעס.

לד) ושיעבוד תמיד ליוצרו באהבה ולא יניח דבר לעשות וכו'. נראה לפמ"ש (אבות פ"ג מ"א) הו' זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אמת יודע מתן שכרן של מצוות ומי שעובד על מנת לקבל פרס לעולם רץ אחר מצוות ששכרן מרובה שהרי עובד על מנת לקבל פרס ואם יהיו לפניו שני מצוות אחת שמתן שכרה מרובה ואחת ששכרה מעט ייח' זו ששכרה מעט בשביל זו ששכרה מרובה אבל מי שעובד מאהבה אינו מניח שום דבר מלעשות בין שכרו רב או מעט שהרי רצון הצורה הוא רוצה לעשות וכן מי שעובד בשכר כשינא אליו דבר קשה יניח אותו ויאמר לא הוא ולא שכרו ועיין ברכות (ה' ע"ג) חביבין עלך יסורין אמר לא הן ולא שכרן לפי שלא עבד בשביל שכר שיקבל אבל מי שעובד מאהבה לעשות וצונו אין כל דבר קשה לפניו וז"ש ושיעבוד תמיד ליוצרו באהבה וממילא לא יניח לעשות מענין זאת התקנה כלומר שלא יניח שום מצוה מלקיימה מחמת אהבתו אליו ית"ש.

לה) לאהוב את ה' וכו' ותחשוב באמריך וכו' למסור גופך וממונך וכו'. וזוה תקיים בעצמך דברי המשורר כי עליך הורגנו כל היום י"ל לפי מה שכתב מהר"ם מרוטונבורג קבלה בידנו שהמוסר עצמו על קדוה"ש אינו מרגיש יסורים כלל וא"כ העיקר למסור עצמו על קדושתו ית"ש כי זה רצון הבורא ואחריו אין שום פעולה מצדו כלל ומבחינה זו מובנים דברי הספרי ושו"ת הרשב"א שהביא במקה"ח שם שכשהקורא ק"ש יסכים בהסכמה גמורה בחיבת וזבל נפשכם שאנו מסרימים למסור כל חאזונו וחשקי לבנו וכל נפשנו מן האצרים עד נטילת הנפש והממון על יחוד קדושת שמו וקבלת מלכותו בשמחה וקצת יש לדייק שרבינו כתב לחשוב בכל לבנך ולמסור גופך וכו' ספרי"י הוא הדרש על חיבת נפשך וי"ל שקיצר בדברים.

ובגמ' ברכות (ס"א ע"ג) ואהבת את ה' אלקיך תניא רבי אליעזר אומר אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך אלא אם יש לך אדם שגופו חביב עליו ממונו לכך נאמר בכל נפשך ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך ר"ע אומר בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך וכן הוא בספרי פ' ואחחנן, ונראה עוד לפמ"ש חשב לעשות מצוה אם לא ימסור עצמו צפי' ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאלו עשה ולכן החושב ומציר עצמו למסור גופו וממונו להקב"ה אלא שהקב"ה אסר לו למסור עצמו להריגה בפועל מקרא דוחי בהם מעלה עליו הכתוב כאלו עשה וזוה מקיים בכל עת כי עליך הורגנו כל היום.

ובזה מובן מה שאמר ר"ע לתלמידיו בשעה שסרקו את צערו במסרקות של צחל ושאלו תלמידיו רבי עד כאן והשיב להם כל ימי הייתי מצטער על מקרא זה ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו (ברכות ס"א ע"ג) ונראה דר"ע הי' מצטער בכל יום ומוסר נפשו להקב"ה וחשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשה הוה בכלל עשה ועכשיו כשבא לידי לקיים מצוה זו בפועל ולא יקיימנה א"כ נמצא דכל הצער והמסירות נפש של כל ימיו ולא נחשב לו בכלל חשב לעשות מצוה ח"ש כל ימי הייתי מצטער מתי יבא לידי וכו' וע"י קיום של עכשיו נמצא קיים כל ימיו שמסר

מאריך ותחשוב באמריך את ה' אלקיך בכל לבבך וגו' לו) למסור גופך וממונך על קדושתו ובוזה תקיים בעצמך דברי המשורר כי עליך הורגנו כל היום. לו) לבטוח בה' בכל לבבך ולהאמין

נפשו שהונרר הדבר למפרע שמסר נפשו צפועל ממש כל ימי חייו ועיין חשו' הרשב"א ח"ה שהניח במקו"ח.

לו) למסור גופך וכו'. נראה דבחורה כתיב ולהבנת אח ה' אלקיך ולא מקרי אהב צלמח עד שמוכן למסור גופו וממונו וכתיב עור צעד עור וכל אשר לו יתן צעד נפשו, וכן אמרו יש לך אדם שממונו כתיב עליו מגופו לכן כתיב וכל מאריך ח"ש למסור גופך וממונך.

לז) לבטוח בה' ולהאמין וכו'. ונראה דהוא ע"ד מאמר הרמב"ן בספר האמונה והצטחון לא כל המאמין צוטח אבל כל הצוטח מאמין ולכן הקדים לצטוח ולהאמין וכל הצוטח מאמין וע"ד זה אמרו ז"ל שלהי מסכ' מכות צא חצוק והעמידו על אחת וצדיק צלמונחו יחיה כי מי שמאמין צאשר הוצלחיד מאמין צלנכי וכלל החורה חה שסיים חה יסוד כל החורה כולה ע"ד צא חצוק והעמידה על אחת כלומר האמונה שהיא אחת.

א"י לצטוח צה' כו' ולהאמין צהשגחחו הפרטיח כו' צהאמין צו כי עיניו משוטטות צכל הארץ, ועיניו על כל דרכי איש, נראה דכלל חרי עיניו כל הארץ שהוא דומס צמח חי ועיניו על כל דרכי איש הוא המדבר וס"ל דהשגחחו הפרטיח הוא על כל נצרא צין האדם וצין צעלי חי וצמח, ודומס, ונחן טעס כי מי שאינו מאמין צאשר הוצלחיד מארץ מצרים אף צלנכי אינו מאמין ציאור הדברים דראינו צעינינו צמצרים שדד המערכות ושינוי צכל מעשה צראשית שיצאו בני"י לקושש קש לחצן הזמין להם הקצ"ה חצן שימצאו חרי שלא נפל קש מעגלה צלי השגחה פרטיח צמקום שיפול שהזמינו השי"ח להיות מוכן לישראל ההולך לקושש קש ואח"כ צעשר מכות עשו המים רצון קונס שנהפכו לדס, והצפרדעים נכנסו צחנורים מגוהצים צאש והי' עליהם השגחה פרטיח שלא נשרפו, והערוב

החיות באו בהשגחה פרטית עד שבאת חי' שטיבורה לבוק בארץ באו עם עפר הארץ מארצם לארץ מזרים, והכניס, ואפילה חשך, הכל בהשגחה ולא יחרץ כלב לשונו ומיתת הנכורים הכל אשר לכל בהשגחה מדויקת ופרטית.

ולכן מי שאינו מאמין באשר הוצאתיך אלא חושב שע"פ דרך הטבע נעשה דבר וקראת ים סוף הי' בדרך הטבע וכיוצא בו אף באנכי הי' אלקיך אינו מאמין כי מי שחושב שהקב"ה אין ביכולתו ח"ו או אינו רוצה להשגיח על כל פרט ופרט אף באנכי הי' אלקיך אינו מאמין שאו חושב שגם באדם ליכא השגחה פרטית וליכא ח"ו אנכי הי' אלקיך אלא הכל בדרך הטבע רח"ל מהאי דעתא ולכן אמר אם מאמין שעיניו משוטטות בכל הארץ אז גם עיניו על כל דרכי איש ובתוך לב וחוקר כליות ואם לא מאמין באשר הוצאתיך אף באנכי אינו מאמין ואין זה יחוד שלם כלומר שהוא כמאמין כלומר מאמין ואינו מאמין קצת בהשגחה אבל לא בכל והוי בכלל מה שאמרו ז"ל האומר מה נאכל למחר הרי זה מקטני אמונה שחסרון יש באמונתו וכן מנינו בנה מקטני אמונה הי' שהי' מאמין ואינו מאמין בהשגחה ובדרך הטבע ולא בהשגחה פרטית, ואין זה יחוד שלם.

ואמר כי זה סגולת ישראל על כל העמים, כלומר דהגם דכל העולם מושגח בהשגחה פרטית מ"מ השגחת ישראל הוא מסוגלת מכל העמים ע"ד משל האדם עולם קטן הוא ומשגיח על כל גופו בפרטית בכל עת אפ"ה ההשגחה מתחלקת בין אבר לאבר ואינו דומה השגחת האדם על הלב והמח והעינים להשגחת האדם על ידיו ורגליו וכיוצא בו והכ"נ הוא השגחת ישראל בין העמים דהגם דכל העולם תחת השגחתו הפרטית ית"ש אבל הנדל יש בין השגחת עם סגולתו על כל העמים.

והבעל עקידה (שער נ"ד) הביא שלש חלוקות בעניני ההנהגה והשגחה, האחד הנהגה הכללית לכל עם ועם מאומות העולם ע"פ המערכת אף הבורא ב"ה משגיח ע"ז בדרך רא' בעלמא כמ"ש משמים הביט הי' ראה את כל בני האדם והענין השני אשר הוא לעם ישראל הוא ית"ש משגיח עליהם בדרך פנוי

כמ"ש ופניתי אליכם והנהגה המעולה אשר הוא על ידו הוא לחסידי עליון קדושי ה' כי הוא ית"ש מקושר ומתאחד עמהם בהתקשרות בנחינת ואחס הדבקים בה' אלקיכם, ולפ"ז זה שאמרו לבטוח בה' ולהאמין בהשגחתו הפרטית ובה תקיים בלבבך היחוד השלם שהרי כשיאמין בהשגחה הפרטית ויהי' בנחינת ואחס הדבקים והי' זה יחוד השלם כי מי שאינו מאמין באשר הוצאתיך אלא שהי' ע"י מלאך ולא בהשגחתו אני ולא מלאך גם באנכי ה' אלקיך אינו מאמין אלא חושב שהוא משגיח על העולם כולו ולא חילק בין ישראל לעמים בהשגחתו ואין זה יחוד שלם כי הוא סגולת ישראל על כל העמים כלומר השגחתו הפרטית עלינו בדרך פניו ולא עפ"י מערכת הוא סגולת ישראל על כל העמים חה יסוד כל התורה כולה דכתיב ואחס תהי' לי סגולה מכל העמים ואצדיל אתכם להיות לי. ועיין משנה הלכות ח"ז סי' רפ"ט ר"ז בקונט' שערי אמונה.

רדע דדייק רבינו כי מי שאינו מאמין באשר הוצאתיך ולא כתב ביציאת מצרים נראה הכוונה דאפילו מאמין ביציאת מצרים אבל אינו מאמין באשר הוצאתיך מארץ מצרים שהיתה הכל על ידי זרוע ימינו אני ולא מלאך אני ולא שרף אני ה' בעצמו הוציאנו בידו החזקה דעי"ז הוא נתגלה לנו אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך כלומר דבשביל הוצאתיך אנכי ה' אלקיך ואם לא הוצאתיך אלא יצאת בעצמך אפילו מאמין בה' ומאמין ביציאת מצרים אבל אינו מאמין באנכי ה' אלקיך דבהא תליא הכל והבן. חה יחוד שלם כי זה סגולת ישראל מכל העמים שיש בישראל השגחה פרטית ע"י הקב"ה בעצמו לא כן באומות העולם שהם ע"י שרים שלהם לא שייך בהו' יציאת מצרים דאין בהם השגחה מה' כניכול בעצמו.

ומ"ש וזה יסוד כל התורה כולה נראה עוד דאפילו יקיים כל התורה כולה אבל חסר באמונתו בה' מאמין ואינו מאמין כופר הוא וז"ל רש"י סנהדרין ריש פ' חלק ואפילו יהא מודה ומאמין שיחיו המתים ולא רמחא באורייתא כופר הוא הוציל ועיקר הוא שיש תחיית המתים מה"ת והוא אינו מאמין שכן כתוב בתורה מה לנו ולאמונתו וכי מהיכן הוא יודע שכן הוא הלכך כופר גמור הוא ע"כ.

ויפה פי' בזה במקו"ח כי אין מול לישראל יש להוסיף מן הקרא ויזא אותו החולה א"כ הו"ל מתחת השגחה טבעית ונתנו תחת השגחה פרטית וכל זרעו אחריו עד עולם אין להם קיום בדרך הטבע כי נולדו חוץ מדרך הטבע.

והיות כי הארכתי קצת בעיני השגחה פרטית אמרתי להציגם כאן.

מכתביו החקופים קבלתי וגם קבלתי ה' קינטרסיס העמק והנני בתודה. אמנם כבר כתבתי כי לאו בעל מלאכה אחת אני ולכן יהיו דברי מעטים ולא באתי כעת רק בשביל דבר אחד מה שצ"ן במכתביו האחרונים בענין השגחה פרטית זה אחר זה שאין לכתוב מדברי האחרונים ועלינו אך ורק לחפש אחר דברי הראשונים הנאמרים.

וטרם נבא לעצם הענין הנני בזה להעיר לב מע"כ לדבר אחד כי אכן קי"ל בכל מקום הלכה כמתראי היכא דכבר ראו רבותינו הנדיקים האחרונים את דברי הראשונים והכריעו בהלכה קי"ל כאחרונים ולא כהראשונים כמבואר כ"ו ברמ"א ח"מ סימן כ"ה ועוד בכמה מקומות לאין מספר והוא כלל ידוע בחורה שאין להאריך בו דמימות אבי ורצא הלכה כמתראי וכבר הארכתי בזה בכמה מקומות וא"כ פשוט דלא נוכל לינטות ימין ושמאל מדבריהם והגם כי וודאי אם נמצא גדולי ראשונים שלא ראו האחרונים אז קי"ל כראשונים דגדול צפרנס של ראשונים מחרסם של אחרונים אמנם היכא דראו האחרונים את הראשונים קי"ל כאחרונים.

וגם הא פשוט דהראשונים שאנו סומכין עליהם צריכין להיות מן אותם הידועים ומפורסמים כי אם ימצא לפעמים אחי קטעים שאינם ידועים אין לנו לסמוך עליהם כי נאמר דצ"ן דחו אותם רבותינו הפוסקים או דמשבשחא הוא ולא ידוע מבטן מי יזא הדברים ועיין רא"ש פ"ג דחולין (ל' ע"ב) מסתבר טפי לומר שלא רצה בעל הגמרא להביא הצריחא השנייה בתוספתא ולפשוט האיבעיא משום דקיס ליה דלא מתניא בי רבי חיאל ור"א אין לסמוך עליה יותר משנאמר

שלא ידע לה צעל הגמרא ומסתבר שכל חוספתא שלא נתפשטה עד אחר סידור הגמרא לאו דממכא היא דמסתמא כיון שרזו חכמי ישראל לחבר התלמוד חקרו ודרשו לידע כל הספרים שנכתבו על דברי חכמים וציררו אותם שהם צר ממכא.

ובספר מ"ח נסופו כתב ח"ל, ואין סומכין על חוספתא כשהיא סותרת המשנה והגמרא הראב"ד פ"ו דמעילה הלכה ד' ומדברי הכ"מ נראה שאם יכולים אנו להשוות החוספתא עם המשנה אף שנחלוק עם הגמרא סומכין עליה ע"כ הובאו דבריהם בקיצור כללי התלמוד ע"ש.

והנה הרבה יש לדקדק בהי שמוציאין שיטות חדשות בקונטרסים בלתי ידועים עד היום ועי"ו מהפסין כמה הלכות כי פשוט ומסתבר דשיטות אלו דחו אותם רבותינו הראשונים והאחרונים הבאים אחריהם ולכן נשכחה שיטה זו וכן ראיתי ממרן החזו"א ז"ל שכתב כעין זה על מוציא הגנוחה וכיוצא בהם ואנו אין לנו אלא התורה שקבלנו מאבותינו ורבותינו הקדושים דור אחר דור עד דורינו אנו קבלה אמיתית מפי משה רבינו ע"ה ונפרט אנו מזרע אשכנז אשר קבלתינו מקובלת יותר מאנשי ספרד וכמ"ש רבינו הגדול הרא"ש בהיותו בארץ ספרד לא סמך על קבלתם אלא על קבלתינו של חכמי אשכנז שקבלתינו גדולה משלהם אבל פשוט דהקבלה נריכה להיות מדור דור עד אחרון שבאחרונים ולכן אם מי שהוא מדלג על ההרים מקפץ עך הגבעות א"כ חסר ליה קבלת האחרונים ואין לו קבלה כלל ולכן תורתן של ראשונים אנו שומים ובאבן עפר רגליהם אנו מחאבקים ועל קבלת האחרונים אנו סומכים כאשר ישאל איש באורים ותומים כי כל דבריהם דברי קבלה איש מפי איש.

ומעתה לענש הענין, בקונטרסי הנ"ל הבאתי דברי הפוסקים שהביא מעכ"ת כולם לבד דברי החינוך מזה קס"ט אמנם גם שיטתו לא מחדש כלום שאולי נשיטת הרמב"ם ז"ל הידוע ומ"מ לא אעבור בלי להעיר בדבריו היקרים והקדושים במ"ש החנוך שם ח"ל, ולפי שהדעות רבים בהשגחת הא"ל על בראיין יבואו בו הרבה פסוקים נמקרה והרבה מצות להורות על ענין זה מהיותו פנה

גדולה בתורתנו שיש כמות ב"א יחשבי כי השגחת השי"ת על כל עיני עולם בין בע"ח או שאר הדברים כלומר שלא יתנועע דבר אחד קטן צעוה"ו רק בחפצו ב"ה ובגזרתו עד שיחשבו כי בנפול עלה מן האילן הוא גזר עליו שיפול וא"א שימאחר או יקדים זמן נפילתו אפילו רגע וזה דעת רחוק הרבה מן השכל יש כמות רעות יחשבו שלא ישים השגחתו ב"ה כלל בכל עיני העולם השפל בין אנשים או בשאר בע"ח והוא דעת הכופרים. ובעלי הדת האמיתיים מאמינים שהשגחתו ב"ה על כל מיני בע"ח בכלל שכל מין מן המינים הנבראים בעולם יתקיים לעולם לא יכלה ויאבד כולו כי בהשגחתו ימצא קיום לכל דבר ובמין אדם נאמין כי השגחתו ב"ה על כל אחד ואחד בפרט והוא המצין אל כל מעשיהם וכו' ולכן הזהירחנו המורה כי בהגיע אל האדם החולי רע והוא הארעת לא יקחנו במקרה רק יחשוב מיד כי עונותיו גרמו וירחק מחברת בני אדם וכו' ובפשפוש מעשיו יוסר מאליו הנגע כי הא-ל ב"ה שמשגיח עליו תמיד יראה מעשה חשובו וירפאהו וכו'.

ואני בריה קלה לא זכיתי להבין דבריו כמה שכתב שיש כמות בנ"א יחשבו שהשגחת השי"ת על כל עיני עולם וכו' וזה דעת רחוק הרבה מן השכל מאי קושיא היא ואם רחוק הוא מן השכל שלנו קרוב לה' ואטו שכל שלנו יכול להשיג וכבר כתב הרמב"ם בענין הבחירה שזה דבר שא"א להבין ורחוק מן השכל שלנו מ"מ הכין הוא היוצר יחד לבס המצין אל כל מעשיהם וא"כ אם נחליט בזה אף שהוא רחוק מן השכל ולא רק שהוא רחוק אלא שבחתי מושג ואפ"ה קיי"ל דהכי הוא ואין איש מהם בזה ח"ו וברש"י עה"ת עה"פ לא בשמים היא ואם הי' בשמים ואמר לעלות היינו צריכים אף שזה רחוק מן השכל, וכן כלב במעשה דמרגלים שאמר ואם יאמר לנו משה עשו סולמים לעלות השמימה היינו עושים אף שאין זה אפשר ולא מושג מהשכל בדרך הטבע. וא"כ הכ"נ בהשגחה אם שהוא רחוק מן השכל שמשגיח על כל העיניים והפרטים מ"מ נקבלו כמו שהכת הזו יחשבו בהשגחה ואי"ה לקמן בסמוך נביא ראיות ברורות בס"ד לדבריהם.

והשנית דמה שכתב הגאון ז"ל שזה דעת רחוק הרבה מן השכל אומר אני

בהשגחתו הפרטית ובוה תקיים בלבבך היחוד השלם בהאמין בו כי עיניו משוטטות בכל הארץ ועיניו על כל דרכי איש ובוהן לב וחוקר כליות כי מי שאינו מאמין אשר הוצאתיך מארץ מצרים אף באנכי

אסקופה הנדרסח דזמנו היה זה באמת רחוק מן השכל אבל בזמן הזה שישנם קאמפיוטערס ואינטערנעט וראדאר וראדיא סטיישאנס ורואים שממש צכהרף עין סוקר הקאמפיוטער מאות מליונים ענינים וגם רואים שאפשר מהחשנה צהיוסטאן טעקסעס להשגיה על "הספעיס שיפ" שעלו עד ללזנה וכיוצא בזה באמת לאו רחוק מן השכל הוא שהצורה ב"ה וב"ש אשר צרא הכל אשר לכל לא יוכל להשגיה על כל עניני העולם ואין זה רחוק מן השכל ואדרבה קרוב אל השכל ודאי כן הוא השכל והחוש מעיד עליו כי פשוט כי הקאמפיוטער שיט לו אלפים חוטין קטנים ועל כל אחד יש השגחה שאם נפסק אחד נעשה פסול בכל הקאמפיוטער ומיד יש שם מין סימן [פלעש בלע"ו] שמשהו נתקלקל וא"כ כ"ש בקאמפיוטער של הצורה עולם וכבר אמר אבינו הזקן ע"ה לית ביה בלא מנהיג וכיון דיש להצירה מנהיג הוא משגיה על כל הצירה ועל הכל מנהיג הוא ומשגיה ואינו מניח דבר על המקרה ח"ו.

ובמו שבקאמפיוטער כשהמהנדס [ענושעניער בלע"ו] מציין כיצד לעשות הענינים הכל נעשה עפ"י חשבון כמה שיסבול וכמה יוכל להמשיך החוט הזה וכשרואה במקום אחד שצריך חזק יותר עושהו חזק יותר והשאר חוטים עושה חלושים ממנו אבל לכל אחד יש לו חשבון כמה ימשיך [דיורעשאן אוו טיים] וא"כ כ"ש כשהקב"ה צרא צרואיו כל הצע"ח ואפילו עשנים הכל אשר לכל לכל אחד יש לו זמן כמה שיהיה גדל וכמה זמן יהיה על האילן הזה ומתי יבא מי שהוא ויקחנו משם וכיוצא בזה עכ"פ על הכל יש חשבון מפורט ולא בא שום דבר במקרה כי גם האדם וגם הצהמה והחיות והצמחים ואילנות כולם הם מאדון אחד שצראם והם כולם חלק מהקאמפיוטער הזה [לכד ממה שיט לו לאדם צחירה שזה ענין אחר שאינו נוגע לזה אבל בלאו הכי הכל מאתו יח' בהשגחה יחירה על הכל].

ה' אלקיך אינו מאמין ואין זה יחוד שלם כי זה הוא סגולת ישראל

ודבר זה מפורש בחו"ל במדרש שאמרו חו"ל אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מול מלמעלה שמכה אותו ואומר לו גדל וכיון דכל עשב יש לו מלאך שמכה אותו ואומר לו גדל ודאי הכונה פשוטה דאית ליה השגחה עליו וא"כ כ"ש שאר בע"ח (ומ"ש ב"ק ב' ע"ב אדם אית ליה מולא פי' דעת, כפירש"י ב"ק ולא כפירש"י שנה נ"ג ע"ן גהש"ס טס). עכ"פ נמצא דההשגחה הוא על כל מה שברא ואפילו על עשבים שיש לכל עשב מלאך מיוחד לגדלו והוא השר ומול שמשפיע בגידולם ונמיתתם והתמדתם עליו ובמד"ר (נראשית פי"ג י') ומהיכן הארץ שותה ר"א אומר ממימי אוקינוס וכו' ר' יהושע אומר מן העליונים שנאמר למטר השמים תשחה מים והעננים מתגברין מן הארץ ועד הרקיע ומקבלין אותן מפי הנווד דכתיב (איוב ל"ו כ"ו) חקו מטר לאדו וחושרין אותן כמין כברה ואין טפה נוגעת בחברתה דכתיב חשרת מים עני שחקים למה הוא קורא אותן שחקים ר"ל אמר שהן שוחקין את המים ופי' המת"כ טוחנים ומחלקין אותן טפות טפות ע"ש. הנה דמשגיח על כל טפה וטפה שלא יגעו זה בזה ואם היה הדבר במקרה א"א שיעשה כן אלא שהוא בהשגחה פרטית על המים ועל העשבים ועל כל הנריאה כולה.

ובתהלים ק"ד הכפירים שואגים לטרף ולבקש מא-ל-אכלם וגו' כולם אליך ישברון לתת אכלם בעתו וכתיב הרד"ק עה"פ מה רבו מעשיך מה גדלו כמו על רב ביתו או פירושו רבו במספר וכן אמר מלאה הארץ קנייניך כשהשלים לספר נבראי היבשה שנחגלגלו זכרם עם זכר הנחמחים והמאורות והם גלויי החכמה לאדם יותר מנבראי הים וכו' מלאה הארץ קנייניך מלא כל הארץ הכל קנייניך ומעשיך אין דבר במקרה, והספורנו פירש מה רבו ולא יוכל שום מתעקש לומר שהיה תכלית כולם הנראה נופל במקרה אבל יתחייב כי כולם בחכמה עשית שעשית כולם בחכמה מכוונת אל התכלית מהפורסם מהם ומה יתחייב שמלאה הארץ קנייניך שלא היו דברים מסובבים בהכרח טבעי בלתי מכוון לתכלית וכו' עוד ברד"ק כולם אליך ישברון אמר על כל נבראי מטה החיים

בראת אומם ובראת מאכלם אעפ"כ בכל יום ויום חליך ישנרון לחת אכלם בעתו כמ"ש נותן לחם לכל בשר והוא ע"י השחלשות הסבות ובידך לחת ולמנוע מהם.

ורבינו הגדול מהר"ם אלשיך עה"פ המשלח מעינים בנחלים כתב אמר הנה עוד ראיה על השגחתך הפרטית על כל יצורי עולם אף גם דלקלי האכיות כי הלא חסד אפילו על בריות קלות התועלת ואין זה רק להיוחס מעשה ידיך והשגחתך מקרני ראש עד ציני כניס כי הלא אל"ל שמשלח מעינים במקומות נאותים ליישוב עיר כ"א בנחלים הנאים בין הרים שביניהם מקום נר ולא יגורו בהם רק חיות השדה ומה בנע אס לא שישקו כל חיתו שדי אשר אין בהם מועיל ולמען יתגלה לפראים יושבי מדברות מקום המים שבין ההרים וילכו שמה לשבור זמאם מה אמה עושה מכין להם שעליהם הוא על המעינים עוף השמים ישכון ושיגדלו שם ערבות וסכרי אפעים למען בין אפעים יתנו קול עופות השמים הנו' למען ימשכו הפראים אחר הברת הקול ויגיעו עד מקום המים לבור זמאם וכו' ע"ש. הנה ביאר דההשגחה פרטית הוא על כל יצורי עולם.

ועיין פרק שירה שכל הנבראים אומרים תניא ר' אליעזר אומר כל האומר פרק בעוה"ז וחסד שם שירה לבע"ח בהמות עופות וזמחים ואמרו חז"ל בשעה שקיים דוד המלך ע"ה ספר תהלים וזה דעתו עליו ואמר לפני הקב"ה כלום יש בריה שבראת בעולמך שאומרת שירות ומשכחות יותר ממני באומה שעה נודמנה לו נפרדע אחת ואמרה לו דוד אל תזוח דעתך עליך ואני אומרת שירות ומשכחות יותר ממך ולא עוד אלא שכל שירה שאני אומרת ממשלת עליה שלשת אלפים משלים וכו' ולא עוד אלא שאני עוסקת במצוה גדולה זו היא המצוה שאני עוסקת בה יש בשפת הים מין אחד שאין פרנסתו כי אס מן המים ובשעה שהוא רעב נוטלי ואוכלני זו היא המצוה לקיים מה שנאמר אס רעב שונאך האכילהו לחם ואס זמה השקהו מים כי גחלים אמה חותה על ראשו וה' ישלם לך אל מקרי ישלם אלא ישלימנו לך עכ"ל. הנה דהצפרדע לאו במקרה מזדמנת שם על שפת הים אלא בהשגחה פרטית וה' ישלימנו ועיין ביאור המצ"ע בסוף ספר ציט אלקים מה שהאריך בציאור הדברים בדברים נפלאים עין לא ראמה והגם

שנקנת מפרשים פי' דהדברים קאי על המין כולו ולא על הפרט אבל הרואה יראה דקאי על הפרט ומדבר בלשון יחיד אה אכלס בעמו ובגמרא בעמס לא נאמר אלא בעמו בעמו של כל אחד ואחד לפרט ולא לכלל.

והאמנם היסוד לזה ב"ה יסדתי בקונטרסי הנ"ל דבאמת ההשגחה פרטית נמצאת בכל הנבראים מקרני ראם ועד ביני כנים וגם בלומה ודומס ולא יתנועע דבר אחד קטן בעוה"ז רק בחפלו ב"ה ובגורמו ובנפול עלה מן האילין הוא ימ"ש גור עליו שיפול ולא יפול הקש בלי השגחה וא"א שימאחר או יקדים זמן נפילתו אפילו רגע וכדעת החכמים שבכת הראשונה שהביא החנוך ומה שגראה רחוק מן הדעת והשכל הוא האמת אלא דגם בזה ישנם חלוקים בהשגחה פרטית, דלנדיקים ההשגחה פרטית על כל זעד וזעד כי בי חשק ואפלטוה ואם יפול יבא אליהו ד' מאות פרסה ופרוש כנפיו ויקחהו שלא יכשל ובסמס בנ"א אפילו ישראל ההשגחה פרטית היא כבר בהסתר קצת ולאו בכל יומא מתרחש ניסא ועל רשעי ישראל ח"ו כתיב ואם תלכו עמי קרי והלכתי אף אני עמכם בחמת קרי. והנה פירשו הראשונים עיין בס' בעל עקדה ועוד שהיא מלשון מקרה ודרך הטבע והניחו ה' על המקרה והיינו השגחה פרטית אבל נראית טבעית למי שאינו בקי בה ולבהמה בכלל ההנהגה והשגחה פרטית היא באופן נסתר שאין ניכר לבנ"א אלא כדרך הטבע אמנם דרך הטבע הזו נמי ח"ו שאין זה דרך מקרה אלא הוא מאת ה' כד"א חלקים בגימטריא הטבע שכך הטבע הקב"ה דבברים אלו שימנהגו עפ"י החוקים שנחקקו להם וכל אחד ואחד לפי טבעו שיתן בו בשעת בריאת העולם אבל הכל בהשגחה פרטית על כל.

ויש להסביר הדברים עוד קצת דהנה ידוע דארץ ישראל היא אשר ה' דורש אותה מראשית השנה ועד אחרית שנה וישראל זרע אברהם יצחק יעקב והם תחת פיקוחו והשגחתו של הבורא ב"ה וב"ש בעלמנו וחז"ל יתן תחת ע' שרים, והאומות ג"כ תחת שר ומלאך והנה פשוט דהאומות ג"כ יש להם השגחה פרטית כיון שגם הם ממין האנושי אבל השגחתם הפרטית בזה ע"י השר שלהם וממילא הנהגתם ע"פ השר כפי שקיבל מהאדון לבאו-ת והנהגתם כבר יומר

חוקי כי אין בידו לשנות רק מה שקבל מאת המלך קב"ה ונ"ש חה אפילו להסוברים דהשגחה פרטית לימא אלא במין האנושי מ"מ עכו"ס בכלל ומיהו פשוט דהשגחתם נראית יומר טבעית כיון דכא ע"י השר והשר אין בידו לשנות אלא להחזיק ולהשגיח כמו שהוא והוטבע בו וא"כ הכ"נ בשאר נבראים כיון שכבר כתבנו לעיל דלכל עשב יש לו מלאך ושר שמכהו לגדל א"כ הוא הוא ההשגחה פרטית שנמנה לו והוטבע מאת השם ועל זה יושב השר ומשגיח שלא חשמה שום דבר ולא ימצא מדרך הטבע חו היא ההשגחה הפרטית אלל שאר הנבראים אבל פשוט דהכל הוא עפ"י חוקי הטבע שהוטבע הקב"ה שאין בהם השמנות והכל עפ"י השגחה פרטית על כל מקרני ראם ועד ביצי כנים ולא במקרה ח"ו ואם יסתלק פעולת השגחתו ב"ה אפילו רגע אחד מכל הנבראים הם בטלין ומבוטלין כלא היו ועין בחומש היכל הצרכה בראשית נהר ד' דף ל"ו מדפי הספר מה שהאריך בזה.

ומרן הגה"ק בעל ד"ח בפרשת מקץ אשרי הגבר אשר שם ה' מצטחו וגו' וא"א לשום נברא לחיות בלתי שהצורא כ"ע מחיה חן אוחו והכל בהשגחה הגם שהרמב"ם ז"ל דעת אחרת לו בזה אבל באמת לפי דעת חז"ל אפילו ציפור לא יצוד בלתי השגחה מלמעלה וכפי הידוע שכל מעשה בראשית המה בשביל האדם וכו' עי"ש.

ומ"ש דמבואר בחז"ל היפוך דעת הרמב"ם הוא צירושלמי פ"ט דשביעית הובא בחומ"ס ע"ז ע"ז ע"ב ד"ה דימוס וכו' כי דימוס לשון רחמים הוא כדאמרין צירושלמי דשביעית פ"ט במעשה דרשב"י אחר דנפק מן מערתא חמא חד זד עופות שמע בת קלא כד הוה אמרה דימוס הוה פסגה פי' היה העוף נמלט מן הפח וכד הוה אמרה ספיקולא הוה מתנדא פי' הוה מתלכדא בפח קולא הוא חרבוס של פח אלמא משמע דדימוס הוא לשון רחמים ושמעתי מן הדא אפי' ציפורא קלילא מבלעדי שמיא לא מתנדא כל שכן בר איניש ע"כ. הנה מבואר מדברי הירושלמי דבנע"ח נמי איכא השגחה פרטית וכן קבלנו מגדולי תלמידי נע"ש הקדוש בספר דרך החיים להגה"ק בן התניא ז"ל ובספר פאר

לישרים להגה"ק מקארץ שאדם נרץ להאמין שאפילו קש המונח נארץ הוא נגזרת השם יתברך ועיין במבוא לשומר אמונים הקדמון.

ובאמת פשוט שאם מונח קש על הארץ ויחלוק האדם וישבור את רגלו ודאי יאמין כי מן השמים הזמינו לו הקש הזה שיחלוק עליו ולא במקרה הוא שנענש בשבירת הרגל. ונחזור עוד לדברי החינוך שכתב דרך באדם אימת השגחה פרטית ומינה דן למצורע שהוא סימן לו לשונ אצל הרי אמרו ז"ל אין הקב"ה פוגע בנפשות תחלה ומתחלה בא הנגע בלבושיו או בציטו או בזהמתו ומעתה אם נחליט שפגעי ונגעי שאר בע"ח ושאר נבראים הכל במקרה א"כ קשה בתרמי חדא אמאי הענישו בהמה זו שמתה או מלבושיו שנגעו וכן ציטו והשנית הרי לא יועיל לו כיון שיחלה את זה במקרה ולא בעונש שהרי אין השגחה פרטית בשאר נבראים לדעתו הקדושה ז"ל אצל לדין אחי שפיר דעל הכל איכא השגחה פרטית הגם דיש ליבש קצת דנגעים הם שלא כדרך הטבע ולא הוה מקרה לכ"ע אצל א"כ כבר מצינו בשאר ענינים השגחה פרטית ואם תאמר שהוא בשביל האדם הנה ודאי הוא כן שכל הבריאה נמי בשביל האדם הוא שנבראה וא"כ הכל שמשגיחים בשאר הנבראים בהשגחה פרטית הוא נמי בשביל האדם כמוצן.

ועיין מדרש רבה פרשת קרח (פי"ח כ"ג) ר' יצחק בן אלעזר הוה מטייל בשוניתא בקיסרי מצא קולית אחת מושלכת בדרך היה מצנע להון הכא הדר משכה לה מן הכא אמר כמדומה לנו שזו מתוקנת לעשות שליחותה בחר יומין עבר בלדר מן מלכותא נכשל בה ונפל בה ומת בדקו אחריו ומצאו צידו כתבין ביטין על יהודאין וע"ש עוד כמה ענינים הנה שהזמינו קולי"ז וז להאי שליח מלכותא שיכשל בה וימות עליה וכיוצא בו כמה עובדות. ועיין עוד ערכין דף ל' עונש מצעלי שבעות לא הרגיש והכל בהשגחה וצפרד"א פ"י הדג שבלע יונה אמרה הגיע יומי להאכל בפיו של ליתן אמר לו יונה הוליכנו אלכו וכו' הראהו חותמו של אברהם אבינו וראה ליתן וברח מפני יונה מהלך שני ימים אמר לו הרי הנלחך מפיו של ליתן הראמי כל מה שבים וע"ש ספ"ט וכל התנינים הגדולים שבים מזונו של ליתן וכו' והתנין הגדול שבא יומו להאכל הוא בורה ונכנס לתוך

פיו של לוימן וכו' ע"ש הנה מצואר דיש חשבון לכל חנין מחי יכנס לפיו של לוימן וימות ציומו ולא בדרך מקרה.

והנה יש להאריך הרבה בזה אבל אין הז"ג להאריך בזה ענינים אבל פשוט כביעא בכוחא דהקב"ה משגיח על כל העולם כולו מקרני ראם ועד ציני כיום בהשגחה פרטית ומדויקת ולית אחר דפני מיניה וכמ"ש רבוחינו הזדיקים האחרונים ז"ל ומינה לא תזוע ונדברי הרמב"ן לכאורה יש חילוקי דעות דהיע"ד כתב דדעת הרמב"ן ז"ל שלא כדעת הרמב"ם ז"ל והארכתי גם בזה בס"ד בקונטרסי הג"ל ובפרט כי בעזה"י העלתי בענין השגחה להכל מושגח וגם הדרך הטבע הוא השגחה פרטית ולכן הוא הלכה פסוקה שאין שום דבר שאין בו השגחה פרטית.

כרגע נפל מילתא בליצאי לפי מה שאמרו ז"ל כשפים למה נקראו כשפים שמכחישים פמליא של מעלה ובאיסור כלאים כתבו איסור לכלאים משום שהמלאך הממונה על זה אינו ממונה על זה ונתערבו שני מינים והאריך ממונה חדש על זה לגדלו ואי בשאר מינים מקרה הוא מאי איכפת לן אבל להג"ל אחי שפיר שהרי הכל בהשגחה והזורע כלאים מכריח המלאך להשגיח על העירוב שהוא אינו מינו והבן.

ערך רגע אדבר דהנה צפרדר"א הגדול פרק חמישי אמר ר' יהודה פעם אחת בכל חדש וחודש סלונית עולין מן התהומות ומשקין את כל פני האדמה שנאמר ואד יעלה מן הארץ והקשה את כל פני האדמה העצים משמיעין את קול צנורותיהם לימים והימים משמיעים את קול צנורותיהם לתהומות ומהם קורא אל התהום להעלות מים וליתן לעצים שנאמר תהום אל תהום קורא לקול צנורך וכו' ובמקום שיפקוד להם הקב"ה להעלות ולהמטיר שם מגשימים וכו' וכתב בציאורי הרד"ל ובמקום שיפקוד נראה דמכוין לקרא (איוב ל"ו) כל אשר יצום על פני תבל ארצה אם לשצט וכו' דמפרט לכל מקום אשר יצום ויפקוד להם שימטירו שם יריקו וכו' כתב (שע"י) ועל העצים אלוה מהמטיר עליו מטר ונראה

רוצה לבאר בזה שמהגשמים מוכרח השגחה פרטית של הקב"ה בעולם חמיד וכמ"ש הגר"א באדרת אליהו ריש פ' ברכה ע"ש שהאר"י הגר"א ז"ל דעל כל דבר בעולם אומרים הפילוסופים שהוא עפ"י הטבע ואפילו השמש והירח אבל על הגשמים מודים שאין עפ"י טבע כלל שאנו רואים פעמים לא ירד כלל ופעמים ירד בכל יום ויום לכן נקרא גבורת גשמים כי בזה מורה גבורת שהקב"ה יש לו השגחה פרטית על כל העולם וממילא אפילו מה שגראה דרך הטבע או מקרה נמי הכל מפי הקב"ה כי הכל אשר לכל מאתו הוא ואפילו המקרה.

ובאמת כי בזה מבואר מקרא (בראשית כ"ז ב') ויאמר יצחק אל בנו מה זה מיהרת למצא בני ויאמר כי הקרה ה' אלקיך לפני ובתרגום ארום זמין, הגה אמר הקרה לשון מקרה ואפי"ה ה' אלקיך, שהמקרה נמי מה' הוא והגם כי יצחק אמר שאין ש"ש שגור בפיו היינו שלא היה מדרכו של עשו להזכיר ש"ש אבל לא היה מתפלל על ענס הענין שמה שהקרה הוא מפני ה' אלקים עושה גם המקרה והוא הטבע וזה פשוט מאד ומתאים זה עם הירושלמי הנ"ל דאפילו עוף אינו נודד אם לא בהשגחה פרטית ובאמת כי במדרש מצינו שלא מצא עשו שום ציד רק כלב אחד שצד והביא ליצחק והכי נמי מפני ההשגחה הפרטית על כל דבר בע"ח והשגיחו על כל הבעלי חיים בפרטות שלא יוכל אותו רשע לזודן ואם היה אלם מקרה למה לא ימצא עשו במקרה משאר חיות.

גם מה שאמרו בתורה ואם חלכו עמי קרי והלכתי אף אני עמכם באמת קרי הגה הכוונה שאם יתלו הדברים במקרה ובדרך הטבע הגה אז יתנהג ה' בעולם ע"פ דרך הטבע אלא שזה הטבע ישמנה דהנה ענין הטבע והנהגה פרטית כבר רמזתי לעיל שהוא במקום שיש השגחה אישית ופרטית הוא מה שבא מפי עליון עילת כל העילות וסיבת כל הסיבות וכאשר אמרו ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה והשגחה פרטית הנקרא טבעית הוא ע"י מלאך וע"ז מיאן משה רבינו בשעה שאמר לו הקב"ה הנה אנכי שולח מלאך וא"ל משה רבינו אם אין פניך הולכים על מעלינו מזה והנה פשוט דגם כשרצה הקב"ה לשלוח מלאך אחי

על כל העמים וזה יסוד כל התורה כולה.

ההשגחה פרטית נשארה על כל ישראל דבני אדם כ"ע מודי דאיכא השגחה פרטית אלא החילוק בהשגחה ישמנה מפי עליון ותבא ע"י מלאך אבל לעולם תהיה השגחה פרטית ולא יעשה מלאך דבר קטן או גדול מעצמה אלא עפ"י החוקים והמשפטים אשר צוה לו מפי עליון וגם מה שיעשה הוא רק צבא אלקי ממעל.

ולמשל מלך אחד גדול במדינה שמסר מחוז אחד לשר שלו להיחמו הוא יתנהג במחוז הזה עפ"י חוקי המלך ויתן להם סיפוקם וכל צרכם הכל כפי המצוה מהמלך והנה פשוטי המון עם יאמינו כי השר הנ"ל הוא הנותן להם כל צרכיהם ויודו לו על כל מה שעושה להם אבל אנשי השכל ידעו ויבינו כי אין השר הזה הוא הנותן כלום אלא המלך הגדול שלו ש"ך ההודאה והתלהלה אלא שאנשי אין הנמשל דומה למשל לגמרי דגבי מלך עכ"פ המלך הוא שנתן רשות להשר להנהיג ולפעמים השר משנה מצויו המלך כי השר הוא בשר ודם ודעתו משונה מדעת המלך ולפעמים לא הבין בכוונת המלך ולכן בא שינוי עכ"פ מהשר אבל המלאך כשהקב"ה מוסר לו שליטה בעניני עולם הנה המלאך עצמו אין לו כח ויכולת להנהיג ולהיות משגיח על שום דבר ולא לשנות דבר כי הכל מעמו ית' ע"כ פעולתו וחיותו הוא מגזירת עירין פתגמין וזהו שאמר כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבנו כלו' כי הנהגה שלו קשה משלי כי הנהגה שלי ברחמים אבל המלאך הוא מה שהוטבע לו מהשם ואין בידו לשנות כי שמי בקרבנו וכל ששם הקב"ה בו וגזרתו לעולם קיימת וא"כ לפי האמת הוא המנהיג והוא המשגיח כי הוא ית"ש שמו הוא סיבת חיותם והנהגתם וע"כ לפי האמת מה שהמלאך מנהיג הוא ית"ש הוא המנהיג כמ"ש המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשי בראשית כיון שהקב"ה ית"ש לא מסר ההנהגה ביד מי שיש לו בחירה אלא ביד המלאכים אשר המה מוטבעים על הנהגה הזו לא יוכלו לשנות טבע המוטבע אצלם ולשנות סדורם כי זה עיקר חיותם וא"כ אין דבר נעשה שלא כרצונו אלא כרצונו ע"י מלאכיו עושי רצונו בטבע ולא בחירה וזה כי שמי בקרבנו כי זה חיותם.

ולפי"ז מובן ואם תלכו עמי קרי שירצו בהנהגת המקרה שהוא הטבע והלכתי אף אני עמכם בחמת קרי שהמקרה שהוא הטבע אינו מקרה אלא הנהגה ע"י מלאך שהוא ג"כ השגחה פרטית אלא דאז ויסרתי אחכם שבע כחטאחיתם וכמ"ש השמר צו כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבנו דאז יומר קשה להגלל מעונש החטא. וזה הכוונה והלכתי אף אני עמכם בחמת קרי כלומר בקרי ומקרה אני עמכם הולך. וזוה נראה לפרש מקרא (קהלמ ג' י"ט) כי מקרה בני אדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם כמות זה כן מות זה ורוח אחד לכל ומותר האדם מן הבהמה אין ודחקו המפרשים אמנם בתרגום חירגס ארום ארעון אנשא חייבא וארעון בעירא מסאבא ארעון חד לכולהון וכו' והכוונה לפמ"ש דנזדדיקים השגחה היא פרטית ועליונה אבל ברשעים שהם נשגחים בהשגחת הטבע מקרה להם כבהמה דהשגחה אחת הוא לאדם הרשע והבהמה.

ובל שאר עינינו וז"ש ארום ארעון אנשא חייבא וארעון בעירא מסאבא ארעון חד לכולהון דמקרה אחד להם שהוא הנהגת המלאך אבל פשוט דמקרה אחד להם ולא שבהמה ממה במקרה והאדם בהשגחה אלא תרוייהו בהשגחה פרטית ולא מת בלי עמו וזה שאמר כמות זה כן מות זה היינו שהבע"ח נמי לא ימותו במקרה בלי גזירת עירין פתגמין והכל בעתו ובזמנו דוקא. וזה נמי מה שאמר החכם עוד שם (ג' א') לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים עת ללדת ועת למות עת לטעת ועת לעקור נטוע וגו' שאין שום דבר במקרה והזדמן בזמן אלא הכל בזמנו בא ועת לטעת ועת לעקור נטוע ולא במקרה הוא בא לעקור או לנטוע אלא הכל בעתו מאתו ית"ש עת להשליך אבנים ועת כנוס אבנים ולא נמצא מושלך אבן בלי עמו במקרה אלא שהעת הוא להשליך עת לקרוע שלא יקרע הבגד במקרה אלא עת הוא לקרוע ועת לתפור את הכל עשה יפה בעתו והנה שאין דבר שיהיה בדרך מקרה.

ואבני אלגזיש במורד בית חורון לא פעלו המכה במקרה שנפלו אבנים אלא השי"ת הוא שלחם והם היו כגרזן ביד החוטב ובמזרים כתיב ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו ולא במקרה היה אלא בהשגחה עליונה אפילו על

הכלבים ונטלו שכר על שחיקתם ואם אללם הכל במקרה מה שכר שיך להם ומה זה שאמרה חורה לא יחרץ בפועל אלא הכל בהשגחה וכן מצאחי בשם הראב"ד שענין השליח הוא שר העולם הנראה לנביאים מובל במרכבה נאלל מן הסיבה העליונה וכן העליון בו חוה הענין ויבדך את ה' ויאמר דוד ואתה מחיה את כולם ונבא השמים לך משתחיים ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל כלומר דאפילו מה שגראה כעין טבע העולם האמת כי אהה מושל בכל ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל ולא השרים שלהם נמסרה ההשגחה מ"מ אין בידם לשנות לבנות ולא לסחור אלא אתה מושל בכל כי הנהגתם הוא רק מאתך שאהה מושל בכל והבן זה.

והגה ודאי ידידי היקר לא נעלמו ממנו דעות אחרות בזה לבד דעת הרמב"ם במורה נבוכים ועיין מ"נ עוד ח"א פנ"א ופי"ג שם וח"ו שהרמב"ם ז"ל נושא פנים בזה לדעת אפלטון וכמ"ש שם הררש"ט המפרש ועי' בעל העיקרים במ"ב ודעת בן סיני בענין הריבוי הנמשך ודעת בן רש"ד שכל הדברים סידרו מאתו ית"ש והוא שהביא במ"נ ח"ב פכ"א ועי' עקרים מ"ב פי"ג ובעל דרך אמונה בעשרה מאמרים הביא בזה ג' דיעות האחד דעת הראב"ע וסייעתו שהוא כתי' בן סיני שע"י האמצעים נעשה ההנהגה והוא ע"י הנביא ודעת הרלב"ג וההבדל בינו לא"ע כי לדעתו הנביא הוא הפועל זאת מזד הדבקו בשכל הפשוט הנה ישאב שם ממעיני הישועה ולדעת הרלב"ג עיקר השופע הוא המלאך והנביא הוא כלי מוכן לקיבול השפע ודעה שלישיה שהכח השמימי היא ממוצעת לפי שכל עניני זה המציאות נכנעין אליו והבעל דרך אמונה דעתו שהפליאות אינם מתייחסים אלא להשי"ח ב"ה בלי אמצעי כמ"ש אני ה' אני ולא מלאך ואמר כמו שחק הטבע הוא מידו ית"ש כן השינוי הטבע לא יהיה אלא מידו ית"ש.

והבעל עקידה שעד נ"ד הביא שלש חלוקות בעניני ההנהגה האחד הנהגה הכללית לכל עם ועם מא"ה עפ"י המערכת אך הבורא ב"ה משגיח ע"ו בדרך ראייה בעלמא כמ"ש משמים הביט ה' ראה את כל בני האדם וענין השני אשר הוא לעם ישראל הוא ית"ש משגיח אליהם בדרך פנוי כמ"ש ופניתי אליכם

אמנם לא זהו עיקר הנהגתו והנהגה המעולה אשר היא על ידו הוא לחסדי עליון קדושי ה' כי הוא ית"ש מקושר ומתאחד עמהם בהקשרות צמשוקה וחפיה דביקה צחינתם ואחס הדנקים צה' אלקיס ועיין גם בספר שבולי אמונה מה שכתב בזה ועיין עוד בעל העקדה פ' ע"ו שאם יהיה האדם מזוק ע"י החיות הטורפות יהיה ענין מסוי שלפי הטבע השני יחוצ שיהיה מורא האדם מוטל על כל הנמצאים השפלים ומראכס ומחכס והארץ שס. והנה פשוט כיון דמן הטבע שלא חיקו א"כ כשמזיק נמצא דגם בחיות יש השגחה פרטית מחי להזיק ואני אומר דגם מה שצטבע שלא חיק אינו מטבע ואדרבה הוא מהשגחה פרטית שהרי מטבע לחיות הטורפות לטרוף כל מה שימצאו לאכול והאמנם מה שלא יטרפו בני"א משום דמוראכס ומחכס יהיה וגו' שיש על החיות אימת הגבור על החלש שהוא בן אדם ומהיכן להם המורא על הבני"א וע"כ משום ההשגחה הפרטית דמוראכס ומחכס.

עכ"פ ראה ראינו כל השיטות בזה בס"ד ובררנו הקולח שמצאנו בזה וכפי קבלתינו האמיתית מפי רבותינו הק' חרקנו הפסולת כי ההשגחה הפרטית על כל העולם הן האדם והן בע"ח והדומם והגומם כולם נסקרים בסקירה אחת בהשגחה פרטית בכל רגע ורגע ואין קש בארץ ולא עלה באילן שנופל בלי השגחה עליו מנד המשגיח העליון רק שהחילוק על פעולות היוצא שבצדיקים גמורים השגחה הפרטית הוא בכל רגע משחנה לפי רצון הצדיק ולפי זרכו בעולם ובשאר ענינים השגחה הפרטית לא משחנה בכל עת ולכן מתנהגת ע"י מלאכיו עושי רצונו זה ברור וי"ר שזכה להיות תחת השגחתו לבד ועיין ספר חינוך בית יהודה (מהג"ק ר' יעקב צבי יאליש זצ"ל) דברים נפלאים בל"ו פרקים ואמיתים ודבריו לא ראיתי עד לאחר שכתבתי קונטרסי ומ"מ בס"ד זכיתי לכוון האמת.

בדבר אשר זיין עוד בנין השגחה ובענין אי דורות אחרונים יכולין לחלוק על הראשונים ובפרט בעיקרי האמונה של השגחה פרטית הנה כבר הארכתי בזה למע"כ מ"מ כנראה לא חפס כוונתינו בזה. והנה כאן אין האחרונים חולקים

על הראשונים אלא או שהם מסבירים דגם הראשונים כוונתם הימה באופן זה ולדעת קצתם הם אינם חולקים אלא חפסו בשיטת שארי גדולי הראשונים שמ"ל שהשגחה פרטית בכל דבר והציאו ראיות לשיטות אלו וכמ"ש במכתבי הנ"ל וכה"ג ודאי לאחרונים שמעיין דהכי קי"ל הלכה ככתראי ועיין פרדר"א פ"ט וכל החיניים הגדולים שנים מזונו של לוימן והחנין הגדול שבא יומו להאכל הוא בורח וגם ונכנס לחוך פיו של לוימן ומי הגיד לו להתנין הגדול שבא יומו ומי יש לו יום והלא הכל מקרה הוא אלסם ולא בהשגחה ובפ"י שם הדג שכלע ליונה הנביא א"ל ליונה אין אמה יודע שבא יומי להאכל בפיו של לוימן אמר לו יונה הוליכני אללו אמר יונה ללוימן בשבילך ירדתי לראות מקום מדורך שאני עתיד ליתן חבל בלשוניך ולהעלותך ולזכות אותך לסעודה הגדולה של נדיקים הראהו חותמן של אברהם אמר הבט לברית וראה לוימן וברח מפני יונה מהלך שני ימים אמר לו הרי הצלמך מפיו של לוימן הראני כל מה שנים ותהומות והראהו וכו' עי"ש.

ראי אין השגחה פרטית בצעלי חי ודגים בכלל והכל אלסם במקרה מה זה הענין שדבר יונה עם הדג והצילו ועיין פסחים קי"ח ע"ב באומה שעה פתחו דגים של ים ואמת ה' לעולם ועיין רש"י שם ואטו אם הרמז"ם לפי דרכו בקודש היה לו שיטה צענין של שדים וכיוצא בהם אמנם כיון דמפורש אללנו לא כן לא נוכל לקבל בזה דרכו בקודש ועיין רש"י עה"פ מיד כל חי' אדרשנו לפי שחטאו וכו' הוצרך להזהיר עליהן את החיות משמע דמפרש כפשוטו דהזהיר את החיות ויענשו אם יהרגו בני"א שלא מן הדין ועיין א"ע שם שפירש דחי' חייבת מימה ביד"ש ומימתה ע"י חיה אחרת ואינו ענין של מקרה אלא בהשגחה. והרמז"ן כמסתפק והספורנו פי' פירוש אחר עי"ש. ועיין רש"י (בראשית ח' א') עה"פ וחכור אלקים את נח ואת כל החיה וגו' שפי' מה זכר להם לבהמות שכות שלא השחיתו דרכם קודם לכן ושלא שמשו בתיבה, הרי נמי שהם צעלי זכות.

ובשו"ת רמ"ע מפאנו סי' ל"ז בשם ס' הקנה ח"ל עוד הוסיף לשבח אור השליל לחפילין יותר מכולם למנוה מן המזבח כי אחר שאין בריה

יוצאת לאור העולם שאינה מקבלת דין שהעוה"ו נצרא בדין והשליל פטור מן הדין שלא יאל לאור העולם כלל. מצואר דיש ענין דין גם על בעלי חיים. ובס' חמדת ישראל קונטרס נר מצוה דיני בן נח כתב דהוא מחלוקת ר"מ ור"י אי יש עונש בבעלי חי והלכה כר"מ. מרבינא (מולין קל"ח) עוף טהור שהרג את הנפש חייב מיתה משום ובערת הרע מקרבך, ובב"ד דוקא. הרי עונש דאל"כ ימיתנו מי שהוא. ובב"ר פ' כ"ו גם בדומס שיך עונש, אפילו מקל או רצועה. וכן הוא במדרש רבה קהלת עה"פ עת אשר שלט האדם, ועיין פרד"י ובחי' הארכמי הרבה בזה. ובחורה הנני משחיתם את הארץ, עם הארץ והדגים שבים לא ממו שלא חטאו, הרי דהעונש גם על דומס ובעלי חי, חה פשוט. ועיין רמב"ן שם וז"ע.

ובגמ' תענית ח' כמה גדולים בעלי אמנה מנין מחולדה ובור וכו', פי' החוס' פי' מאמין בחולדה ובור מעשה הי' בנעשה אחת שהיתה רונה לילך לבית אביה והיה בור בדרך ונפלה בו ואל בחור אחד ואמר אם אני אעלך חנשא לי אמרה לו הן ונשבעו ביניהן שהוא לא ישא אחרת והיא לא חנשא לאיש אחר, ואמרו מי מעיד בימינו והיתה חולדה אחת הולכת לפני הבור ואמרו אלו שניהם בור וחולדה יהיו עדים בימינו והלכו לדרכם והיא עמדה בשבועתה והוא נשא אשה אחרת וילדה בן באת חולדה ונשכתו ומת וילדה לו בן שני ונפל לבור ומת. אמרה לו אשתו מה זה המעשה שהגיע לנו שלא כשאר בני"א, מכר השבועה וסיפר לאשתו כל המעשה אמרה לו א"כ חזור וקחנה וכתב לה גט והלך ונשא הבתולה, והיינו דאמרו המאמין בבור וחולדה שהעמידו עדותן, ע"כ. והנה שחולדה באת ונשכה להבן להעמיד עדותה ולא הי' במקרה ונפל לבורא ולא הי' במקרה, יש לימש קצת דכאן בשביל בני"א הוא.

שוב מלאחי דרבינו הרדב"ז (אלף ס"ו נחמ"א) במעשה באליהו בהר הכרמל שדרשו רבותינו ז"ל עה"פ ויקחו את הפר אשר נתן להם אליהו, א"ל הפר באליהו אני וחזירי יאנו מצטן אחד הוא עולה על החלק הא-ל ושם הא-ל יתקדש עליו ואני עליתי לחלק ע"ו להכעיס את בוראי, א"ל אליהו לך עמהם כשם

ששמו של הקב"ה מתקדש ע"י זה שעמי כך יתקדש על ידך, א"ל וכך אתה יעזוני איני זו ממקומי עד שתמסרני בידיך, הה"ד ויקחו את אשר נתן להם אליהו וגו'. ואחר שהביא דברי הרד"ק ודחה אותם כתב הרדב"ז ח"ב כי כבר ידוע כי כל האדם וכל בעלי חי וכל אילן וכל עשב יש לו כח ושר למעלה וכן אמרו על פסוק אם תשים משטרך בארץ הלכך שרו וכחו של פר מדמן לאליהו וא"ל בשלמא שני השעירים שהי' שוים בקומה שוים בדמים שוים במראה הגורל מטיל שלום ביניהם גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל, אבל שני פרים השוים בצטן ובאכוס למה תתן להם הבחירה שזה ילך לעבוד בוראו וזה ילך להכעיס את בוראו, והם דברי שרו של פר או כמו וזה אינו דרך גם כלל, ולא הוצרך הכחוש לפרש דבר זה לפי שלא הי' דרך זה. וכיו"ב יש לרז"ל הרבה, אמר שרו של ים למשה וכו' ועד"ז תוכל לתרץ כמה מאמרים בדברי רז"ל ואפילו בכמוצים כגון וכל עצי השדה ימחאו כף אז ירננו עצי היער וכיו"ב, וכי פה ולשון יש לעצים [וכן יום יביע אומר ולילה ללילה יחיה דעת אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם וגו']. וזה מתיישב שעומדים שם ולא הרגישו ולא ידעו בדברי הפר וכו' ולא ראו אלא שהפר אחר שמסר אליהו בידיים הלך בצלון כמי שהולך לעשות מצות בוראו, ע"כ.

הנה מבואר דבנע"ח נמי יש השגחה פרטית והשר וכח שלו משגיח עליו והגם דנגד בעלי בחירה אם לוקחים אותן בע"כ אינו נכריח הבחירה, מ"מ השגחתו עליו חמידה ועל כל הבחירה וכנ"ח והכא הרי לא הי' הענין נוגע לכל המין ולא הי' אלא מקרה ומה לו להשר להתערב ולפלפל עם אליהו עבור איל אחד שקרהו מקרה שיקרב לע"ז, וע"כ דהשגחה פקוחה על כל פרט, וזה ברור בדברי רדב"ז.

ובחולין (ס"ג ע"א) ר' יוחנן כי הוה חזי שלך אמר משפטין תהום רבה כי הוה חזי נמלה אמר צדקתך כהררי א-ל, ופירש"י ומשפטך אף בתהום רבה שזמנת שלך לשפוט ולעשות נשמתך בדגת הים להמית המזומנים למות, לשון מורי. ל"א, לנמלה הוא אומר צדקתך כהררי א-ל שמונוחיה מזומנים לה בלא

ליום שני

לח) להרחיק גאווה וכעס וגער ביצר הרע המשיאך ללכת בדרכי לבך (ט) ואל תשט אל דרכיו כי דרכיך זך וישר. ט) מדבר שקר

טורה ואס מי שאתה נשפט אתה דנו עד תהום רבה כגון שלך שטורה לנקש שס מזונותיו, ע"כ. ובמדרש אחא במחנה יעקב ששלח מנחה לעשו שלא רצו הצע"ח ללכת עד שמסרם יעקב אבינו, ועוד כמה מקומות המבוארים שגם בשאר צע"ח וחלקי הצריאה ליכא מקרה כלל אלא הכל בהשגחה. ובגמ' חעניח כ"ה ר' חייא בר לוליינא שמעיניהו להנך ענני שקאמרי ניחי וניתבו מיא בעמון ומואב, אמר לפניו רבש"ע כשנחת תורה לעמך ישראל חזרת על כל אומות העולם ולא קבלוה ועכשיו אתה נותן להם מטר שדו הכא שדיוה אדוכתייהו.

עכ"פ מבואר דגם על צע"ח יש השגחה פרטית והקצ"ה נשפט עם דגת היס ועושה בהם נקמה להמית המזומנים למוות ולהחיות כדגי היס צדור המצול, א"כ אף בהם יש השגחה ואינם מחים במקרה אלא הכל במשפט ובמדה ובמשקל והשגחה אלקית על הכל וזה ברור ודוק.

לח) להרחיק גאווה וכעס. צאות א' כתב להתרחק מן הגאווה וכעס בחכלית הריחוק וכאן לא כתב אלא להרחיק ועיין במקה"ח ועיונים ולפמ"ש לעיל דהתם מיירי בשכבר עבר וצריך להתרחק ממנה בחכלית הריחוק אבל כאן מיירי שלא ילך, ומדויק לשון רבינו כאן שכח "וגער צינה"ר המשיאך ללכת בדרכי לבך ואל תשט אל דרכיו כי דרכיך זך וישר" והכוונה שכאן מיירי בני שלא הלך עדיין בעצת רשעים כי אם צמורת ה' חפצו ובא הינה"ר להשיאך ללכת בדרכי גאווה, גער צו כי המסית ישיאך ללכת בדרכי לבך ולנטות מדרך התורה, ולכן אל תשט אל דרכיו כי דרכיך זך וישר ולא דרכיו ומכוון בזה לשון רבינו וההמשך והסמירה הכל נכון זך וישר.

ראולי י"ל דלעיל (אות א' ואות ל"ג) כתב להתרחק מן הגאווה ולהתרחק מן השחוק

והכעס וכאן כתב להרחיק גאווה וכעס, והחילוק כי להתרחק פי' שהאדם ירחיק עצמו מן הגאווה ומן הכעס, ולהרחיק גאווה וכעס משמע שירחיק את הגאווה ואת הכעס ממנו, ולכן פי' תרוייהו ולהתרחק מן הגאווה פי' כשיראה הגאווה מסביב והכעס וכיוצא בזה יתרחק הוא מהם שלא ילכד ברשתם אבל להרחיק גאווה וכעס מיירי שהכעס כבר עמו דלא לא מהני מה שיתרחק הוא דכל שיתרחק וילך הגאווה והכעס ילכו עמו אז העצה להרחיק את הגאווה והכעס מעצמו ואם תשאל מה עצה יש להרחיק הגאווה והכעס כיון שכבר תפשו מקום אלך ולזה אמר וגער צינר הרע המשיך ללכת בדרכי לבך שהוא היצה"ר הגורם לך גאווה וכעס ששתייהם טמונים בלב וכמ"ש ויגבה לבו גבה לבו וכעס בלב כסילים ישכון ולכן צוה לגרשם ולהרחיקם מלבו בגערת היצה"ר המשיאו.

ובגמ' ברכות (ה' ע"א חזר א' ר"ב) א"ר לוי בר חמא ארשב"ל לעולם ירגז אדם יצ"ר טוב על יצה"ר שנאמר רגזו ואל תחטאו נצחו מוטב ואם לאו יקרא ק"ש נצחו מוטב ואם לאו חזיר לו יום המיתה שנאמר ודומו סלה ואמר וגער צינר שהכעס תנצל לגעור צינר ותגרשהו ובגמ' קידושין פ"א ע"ב לימא הכי רחמנא ליגער צינר בשטן ע"ש. ולכן אמר להרחיק גאווה וכעס ולא אמר לבטל גאווה וכעס כי לפעמים הוא צריך לכ"ש שבו עכ"פ לגעור צינר ואם יבטל הכעס לגמרי לא יהי לו כח לעמוד ולגעור גם צינר. ובגמ' קידושין (פ"א ע"א) פלימו הוה רגיל למימר גירא בעינייה דשטן עשה השטן מה שעשה לבסוף גלי ליה נפשיה השטן לפלימו ואמר ליה מאי טעמא אמרת הכי פרש"י למה הרגלת לקללני, ושאלו אלא היכי נימא לדחותך מעלי שלא תחטיאני אמר ליה לימא מר רחמנא נגער צינר בשטן, ועל כונה זו תיקן הפייטן ותגער בשטן לבדו ישטינו.

לט) ואל תשט אל דרכיו דרכיך זך וישר. נראה שהוא מלשון שטו רעיונותיו מלשון שט שיראה שלא ישוט אחר היצה"ר ואל דרכיו אפילו לא צה"י כ"ש ברעיונותיו וכיוצא בו כי דרכיך זך וישר שיש לך דרך זך וישר ע"פ התורה שבא לך מכת התורה והמחשבה שהוא המח ולא מלבך ולכן לא תשמע לו לילך

אחרי דרכי לנך. והכוונה דמי שטועה בדרך וצא לפרשת דרכים ומפלג דרכו בצחה מהם ילך אז באין ברירה סומך על הרגשת הלב ומטה אחר ההרגש אבל מי שיש לו דרך סלול ונלול וך וישר הגם שיראה כמה דרכים אחרים נראים נאים למראה ופרדסים טובים מ"מ לא יחשוב לסור לדרכים האלו כי יודע שדרכו וך ולא ישמע למאות לבו שמחאוה לדרך שמחאוה לו כגון לאכול הפירות וכיוצא בו ליהנות מן ההנאות שיש בהם ולא ישמע לילך אחר שרירות לבו אלא ילך בדרך הך והישר ועיין מקה"ח שפי" פ"י אחר וסמכו אקרא דמשלי (ט"ז ב').

ולפענ"ד זה שאמר המע"ה קהלת (ו' כ"ט) לצד ראה זה מנאמי אשר עשה אלקים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים כלומר שהאדם נכרא להיות ישר ללכת בדרך הממוצעת בעיני המצוות כעם ותוגה וחמלה וגאווה והדומים מבלי לנטות אל הקצה מן הקצוות ואיש אשר אלה לא ניכר הוא מפאח עצמו והמה כלומר בני האדם הם המה המבקשים מחשבות רבות לנטות מן הקצה אל הקצה האחר וכשרואה שנטה לבצו אל הקצה האחד אשר חכמים יגידו אז ראוי לו לנטות אל הקצה האחר למען יבא אל האמצע שהוא הדרך הישר בעיני ה' עיין מנ"ד שם ח"ש להרחיק הגאווה והכעם שבאים להטותו ולהוציאו מדרך הישרה ומצד השוויון ואל משט אל דרכיו כי דרכיך וך וישר אלא שנטות אחר דרכי היצר בגאווה וכעם ולכן אל משט אל דרכיו.

(מ) מדבר שקר תרחק ואל תוציא ש"ש לבטלה. נראה דכתיב לא מכחשו ולא משקרו איש בעמיתו ולא חשבו בשמי לשקר וכחבו שע"י שיכחיש וישקר בעמיתו יציאהו לב"ד וישבע לשקר ועיין אלשיך עה"מ באריכות חה שאמר מדבר שקר תרחק ואל מוציא ש"ש לבטלה דאם ע"י שקר גורם ליסבע בשמו לשקר כ"ש שיוציא לבטלה.

באופן אחר נראה לפי מה שאמרו שלהי ברכות (נ"ד ע"א) משקללו הדוקים המקינו שיהא אדם שואל את שלום חבירו בשם פרש"י בשמו של הקב"ה ולא אמרינן מזולזל הוא בכבודו של מקום בשביל כבוד הנריות להוציא שם שמים

תרחק ואל תוציא שם שמים לבטלה ולא במקום מטונף. (מא) הסר ממך משענת הקנה הרצוין משענת בני אדם (בב) והצנע לכת עם

עליו ולמדו מצועז שאמר ה' עמכם ואומר אל תבזו כי זקנה אמך למוד מדברי זקני אמך לעשות מה שראית שעשו הם ע"ש הנה תקנו להוציא ש"ש משום הנדוקים ולכן מי שהוא מדבר בשקרים לא יאמינו לו עד שיוציא ש"ש מפיו לאמין דבריו וזה נראה כש"ש לבטלה ולכן אמר מדבר שקר תרחק ואל תוציא ש"ש לבטלה.

א"י מדבר שקר תרחק, דנחלקו הפוסקים אי עובר בלאו זה באומר שקר שאין בו תועלת להאומרו ולא היקף להשומעו כגון שאומר דבר של מה בכך, עיין חרדים פ"ד מ"ע מה"ת בפה וקנה אות כ"ו. ועיין ודבר משה עה"ת פ' משפטים אמירת שקר שאין בו תועלת או היקף אי אסור מה"ת. ועיין דרך פקודין ל"ח ל"ז דאף בלי תועלת עובר. ועיין יבמות ס"ג למדו לשונם. ועיין באר יהודה על החרדים.

(מא) הסר וכו' והצנע לכת עם בוראך ואל תשים זהב כסלך כי זאת תחלת עבודת ע"ז. הסר ממך משענת הקנה רצוץ משענת בני"א נראה לפמ"ש בחובות הלצנות בפתיחה לשער הבטחון על אחד הפרושים שהלך לארץ רחוקה לבקש פרנסתו בתחילת פרישתו ופגע שם באמגושי אחד [אמגושי] מעו"כ בעיר אשר הלך אליה אמר לו הפרוש כמה אתם בתכלית העוורון בעבודתכם לעו"כ, א"ל האמגושי [העו"כ] ומה אתה עובד א"ל הפרוש אני עובד הבורא האחד היכול המכלכל המטריף אשר אין כמוהו א"ל האמגושי פעלך קוטר את דבריך א"ל הפרוש ואין א"ל אילו היה מה שאמרת אמת הי' מטריפך בעירך כמו שאטריפך הנה ולא היית טורח לבא לארץ רחוקה באת ונפסקו טענת הפרוש ושז אל ארצו וקיבל הפרישות מן העת ההיא ולא ילא מעירו אח"כ עיי"ש, חש"כ הסר ממך משענת הקנה הרצוץ משענת בני אדם ולא תחשוב שבני אדם באותה מקום יעזרוך אלא בטח בה' והשען עליו בכל כחך כאותו הפרוש.

בוראך (ג) ואל תשים זהב כסלך כי זאת תחילת עבודת ע"ז

עוד יש לדייק דקאמר חרי מילי הסר ממך משענת הקנה הרצון משענת בני אדם ולכאורה היה ליה למימר הסר ממך הקנה הרצון משענת בני אדם או הסר ממך הקנה הרצון. ומשענת משענת ב' פעמים למה לי ונראה דהס שמי ענינים. א) הסר ממך משענת הקנה הרצון כלומר שלא תסמוך בעצמך על משענת הקנה הרצון ועל דרך שכתוב עוד בחובת הלצנות בשער הבטחון פ"ו מעשה בלחוד מן החסידים שהיה לו שכן סופר מהיר והיה מתפרנס משכר ספרותו א"ל יום אחד איך ענייך א"ל [הסופר] בטוב בעוד ידי שלימה לערב היום ההוא נגדעה ידו ולא כתב זה שאר ימיו וזה היה עונשו מהאל יתברך על אשר בטח על ידו וזה שאמר הסר ממך משענת הקנה הרצון שלא תסמוך על עצמך ועל קנה קולמוסך וכיו"ב. ב) וגם משענת בני אדם תסמוך על אחרים תרוייהו הסר ממך.

וכיון שיסיר ממנו משענת הקנה הרצון יבוא לידי הנזע לכת עם ית"ש דזה דרכו של מי שאינו בטוח בזה' ושם אדם מצטחו אז הוא עושה פעולות טבעיות בפומביא בקול רעש גדול זועק ותוצע הולך ומשקר ונשבע לבטלה כדי להחזיק בידו משענת הקנה הרצון משענת בני אדם אבל אם יבטח בזה' יסיר מאתו משענת הקנה הרצון אז אדרבה ילמע לכת עם ה' והיה ה' מצטחו ובעת צרה ודוחק יתבודד בינו לבין קונו ויעבדהו בעבודה שלבז ולפני ה' ישפוך שיחו.

מב) והצנע לכת עם בוראך. לפמ"ש ב"ב (ט' ע"ב) אמר ר"א גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו דאילו במ"ר כתיב כי יגורתי מפני האף והחמה ואילו בעושה צדקה כתיב (משלי כ"א) מתן בסתר יכפה אף ושחד בחיק חמה עזה ועיין חוס' שם ד"ה גדול ואע"ג דמשה נמי עשה צדקה בסתר ולפ"ו מה שאמר והצנע לכת שיתן יפזר מעותיו שזה רצונו לפזר בסתר ואף שלפעמים יתשוב שיתן בפרהסיא ורבים יראו וממנו ילמדו ויקלסוהו ויאל לו מזה משענת כל שהוא אמר אל תשים זהב כסלך כי זאת תחילת ע"ז, אלא פזר ממוך בהצנע לכת.

(מד) ופזר ממונך באשר הוא רצונו כי בידו למלאות חסרונוך ולתת

מג) ואל תשים זהב כסלך כי זאת תחילת עבודה זרה. ועל דרך רמו אמרו אלהי מסכה לא תעשה לך כלומר שאם תזכה וימן לך ה' מטל השמים וכסף וזהב ירבה לך ע"י הנניע לכת אל תשים זהב כסלך כי זאת תחילת ע"ו. ואמר רבינו מנחם הבבלי שהמשתתף שם שמים עמו אפי' אומר אני ובעזרת האל עשימי את החיל הזה הרי זה בכלל עובד ע"ו בכלל שיחוף, והשי"ת אינו עוזר אלא איהו עושה הכל והוא הפועל והנותן ואחה אין לך אלא לבטוח בה', ואם עשית אחה מעשה או פעולה ה' הוא הנותן לך כח לעשות הפעולה ולפי שדרך האדם לבטוח בעשרו בכספו וזהו ומאחר שבטח אפי' במשהו בכספו וזוהבו כבר החליף בטחונו בה' ובבטחון הזהב שהוא כבר תחילת ע"ו וכמו שכתב איוב ל"א אם שמתי זהב כסלי וגו'. ובמשלי י"א בוטח בעשרו יפול. ומצינו ביוסף שבטח על שר המשקים ולא זכר אוחו ולא עוד אלא שנענש עוד שחי שנים במאסר ואמרו במדרש אשרי הגבר אשר שם בה' מבטחו ולא פנה אל רהבים וגו'.

(מד) ופזר ממונך באשר הוא רצונו. נראה דקאי אלעיל מיניה ואל תשים זהב כסלך יפזר ממונך וכו' דהאדם שאין בו דעת ישאל למה נתן לי ה' כסף וזהב הרבה ולא נתן כן להשני ודאי שאינו רוצה להיות לו וע"ד שאמרו ב"ב י' שאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא אם אלקיכם אוהב עניים הוא מפני מה אינו מפרנסם והשיב לו כדי שניצול בהם מדינו של גהינם עי"ש באריכות. ותמצית הדברים דיש מקום לטעות ח"ו שאם לא נתן הקב"ה לעני אז אין ליתן לו שלא לעבור על רצון הבורא ומה שנתן לך שלך היא ואם תפזר ממונך תחסר לך משלך שהרי לך נתן השי"ת ולהוציא מלבס של פתאים אלו אמר ופזר ממונך באשר הוא רצונו כלומר שרצון הקב"ה ליתן לעני כמו שהשיב רבי עקיבא לטורנוסרופוס ולא תחסר בשביל פזרונו לא לך ולא לביתך, כי בידינו למלאות חסרונוך אם תחסר בשביל מה שתפזר לעניים. אבל אמרו ברמו דאל יבוא בכל עת אל הקודש והעושה נדקה בכל עת כי צריך אדם לפזר מממונו לעניים וביד ה' לתת טרף בני ביתך ולכן פזר מממונך באשר הוא רצונו.

עוד נראה לאחר שיסור ממנו משענת בני"א ישעון עצמו על כסף וזהב שיש לו וקמון עליו ויצמצם מיום אל יום, אבל הרי אמרו האומר מה נאכל למחר הרי זה מקטני אמנה, וא"כ אם יבטח בכספו וזהבו שיש לו הרי הוא בכלל מה נאכל למחר שמבטיח עצמו על מחר והרי זה חללת ע"ו.

ופזר ממונק באשר הוא רצונו כי בידו למלאות חסרונו ולתח טרף בני ביתו, לולי מה שפי' הי' נלפענ"ד לפמ"ש דמנות מעשר הוא אחת מעשרה והמפזר אל יפור יותר מחומש שלא ינטרף לזריות ובגמ' הובא בש"ע יו"ד סי' רמ"ט דמזוה מן המובחר עד חומש נכסיו והנה כתבו הפוסקים דדוקא אחד מעשרה יש לו מעלה של עשר בשביל שחשעשר אבל המוסיק ונותן אחד מחומש אין לו מעלה וזכרה זו וא"כ אם יבזזו יותר ממעשר יחשוב אולי יהיה לו חסרון ולכן קאמר פזר ממונק כי זה רצונו כלומר דעד חומש מנכסיו הוא מזוה מן המובחר א"כ זה הוא רצונו של הקב"ה וא"ת הא יחסר לך אמר כי בידו למלאות חסרונו אם יחסר לך.

או יאמר לפי"מ שאמרו דוקא כל ימי חייו אל יבזזו יותר מחומש אבל בשעת מיחה יכול אדם ליחן דדקה כל מה שירצה כ"כ הרי"ף והרא"ש ור"ן ומרדכי בכחובות דף ג' והביאם הרמ"א ז"ל אבל השאלחות פ' תרומה כתב דדוקא עד תלחא ולא יותר והארכתי בזה בספרי משנה הלכות כחובות והטעם דלרין להשאיר ירושה לבניו ולכאורה יש עוד טעם שאם יקום עוד יחסר לו וע"ז אמר פזר ממונק באשר הוא רצונו וכונתו בשעת מיחה ולשיטתו איל דנותן כל מה שירצה ולא יחוש לא לעצמו ולא לבניו כי ביד הי' למלאות חסרונו ולתח טרף לבניו ו"ל.

ועוד בו שלישיה לפמ"ש כחובות הנ"ל העושה דדקה בכל עת זה הזן בניו ובנותיו הקטנים וא"כ יאמר העובד למה לי לפזר כספי וזהבי לדדקה און אח אשמי ואת בני הקטנים ואקיים בזה מצות דדקה ולא אפזר לאחרים שאפשר יחסר אח"כ לבני ביתי ואמר ז"ל פזר ממונק לאחרים ולא תפחד באשר הוא רצונו

שתתן לאחרים שזה המצוה ואם אתה חושש שע"י מצטרך אח"כ לפרנס משלך את בני ביתך ויחסר לך משלך וליתן טרף אמר כי בידו למלאות חסרוך שלא יחסר לך ולתת טרף בני ביתך ושפיר פזר ממוך שהוא רצון הצורא.

ורביעי בקודש לפמ"ש האחרונים ז"ל דהא המצוה אל יבזו יותר מחומש לא אמרו אלא כשאין צורך עניים אבל כשיש צורך עניים מצוה ליתן יותר כ"כ בספר אהבת חסד וכן ראיתי בספר מקור היראה אורח רי"ג ו' שהוכיח בספר תורת זרעים מירושלמי ובמקום אחר הארכתי גם בזה קצת ולפ"ו לכאורה מצוה ליתן כל מה שאפשר וזה שאמר פזר ממוך באשר הוא רצונו ואפילו יותר מכדי מעשר וחומש כל שיש שם עניים ואל תדאג שיחסר לך או לבני ביתך כי בידו למלאות חסרוך וליתן טרף לבני ביתך.

ושמעתי שבזמן ההפלאה היו שני אחים אחד הי' עשיר גדול אבל קמאן גדול ולא נתן צדקה והשני הי' עני גדול וכל מה שהי' לו חלק לצדקה ובאת אשת העני לפני ההפלאה ז"ל בקובלנא על בעלה שממש מפזר כל מה שיש לצדקה ומזניח אשתו ובניו וכמעט מתים ברעב ההפלאה ז"ל הזמין השני אחים לפניו, וראשונה שאל את האח העני יש לך פרנסה אמר ב"ה הקב"ה זן ומפרנס וא"כ למה אשתך קובלת עליך שאתה מזניח הבית ומפזר את הכל, והתבייש העני ואמר רבי כתיב כל אשר לו יתן בעד נפשו וכתיב שוב יום אחד לפני מיסתך ומי יודע אם אין זה היום האחרון ח"ו שלי ולכן כל אשר לי אני נותן לצדקה כי אין יודע רגעיו. אז פנה הרב אל האח השני אתה ב"ה נתן לך הקב"ה עשירות למה אין אתה נותן חלק לאחייך העני שממש חי חי צער ודוחק גדול והרי ומצטרך על תמעלם, השיב העשיר הנ"ל רבי העולם חושבים שיש מי יודע כמה סך הכל כל הנכסים שלי מגיעים עד לערך חצי מיליאן מארק. ואני אם משפחתי צריכים לשנה לערך עשרת אלפים ואם יאריך ה' שנותי עד מאה ועשרים ואני עכשיו בן חמשים הרי יש לי עוד שנעים שנה עד מאה לעשרים באו ונחלק הכסף לשבעים אינו מגיע אפ"י למה שאני צריך. חישב ההפלאה קצת ואמר שמעונו אחים יקרים אתה העני שאתה מפחד שמא תמות למחר וכל אשר לו יתן בעד נפשו אני

שרף בני ביתך. מה) דע את אלקי אביך ודבריך במאזני צדק תשקל

אחפלה עליך שלא תמות במהרה עד מלאה לך שבעים שנה ואם בגבורות שמיים שנה ולכן חוכל לסגל מצות ומעשים טובים ולא תפזר הכל אלא תפרנס אשתך וביתך שנחייבת לפרנס, ואחה את העשיר שאחה מפחד שמתי' מאה ועשרים שנה ולא יהי' לך לפרנסתך אל תדאג כי אם לא תתן נדקה לא תתי' מאה ועשרים שנה וחוכל להפריש קצת ותן לאחיך העני, ו"ש אל תדאג שיחסר וכו' כי צידו למלאות חסרונו.

מה) דע את אלקי אביך ודבריו במאזני צדק תשקול, והיך צדק יהי' לך ויקל בעיניך הוצאת ממונך מהוצאת דברך. וזמקור החיים נתקשה בכוונותיו ולפענ"ד לפ"מ שאמרו ז"ל מגילה י"ח ע"א מלה בסלע משתוקא בתרין ופרש"י אם תרצה לקנות הדבור בסלע תקנה השתיקה בשמים ע"כ הנה מצואר שיקל בעיניך הוצאת ממון מהוצאת הדיבור שעל דיבור לא יוציא אלא סלע ועל השתיקה יוציא שמי סלעים וזה לפענ"ד פשוט.

עוד נראה לפענ"ד לפי מה שמצואר ברבינו סעדי' גאון זכרתו מפני שונאיו בבית איכר אחד ולא ידע מי הוא ולא כבדו כלל אלא נתנו לאכול כאחד האורחים ולקחו לעבוד עמו בשדה לישר השורים במלאכתם וכיוצא בו מעבודת האדמה, לאחר ימים נודע לו שזה רבינו סעדי' גאון נפל על רגליו וביקש מחילה על שלא כבדו כראוי לו ולא דבר אחר רק כאחד הריקים ורבינו סעדי' השיב לו והרגיעו שאל יצטער מזה ואדרבה אמר לו שלמד ממנו דבר גדול בעבודת ה' שצריך לשוב לה' בכל יום שיחזרר אלנו יותר גדלות הבורא על שעבדו אחרים כלתי ידיעתו ולא התפלל לפניו כראוי לפי גדולתו וו"ש דע את אלקי אביך ואז דבריך במאזני צדק תשקול שתראה גדולתו וכל זמן שלא תדעהו איך יודע לשקול דבריך.

דע את אלקי אביך. ונראה עוד לפמ"ש אם כסף חלוח את עמי את העמי עמך ופרש"י ז"ל דהאי מצוה הוא ולא רשות, והנה המלוה מעות לחבירו יש לו

(מו) והין צדק יהי' לך ויקל בעיניך הוצאת ממונך מהוצאת דבריך
(מו) ופיך אל ימהר להוציא דבר רע עד אשר תשקלהו במאזני

תנאים שלא ליגוש את חבירו ונשנת השמיטה השמיטנה ונטשחה אם לא שילם
לו קודם שנת השמיטה, ואמר רב פפא כחובות פ"ו פריעת בע"ח מלוא ופריך
לר"פ אמר הלוא לא ניחא לי לאיעבד מלוא מאי א"ל כופין אותו כאומר לא
אעשה סוכה או לולב או מזוחה וכיוצא בו. וברש"י פרבע"ח מלוא עליו לפרוע
חובו ולאמח דבריו דכתיב הין צדק שיהא הין שלך צדק ולאו שלך צדק.

ולפ"ז אחי שפיר הסמוכין פזר ממונך באשר הוא רצונו כלומר שתלוה לאחרים
או אפי' שתלוה אתה וחתן לאחרים ואם לא ישלמו לך ותחוש לחסרן אל
תחוש כי צידו הגדולה למלאות חסרוניך ומיהו אעפ"כ לא תסמך עצמך שלא
תשלם גם אתה לאחרים כמ"ש אמר לא ניחא לי למיעבד הכ"נ ח"ו תעשה כן
לכן מזהיר דע את חלקי אביך ודבריך במאזני צדק תשקול והין צדק יהי' לך
כפרש"י שיהא הין שלך צדק ולאו שלך צדק. ויקל בעיניך הוצאת ממונך וכו'.

ואמר ופיך אל ימהר להוציא דבר רע כלומר על מי שלא שילם לך לא תמהר
לומר שהוא בכלל לזה רשע ולא ישלם, עד אשר תשקלהו במאזני שכלך אם
באמת הוא בכלל לזה רשע והבן.

(מו) הין צדק יהי' לך. ונראה לפמ"ש כחובות (פ"ו) אמר ר"פ פריעת בע"ח
מלוא ופרש"י מלוא שיהא הין שלך צדק ולאו שלך צדק וז"ש והין צדק יהי' לך
וכו' ויקל בעיניך הוצאת ממונך שזה כפועל יוצא מזה.

(מז) ופיך אל ימהר להוציא דבר רע וכו'. ונראה לפמ"ש עיקס הכחוב
שמונה אותיות שלא להוציא דבר מגונה מפיו אמנם כיון דזהיר ודבריך במאזני
צדק תשקול ויקל בעיניך הוצאת ממונך מהוצאת דבריך א"כ אפשר יוציא דבר רע
מפיו ומעט מדבריו על ידי כך ולכן קאמר ופיך אל ימהר להוציא דבר רע
אעפ"כ עד אשר תשקלהו במאזני שכלך דפעם התורה נמי אמרה דבר עמא

שכלך. מה) וידוי על עונותיך ערב ובקר אל יחסר ממך) וזכרון ציון

וכיוצא בזה אבל דרך לזה שקול הדעת בשכל.

עוד י"ל לפמ"ש בתורה למה הרעומה לעם הזה ולמה זה שלחמי ומאז באמי אל פרעה הרע לעם הזה וגו' ונענש משה עיין רש"י על התרעומות שהי' לו ולכן אמר ודברתי במאזני דקדק משקול.

מה) וידוי על עונותיך ערב ובקר אל יחסר וזכרון ציון וירושלים בשכרון לב ודאגה ובאנחה ובדמעה. ובמקה"ח צ"ן על סמיכות הני דברים ומי' ע"פ כל דור ודור, ולפענ"ד י"ל עוד לפ"מ שאמרו יומא פ"ו ע"ב תניא הי' ר"מ אומר גדולה משונה שבשביל יחיד שעשה משונה מוחלין לו ולכל העולם כולו ועיין גליון הש"ס בשם רמ"ע מפאנו מאמר חיקור דין ח"א פ"ד והנה אמרו ז"ל כלו כל הקיציץ ואין הדבר מלוי אלא במשונה אס עושין משונה נגאלין (פיהדרין ז"י) ולכן הזכיר וידוי על כל עונותיו ערב ובקר אל יחסר וכיון שימודה ויעשה משונה הרי מוחלין לו על כל עונותיו ולכל העולם כולו וכיון דביאת המשיח מלוי במשונה דכבר כלו כל הקיציץ ולכן שפיר יזכור ציון וירושלים בשכרון לב ודאגה שהרי עונותיך גרמו שעדיין ציון וירושלים לא נגאלו וכו' דבהא מליא.

נראה עוד לפי מה שאמרו במדרש רבה פ' פנחס סי' י"ג מעולם לא לן אדם בירושלים ובידו עוון כיצד חמיד של שחר מכפר על עוונות שנעשו בלילה חמיד של בין הערבים מכפר על עוונות שנעשו ביום עי"ש א"כ בזמן הבית היו שמי כפרות בנקר ובערב ואמרו ז"ל ונשלמה פרים שפתינו ולכן קאמר וידוי על עונותיו ערב ובקר אל יחסר וזכרון ציון וירושלים בשכרון לב ודאגה ובהאנחה ובדמעה כלומר שזירושלים היו מכפרים שמי כפרות בכל יום וכנגדן חמודה פעמיים בכל יום כי גם על זה דווה לבינו.

מה) וזכרון ציון וירושלים וכו'. דפעמים מחפלין אדם ומחודה על עונותיו שימכפרו לו ומתחנן לה' על חסרונותיו ושיטיב לו ה' בחיי הגלות ואינו מחפלין

וירושלים בשברון לב ובראגה ובאנחה וברמעה. (ג) זכור יום המות

על העיקר ואדרבה מוניח להתפלל על שכינתא שהיא בגלותא אבל האמת שא"א להתפלל ולעבור על חפילה ולא להתפלל על השכינה כדכתיב ושם ה' אלקיך את שבתך הכתיב הקב"ה כביכול בעצמו ושם השיב לא נאמר ועיין רש"י עמו אנכי בצרה ולכן אם לא מתפלל ומוזכר ציון וירושלים בכל תפילותיו בדאגה ובשברון לב ודמעות הרי כאלו השלים עם הגלות וטוב לו ואינו חסר לו רק דברים שייטיבו לו הגלות ואמר הפייטן אזכרה אלקים ואהמי' בראות כל עיר על חילה בניה ועיר אלקים מושפלת עד שאול תחתי' לכן לא די בהתפללך על עוונותיו אלא ציון וירושלים תזכור בדמעות ובאנחה ודאגה ואז ירחם ה' עליך ועל עמך ועל נחלתך.

(ג) זכור יום המות תמיד וצידה לדרך הכן רשים בן עיניך שני אלה תמיד. יש לדקדק מהא שאמרו הרואה שיצרו מתגבר עליו ילמוד תורה נצחו מוטב ואם לאו יקרא ק"ש נצחו מוטב ואם לאו יזכר לו יום המיתה משמע דאין צריך להזכיר יום המות תמיד רק אם יצרו מתגבר עליו ונסה לנצחו בשתי רפואות ו"ל דהתם רק בשביל שלא יחטא די בכך דהיינו להסיר מוקשי מות אבל לעשות טוב צריך להזכיר יום המיתה תמיד כדי שירבה בתורה ומצות שהוא צידה לדרך.

ובמקה"ח ועיונים עמדו על לשון "ושים צין עיניך שני אלה תמיד" ולפענ"ד נראה דהיוצא לדרך פעמים סומך שימצא לקנות צדה על הדרך ולכן אף שזכר מיציאתו אינו מכין לעצמו צידה ולפעמים שזכר מהיציאה אבל חושב שעדיין זמן להכין צידה שעוד כמה ימים להנסיעה ופעמים שישכח מהנסיעה ולא הכין לעצמו צידה ופתאום באים ומבהילים אותו להנסיעה ואין לו זמן להכין צידה אבל הזכר מהנסיעה ויודע שאין לו עוד זמן להכין אז הוא מכין צידה לדרך ח"ש זכור את המות תמיד ושצריך להכין צידה לדרך וממילא כשישים שני אלה תמיד כלומר שלא יסח דעת מזה בלא זה ממילא יהיו מזומנים ביום הפירוד.

א"י זכור וכו' לפמ"ש (שנה קנ"ג ע"א) שוב יום אחד לפני מיתחך ופריך וכי אדם יודע מחי ימות אלא כ"ש שישוב היום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה ולא כהרשעים שגם הם אומרים ומזכירין לעצמן יום המיתה כמ"ש חכמינו ז"ל חריתי פרש על פניכם אלו בני אדם שאוכלין ושוחין ועושין כל ימיהם כחגים. והם אומרים אכול ושחי כי מחר נמות, (שנה קנ"ז רמב"ם פ"ה מהל' דעות ה"א) וזהו מאלל רשעים ושלחנות אלו הם שגינה הכתוב ואמר כי כל שלחנות מלאו קיף נואה בלי מקום, אבל החכם אינו אוכל בעוה"ז אלא תבשיל אחד או שנים ואוכל ממנו כדי חייו ודיו, הוא שאמר שלמה לדיק אוכל לשובע נפשו. ועיקר צידה לדרך הכן ושים בין עיניך שני אלה כלומר צידה לדרך ויום המות אבל המזכיר רק אחת יום המות ואינו מכין לדרך אלא אוכל ושותה הכל בעוה"ז ואם לא עכשיו אימתי, ואמר מר עוקבא זודא קלילא ואורחא רחיקא.

ובבר הראתי על מה שאמרו ז"ל שוב יום אחד לפני מיתחך אבות פ"ב שנת קנ"ג אבות דר' נתן ט"ו שאלו תלמידיו את רבי אליעזר וכי אדם יודע באיזה יום ימות שיעשה תשובה אמר להם וכ"ש שיעשה תשובה היום שמא ימות למחר ישוב למחר שמא ימות למחרתו ונמצא כל ימיו בתשובה ואף שלמה אמר בחכמתו בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך לא יחסר אמר רבי יוחנן בן זכאי משל למלך שימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן פקחים שבהם קישטו את עצמם וישבו על פתח בית המלך אמרו כלום חסר בבית המלך טיפשים שבהם הלכו למלאכתם אמרו כלום יש סעודה בלי טורח ופתאום ביקש המלך את עבדיו פקחים שבהם נכנסו כשהם מקושטים והטפשים נכנסו לפניו כשהם מלוכלכים שמח המלך לקראת פקחים וכעס לקראת טפשים.

מבואר שאין עבדי הש"י צריכין להיות בכל יום מקושטין בצגדים לבנים ומוכנים לסעודת המלך שיקראו פתאום היום או מחר או מחרתיים והוא שנתן המשל מטפשים שאמרו כלום יש סעודה בלא טורח כוונתו שלא דוקא לטרוח הרבה כדי לזכות לעולם הבא אלא מחוקה שנת העובד אם רב ואם מעט יאכל כלומר דכל שהוא עובד ה' מחוקה שנתו כפקחים שבהם שאמרו כלום חסר למלך

תמיד וצידה לדרך הכן נא) ושים בין עיניך שני אלה תמיד ויהיו

ובלבד שיכוון לבו לשמים דאחד המרבה ואחד הממעט.

וראיתא בירושלמי כד דמיך רבי בון נכנסו חכמי ישראל לאציו לנחמו ואמרו לו משל מפועלים שהלכו ללקוט בגן בשושים ובה המלך ומלא פועל אחד עושה מלאכתו בזרזות יחירה ולקחו מבין הפועלים לטייל בלילה שילם לכולם בשוה ועל שאלת הפועלים למה יקבל זה שכר ככולם השיב להם שעבודתו המועטת שוה כעבודתם של כל היום פעל זה במעט ימיו כאחרים בכל שבעים שנה כיון שכל ימיו בתשובה וזה שאמר רבינו זכור יום המות תמיד וצידה לדרך הכן וכנ"ל.

נא) ושים בין עיניך שני אלה תמיד ויהיו מזומנים לך ליום הפירוד. נראה דכיון דישוב בכל יום ויום לה' אלקיך, ושים לבין עיניו יום המות שמה ימות למחר ועי"ז ירבה במצוות ובמעשים טובים ולא יסמוך כאותו העבד שאמר כלום חסר צבית המלך דודאי לפוס נערה אגרא אלא היו כמידת העבדים שיהיו מקושטים תמיד ומזומנים לצבית המלך ובהכנת צידה לדרך וממילא יהיו מזומנים השני אלו ליום המיתה שהוא יום הפירוד מעולם הזה.

ואמר שים בין עיניך שני אלה דוקא ולא סגי בחדא דאם לא ישים רק יום המות לנגד עיניו תמיד ולא יחזור להכין צידה לדרך בתשובה אדרבה הוא דרך הרשעים אשר לרוע תאוותם למלאות בטנם נמי מזכירין יום המוות כמבואר בשבת קנ"א ע"ב וברמב"ם פ"ה מה' דעות ה"א כיצד תלמידי חכמים לא יהי גרגרין וכו' ולא יהא רודף למלאות בטנו כאילו שמתמלאין ממאכל ומשחה עד שתופח כריסם ועליהם מפורש בקבלה חריתי פירוש על פניכם אמרו חכמים אלו בני אדם שאוכלים ושותים כל ימיהם כחגים והם אומרים אכול ושחה כי מחר נמות וזה מאכל הרשעים וכו' עי"ש. מבואר דרשע נמי מזכיר אחד והוא יום המיתה ואומר כי מחר נמות אלא שמזכיר יום המיתה לרעתו ולפרוק עול מלכות שמים אבל הנדיק משים שני אלה לנגד עיניו, א) הוא זכור יום המוות תמיד, ב)

מזומנים לך ליום הפירוד (ב) ומטתך בדמעה תמסה ויבהלוך

הוא מכין זידה לדרך ואינו אוכל עולמו כאן אלא נדיק אוכל לשזבע נפשו ושכרו מזומן לעולם הבא ליום הפירוד.

א"י לפמ"ש בספר הגלגולים ש"ח שער הגלגולים דף נ"ג ע"א כי אין לך אדם שאין לו יום אחד קבוע בשזוע ויום אחד קבוע בחדש שהוא יום יפה לו לכל דבריו כי מזלו תלוי באותו יום כפי שרש נשמתו ובאותו יום אין לו פחד משום דבר רע ופגע רע ולא ימות באותו יום ח"ס ושוב יום אחד לפני מיתתך כי באותו יום אין פחד שימות בו ולכן שוב בתשובה באותו יום כי מאותו יום ואילך יש פחד שמא ימות בשאר הימים ע"ש וי"ל דה"ק זכור את יום המות תמיד כלומר אפי' באותו יום שאחה בטוח שלא תמות בו מ"מ זכור יום המות ולכן אמרו ושוב יום אחד לפני מיתתך כלומר באותו יום שאחה בטוח נמי חשוב ואז תהי' בטוח ומוכן בזידה לדרך.

(ב) ומטתך בדמעה תמסה. על דרך שאמר דוד המלך ע"ה אשחה בכל לילה מטמי בדמעותי ערשי אמתה עששה מכעס עיני ואמרו אפי' כל השערים ננעלו שערי דמעות לא ננעלו.

וסמך ויבהלוך רעיוניך מדי זכרך חרדה רבי יוחנן בן זכאי ז"ל הכוונה כיון שאפשר שע"י שחכיר בכל יום תמיד שני אלה א"כ הרגל נעשה טבע ולא יתפעל עוד מאלה ויחשוב כיון שבכל יום הוא זוכר וז"ה הוא חי וממילא לא ירגיש עוד ולא יועיל זכרון יום המות גם כי יחשוב שכיון שהבן לעצמו זידה לדרך אין לו מה לפחד מיום המות ולכן הוסיף ומטתך בדמעה תמסה ויבהלוך רעיוניך מפחד זכרת ר"י ז"ו שהגם שכל ימיו הכן נדה לדרך והי' גדול מרבן שמו ואעפ"כ חרד מאמת יוה"ד שאינו יודע באיזה דרך מוליכין אותו כ"ש אגן.

א"י ומטתך בדמעה תמסה י"ל לפי מה שאמר יום המות ולא אמר זמן המות וא"כ יאמר דרך על יום הוא נריך לזכור ולכן אמר דגם כלילה זכור

רעיוןך מדי זכרך חרדת רבן יוחנן [בן זכאי] זכרונו לברכה. (ג) חבר טוב הי' ליראי ה' (ג) התחבר בחברתם (ג) ומחברת פועלי און

ובדמעה ימסה המטה כלילה ולא ישן רק כשינת הסוס וכשישן ישנו לה' יתודה פן אישן המות ומה שמים ויבהלון רעיוניך וכו' נראה לפמ"ש והיו מזומנים לך ליום הפירוד וא"כ יאמר שאז כבר שלום יהיה לי אמר אעפ"כ לא תשכב אלא מטמך בדמעה תמסה ויבהלון רעיוןך מדי זכרך חרדת ר' יוחנן ב"ז ז"ל שהוא ודאי היו שני אלה לפניו תמיד ואפ"ה ביום הפירוד צכה שאינו יודע צלחה דרך מוליכין אותו וא"כ אף שיכין צדה לדרכך חכור להחפלה צלחה דרך יוליכו אותו.

א"י ומטמך בדמעה תמסה לפמ"ש בגמרא תמיד כ"ח ע"א כי מטא ר' יוחנן צהא מתניתא אמר הכי אשריהם לראשונים [לצדיקים] שאפילו על אונס שינה עושין דין שלא על אונס שינה עאכו"כ נראה דעל אונס שינה נמי בעי תשובה ולכן אמר ומטמך היינו שישנת יותר מהצריך ואפילו באונס בדמעה תמסה שגם זה צריך תשובה ושינה לרשעים נאה להם ונאה לעולם אבל לצדיקים ההיפוך.

א"י ומטמך כוונתו על שמירת הברית שהוא נקרא ומטמך שלמה ואמרו ז"ל דרבו הדמעות והבכי ממעט התאוה וההיפוך השמחה והקלות ראש מרגילין את האדם ומביא לידי מקרה לילה בלתי טהור ח"ו וכ"ש מי שלא נהג בקדושה בדברים שבצנעה ואפילו שיחה קלה בין איש לאשתו מגידין לו ויעקב אבינו צענת פטירתו אמר שמא ח"ו פסול יש במטמי וע"ז יבהלון רעיוןך מחרדת וכו'.

(ג) חבר טוב הי' ליראי ה' התחבר בחברתם ומחברת פועלי און הרחק ואהוב המוכיחים. ונראה דקאמר שיהי' חנר טוב ואס לא יקבלו אותך להיות חנר עמהם עכ"פ השתדל להיותך חנר בחברתם ע"ד מה דכתיב (מהלים קי"ט) חנר אני לכל אשר יראוך.

הרחק (נו) ואהוב המוכיחים. (נו) טוב וישר לך להמעיט בעיניך

גד) התחבר בחברתם. נראה לפמ"ש (סנהדרין ק"ח) עה"פ ושלח את היונה א"ר ירמיה מכאן שדירתן של עופות טהורים עם הצדיקים, הרי דאפי' עופות טהורים דירתם עם הצדיקים ומתחברים עם הטוהר חה ללמוד ממעשיהם ומכל מלמדי השכלתי מעצמי בראויה אפי' חיות ועופות מתנהגים בטוב, והטעם שהם באים לדור עמם אולי ינטרכו להם וישמשו את הצדיק, אבל הרשעים דירתם עם הרשעים ומתרחקים מהצדיק ולא בחנם הולך זרזיר אלל עורב אלל מפני שמינו הוא ולכן המתבר בחתם של יראי ה' ומחזרת פועלי און הרחק.

גה) ומחברת פועלי און הרחק. כלומר הגם שאמרו חזר עזבים אפרים הנח לו ויאמרו לך פועלי און שענין השלום והמחברות דוחה הריחוק אפילו מפועלי און וע"ז קאמר ומחברת פועלי און הרחק כי משנאריך ה' אשנא ובתקומתך אחקוטע ולא מדבר כאן מרשע יחיד אלל מחבורה ועיין הש"א ומקוה"ח וז"ע.

גו) ואהוב את המוכיחים. נראה דקא אמש"כ חזר טוב וכו' המתבר בחברתם ואם יש לו שני כמות להתחבר חבורה אחת יראי ה' אבל אין מוכיחים לאחרים וחבורה שניה ג"כ יראי ה' אבל מוכיחין גם לאחרים לאחיה מהם יתחבר ואמר חזר טוב ה' ליראי ה' ואם יש לך שתי כמות אהוב את המוכיחים.

א"י דקאי על ומחברת פועלי און הרחק משמע הרחק ולא תהי' לך עמם שום מגע ומשא ומיהו אפ"ה אם ישנם מוכיחים אותם אהוב את המוכיחים אותם.

חבר טוב ה' ליראי ה' המתבר בחברתם וכו' ואהוב המוכיחים. ובמקוה"ח ציין להשייכות ולפענ"ד לפמ"ש הרמב"ם פ"ד מה' תשובה ה"ב שהשונא את המוכחות הוא מכ"ד דברים המעכבים את התשובה וכו' ולפיכך צריך להעמיד בכל קהל וקהל מישראל חכם גדול וזקן ויר"ש מנעוריו ואהוב להם שיהא מוכיח לרבים ומחזירן בתשובה חה ששונא את המוכחות אינו בא למוכיח ולא שומע

פעולותיך הטובים ולהגדיל בעיניך פשעך (נח) ולהרבות חסדי בוראך ויוצרך מבטן וגותן אכלך בעתו (נח) ולא תהא משמש ע"מ

דכרו ולכן זוה המחזר בחזרתם ואהוב את המוכיחים ומהי חזר טוב להם, הגם שהם יתנו לך מוסר ותוכחה.

ודע דמדברי הרמב"ם אלו מבואר שיש חיוב על כל קהילה וקהילה בישראל שיעמידו להם חכם גדול חקן שיראה להם מורה דרך בהלכה ובמוסר וכו' וכבר כתבתי שזה חסרון גדול בזמנינו שבונים קהילות ואין מקבלים בהם חכם ובמ"צ א"ח סי' נ"ג ג"כ האריך בזה ולא הביא מדברי הרמב"ם אלו. ועיין שו"ת מהרי"ט צהלון החדשות (סי' קל"ג).

גז) טוב וישר לך להמעיט בעיניך פעולותיך הטובים ולהגדיל בעיניך פשעך. נראה לפמ"ש ברכות ס"א ע"ב אמר רבא לידע אינש בנפשיה אם צדיק גמור הוא אם לאו וכיון שידוע שצדיק גמור הוא אולי יגדיל בעיניו המעשים ולכן קאמר טוב וישר לך להמעיט בעיניך פעולותיך הטובים, כלומר שאפי' עשית דבר טוב אל תגדיל בעיניך המעשה שעשית כאלו אין דומה לך שעשה מעשה גדולה כזו כי חדא דע לפני מי אחת עומד ונגדו אין פעולתך נחשב לכלום, ועוד שזה בעלמנו מכניס בך ענין גדלות שסופו מגביל לגאות ואולי למדה מדברי רבא שם שאמר לידע אינש בנפשיה ואפ"ה אמר שם כגון אן בינוניס אן וע"כ שהי' ממעיט מעשיו הטובים ומגדיל פשעיו עד שהי' נראה בעלמנו כבינוני. עד שאבוי אמר לו א"כ לא שבקת חיי לכל ברי'. ודייק כבינוני ואל יעשה עלמנו רשע ח"ו כי אז ימנע מלשוב כאחר. ואולי מה"ט אמרו ז"ל אין אדם משים עלמנו רשע והוא רמוז נאה.

גח) ולהרבות חסדי בוראך. כלומר שע"י פעולות טובות ורכות שזכית להם תרבה חסדי בוראך שעורך לקיים דבר טוב הזה ואם חשבת שעשית אפי' משהו בדבר טוב לשלם גמול תחשוב ותרבה בעלמך חסדי בוראך כלומר תראה כמה מהחסדים שעשה לך הקב"ה שיוצרך בצטן חן וכלכל אותך בצטן אמך ומאז ועד

לקבל פרס בעשותך מצותיו. (ט) יומם ולילה זכרו מפיד אל ימוש

עמה נתן את חלך בעמך ואם כל הפעולות הטובות שלך לא תוכל להחזיר אפי' משהו נגד מה שגמלך הבורא ב"ה.

נט) ולא תהא משמש ע"מ וכו'. הוא מ"ש במשנה (אבות פ"א מ"ג) אנטויגנום איש סוכו קבל משמעון הנדיק הוא הי' אומר אל מהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס אלא היו כעבדים המשמשים את הרב שלא ע"מ לקבל פרס. וזהו לא מהא משמש ע"מ לקבל פרס.

עוד נראה דקאי אכסמוך טוב וישר לך להמעט וכו' דהנה המקיים מצוה בשלמות ובכוונה שלמה נברא ממנה מלאך טהור ושלם והעושה מצוה שלא בשלמות נברא מלאך חסר וכ"ש העושה מצוה ומקבל שכר שאז יש לו חצי מצוה ועיין חולין דף ז' ע"ב בתוס' ואפ"ה אקרי קדושים, ובמקום אחר פי' על הני דעסקי בתורה כיששכר וחבולון שמשקבלים שכר וצריכים לחלק וליתן חציו למי ששלם לו ונמצא מכל דבר טוב אין לו אלא החצי ופרס הוא לשון פרוסה פרוסת לחם או פרס בשחרית ופרס בין הערבים שהוא לשון מחצה וכן פריסת המוניא ו"ש עשה דבר טוב אבל לא מהא משמש ע"מ לקבל חצי ממצותיך אלא ע"מ שמקבל כל השכר שמהא משמש לש"ש כולו.

(ט) יומם ולילה זכרו מפיד אל ימוש בשכבך תשגה באהבתו ובקומך ובהילוכך תמצאנו והקיצות בו תשעשע והוא יישר אורחותיך. ע"ש המקרא והגית זה יומם ולילה (יהושע א' ח') ובהחלך נחמה אותך ובשכבך תשמור עליה והקיצות היא תשימך (משלי ו' כ"ג) והוא יישר אורחותיך (מהללס קי"ט, משלי ג') ונראה דנקרא כמיז והגית בו יומם ולילה ובאהבתה ישגה תמיד והקיצות היא תשימך, והנה בגמ' ברכות ל"ה אפליגו רשב"י ורבי ישמעאל רשב"י אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה וקוצר בשעת קצירה וזורע בשעת זריעה תורה מה מהא עליה אלא יעסוק אדם בתורה ועמדו זרים וראו לאנכס ורבי ישמעאל אומר הנהג זה מנהג דרך ארץ ומסיק הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה צידם והרבה

עשו כר"י ועלמה בידם ועיין מהרש"א, האמנם במנחות ז"ט אמר רשב"י הקורא ק"ש שחרית וערבית יוצא ידי חובתו ולא יגלהו לע"ה ורצא אמר מצוה לגלותו לע"ה ועיין בגהש"ס מה שהגיה במקום רשב"י ובענייני במקום אחר כתבתי שדברי רשב"י במנחות (ז"ט) נאמרו לאחר שיצא ממערה (שנה ז"א) דבכל מקום שהי' ר"א בנו מחי רשב"י מסי' (שם ל"ג ע"ב) ואמר די לו לעולם אנו ובני ואמר חבובים עליהם על בני ישראל המצוות. ולכן אמר יומם ולילה זכרו מפיו אל ימוש שאפילו רגע לא יסיה דעת המורה מזכרונו.

וכתב הט"ז א"ח סי' מ"ז סק"ו ברכת אהבת עולם פוטרת ברכת המורה אם למד מיד בלי הפסק והטעם דמהני לכל היום ומ"ש מקובה שצריך לדרך בכל פעם שנכנס או אוכל דשאני תורה שאינו מייאש ומסיח דעתו דכל שעה אדם חייב ללמוד דכתיב והגית בו יומם ולילה והוא כמו יושב כל היום ולומד כ"כ התוס' והרא"ש וע"ש עוד בסק"ח אם הפסיק ללמוד ונתעסק בעסקיו כיון שדעתו לחזור ללמוד לא הו' הפסק ופי' נמי הטעם כיון שחיוב הלימוד רובץ עליו כל היום וכל הלילה אלא שהטרדה פוטרתו וכל שעה שאינו טרוד חל עליו החיוב ע"כ א"צ לחזור ולברך ע"ש וז"ש יומם ולילה זכרו מפיו אל ימוש כי אסור לייאש מדברי תורה אפילו רגע ומיהו לעצם קיום המצוה בשכבך תשגה באהבתו ובקומך כלומר בשחרית וערבית יש חיוב עכ"פ להגות במורה ולע"ה עכ"פ לקרות ק"ש שחרית וערבית ובהלכותך תמצאנו ע"ד דכתיב ובלכתך בדרך שאפילו שם אין אדם פטור מלימוד וכדעת הט"ז אלא שהוא טרוד וכל שעה שינצל מן הטרדה הוא מחויב ללמוד ואמרו ז"ל המהלך בדרך ומפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו והקיצות בו תשעשע היא תשיחך בכל עת והוא יישר אורחותיך.

א"י יומם ולילה זכרו מפיו לא ימוש, נראה דקאי אמה שאמרו והגית בו יומם ולילה אלא דבמנחות ז"ט ע"ב א"ר יוחנן משום רשב"י אפילו לא קרא אדם אלא ק"ש שחרית וערבית קיים לא ימוש ומי שמשמש ע"מ לקבל פרס די לו בקיום ק"ש שחרית וערבית שהרי הוא רוצה בפרס של קיום המצוה אבל מי

בשכבך תשגה באהבתו ובקומך ובהילוכך תמצאנו והקיצות בו תשעשע והוא יישר אורחותיך. (א) כוון בתפלתך כי התפילה היא

שמשמש שלא ע"מ לקבל פרס לא די לו בזה אלא בזהבחה ישגה תמיד ומקיים והגית זה יומם וילילה כפשוטו ולכן לאחר שסיים ולא תהא משמע ע"מ לקבל פרס בעשותו מזוותיו וממילא יומם וילילה ממש זכרו מפיו אל ימוש בשכבך תשגה בזהבחתו ובקומך היינו ק"ש שחרית וערבית ובהילוכך תמצאנו והקיצות בו תשעשע שגם ביום ובדרך ככל דרכיך דעהו ללמוד תורה ושלא ללכת ד"א בלי תורה. ובאופן הזה תמצאנו ותזכה לידועות התורה וזה פי' ובהילוכך תמצאנו כלומר שאם תהגה זה יומם וילילה בשבתך וביתך ובלכתך בדרך או תמצאנו ותזכה לכתרה של תורה.

א"י דהתורה אמרה והגית בו יומם וילילה והלא הוא דבר שא"א שהנשבע שלא ישן ג' ימים מלקין אותו וישן מיד, ולכן אמר יומם וילילה זכרו מפיו לא ימוש, אלא דבשכבך תשגה בזהבחתו כלומר מחמת אהבה יהי' בלילה על משכבו במשנתו נמי ילמד זה כידוע מרבינו הגר"א ז"ל שהיו שפחותיו נעות אף בשעת שנתו אלא שגראה כשגגה בשינה ולכן קאמר בשכבך תשגה בזהבחתו ובקומך וכו' תמצאנו והקיצות היא תשיחך.

(א) כוון בתפלתך כי התפילה היא עבודה שבלב. ביאור הדברים דאפילו למ"ד מזוות אין צריכות כוונה מ"מ הנ"מ מצוה שיש בה מעשה או עכ"פ דיבור אבל היכא דעיקר המצוה היא הכוונה אם אינו מכוון ליכא מצוה ולא יכא ידי חובתו שהרי חסר ענין קיום המצוה וכתבו האחרונים על מ"ש הרע"ב פסחים רפ"ק ובתהו"ט ד"ה בודקים דכמו שביטול בלב מהני שיחשוב בלבו שהוא בטל והפקר כעפרא דארעא סגי דלא לעבור עליו הכ"נ אם חושב שחזר מבטלו דאחא מחשבה ומבטל מחשבה אבל לא אחא מחשבה ומבטל דיבור וכ"כ רש"י ז"ל שם ועיין חינוך מצוה שמ"ה ושם"ו דכל לאו שאין בו מעשה כלומר שאפשר בלי מעשה הוי לאו שאב"מ וה"ה חולק עיין מל"מ פ"ד ממלוה ולוה ה"ו וסנהדרין דף ס"ה שאני מגדף הואיל וישנו בלב ובחי' הר"ן שם ובס' אמרי בינה

להגאון ר"מ א"ש ד"ה כ"ח.

וגרסינן בגמ' מענית ב' אחיו עבודה שכלב זו תפילה שאפילו יחמוך בשפתיו
יאמר, הא עיקר העבודה היא כלב ובקרא וחנה היא מדברת על לבה
ורק שפתוחיה נעות וחסביה אלי לשכורה (נרכח ל"א ע"ג) וכיון דעיקר התפלה
היא כוונת הלב ולכן כיון בתפלתך דבלי כונה א"כ תפלה.

וא"ת כיון שמתפלל ומוציא בשפתיו הרי סוף סוף עושה מעשה דיבור בתפלה
ויצא דיבור ומצטל מחשבה עיין רשב"א קידושין נ' הוסיף רבינו בנימוק
ואם בנך ידבר לך ולא מלבו הלא יחר לך, וא"כ אדרבה לא די שלא תקיים מצוה
אלא מציא חרון אף ח"ו, ואפילו תאמר שמא הבה האב על בנו לא יקפיד עליו
אבל ומה תעשה טפה קרוחה לפני מלכו של עולם, ואם אין אמה מכוון בתפלה
הרי אמה כעבד לפני המלך ולא כבן ולכן לא תהיה כעבד שמסרו לו מלאכה
נכבדת לטובתו וחבלה ואיך יעמוד לפני המלך וכ"ש מלכו של עולם.

וא"ת הלא הקב"ה מוחל וסולח כמ"ש אין לנו מלך מוחל וסולח אל אמה וא"כ
יסלח לנו על תפלה שלא בכוונה אמר ומה טוב לבקש סליחה על אמריך
סלח לנו בלא כוונה כלומר שהרי הסלח לנו נמי בלא כוונה אמרת וא"כ האריך
יסלח לך וא"ת אנוס אמה ומה יכול לעשות ומחשבותיו הם אינם צידו והרי הוא
מפחד ומפורד ואונס רחמנא פרטיה, וכ"ש טיפה קרוחה אדם קרוץ מחומר ולכן
סיים ואם א"א בכל התפלות, כלומר שלא תוכל לכוון בכל התפלות מחמת בלבול
המחשבות וטענת אונס עכ"פ ברכה ראשונה של שמונה עשרה ופסוק ראשון של
ק"ש ודאי אפשר לכוון כי אין כל אדם צידו לכוון כל התפלה, אבל כל אדם יכול
לכוון עכ"פ כמה דברים ואם לא כיון גם באלו הרי הוא מויד ולא יצא ידי חובת
התפלה.

רקצת אמרתי עוד לפ"מ דכתבו הפוסקים להרמב"ם דתפלה דאורייתא מ"מ
נוסח התפלה לכ"ע דרבנן והנה דדרבנן קיי"ל מצות אין צ"כ וא"כ הי'

עבודת הלב ואם בנג' ידבר לך ולא מלכו הלא יחר לך ומה תעשה טפה סרוחה לפני מלכו של עולם סג) ולא תהי' כעבד שמסרו לו מלאכה נכבדת לטובתו וחבלה ואיך יעמוד לפני המלך סג) ומה טוב לבקש סליחה על אמרך סלח לנו בלא כוונה ואם אי אפשר בכל התפלות ברכה ראשונה של שמונה עשרה ופסוק ראשון של קריאת שמע אל יחסר כי לא יצא חובת התפלה מי שלא כיון בהם. סד) למוד פרשיותך עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום

לכאורה הדין ללאת גם צלי כוונה על נוסח התפילה, אבל עטס התפילה שהוא עבודה שלבז אינו יוצא צלי כוונה דעכ"פ צעי כוונה לשם תפלה ולזה לא צריך לנוסח ולכן קאמר ולכה"פ אס א"א ככל התפלה ברכה ראשונה של שמ"ע ופסוק ראשון של ק"ש שיהיה צכוונה לשם תפילה ואז יוצא ידי הנוסח אפילו בלא כוונה.

ועיין ברכות ל"ד וצטוש"ע א"ח סי' ק"א אס לא כיון אפילו בראשונה אי חוזר ומתפלל או חיישין שיחזור ויתפלל בלא כוונה והאריכו בזה האחרונים ז"ל.

סב) ולא תהי כעבד וכו'. כלומר וא"ת הלא בזמן הגלות נקראים עבדים ולא צנים (עין צ"י י"ע"א) שאל עורנוסרופוס הרשע את ר"ע אס אליקכס אוהב עניים מפני מה אינו מפרנסם וכו'.

סג) ומה טוב לבקש סליחה. נראה לפ"מ שתקנו לומר על חטא שחטאנו לפניך בודוי פה, כלומר שמבקשים סליחה ומחילה על ודוי פה כגון שאמר סלח לנו או שאר ודוי מנוסח והתודה צפה ולא כיון דעמו בלבו וזה ודוי צפה ולא בלב.

סד) למוד פרשיותך עם הציבור וכו'. ופרש"י ז"ל ומדקדק צו כאשר מוכל נראה דקאי אפרש"י שידקדק צו בפרש"י כאשר מוכל דאל"כ היל"ל ומדקדק צהס והכוונה דהראשונים ז"ל מאד מאד החשיבו פירושי רש"י ודקדקו צהס כ"כ כאשר ראינו רבותינו צעה"ת עה"ת וצכל הש"ס ושאר מפרשים על התורה וצכל

ופירוש רש"י ז"ל ותדקדק בו כאשר תוכל (סה) וכן יהי' לך בגמרא

הש"ס דקדקו בו עד לאחת וכן יהיה לך עם הגמרא שג"כ יעשה כן שילמוד דקדוק עם פרש"י ז"ל ולא כזמן הזה שחושבים שפרש"י הוא לתשכ"ר ולא ללומדים ולכן גם מזניחים לימוד בו אבל מדע כי דבריו צרה"ק נאמרו.

ומ"ש למוד פרשיותך עם הצבור וכו' וכן יהי' לך בגמרא, אולי כוונתו גם להדגיש ללמוד תורה ברבים ועיין מג"א סי' תרפ"ז ס"ק ג' דמשמע אפילו לומדים צביה"מ אחד כל אחד בשלו מקרי ת"ת דרבים עיין לבו"ש שם.

איברא דלכאורה לא מיירי כאן מקרה"ת ציבור אלא מהחיוצ להשלים פרשיות שנים מקרא ואחד תרגום בכל שבוע וא"כ למה כתב למוד פרשיותיך עם הצבור וז"ל דהכוונה שילמדו בכל שבוע פרשה שצבור קורין בה ולא די בזה שיעבור בדרך העברה בעלמא שנים מקרא ואחד תרגום בלי כוונה ודקדוק, אלא בדרך לימוד להבין ולהשכיל, גם יש לכיין שילמוד סדר הפרשיות או שמו"ת כמו שהציבור קורין והיינו עם הציבור ולא שילמוד או יקרא פ' שמות באמצע הקיץ או פ' במדבר בחנוכה אלא הכל כחקנת חז"ל.

כן יעשה עם הקטנים ללמוד פרשת השבוע ועל דרך מנהג אבותינו שנהגו ללמוד עם החינוקות פ' השבוע ולא על סדר של חמשה חומשי תורה שנמצא למדו עם הקטנים פ' האזינו קודם פסח ופ' טהרות בחנוכה וכיוצא זו. ורמז וכן יהי' לך עם הגמ' אולי יש לכיין בזה שילמדו עם הציבור מה שהציבור לומדין, וע"ד שאמרו (שנה ג' ע"ב) כי קאי רבי בהאי מסכת אל תשיילי במסכת אחרינא, ורמז נמי ללימודי יומיים כגון הדף היומי ומצוה יומית והלכה יומית להשתתף עם הציבור וזה הרמז וכן יהי' לך בגמ' שהוא כולל כל לימודי ה'.

(סה) וכן יהי' לך בגמ'. אולי כוונתו לפי מה שכתבו רבותינו הפוסקים ז"ל דבר בעתו מה טוב ללמוד מס' פסחים ביומי דפסחא, מסכ' ר"ה בר"ה צ"ה ככל יו"ט יומא ביוה"כ וכן כלהו כי הלימוד מעורר הכוונה ומעורר הזמן וילמוד

(טו) כי העוסק [במשנה מדה טובה ונותנין עלי' שכר] בגמרא אין לך מדה טובה הימנה (טו) ותנן תלמוד תורה כנגד כולם.

הכל בזמנו, ח"ש וכן יהיה לך בגמ' שתלמוד עעס הנצור מה שהליצור עוסקים בו וראה שהמס' נמי על סדר נסדרו מפי רבינו הקדוש.

(טו) כי העוסק בגמ' מדה טובה וכו'. ולפענ"ד דיש כאן חסרון ולריך להגיה כי העוסק במשנה מדה טובה ונוטלין עליה שכר בגמ' אין לך מדה טובה הימנה והוא כלשון הגמ' ב"מ ל"ג ועיין השם ארחותיו שהרגיש בזה ומה שדחק ליישב, גם יש לדייק לפי הגירסא שלפנינו כפל לשון כי העוסק בגמרא מדה טובה ונותנין עליה שכר ואין לך מדה טובה הימנה הא' ואין לך מדה טובה הימנה יתור לשון הוא והיל"ל כי העוסק בגמרא נותנין עליה שכר ואין לך מדה טובה הימנה ולפמ"ש אחי שפיר, דהעוסק במשנה מדה טובה היא אבל העוסק בגמ' אין לך מדה טובה הימנה ואין לריך לומר דנותנין שכר על העוסק בגמ' כיון דאין לך מדה טובה הימנה אבל על העוסק במשנה לריך לומר דנותנין עליה שכר כיון דיש מדה טובה הימנה והיינו העוסק בגמרא א"כ אפשר אין לו שכר קמ"ל וק"ל.

(טז) ותנן ות"ת כנגד כולם. נראה דקאי לעוסק בגמרא שאמר אין לך מדה טובה הימנה ועלה נאמר וראי' ותלמוד תורה כנגד כולם ונראה דדייק לשון ותלמוד תורה כנגד כולם ולא אמר ולומד תורה כנגד כולם או והעוסק בתורה כנגד כולם או והתורה כנגד כולם אלא ותלמוד תורה היינו כי גדול התלמוד שמביא לידי מעשה קידושין מ' ע"ב והיינו הגמרא שנקראת תלמוד וגדול תלמוד תורה יותר מצנין בית המקדש מגילה ט"ו ע"ב ומהקרבנות תמידין עירובין ס"ג במעשה דיהושע הכל קאי אגמרא שאין לך מדה טובה הימנה שמביא לידי מעשה.

ליום שלישי

סח) מכל מאכל אשר תאכל ומכל משקה אשר תשתה אל תהנה בלא ברכה תחלה וסוף וכוון בה כאשר תוכל סט) וכסה ראשך כשתזכיר את ה' ע) ותסגור עיניך כי מדי דברך בו אל תהי כאמור

סח) מכל מאכל אשר תאכל ומכל משקה אשר תשתה אל תהנה בלא ברכה תחלה וסוף. נראה לכאורה מכאן דס"ל לרבינו דאין לאכול לכתחילה פחות מחמית דנהנה ממאכל או משקה בלא ברכה לבסוף שהרי פחות מחמית א"א לברך עליו לבסוף ולכן דייק אל תהנה בלא ברכה תחילה וסוף ולא כתב סתם אל תהנה בלא ברכה ועיין טו"ש"ע א"ח ס"י ר"י באוכל מז' מיניס פחות מחמית שאינו יכול לברך עליו מעין שלש שיש לו לברך בורא נפשות עם יירוף וכתב הרא"ש לא נהירא דמסתבר דעל דבר הראוי לברך עליו ברכה מעין ג' בשביל חסרון השיעור לא שייך בו ברכה אחרת ועיין משנה הלכות ח"ה ס"י ל"ו מה שיצטני זה מ"מ נראה דלכתחילה אין לעשות כן.

סט) וכסה ראשך כשתזכיר את ה' וכו'. משמע דרק להזכיר ש"ש לרין לכסות ובלאו הכי לא ועיין א"י הגדול הל' שבת ס"י מ"ג עה"פ ראשו כתס פו דרשו בויק"ר ע"י שהאדם מתעלל מלכסות ראשו כראוי ימך המקרה ובשפלות ידים ידלוף הבית, ע"י שהאדם משתפל מלכסות גופו כראוי ידלוף הבית ועלה גופו חטטין, הא למדת שצריך אדם לכסות כל גופו ע"ש.

ע) וסגור עיניך וכו'. עיין ש"ע א"ח והטעם כי סגירת עינים מזמנס המחשבה וההסתכלות אנה ואנה מנטלת המחשבה הרגו' וסופו יורש גיהנם, ועיין שו"ת ביי"ש יו"ד (ס"י כ"ג) שזוה להעביר שוחט מאומנתו לפי שהי' מסתכל בשמ"ע אנה ואנה ואמר שיש בזה חסרון ביר"ש. וכ"ש שלא יעשה מלאכה בשעת תפלה או בשעה שמברך ברכה לה', ועיין שו"ת משנ"ה ח"ה ס"י פ"ט.

בפניו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני. (עא) נטול ידיך לתפלה ולאכילה ובעת צאתך מצרכך בדרך אשר יצר ועל נטילת ידים לא תברך אם לא שקנחת או שפשפת ותרצה להתפלל מיד או תברך אשר יצר ועל נט"י. (עב) גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך

(עא) נטול ידיך לתפלה ולאכילה. ולא אמר לסעודה, אולי כוונתו דכל אכילה שרונה לאכול יטול ידיו מקודם שעכ"פ צעי ברוכי ברכת הנהיין וא"כ אפילו לאכילת מזון שאינו סעודה נמי יטול ידיו אלא שא"צ ברכה וזוהי אחי שפיר שסיים ועל נטילת ידים לא תברך והכניס בזה גם אכילה והיל"ל דלאכילה מצד ולתפלה לא ולפמ"ש אחי שפיר דלאכילה זו נמי לא מצדך ללא אכילת פת מיירי.

(עב) גדילים תעשה לך וכו' וקדש עצמך. ובעיונים עמד מה שיך זה אהדדי ולפענ"ד לפמ"ש בגמ' מנחות מ"ד ע"א מעשה באלים שה' זהיר במצות ציית שמע שיש זונה בכרכי הים שנטול ד' מאות זהובים וכו' ואף הוא עלה ליטב ערום באו ד' צייתויו וטפחו על פניו נשמע וישב לו ע"ג קרקע וכו' אמר לה העבודה שלא ראיתי אשה יפה כמותך אלא מצוה אחת ציונו ה' אלקינו וציית שמה וכתיב אני ה' אלקיכם שמי פעמים אני הוא שעמיד לפרע ואני הוא שעמיד לשלם שכר עכשיו נדמו עלי כד' עדים וכו' ולפ"ז שפיר מובן השייכות כיון דמצות ציית מגינו ומנילו מן הערוה, וכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא גדר קדושה ובמורה נמי הכנף פחיל תכלת והיה לכם לציית וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' וגו' ולא תמורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וגו' למען תזכרו והייתם קדושים לאלקיכם ועיין מהרש"א וחי' הגאונים למה ציית דוקא עכ"פ נראה דמצות ציית סגולה להנצל מעריות שהוא קדושה.

ועיין אגרת המשונה לרבינו יונה אומ' ו' וכל המתעטף בציית קדישתו כפולה מחזירו שנאמר למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים וא"כ י"ל דזה נמי כוונת רבינו גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך למען תזכור וקדש עצמך בכל דברך שע"י הציית מחקדש וקדושתך תהי' כפולה.

למען תזכור (עג) וקדש עצמך בכל דבריך (עד) והוי צנוע בבית הכסא ועם ביתך כי אפי' שיחה קלה שבין איש לאשתו עתיד ליתן עלי' את הדין ואל תנהג עצמך בקלות ראש ויהי מורא שמים עליך (עה) והשמר להסתכל באשה ואפי' פנוי' ומזוזות על פתחי ביתך אל

עוד נראה לפמ"ש הרמב"ן ריש פ' קדושים כי יש נבל ברשות התורה ואפשר שזכור את כל מצות השם ויעמיד הכל על דין תורה ויהי' נבל ברשותה ולכן אמר קדושים מהיו קדש עצמך במותר לך והוא מצות עשה לדעת הרמב"ן ז"ל ולפ"ז י"ל הכונה גדילים תעשה לך וכו' למען תזכור את כל מצות ה' אמנם גם לאחר שזכור את כל מצות ה' מדע לקדש עצמך בכל דבריך והיינו אפילו במותר לך ע"פ התורה מהי' בקדושה ועוד יותר מלמען תזכור וקדשת הרמב"ן ז"ל.

(עג) וקדש עצמך בכל דבריך. דמיירי דיבור ממש כשמדבר ידבר בלשון נח וקדוש וטהור ואל יוציא מפיו דיבור לא טהור וכמ"ש דאריב"ל לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עקס הכתוב שמונה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנאמר ומן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה (דברים כ"ג) ואומר ותבחר לשון ערומים (איוב ט"ו) והנהו תרי תלמידי דהוה יתבי קמיה דהלל וחד מינייהו ריב"ז ואמרי ליה קמיה דרבי וחד מינייהו ר' יוחנן חד אמר מפני מה בוצרין בטהרה ואין מוסקין בטהרה וחד אמר מפני מה בוצרין בטהרה ומוסקין בטומאה אמר מוצטא אני בזה שמורה הוראה בישראל ולא היה ימים מועטים עד שהורה הוראה בישראל ועוד הני תרי תלמידי דיתבי קמיה דרב חד אמר שותינן האי שמעתא כדבר אחר מסנקן וחד אמר שותינן האי שמעתא כגדי מסנקן ולא אישמעתי רב כהדי דהאיך (עיין פסחים ג' ע"א וע"ב) וביוסף כתיב כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש וז"ש וקדש עצמך בכל דבריך.

והנה סמוך ליה ומזוזות על פתחי ביתך אל יחסר י"ל לפמ"ש הרמב"ן עה"ת פ' בא עה"פ ולטטפות צין עיניך וז"ל כי הקונה מזוזה בוזו אחד וקבע בפתחו ונמכוון בעינינה כבר הודה בחידוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו וגם בנבואה והאמין בכל פינות התורה מלבד שהודה בחסד גדול יותר מאד על עושה

לזנו וכו' ע"ש וא"כ כמו שהצ"ח הם למען נזכר את כל מצוות ה' כן המזוזה להודות בכל תורת ה' ובמצוותיו וחסדיו והשגחתו על כל מעשיו ואמרו חכמים הראשונים כל שיש לו צ"ח בבגדו ומזוזה על פתחו ומפילין על ראשו ניזול מן החטא. ועיין עוד לקמן ליום השבת (אוח ה') ומש"כ שם.

עד) הוי צנוע בבית הכסא. כי לעולם את מוצא גדר קדושה אלל גדר ערוה ואמר קדש ענמך בכל דבריך והוי צנוע צניח הכסא שנאמר בו ג"כ והיה מחניך קדוש והגם שהוא בשעת מלחמה ק"ו צניח ואמרו ז"ל ברכות ס"ב א' אין קורין צנוע אלל למי שצנוע צניה"כ ובגמ' ההיא דהוה קרי ליה צנוע אלל מי הוית עמו צניה"כ. ואמר עם צימך על כונה הנ"ל ליהו צנוע ובקדושה קדש ענמך צמותר לך דהגם דבאשמו ליכא משום גדר ערוה שהרי היא מותרת לו אבל צניעות יש חיוב אפילו באשמו וקדש ענמך צמותר לך ועיין גדרים כ' מגלה טפח ולא תאמר רק צמעשה חיהו צנוע אבל צדיבור קל ובפרט באשמו ליכא אפילו צניעות ואדרבה מצוה איכא וכדרך שראיתי צעונ"ה לאחד שיצא ח"ו להקל צוה שאדרבה עם אשמו מצוה להרבות צדיבור זהב רומח יוצק צפיו ולזה אמר כי אפילו שיחה קלה שבין איש לאשמו עמיד ליתן את הדין עליה, אלל דאכתי תאמר דגם צוה יזהר דמ"מ ינהג בקלות ראש ולזה אמר ואל תנהג ענמך בקלות ראש דשחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה (אבות פ"ג מ"ג) אלל יהי מורא שמים עליך שהוא היפוך מקלות ראש.

ואמרו אחיה ריבוי דברים כגון ר' יוסי הגלילי (עירובין ר"ג ע"ב) דהוה קא אזיל ללוד אשכחה לצרוריה אמר לה באחו דרך נלך ללוד אלל גלילי שוטה לא כך אמרו חכמים אלל מרבה שיחה עם האשה הי"ל באחה ללוד, אמר באחה דרך ללוד אמרה ליה גלילאה שוטה אלל מרבה שיחה עם האשה כמיב והי"ל באחה ללוד ועיין רבינו יונה בשער היראה דהכ"נ באשמו כן הוי ריבוי דברים ועיין ברכות ס"ב ע"א.

עה) והשמר מלהסתכל באשה ואפי' פנויה. מה שצ"ח לעיין צמותר

הסתכלות פרק י' ושם מתיר ההסתכלות ח"ו במשודכת וכיוצא וכבר הארכתי בזה שהוא טעות וח"ו לסמוך על זה ועי' משנ"ה ח"ט סי' רס"א ס"ד וסמוך ליה הכא דכתיב ולא תמרו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וליבא ועינא חרי סרסורי דעבירה נינהו והמסתכל באשה אפילו פנויה וטהורה [ואלו נדה הרי היא בכלל אסור כמו א"א] נמי איכא אסור שעכ"פ מביא לידי הרהור שהוא אסור דאורייתא כמבואר ברבינו יונה והוצא בא"ע צבי"ש סי' כ"א ובגמ' ע"ז כ' ע"א שלא יסתכל באשה נאה ואפי' פנויה א"א ואפילו מכוונת וכבר הארכתי בזה ואפילו לנורך כגון בשביל שישאנה להראצ"ד לעולם אסור אלא אפילו להרמב"ם אינו מותר אלא פעם אחת ועכ"פ רק ההכרח וכבר הארכתי בזה צפ' האיש מקדש ועוד בכמה מקומות.

ובגמ' פסחים קי"ג ע"ז רווק הדר בעיר ואינו חוטא כגון רב חנינא ורב אושעיא דהוו אישכפי בארעא דישראל והוו יתבי בשוקא דזונות ועבדי להו מסאני לזונות ועיילי להו, אינהו מסתכלי בהו ואינהו לא מדלן עינייהו לאסתכלוי בהו ומומחיייהו [פי' כשנשבעו הי' שזועמן] הכי בחייהן דרבנן קדישי בארעא דישראל ע"כ ע"ש.

ער"ש, והשמר לך מלהסתכל באשה ואפילו פנויה. עיין לעיל סי' י"ב מה שפירשתי ונראה עוד לפמ"ש אסור לקדש אשה עד שיראנה והמג"א א"ח סי' קכ"ה סקל"ה מחלק בין רא' להסתכלות והמפרשים הקשו עליו עיין ספר עבודת עבודה ע"ז דף כ' ופתח עינים חיד"א מקדמון אחד אבל במרגוס יונתן צ"ע פ' מטות עה"פ ונקרב את קרבן מפורש להדיא חילוק בין רא' להסתכלות ע"ש ונמצא דמה שאמרו אסור לקדש עד שיראנה היינו רא' בלא הסתכלות ובה מיושב לדבר ע"ה בהדיא ואי הסתכלות מיירי א"כ עובר אלפ"ע והאיך לדבר ע"ה ועיין ה"ה פכ"א מהא"צ ה"ג. אבל ודאי הסתכלות אסור אפילו בפנויה ח"ש רבינו השמר מלהסתכל באשה ואפילו פנויה דרא' בעלמא בדידה שרי ובה מובן נמי מה שאמר איוב ומה אמתונן על בתולה דאמתונן הוא לשון הסתכלות ולכן השמר מלהסתכל באשה אפילו רוצה לקדשה.

יחסרו. עו) סוד אחר אל תגל עז) גם את הדברים אשר ידברו
לפניך שלא על דרך סוד טמנם בקרב לבך גם אם תשמעם מאחר

א"י והשמר מלהסמכל בלשה ואפי' פנויה ומזוחות על פתחי ביתך אל יחסרו
סמך מזוחה להסתכלות לפמ"ש הלובש תפילין ומתעטף בציצית וקובע מזוחה
על פתחו לא במהרה הוא חוטא וחוט המשולש לא במהרה ינתק לכן מזוחות
לציצית דתרויהו שמירה מן המזיקין תרמי משמע.

עו) סוד אחר אל תגל וכו'. (משלי כ) גולה סוד הולך רכיל ואולי י"ל דלאו
דוקא סוד שחזירו ספר לו והאמינוהו דעל זה לא היה צריך לומר וגם כי היה
לו לומר סוד רעך אל תגל או סוד חברך אל תגל ובגמ' יומא דף ד' ע"ב לאמור
מנין שהאומר דבר לחזירו שהוא צבל יאמר לו לאמור שנאמר לאמור לא אמור
וא"כ פשוט דכ"ש סוד שלא יגלהו ולא צריך לזה עוד קרא אלא אפילו סוד אחר
אל תגל וכגון ששמע ע"י סיבה סודו של אדם אחר וידע שזה הוא סוד אללו
והגם שלא מסר לך הסוד וגם לא הודיע לך אלא מאדם אחר נודע לך אפי"ה אל
תגלהו ובגמ' סנהדרין ל"א ע"א הו"ה חלמיד דנפיק עליה קלי דגלי מילתא
דאיחמר בי מדרשא בחר עשרין ותרתינן שנין אפקי' ר' אמי מבי מדרשא אמר
דין גלי רזיא ע"כ.

עז) גם את הרברים אשר ירברו לפניו שלא על דרך סוד טמנם בקרב
לבך. שלא תאמר כיון ששמעת שלא על דרך סוד ליכא ענין שלא לאמר אלא
טמנם בקרב לבך ולא חלך לספר והוא על דרך שהבאתי בסמוך מגמ' יומא דף
ד'. ומש"כ גם אם השמעס מאחר אל תאמר כבר שמעתי זה. נראה דלא קאי
על סוד אלא על דברים שדבר לפניו שלא על דרך סוד וצא אחר וסיפר לו מעשה
או ענין והוא כבר יודע או שמע אותו אל יאמר כבר שמעתי דבר זה שהמספר
נהנה ממה שסיפר לו ואם יאמר לו כבר שמעתי דבר זה הרי מבטל ממנו הנאחז
כמבואר בספרי מוסר.

אל תאמר כבר שמעתי זה עה) ומשוכבת חיקך שמור פתחי פיך.
 עט) ערב ובקר וצהרים ט) שמור העתים הקבועים לתפלה

עח) ומשוכבת ביתך שמור פתחי פיך. מקרא (נמיכה ז') ונסנהדרין ק' ע"ב
 הנה כאן לא אמר ומשוכבת ביתך שמור סוד או אפילו דברים שאינם של סוד
 אלא בכלל לא ידבר מענינים של אחרים או מאחרים אלא ידבר עמה מה שצריך
 להם בדרך החיים יומיים, ושוד שמור פתחי פיך שלא מדבר יותר מזה ע"ד ואל
 מרצה שיחה עם האשה.

א"י לפמ"ש צ"מ מ"ב ההוא גברא דאפקיד וחי גבי' חזריה אשלמינהו לאימיה
 ואחזינהו בקרטליתא ואיגנוב אמר רבא היכי נדיינו דיני להאי דינא נימא
 ליה לדידיה זיל שלים אמר כל המפקיד על דעת אשתו ונניו הוא מפקיד נימיה
 ליה לאימיה זילי שלימי אמרה לא אמר לי דלאו דידיה נינהו דאקצרינהו נימא ליה
 אמאי לא אמרת לה אמר כ"ש דכי אמינא לה דידי נינהו טפי מזדהרא בהו וכו'
 מבואר דהמפקיד חפץ אצל חזירו על דעת אשתו ונניו הוא מפקיד שלא יהא
 נמנע השומר מלמסרן לאנשי ביתו הגדולים ונאמנים לו הוא מפקיד ע"ש וא"כ
 יש לטעות דה"כ כשאמר לו סוד על דעת אשתו אומר ויכול לומר לאשתו ולכן
 אמר ומשוכבת חיקך שמור פתחי פיך. וקרא שסיפר לאשתו מהתספורת ללוים
 והנפתם לה' נתקנא במשה והציאה עליו ועל עצמה מיחה. ושמשון הגיבור על
 שגילה סודו ולכד בה. וצוואת ר"א הגדול אל חגלה סודך לאשתך נראה דקאי
 אפילו על סוד עצמו שלא יגלה לה וראי' משמשון הנ"ל.

עט) ערב ובקר וצהרים שמור העתים הקבועים לתפילה. אולי שהוא
 מלשון ואזיו שמר את הדבר כלומר שישמור וימתין על זמן התפילה ומתפלל מיד
 שיגיע זמנו דורזין מקדימין ולא יאחר מלהתפלל הגם שזמנה עד ז' שעות ציוס
 ועיין פסחים ס"ח ע"א פסח נשחט בשלש כוחות הכת השלישית תנא היא נקראת
 כת עללנית דאיבעיא להו לזרחי נפשיהו להיות מן הראשונים ואם התם דלא סגי
 בלאו הכי ומקיים בזה מצוה כמה שיש ג' כחות ובלאו הכי הפסח לא נשחט
 ואעפ"כ עללנים קרי להו כ"ש היכי דאפשר לקיים ולהיות מן הראשונים ולכן

טא) ופתח לבך שעה אחת קודם תפלה סב) והוי זהיר שתהי'

ישמור על העמים.

פ) שמור העתים הקבועים לתפלה. כלומר שנקבעו ע"י הצבור עיין שו"ת הרא"ש כלל ד' וכתוש"ע א"ח סי' ז' כלומר דאפילו לפי הסדרים שלו לא הי' לו עכשיו עת תפלה מ"מ עליך לשמור העתים הקבועים ע"י הצבור ולא להתפלל ביחידות כדי שלא ילמדו ממנו ע"ה כמבואר ברא"ש.

פא) ופתח לבך שעה אחת קודם התפלה. ע"ד מה שאמרו חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת קודם התפלה ושעה אחת לאחר התפלה (נרכות ל' ע"ג) ומשמע דהנרייתא מחדשת שלא דוקא לחסידים אלא לכל אדם וז"ש תנ"ה המתפלל צריך שישהה שעה אחת קודם תפלתו אלא דאפשר כיון דהחסידים היו שוהין גם שעה לאחר התפלה וכל אדם לא. וי"ל דשעה אחת לאו דוקא שעה ממש ולא כחסידים וז"ע.

פב) והוי זהיר שתהי' מעשרה ראשונים. במקו"ח רבינו האר"י לא הי' נוהר בזה דלינך בטלית ותפילין לבהכ"נ עדיף וחיוז ע"פ הזהר כנפסק בש"ע סי' כ"ה מלהיות מעשרה ראשונים ולפענ"ד דהרא"ש נמי מודה בזה ולזה קיים "ותפילין על ראשך ועל זרועך אל יחסרו" כלומר דתהא זהיר להיות מעשרה ראשונים אבל אל יחסרו תפילין מלהיות עליך שם אלא דהרא"ש לשיטתיה דפסק בתשו' כלל ד' סימן י"א הביאו הרמ"א א"ח סי' ז' סי"ח דמוטב לת"ח ללכת להתפלל לבית הכנסת מלהתפלל בבית המדרש שלא ילמדו ע"ה ק"ו ממנו ולא יחישו לתפלה כלל ונמצאו בחי כנסיות בטלות ובבית הכנסת אין ללמוד ולכן לא הלכו שם עד שעת זמן התפלה ושפיר יכול לילך מעוטף בטו"ח ולהיות מעשרה ראשונים ומבהכ"נ הלכו לבית המדרש ללמוד עיין א"ח סי' קנ"ח אחר שינא מביה"כ ילך לביהמ"ד ויקבע עת ללמוד אבל רבינו האר"י הי' לו ביהמ"ד ששם תורה ותפלה ובאו ללמוד קודם הזמן והיו עשרה קודם זמן תפלה כמ"ש חזו"ט לילה אקום להודות לך ושפיר א"א לקיים שניהם ואמי שפיר רבינו הרא"ש

מעשרה הראשונים ואל תדבר שיחה בטלה בבית הכנסת
 (פג) ותפילין על ראשך ועל זרועך אל יחסרו. (פד) פלם מעגל רגלך
 לישר עצמך בדרך בינוני במאכל ובמשתה ובכל מדותיך (פה) ואל

דעטיפת טו"ת עדיף וכרבינו האר"י ז"ל.

והוי זהיר שמהי מעשרה ראשונים ואל תדבר שיחה בטלה צביהכ"נ נראה
 לפמ"ש שצריך להיות שיהיה שעה אחת קודם התפלה אם יבא צדק
 אחרונה ושימור על העמים מ"מ לא יוכל לשהות שעה אחת קודם התפלה אלא
 הוי זהיר להיות מעשרה הראשונים האמנם לפעמים אם יקדים להיות מעשרה
 ראשונים עד שיבואו אחרים יכנס בשיחה בטלה ולכן אמר הגם שמוהר להיות
 מעשרה ראשונים אל תדבר שיחה בטלה צבית הכנסת אלא פתח לנך לתפלה,
 ואם ע"י שמהי מעשרה ראשונים תבא לידי שיחה בטלה מוטב שיאחר מלכא
 לבית הכנסת ולא ישיח שיחה בטלה משיהי מעשרה ראשונים וישיח שיחה
 בטלה, וכן סיפר לי אחי וראשי הרה"ג מוה"ר בנ-ציון שליט"א שאמר לו
 אאמו"ר הקדוש ר' אליעזר זאב הי"ד טעם שלא הי' לעולם מעשרה ראשונים
 צביה"מ ואדרכה לפעמים בכיון המאחר מפני שיש צבית הכנסת כמה אנשים
 שאם יבא להיות מעשרה ראשונים יבואו להטרידו ולדבר עמו ולפעמים דברים
 בטלים מוטב שיאחר קצת, חה המשך והוי זהיר שמהי מעשרה ראשונים ומיהו
 אל תדבר שיחה בטלה שזה תנאי לזה.

(פג) ותפילין על ראשך ועל זרועך אל יחסרו. נראה דהוא ג"כ בתנאי שאם
 לא תוכל כן אז מוטב שלא תהי' מעשרה ראשונים משתלך בלי תפילין חה ותפילין
 על ראשך ועל זרועך ליכנס לבית הכנסת קודם למנות עשרה ראשונים וכנ"ל
 ודו"ק.

(פד) פלם מעגל רגלך לישר עצמך בדרך בינוני וכו' במאכל ובמשתה
 ובכל מדותיך. נראה דכונת רבינו אמה דאמרו (אבות פ"ג מ"א) רבי אומר אהו
 דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהוא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם זהו

דרך הבינומי וממונע בכל דבריו ואמר אל חט ימין ושמאל על מה שאמר רבי והו' זהיר במצוה קלה כבחמורה ולכן אל חט לומר שזו מצוה גדולה חו' קלה אמי אטה אחריה ואמר בכל מדומיך ועיין רע"ב שם חו' יהי' כשילך בכל המדות בדרך האמצעי ולא יטה לאחד משי' הקצוות. ונקט לשון המנא אחי' דרך ישרה שיצור לו האדם ולכן חפס לשונו פלס מעגל רגלך.

פה) אל חט ימין ושמאל. לפמ"ש רז"ל על המקרא אשר יגידו לך ימין ושמאל אפילו יאמרו לך על ימין שמאל אליו תשמעון וכ"ש שאומר לך על ימין שהוא ימין תשמעון ככל אשר יורוך, וי"ל דבשלמא על ימין שהוא שמאל אליו תשמעון קמ"ל טובא אבל על ימין שהוא ימין אליו תשמעון מאי קמ"ל ומאי אשר יורוך והנראה דבאמת בין ימין ובין שמאל תרווייהו אינם דרך המכוון והישר דהמכוון והישר הוא הדרך המלך לא נטה ימין ושמאל אלא דרך המלך נלך שהוא לא ימין ולא שמאל ולכן אמר אפילו אומר לך על ימין שהוא ימין שאליו תשמעון אבל גם זה רק בדרך תשמעון ואין זה הרצון אלא הדרך המלך שהוא לא ימין ולא שמאל.

ועיין רמב"ן הוצא בחינוך על המצוה קי"ז טעם שריחק המקום שאור ודבש מקרבן לפי שהם שני קינוים השאור חמוץ ביותר והדבש מתוק ביותר ובעבור שהקרבנות לרצון להשי" הנכבד לא יוצא מן הדברים הממוקים לגמרי כמו דבש רק מן המזוגים כמשאז"ל בבבליאח העולם שותף הקב"ה מידת הרחמים למה"ד ובראו ע"כ.

ובמש"ב נתבאר מש"כ ובהסברת פנים עם האמונה, שנתקשו בו עיני הש"א ובמקה"ח בשם הגר"א לאפיאן ז"ל ובשם הגרש"ז מקעלעם ז"ל ולפמ"ש נראה ביאור הדברים שזריך לפלס רגליו בדיבור בהסברת פנים באמונה כלומר שמתביר דרך התורה והאמונה על דרך המלך ולא תסביר שהתורה היא קינוית לא על ימין ולא על שמאל כי לא בהם בחר ה' וכמי' לא תוסיפו ולא תגרעו.

וע"ד זה אמרו במקום שבע"מ עומד אין לדיק גמור יכול לעמוד ועיין ספר הישר המיוחס לר"מ לפי שאין המקום הזה נח ללדיק גמור וידוע מש"כ הרמב"ם בפ"ב מהל' דעות ה"ב וכי"צ רפואתם [של חולי הנפש] מי שהוא בעל חמה אומרים לו להנהיג עצמו שאם הוכה וקילל לא תרגיש כלל וילך בדרך זו זמן מרובה עד שיתעקר החמה מלבו ואם יהיה בכלל גבה לב יהיג עצמו בציון וכו' ויחזור לדרך האמצעית שהוא דרך ה' ולכשיחזור לדרך האמצעית ילך בה כל ימיו ועל קו זה יעשה בשאר דעות אם היה רחוק לקצה האחד ירחיק עצמו לקצה השני וינהג בו זמן רב עד שיחזור בו לדרך הטובה שהוא מדה הבינונית שבכל דעה ודעה ע"ש ח"ש רבינו פלג רגלך וכו' שיהי' כל דרכיו במדה ובמשקל הכל בדרך בינוני ובכל מדות טובות לא יטה ימין ושמאל וגם בליצורו ובהסדרת פנים באמונה לא יטה ימין ושמאל להיות נכנס בקינוינית ולהיות רודף אחר השלום.

שוב האיר לי עיני וראיתי שריונתי בעזה"י לאמת בדברי רבינו שהם הם דברי הרמב"ם פ"ב מה' דעות ה"ז ח"ל לא יהא אדם בעל שחוק ומהחלות ולא ע"ב ואזן אלא שמת, כך אמרו חכמים שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה. וזו שלא יהא אדם פרוץ בשחוק ולא ע"ב ומחאבל אלא מקבל כל אדם בסבר פנים יפות. וכן לא יהיה בעל נפש רחבה נבהל להון ולא ע"ב ובטל ממלאכה. אלא בעל עין טובה ממעט בעסק ועוסק במורה ואוחז המעט שהוא חלקו ישמח בו. ולא בעל קטטה ולא בעל קנאה ולא בעל תאוה ולא רודף אחר הכבוד. כדאמרו חכמים הקנאה והתאוה והכבוד מוסיאין את האדם מן העולם כללו של דבר ילך במדה הבינונית שבכל דעה ודעה עד שיהי' כל דעותיו מכוונים באמצעות והוא בשלמה אמר פלג מעגל רגליך וכל דרכיך יכונו עכל"ק.

או יאמר לפמ"ש גר שבה להמגייר אומרים לו מה ראת שבלת להמגייר אי אחת יודע שישראל בזמן הזה דחופים סחויים וכו' אם אמר יודע אני ואיני כדאי להתחבר עמהם מקבלין אותו מיד ומודיעים אותו עקרי הדת שהוא יחוד ה' ואיסור עו"כ ומאריכין עמו בדבר זה ומודיעין אותו מקצת מצוה קלות ומקצת מצוה חמורות וכו' ואין מרביץ עליו ואין מדקדקין עליו עיין יו"ד סי' רס"ח

תט ימין ושמאל טו) ובדיבוריך טז) ובהסברת פנים עם האמונה
 טח) ורדוף אחר השלום. טט) קבע עיתים לתורה קודם אכילה

וע"ז אמר ואל תט ימין ושמאל בהסברת פנים עם האמונה.

או יאמר לפמ"ש הי"ש"ש ז"ק ל"ח וכבר שלחה מלכות הרשעה שני סרדיוטיס
 אלל חכמי ישראל למדנו תורתכם וכתב ושמעין מהאי ברייתא דאסור לשנות
 דברי תורה אפילו בסכנה וחיב למסור עצמו עליה וכו' דאח"ל מותר לשנות
 עכ"פ לעכו"ם בשעת הסכנה למה לא שינוי או שניהם חייבים או שניהם פטורין
 אלא ש"מ שמחויבים לנו למסור על קידוש ה' ואם ח"ו ישנה הדין הוה ככופר
 בתורת משה ומסתמא איירי דהשרים שאלו בפרטות על כל דין ודין וע"כ השיבו
 האמת על קדושת השם וכו' אבל לומר על הפטור חייב או להיפוך היה ככופר
 בתורת משה מה לי דבור אחד מה לי כל התורה וכו' ע"ש ח"ש ואל תט ימין
 ושמאל אפילו בדבורך בהסברת פנים עם האמונה.

פז) ובדיבורך. לפי שאמר ואל תרצה שיחה בטלה בניהכ"ג והלא כבר אמר
 לעיל דכל שיחה בטילה אסורה (עיין סי"ח) וא"כ כ"ש בניהכ"ג ולמה כפל ואל
 תרצה שיחה בטלה בניהכ"ג ולזה אמר דבדיבורך נמי צריך להתנהג במדה בינונית
 וא"כ אף שאסור כל שיחה בטילה לא יהי' כאלם לא יפתח פיו לעולם אלא יפלס
 מעגליו בדרך בינוני גם כזה. וגם בדבורך לא תטה ימין ושמאל.

ובדיבורך, נראה שלא יטה ימין ושמאל כשידבר עם אחרים אפילו רוצה להראות
 לו אהבה אחת כיוצא בו לא יצא בדבורו דיבור של גוזמא לימין או
 לשמאל ובדרך גוזמא או חנופה ואפילו רוצה להסביר לו דרך האמונה לא יצא
 בדברים שהם חוץ לגדרי היושר והאמת או מפני דרכי שלום וכיוצא בזה בכל
 מקום שמוותר לשנות מפני דרכי שלום ובכל אופן שמצינו שמוותר לנאח מגדרי
 קו השינוי מ"מ צריך לפלס מעגלי רגליו שלעולם ילך בדרך בינוני שאם תטה
 לדרך אחד אפשר שפול בבור שחת וע"ד שאמרו איהו דרך ישרה שיבור לו
 האדם אבות פ"ב מ"א ומ"ש במק"ח ירדוף ז"ע ועיין מג"א שמחלק מפני דרכי

ושכיבה ודברת בם על שלחנך (צ) והזהרת באנשי ביתך להדריכם

שלוס זין שהיה כזר או לרדוף על להצא ולפ"ז בדידן שהוא על להצא ולכן אל מטה.

פז) ובהסברת פנים עם האמונה. נראה דקאי ואל מט ימין ושמאל דיש שני קצוות יש נוטים מדרך התורה לזע"ח ומסבירים להם פנים באמונה אף שאין האמת כן אבל לפי שעה הם מאמינים להם ויש נוטים לקצה השני יקוב הדין את הר ומחמירין עליהם ושניהם לא ניחא ליה להרא"ש אלא אל יטה ימין ושמאל ורק צריך להסביר הכל ע"פ דרך הישר והאמת וע"פ התורה.

פח) ורדוף אחר השלום. שהוא מדת אהרן לקרב ולא לרחק. נראה דקאי אלעיל כיון שאמר אל מט ימין ושמאל אפשר לזא לדי שגאה ומחלוקת ולכן רדוף אחר השלום.

פט) קבע עתים לתורה קודם אכילה ושכיבה ודברת בם על שלחנך. נראה לפמ"ש ו"ל אין עומדין להתפלל אלא מתוך הלכה פסוקה שאס יעמוד מתוך הלכה שאינה פסוקה יהרהר זה בחפלה וינטלהו מכוונת התפלה ובאכילה אדרבה מזה לקבוע עתים לתורה קודם אכילה כדי שידבר זה על שלחנו שמתוך שיקבע עתים ויזא מקציעת עתים לתורה לאכול ולשמור התורה בפיו וידבר זה על השלחן וכיון שידבר זה על השלחן ממילא יזהיר לבני ביתו להדריכם ע"פ התורה בכל הדברים הצריכים אזהרה כפי אשר למד קודם הסעודה ולשמור פיהם מלהתחיל דאס לא ידבר דברי תורה על השלחן בני ביתו ידברו דברי חולין וחילול ומחלל פיהם ויהי שלחנו מלא קיא צואה ח"ו בלי מקום ויאלכו מזבחי מתים כמאמר התנא ונמצא פיהם מתחלל באכילת זבחי מתים אבל כשילמוד יתקן כל זה, ויקבע עתים לתורה קודם שכיבה כמ"ש (ברכות י"ד ע"א) כל המשביע עצמו מדברי תורה ולן אין מנשרין אותו בשורות רעות.

צ) והזהרת באנשי ביתך וכו'. בגמ' שבת (נ"ד ע"ג) כל שאפשר לו למחות

ע"פ התורה בכל הדברים הצריכים אזהרה לשמור פיהם מלהתחלל
 צא) כי תחילת דינו של אדם קבעת עתים לתורה. צב) שמח

באנשי צימו ואינו מוחה נחפס על אנשי צימו ולכן חייב להזהר להדריכם בדרך
 התורה והא דלרין דוקא בשעת אכילה על שלחנו י"ל דכוונתו שלמדס דרבי
 הסעודה ושלא ישימו בסעודה וגם מה שיאכלו וע"ד שאמרו בירושלמי הוצא
 בתוס' כתובות ק"ד ע"א עד שאתה מבקש שיכנסו דברי תורה במעין בקש שאל
 יכנסו מעדנים במעין ולכן ררין להזהירם על זה על שלחנו, או יאמר לפמ"ש
 גדולה לגימה שמביא אהבה ומקרב ועיין מה שאמר אבינו יצחק הבא לי יד
 בעבור שמצרכני נפשך עיין רמב"ן שם והכ"נ על שלחנך יקבלו אזהרתך יותר בכל
 הדברים הנצריים אזהרה.

ובפרש"י (דנ"ס א') אחרי הכותו אמר משה אם אני מוכיחם קודם שיכנסו לק"ט
 הארץ יאמרו מה לזה עלינו מה היטיב לנו אינו בא אלא למנוח עילה
 וכו' לפיכך הממין עד שהפיל סיחון ועוג לפנייהם והורישם את ארצם ואח"כ
 הוכיחן ע"כ והכ"נ בשעת אכילה יותר יתקבלו דבריו מתוך הלגימה. ואמר מיהו
 שיקבע לעצמו עמים לתורה לעסוקי שמעמחא אליבא דהלכתא ועכ"פ ילמד הלכה
 כדי שידע כמה ליזהר בני צימו ולהדריכם ע"פ התורה שאם לא יקבע עמים
 לתורה הלכה למעשה רק ילמוד אחי חלוקים ופלפולים לא יוכל להזהיר אנשי
 צימו להדריכם ע"פ התורה בכל הדברים הנצריים אזהרה דמנא ליה ורבי לא
 שנה רבי חייא מנין ומה שסיים תחילת דינו של אדם קבעת עמים לתורה עיין
 הש"א ועיין מש"כ בסמוך ליום השבת (אות ו').

צא) כי תחלת דינו של אדם. רבינו תפס תחלת דינו של אדם על דברי תורה
 ובגמ' (שנת ל"א ע"א) אמרו תחלת דינו של אדם שואלין לו נשאת ונתת באמונה,
 קבעת עמים לתורה, ומיהו בגמ' (פנהדרין ו' ע"א) אמר רב המנונא אין תחילת
 דינו של אדם נידון אלא על דברי תורה שנאמר פוער מים ראשית מדון, ועיין
 תוס' שם דבשנת מיירי באדם שעוסק בתורה אלא שלא קבע עמים ובסנהדרין
 מיירי כשלא עסק כלל אי נמי שואלים לו תחילה על משא ומתן באמונה ומ"מ

יקבל דינו תחילה על דברי תורה, ועיין א"ר בשם זקנו מהר"ש הובא בפמ"ג א"ח סי' קנ"ט ששואלין תחלה על משא ומתן שאם לא הי' באמונה אז גם התורה אינה כלום ע"ש. ורבינו דייק בלשונו תחילת דינו של אדם כלומר שהשאלה ששואלין אפשר ישאלו קודם על משא ומתן באמונה אבל תחלת דינו שידונו אותו יהי' על דברי תורה, ואמר לכן קבע עמים לתורה קודם אכילה ושכיבה לפמ"ש דיו"כ שימודה קודם אכילת סעודה המפסקת שמא יחנקנו אומנא וימות בלי וודוי, ולכן קבע עמים לתורה קודם אכילה, וכן קודם שכיבה שמא ח"ו ימות ע"ד שאמרו רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם ועל משכבכם ודומו סלה.

צב) שמח בשמעך תוכחת כמוצא שלל רב. נראה לפ"מ שנהגו גדולי עולם לשכור להם מוכיח ממידי בשכר וזא זה והוכיחו בחנם הרי הרויח בזה ממון ולכן שמח בשמעך תוכחת כמוצא שלל רב.

עוד י"ל לפמ"ש בכל יום צ"ק יוצאת מהר חורב ומכרת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה. ומקשים העולם מה תועלת צ"ק כיון דאין שומעין הצ"ק, וי"ל דלפעמים שאדם שומע דברים בפתע פתאום ובמקרה מה שנוגע לו כאלו בא לו נביאה מן השמים חה באמת בא מהבנת קול שזכה לשמעו אף שלא ידע שזה הבנת קול ח"ש שמח בשמעך תוכחת כמוצא שלל רב כלומר ששומע תוכחות שהוא באמת הבנת קול הרי שמתן השמים מרחמין עליו ומזכירין אותו לעושה ולכן ישמח כמוצא שלל רב.

ורדלי דמיסתפינא הי' נראה לפרש בשמעך תוכחת כלומר שאמה משמיע תוכחת והו"ל כעין במשמיעך תוכחות לאחרים ולא שאמה שומע מאחרים כי זה כבר כתב באת ל"ג ובעיומים הרגיש בזה וזוה הי' אחי שפיר נמי מה שעמד במקה"ח למה כתב רבינו מצות תוכחה עם אהבת תוכחה בפיסקא אחת ולפמ"ש אחי שפיר הכל גם המשך והוכח לחכם ואהבך וז"ע.

בשמעך תוכחת כמוצא שלל רב והוכח לחכם ואהבך כי טובה תוכחת מגולה מאהבה מסותרת ולמוכיחים ינעם. (צג) תחלת

א"י שמחה בשמעך וכו' והוכח לחכם, לפמ"ש חז"ל אמר רש"ל המקוששו וקוששו קשוט ענמך ואח"כ קשוט אח אחרים ומי שיוכיח לאחרים נמוס שיש לו שהוא נמי יש לו זה המוס יאמר קשוט ענמך ומוס שבך אל חאמר לחצריך ולכן אמר שמה בשמעך חוכחת ואם תשמח בענמך לשמוע חוכחות אז הוכח לחכם ויאהבך שמוכל להוכיח ויאהבך אבל אם חמה לא חרצה לשמוע חוכחה אז לא ישמעו גם ממך וק"ל.

צג) תחלת מעשיך הבט סופם, והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה. נראה דכתיב הסתכל בשלשה דברים ואין חמה בא לידי עבירה דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים. וכחז רבינו יונה חימה למה מנה ג' ושלשתן ענין אחד, אלא כמו שהעומד לפני המלך יחזיש ולא יעשה בפניו מעשה רע כן יחשוב בכל עת כאלו עומד לפני ה' כענין שויתי ה' לנגדי תמיד ולא יחטא ואמר עין רואה על המחשבה ואוזן שומעת הדבור והכל נכתב בספר לומר שאין שכתה, אלא דיחשוב אדם מה לי מה שיהי' בסופו לאחר מאה ועשרים שנה והוא עכשיו נכחו ויש לו להטיב לבו ובכלל שמה בחור בילדותיך ומה לו למנוע ממנו עכשיו על מה שעמיד להיות בסופו אמנם כבר אמר שלמה המלך שמה בחור בילדותיך ויטבך לבך וגו' עד כאן דבאי היצה"ר מכאן ואילך דברי היצ"ט, ודע כי על כל אלה יבא א' במשפט חז"ש תחלת מעשיך הבט סופם, ואיזהו חכם הרואה את הנולד, וכעין הא דתקנו בתנאים להתחיל המגיד מראשיה אחרית כלומר תחלת מעשיך הבט סופם ולא תחשוב רק לשעה.

ובגמ' (ב"ב ע"ח ע"ב) א"ר שמואל בר נחמן אמר ר' יוחנן מאי דכתיב על כן יאמרו המושלים וגו' המושלים אלו המושלים צירס באו חשבון באו ונחשוב חשבוננו של עולם הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה, תבנה ותכוון אם חמה עושה כן תבנה בעולם הזה ותכוון לעולם הבא. עיר סיחון אם משים אדם עצמו כעיר זה שמהלך אחר סיחה נאה מה כתיב אחריו כי אם

מעשיך הבט סופם צד) והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר

ינאה מחשבון וגו' תנא אש ממחשבין ומאכל את שאינ מחשבין ולהבזה מקריא סיחון מקריא צדיקים שנקראו שיחין אכלה ער מואב זה המהלך אחר יצרו כעיר זה המהלך אחר סיחה נאה בעלי נמות ארנון אלו גסי הרוח דאמר מר כל אדם שיש בו גסות הרוח נופל בגיהנום ומירס אמר רשע אין רס אבד חשבון אבד חשבון של עולם עד דיבון אמר הקב"ה המתן עד שיבא דין ונשים עד נפח עד שחבא אש שאינה נריכה ניפוח עד מידבא עד שחדאיב נשמתן ואמרי לה עד דעביד מאי דבעי ועיין רשב"ס ספ. והנה הכל לפי שאמר אבד חשבון אבד הקב"ה חשבון של עולם כלומר לית דין ולית דיין או שח"ו אינו זוכר מה שעשה בילדותו או שיסמוך עצמו על שיעשה תשובה ולכן אמר תחלת מעשיך הבט בסופם ולא תבא לכל זה ולא תלליח.

צד) והוי מחשב רבו'. ולפענ"ד במשנה אחיה חכם הרואה את הנולד וזה הכוונה של תחילת מעשיך הבט ותראה סופם, ועיין מקוה"ח ולפענ"ד דהא דהוי מחשב הפסד מצוה הוא עיין אחר ואינו משמע שהרי סיים כי החכם עיניו בראשו משמע דלכן יביט בתחלת מעשיו על הסוף, ואולי י"ל לפמ"ש רז"ל צדיקים תחילתן יסורין וסופן שלום רשעים תחלתן שלום וסופן יסורין ולכן אם רואה שיסורין באים עליו ותחילתו יסורים אל יבעט בהם אלא ישמח בהם ואדרבה בתחלת מעשיך הבט סופן סופן שלום הגם שעכשיו יסורין.

א"י בדרך פשוט שמוהיר על מי שיוצא לדבר הרשות וכיוצא בזה לעסקיו ועי"ז יאבד מצוה שיהי בדרך וכיוצא בו שאע"פ שינא ברשות והי' מותר לנאת לעסקיו ומ"מ הרי אבד מצוה ואפילו הרויח בעסקו אצל מ"מ הפסיד שכר גדול של מצוה ומה שוין יש להרויח שהרויח בעוה"ז נגד מה שאבד בעוה"ב בשכר שהי' יכול לקבל עבור המצוה שאבד ע"י מעשה הרשות ההיא, וכן אם לפעמים יעשה עבירה ח"ו בשביל שכר להרויח ודבר שקריס וכיוצא בזה והגם שהרויח ע"י העבירה אצל כמה שהפסיד כמה שעבר עבירה והלא קיי"ל דחייב לפזר כל ממונו שלא לעבור לאו אחד ח"ו ואפילו איסור דרבנן כמבואר ברדב"ז קמ"ה

עבירה כנגד הפסדה כי החכם עיניו בראשו. צה) הזהר שלא

ועיין משנ"ה (ח"ג) והרי אפילו כל ממונו שזה כנגד עבירה אחת ולכן אמר בחילת מעשיך הנט סופס אס הם ידריכך למנוה או שחפסיד ע"י מנוה או ח"ו אפילו תעבור עבירה והו מחשב זה לעומת זה וא"ת שאיך יודע ולזה אמר החכם עיניו בראשו לדעת בחילת מעשיו מה יהא בסופס.

או יאמר לפי מה שחקרו האחרונים אס מותר לילך למקומות שע"י זה יהיה אח"כ אונס מלקיים מצוות דהו"ל תחלתו בפשיעה וסופו באונס וה"ה אס מותר לסבב סיבות לפטור עצמו ממצוות ה"י ובהקדמה לספר החרדים כתב ח"ל יש מצוות שלא נתחייב אדם בהם כי אס בסיבה וכו' ולפעמים שלא תבא סיבה לאדם כל ימיו ונמצא כל ימיו לא קיים המצוה וכן כיוצא באלו אין צי"ד של מטה מענישין את האדם למה אינו משתדל להביא עצמו לידי חיוב כדי לקיים אותם אבל צי"ד של מעלה מענישין עליהם כשיש חרון אף ובפרק ערבי פסחים אמרו דמי שאין לו צי"ת בצגדו הוה מגודה לשמים וכתבו התוס' אפי' אין לו יש לו לחזור ולהביא עצמו לידי חיוב והרא"ש פרק אלו מגלחין סימן ה' ח"ל מי יש לאדם לחזור ולקיים כל המצוות כדאיחא בסוטה י"ד משה רבינו ע"ה היה ערוד לקיים מצוות עי"ש ועיין משנה הלכות ח"ג סי' ל"ה חה שאמר בחילת מעשיך הנט מה תהא בסופס שלא תבא על ידי זה לידי ציטול מצוות ח"ו.

צה) הזהר שלא תסמוך בלבבך ושמע עצה. נראה כוונתו אמה שאמרו באבות פרק ד' משנה י"ח הו גולה למקום חורה ואל תאמר שהיא תבא אחרך שחצריך יקיימה צידך ואל צינתך אל תישען ולכן אמר הזהר שלא תסמוך בלבבך אלא שמע ענה וקבל מוסר כלומר שחצריך יקיימה צידך ע"י עצמם ומוסרם ואמר תהא זריז לעשות כל מה שמוטל עליך ולא תאמר אס החכמים יקיימו צדי אז לא צריך להשתדל מוד עצמו אלא לשמוע לעצמם ולכן קאמר דאעפ"כ תהא זריז לעשות מה שמוטל עליך.

עוד נראה לפמ"ש רבינו יונה באגרת התשובה (ס"ק ק' הוצאת משנ"ה) ח"ל זה כלל

תסמוך בלבבך ושמע עצה וקבל מוסר צו) ותהי' זריז לעשות כל מה שמוטל עליך לעשות צו) ומכל משמר נצור לבך. צח) אל תקום

גדול בתורה, כל דבר שאיך יודע אם הוא מותר או אסור, הרי זה אסור עליך עד שתשאל לחכם ויאמר לך שהוא מותר ע"כ. ועיין עירובין (פ"ה ע"ג) ר"ל ותלמידיו איקלעו להאי פונדק ולא היה שוכר והוה משכיר, ובדף ס"ז ע"ג שם כי היינן די רב יהודה אמר לן גדאורייתא מותבינן תיובתא והדר עבדינן מעשה דברבנן עבדינן מעשה והדר מותבינן תיובתא ועיין רש"י שם ועיין ברכות ל"ה ע"א אלא אמר רבא ילך אלל חכם וכו' ועיין פתשגן הכתב אות ק' מזואר עכ"פ מרבינו יונה ו"ל כלל גדול בתורה כל דבר שאיך יודע אם הוא מותר או אסור הרי אסור עליך עד שתשאל לחכם ולכן אמר הזהר שלא תסמוך בלבבך כלומר ותאמר מסתמא הוא כשר אלא שמע ענה תשאל לחכם וקבל מוסר והוא מוסר גדול על זמן הזה שלא לסמוך על דעתו ומחשבתו עזמו אלא ילך אלל חכם וילמוד.

צו) ותהי' זריז לעשות. לפ"מ שכתב החכם בחובת הלצנות בהקדמתו מן הזהירות שלא להזהר יותר מדאי וכיון שזוהי לך ברישא שישקול תחילת מעשה מה ילא בסופו ויסמוך על ענת החכמים וכל הזהירות הזה לכן כשיבא לידי המעשה יהי' כל ימיו בספק אולי לא ילא כך ואולי לא ילא כך וישקול בדעותיו אחת הנה ואחת הנה ולכן סיים ותהי' זריז כל מה שמוטל עליך לעשות שמעשה הדברים בזרזות ולא יעכבון הדברים האלו וכדעת החכם כל ערום יעשה בדעת וזריז לקיים המצות בזרזות כל מצות עשה, ומכל משמר היינו הלאוין נצור לבך שלא יהא מצוה הבא בעבירה.

צו) ומכל משמר נצור לבך. לפי שכתב ותהי' זהיר לעשות כל מה שמוטל עליך והיינו לקיים העשין בזרזות ולאויין שהם בשב ואל תעשה ליכא זרזות רק זהירות ולכן אמר ומכל משמר נצור לבך כלומר דגם מהלאוין כולם זריזין לשמור בלבך שלא תעבור עליהן ועשה משמרת למשמרת שתחשוב עליהם בכל עת ובכל ענה תזכור עליהם וזה חלק מהזרזות והזהירות לשמרים בלבו תמיד ואמרנו חישב

לעשות מצוה ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה ולכן ככל משמר שהם הלאוין אם ינצרו בלבו שלא לעברו עליהם הו"ל כאלו קיים בפועל ולא בשב ואל מעשה.

ובזה י"ל ולך ה' הזדקה כי אחת תשלם לאיש כמעשהו והקושיא מפורסמת כיון שמשלם כמעשיו בדין הוא נוטל שכרו ואינו זדקה ולהנ"ל נראה דהכוונה דעל הלאוין ליכא עשיה כלל רק שב ואל מעשה ואפי' הכי הקב"ה משלם כמעשהו וזה לך ה' הזדקה כיון שהוא עומד ומשמר בלבו שלא לעבור הו"ל בכלל חישב לעשות מצוה בכל שהוא. ושפיר משלם כאלו עשאה בפועל ולא בשב ואל מעשה.

ובכן נראה לפענ"ד ליישב מה שאמרו בגמ' עירובין י"ג שתי שנים ומחנה נחלקו בית שמאי ובית הלל הללו אמרו נוח לו לאדם שלא נברא משנברא והללו אומרים נוח לו שנברא משלא נברא נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא משנברא ועכשיו שנברא יפספש כמעשיו וי"א ימשמש כמעשיו ועיין מהרש"א ז"ל נמנו וגמרו עשין נגד לאוין וראו שהלאוין מרובין והו"ל קרוב להפסד ורחוק משכר עכ"ל. ולכאורה אם כפשוטות מאמר הנ"ל מהו ועכשיו שנברא יפספש כמעשיו וגם אטו ח"ו קודשא בריך הוא בא בטרוניא עם בריותיו ובתורה וראו אלקים כי טוב כתיב ולהנ"ל י"ל דנמנו וגמרו שהעשין מרובין מהלאוין וא"כ עכשיו שנברא סוף רואין שטובתו הוא וע"כ יפספש כמעשיו כלומר שכל עת ינצור הלאוין ויפספש עליהם ויהא מתאוה לקיימן ויהיו בכלל חישב לעשות מצוה וא"כ גם הלאוין הם בכלל עשיה ואחי שפיר ועכשיו שנברא יפספש כמעשיו.

צח) אל תקום ממטתך כאיש עצל כי אם בזריזות כדי לעבוד ליוצרך. נראה לפמ"ש יש עצל ונשכר וכגון שישב ולא עבר עזירה מעלה עליו הכתוב כאלו עשה מצוה או שמי שהוא במקום שיכריחוהו לחלל שנת וכיוצא בו והוא עצל ולא קם ממטתו כה"ג אדרבה זריזות הוא וכמ"ש בסמוך, ולכן אמר אל תקום ממטתך כאיש עצל כי אם בזריזות כדי לעבוד ליוצרך ואם יהי' ההיפוך

מממתך כאיש עצל כי אם בוריוות כדי לעבוד ליוצרך. (צט) אל תאחר לרוץ אל בית התפילה (ק) ושמור רגליך פן יהיו מטונפות (קא) אל תשים לבך אחרוניית בשעת התפלה והתכוין לברך ליוצרך.

לעבוד יוצרך או ודאי טוב לך שמהי' כאיש עצל.

צט) אל תאחר לרוץ אל בית התפילה וכו'. ברכוח דף ו' אמר רב חלבו אמר רב הונא היוצא מביח הכנסת לא יפסיע פסיעה גסה אמר רבא לא אמרן אלא למפיקי אכל למעיל מנזיה למרהטו שנאמר נרדפה לדעת את ה' (הושע ו') אמר רבי זירא מריש כי הוי חזינא ההיא לרבנן דקא רהטא לפירקא בשבחא אמינא קא מחליין רבנן שבחא כיון דשמענא להא דאמר רב תנחום אמר רבי יהושע בן לוי לעולם ירוץ אדם לדבר הלכה אפילו בשבת וכו' אנא נמי רהיטנא וזה שאמר אל תאחר לרוץ אל בית התפילה. ומש"כ רבנו אל תאחר לרוץ ולא אמר לעולם הוי רץ כלשון רבי יהושע בן לוי לעולם ירוץ אדם אילו בא לכלול בזה שלא יאחר ליך לבית הכנסת ואח"כ ירוץ כדי להגיע בזמנו ויחשוב שקיים בזה לעולם הוי רץ כי אין זה מן המנוה לאחר עצמו בשביל שירוצ' אח"כ שאז הריצה אינה לשם מנוה אלא המנוה שלא לאחר בשביל לרוץ וירוצ' בזמנו אל בית התפילה. ולכן אמר אל תאחר לרוץ אל בית התפילה.

ק) ושמור רגליך פן יהיו מטונפות. נראה דהדרכים בחזקת שאינם משומרים מן הטינופות וכשאדם מהלך לאיטו שומר עצמו שלא יפסע במקום הטינופת אכל הרץ לבית הכנסת אפשר שיעבור במקום שאינו נקי ונמצא יאל שברו בהפסדו ולכן אמר ושמור רגליך פן יהיו מטונפות, ואולי זה נמי מן הטעם שאל תאחר מלרוץ כדי שירוצ' באופן שיוכל לשמור רגליו בנקיות מן הטינופות.

קא) אל תשים לבך אחרוניית בשעת התפילה והתכוון לברך ליוצרך. נראה לפמ"ש סור מרע ועשה טוב ומתחילה אל תשים לבך אחרוניית והיינו סור מרע ולא תפנה לבך לדברים אחרים ובטלים בשעת התפילה ומיהו לא סגי בזה שלא יפנה לבו לבטלה וגם לא יכוון לבו אלא יהא כסתמא לשמה ולכן סיים

קב) אל תדבר בלעגי שפה ובלשון אחרת בכל עת שהחזן מתפלל

והמכוון לנרך ליוצרך דבאר כוונת הלז הן הן הדברים.

א"י לפ"מ שנחלקו אי מנחת זריכות כוונה וק"ל בדאורייתא ז"כ ובדרבנן א"ז כוונה, ומיהו היפוך כוונה לכ"ע פוסל ועיין יש"ש חולין השוחט ומכוין שלא יכשיר הנהמה והארכתי בספרינו משנ"ה (מ"ו סי' ז"ח) ח"ש אל תשים לנך אחרונית כלומר היפך כוונה שזה ודאי פוסל אלא דמ"מ לא תספק בזה אלא התכוון לנרך ליוצרך שיהי' הכוונה לשם ה' וע"ד שכתב רש"י ויקחו לי תרומה לי לשמי.

קב) אל תדבר בלעגי שפה וכו'. עיין הש"א ומקוה"ח דכבר כתב רבינו לעיל אות י"ד שאסור לדבר בשעה שש"ז חזר החפילה ועיין עיונים, והנראה דהמדבר בש"ע יש בו שני איסורים אחד שנראה כמזלזל בכבוד קונו דבשעה שהש"ך עומד ומשבח להשי"ת הרי הוא מדבר דברים בטלים והשי"ת דהמדבר אינו מכוין להש"ך ואינו עונה אחר ברכותיו, והנה לענין זלזול ודאי המספר כדרכו ודאי יש בו משום זלזול שמראה זלזול ואינו מתחשב בשבחו של הקב"ה כפי הש"ז, אבל המדבר בלעגי שפה כגון בקריאות ורמיזות שפחים או שמדבר בלשון אחר ממה שרגיל בו משום זלזול לית ביה כיון שהוא משנה בכיון מלשונו המורגל ללשון אחר או לרמוז משום שהוא באמצע החפילה בזה ענינו הוא מראה חשיבות לחפלה שאינו רוצה לדבר בלשון עמו באמצע החפלה, וא"כ במה שהוא משנה ללשון אחר או מדבר בלעגי שפה בזה הוא מראה חשיבות החפלה, אבל אעפ"כ מטעם השני יש בו משום כוונה ועניית אמן ולזה סיים רבינו אל תדבר בלעגי שפה וכו' ותענה אמן, כלומר דהכא הוא מזהיר שלא לדבר בשום לשון משום שחשנה אמן, ולעיל אות י"ד מיירי במדבר בלשון עמו דהתם איכא איסור משום זלזול נמי, וחילוק זה מבואר בגמ' מס' שבת. [ובזה יתיישב מנהג ההמון שסוברים דבשינוי לשון כגון ללשון לע"ז או ללשון הקודש למי שאין רגיל מומר והוא פלא מאי ס"ד להם ולפמ"ש אחי שפיר דהם חוששים רק משום זלזול וכה"ג ליכא זלזול אבל מ"מ לדינא אסור מטעם חסרון בכוונה].

ותענה אמן. קג) אל תנשה פגיעת המות שתבוא פתאום ותזכור מעמד הדין. קד) אל תתעסק במצוה כדי לקבל פרס ואל תרחק מן העברות מפני העונש רק עבוד מאהבה.

קג) אל תנשה פגיעת המות שתבא פתאום ותזכור מעמד הדין. עיין לעיל (אח נ) זכור יום המות ולידה לדרך הכן וסיס בין עייך שי אלה תמיד יהיו מזומנים לך ליום הפירוד. והנה שלשה אלה אל תנשה פגיעת המוות הוא נגד זכור יום המוות, שתבא פתאום הוא כנגד ולידה לדרך חסין, ומזכור מעמד הדין הוא כנגד ומזכור חרדת רבי יוחנן בן זכאי עי"ש, אלא שכתבם כאן באזהרה ולעיל בליווי.

או יאמר שאמר אל תנשה פגיעת המוות ולשון פגיעה היא שפגע בו בלי הזמנה ובלי לחשוב עליו וכגון רבי יוסי בן קיסמא ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום והכ"נ קאמר אל תנשה פגיעת המות כי תבא פתאום בלי התראה כלל ולכן לעולם אל תנשה ומזכור מעמד הדין ואל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה.

קד) אל תתעסק במצוה כדי לקבל פרס. נראה דהעוסק במצוה מאהבה שלא על מנת לקבל פרס שכרו כפול אחד שקיים המצוה שהי' חייב בה והשנית מה שעשה מאהבה שאפילו לא היה נחייב בה הי' מקיים מחמת אהבתו לצורא ב"ה אבל מי שעושה רק ע"מ לקבל פרס הוא מקבל המחצה רק של מצוה אחת והוא נקרא פרס היינו מחצה כעין פרס בשחרית ופרס בין הערבים וזוהי י"ל אל תהי כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס אלא היו כעבדים המשמשים את הרב שלא ע"מ לקבל פרס אלא מאהבה וממילא יהיו מורא שמים עליהם.

עוד בו שלישיה אל תתעסק וכו' עיין בהש"א ובעיונים השיג עליו דאין זה מדרך רבינו להעתיק משנה בלי להוסיף עליו דבר ואשר נראה לפ"מ שאמרו ז"ל שכל מצוה בהאי עלמא ליכא וא"כ ממילא ליכא קיבול פרס ולמה ליה להזהיר אל תתעסק במצוה כדי לקבל פרס אלא שפי' לו דהא שאמרו שכל מצוה בהאי עלמא ליכא היינו דוקא במצות חיוניות אבל מה שמשדל ועושה יותר מן החיוב

ליום רביעי

קה) אל תתרושל במצוה אם באה לידך ותעשנה לשם שמים בלא

ומשחל להדר זורחות ובשמחה יש שכר על זה בהאי עלמא וע"ז רמוז תחת אשר
עבדח את ה' אלקיך בשמחה וצטוב לצב וכן היושב ולא עבר עבירה מעלה עליו
הכחוצ כאלו עשה מצוה, אבל בכל זה לא מקבל שכר על זה בהאי עלמא אבל
העושה גדרים וסייגים בפועל להרחק מן העבירה וכגון משמרה למשמרת
מקבל שכר שהוסיף שמירה על שמירתו וז"ש אל תחטא במצוה ולא אמר אל
תעשה מצוה כדי לקבל פרס אלא אל תחטא כלומר ההכשר הכל שלא יהי על
מנת לקבל פרס. ואולי זה הוא גם כוונת עיונים.

א"י לפ"מ דק"ל דיש להשתתף בלימוד התורה כיששכר וזבולון וזה נוטל החזי
זה נוטל החזי וביארתי בזה עמיד הקב"ה להנחיל לכל זדיק וזדיק ש"י
עולמות ולמה דוקא ש"י אלא דנתורה יש כח"ר מצות תרי"ג דאורייתא ח' דרבנן
וא"כ המקיים מצוה נברא מלאך אחד ובעולם אחד וא"כ עבור תרי"ב מצות יקבל
תרי"ב עולמות ולמה ש"י אלא דכיון שהם שנים יששכר וזבולון יקבל מחנה
וכשמעון אחי עזריה וז"ש עמיד הקב"ה להנחיל לכל זדיק וזדיק כלומר כשהם
שני זדיקים יחד בשותפות כל אחד יקבל מחנה ולפמ"ש דפרס הוא מחנה וכמ"ש
גם בפרוס הפסח ועוד וז"ש על תחטא במצוה כדי לקבל פרס כלומר דודאי
לכחילה תעסק במצות ונתורה לעצמך ולא תמכור החזי לאחרים, ואפשר עוד
דרך לחורה אמרו דין של יששכר וזבולון ולא למצוות.

קה) אל תתרושל במצוה אם באה לידך ותעשנה לש"ש בלי איחור. י"ל
לפ"מ שנחלקו בני שיש בידו לקיים המצוה מיד אבל בני הידורים ולאחר זמן יוכל
לקיימה בכל ההידורים אי עדיף הזריות אע"פ שלא בהידור או עדיף להמתין
ועיין מג"א א"ח סי' כ"ה ס"ק ז' ובש"ס מנחות ע"ב אר"ש בל וראה כמה
חביבה מצוה בשעתה אמנם בזה"ד הביאה בלקט יושר דלא אמרינן חביבה מצוה
בשעתה אלא ביש להסתפק שיעבור על המצוה לגמרי ועיין שו"ת ז"צ הראשון

סי' קכ"ז מבנו הגאון ושו"ת עבודת הגרשוני סי' י"ג ובספרי משנה הלכות ח"ה סי' ט"ו. ולפ"ז י"ל דזה כוונתו אל תמרשל במצוה אם באה לידך ותעשה לה"ש בלי איחור ולא תמתין אחר הידורים כל שיש צורך עשה לה"ש וכדעת המה"ד, א"י דקאי אדלעיל שסיים אל תתעסק במצוה כדי לקבל פרס וכו' רק עבוד מאהבה והעובד מאהבה אינו מצפה לשכר ואפשר שימרשל בעשיית המצוה ולכן מוזרו אל תמרשל במצוה אם בא לידך מעשינה.

א"י אל תמרשל במצוה אם באה לידך ונראה עוד דבמצוה הבאה מזמן לזמן אין אדם תמרשל בדרך כלל לפי שידוע חובתו ומזדרח זה אם הכנות לביאתה ולכן בשעת הקיום הוא כבר מוכן לקיימה בכוונה לכל פרטיה אבל מצוה הבאה לידו פתאום בלי הכנה יש בה ב' סיבות להמרשלות חדא כיון שלא היה לו זמן לחשוב ולהכין עצמו וחסר לו ההכנה.

עוד צו שלישיה לפי מה שכתבנו ה"ט"ז יו"ד סי' רנ"א דיותר יש זכות למי שזוכה לעסוק בתורה ולא באה לידו מצות הלל נפשות ממי שבאה לידו מצות הלל נפשות וע"י כך צריך לבטל מצוות תלמוד תורה ולעסוק בהלל נפשות והגם שמצוה גדולה היא להציל נפשות מישראל וגדולה מצות פיקוח נפש שדוחה כל התורה כולה חוץ מג' עבירות. ולמד כן ממרדכי בלשן שמתחילה שלא באה לידו מצוה של הלל נפשות היה חשוב בעיני החכמים יותר ממה שאחר שבאה לידו מצוות הלל נפשות והצריך לבטל תלמוד תורה להציל את כלל ישראל ע"י"ש.

ולפ"ז אפשר שאם עוסק בתורה וצא לידו מצוות הלל נפשות ימרשל במצוה זו ויאמר איך לבטל מצוות תלמוד תורה שהיא כנגד כולם ואיך לקיים מצוה אחרת שבאת לידי והרי עוסק במצוה פטור מן המצוה ולכן אומר רבינו אל תמרשל במצוה שבאת לידך אלא כיון שבאת לידך קיימה בוצרות ובלי המרשלות ותעשה לשם שמים בלא איחור ואפילו לא תאמר אשנה קודם פרק זה כיון שהמציאו לך מצוה מן השמים עשה בלי עיכוב והמרשלות לשם שמים רצון בורא דכיון שעשה לה"ש מה לי מצוה זו או זו רק עשה כולם בוצרות לה"ש.

איחור. קו) אל תתעצל בברכת הלבנה שאם לא זכו ישראל אלא

או יאמר כי לפעמים יבא לידו מצוה ואם יתחיל בה לא יוכל לקיים אחר כך מצוה אחרת חיונית שזמנה עובר ועל דרך משל שנודמן לו זרבי ציבור שצריך עוד קודם זמן ק"ש לא יאמר אמתין עד שאקרא ק"ש אלא יגמור זרבי ציבור ואח"כ יקרא ק"ש אם נשאר עוד זמן לקרות עיין רמב"ם פ"ג מה' ק"ש ה"ה ובסוף משנה שם.

קו) אל תתעצל בברכת הלבנה. לעיל כתב אל תתעצל במצוה אם באת לדרך וכאן כתב אל תתעצל בצרכת הלבנה, ונראה דהתעצל אפטר שלא יעשה המצוה כלל אבל התעצל אינו חשוד שלא יעשה המצוה אלא שתתעצל ומאחר וע"ד שאמרו בהקרבנות ק"פ (פסחים ס"ה ע"א) דשלוש כיתות היו שם והכח השלישית חנא היא נקראת כח עללית ופריך שם והא לא סגי דלאו הכי מאי היא להו למיעבד ומשיי אפ"ה הי' להו לזרחי נפשיהו כדתינא רבי אומר אי אפשר לעולם בלי בושם ובלא בורסקי אשרי מי שאומנותו בושם או לו מי שאומנותו בורסקי ואי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות אשרי מי שבניו זכרים או לו למי שבניו נקבות.

ונראה לפי שצרכת הלבנה אין זמנה קבוע אלא מצוה משעה שנחדשה עד שנחמלה פגמה ולכן לא ידורו בזמן הראשון שאפשר אלא יתעצל ויאמר עוד יש זמן רב ועי"ז אפשר שיבטל לגמרי ועכ"פ לא יקיים המצוה בזריות ולכן הזהיר שלא יתעצל בצרכת הלבנה.

או יאמר כיון שחידוש הלבנה הוא נראה כדרך הטבע שהוטבע בעולם ועל דבר גם וכיוצא בו מצרכין אבל על חידוש הלבנה יתעצל ולא יחשוב זה לחידוש שראוי לצרף עליו כמו שאין מצרכין על קץ וחורף ולכן הזהיר אל תתעצל בצרכת הלבנה לפי שבו זוכה לקבל פני השכינה בכל חודש דים והוא יסוד גדול באמונה שהכל בהשגחה העליונה והמנריך בצרכת הלבנה זוכה לקבל פני השכינה.

להקביל פני שכינה בכל חודש דים. קו) אל תעשה דבר שילעיגו

קו) אל תעשה דבר שילעגו הבריות שדרכם להעלים הטובות ולגלות הרעות. וז"ע במאי קאמר אי בדבר הרשות אסור לעשות שום דבר שלא לזרך וכ"ש דבר של לעג ואי בדבר מנוה הלא כבר אמר החכם ורבינו הביאו (לקמן אומ קמ"ג) אל מניח דרך חסידות אע"פ שמלעיגין עליך ובטור א"ח סי' א' יהודה בן חיימא אומר הו' עז כנמר וקל כנשר רך כצבי וגיובור כארי לעשות רזון אביך שנשמים פרט ד' דברים בעבודת הבורא ית' והתחיל עזו כנמר לפי שהוא כלל גדול בעבודת הבורא ית' לפי שפעמים אדם חפץ לעשות מנוה ונמנע מלעשותה מפני בנ"א שמלעיגין עליו וע"כ הזהיר שחפץ פניך כנגד המלעיגין ואל תמנע מלעשות המנוה, וכן אמר ריב"ז לתלמידיו בשעת פטירתו יהי רזון שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ושם (נרכוח ר"ח) ע"כ הזהיר שחפץ מלחן כנגד המלעיגים ולא תבוש וכן אמר דהמע"ה ואדברה בעדותיך נגד המלכים ולא אבוש ואף כי היה נרדף ובורח מן העו"ג היה מחזק בתורתו ולומד אף כי היו מלעיגים עליו ועיין ב"י וב"ח שם.

והנראה כוונת רבינו לפי שיש לפעמים לדיקים נסתרים שמעלימים מעשיהם מפני העולם ועושים דבר טוב בהסתר ובכוונה עצומה רק שמסתיר הענין בפני ההמון ונראה כעושה דברים פשוטים וע"ד שאמרו במו"ק ט' ששלח את בנו ואמר אנשים הללו אנשי צורה הם ושלח שיצרכוהו ואמרו לו תורע ולא תחזק וכיוצא בו וחזר אלל אביו ואמר לא די שלא צרכוהו אלא קללוהו וא"ל כל מה שאמרו צרכות הם ע"ש וכן עשו הרבה לדיקים דברים זרים עד שנראה לפעמים דברי לעג לעיני ההמון כדי להעלים מעין הבריות וידוע מהלדיקים נסתרים שהיו מלבשים בגדי עכור וכיוצא בו והיו מחפשים ומקיימים המנוה והיו מייחדים יחודים גדולים דוקא באופן נסתר וידוע מהרה"ק מראפשיץ ז"ל שהי' צדקן ועושה צדחנות ובגמ' כתובות י"ז רב שמואל בר רב יוחנן מרקד אתלמ ואמר ר' זירא קמכסיף לן סבא כי קא נח נפשיה איפסיק ליה עמודא דנורא בין ידיה לכ"ע וגמירי דלא איפסק עמודא דנורא אלא אי נחד דברא או למרי דברא א"ר זירא אהניח ליה שטותי' לסבא ופרש"י שהי' מתנהג כשטותה ע"ש ח"ש

הבריות שדרכם להעלים הטובות ולגלות הרעות. קח) אל תקלה אביך ואמך ואל תצער אותם קט) וכבדם כפי יכולתך כל ימיהם.

דאפ"ה אל יעשה דבר שילעגו הבריות דהגם שהלדיק זה כוונתו לשם שמים וקדוש יאמר לו מ"מ הבריות דרכם להעלים הטובות ולגלות הרעות. ובגמ' מנחות נ"ב ע"א אמר רבא מצינושין אמרי קמיהו מצינושין לא אמרו קמיהו הדר אמר רבא וכו'.

קח) אל תקלה אביך ואמך ואל תצער אותם וכבדם כפי יכולתך כל ימיהם. בפ' יתרו כנד אח אביך ואח אמך למען יאריכון ימיך ופ' משפטים המקלל אביו ואמו מות יומת ונדברים כ"ז ארור מקלה אביו ואמו. ונראה למה הביא רבינו על סדר וכבדם בסופו, אלא י"ל לפמ"ש דאב שמחל על כבודו כבודו מחול ומ"מ כתב הריב"ש דדוקא על כבודם יכולים למחול ולא על ציון וכ"ש על זערים אפי' לרפואה רב לא שניק ליקח סילוא לר' חייא בריה, (סנהדרין פ"ד ע"ב) מר בריה דרבינא לא שניק לבריה למפתח ליה כוותא דילמא חביל והו"ל שגגת איסור ובגמ' פריך אי הכי אחר נמי ומשי אחר איסור לאו בנו איסור סקילה הנה אפילו הי' להוציא לו קוץ מרגלו לרפואה אפ"ה לא שניק לבריה שלא ירבה בחבלה ויתחייב סקילה בשוגג ולא מהמי מה שרב מוחל לו וז"ש אל תקלה אביך ואמך ואל תצער אותם לעולם אפילו הם ימחלו לך לא מהמי מחילתם על הקלות והצער ומיהו אפילו מחלו לך כיבודם דבידם למחול מ"מ אפ"ה כבדם כפי יכולתך כל ימיהם כי מחילתם רק מהמי שלא לעבור על מ"ע של כבד אח אביך ואמך אבל אינו מקיים צוה המצוה ולכן כבדם כל ימיהם כפי יכולתך.

א"י אל תקלה וכו' שלא יהיו בעיניך לקלון ולציון ואפי' לא תגיד לאדם מזה וגם לא תראה להם קלון אבל בלבדך תרגיש קלון והקלמת בהם גם צוה עובר וכ"ש המקלה בפרהסיא דאז איכא נמי משום מצער אותם וא"כ הם שני דברים אל תקלה וכן ואל תצער ושני איסורים והבן.

קי) אל יהיו פניך זעומות נגד עוברים ושבים וקבל אותם בפנים

קט) וכבודם כפי יכולתך כל ימיהם. ולא אמר כנדס כל ימיך והרי אמרה חורה כנד את בניך ואת אמך למען יאריכון ימיך וא"כ כשחכנדס כפי יכלתך מנטיחך שמחי' כל ימיהם ותאריך ימים לכנדס נחיים ולאחר חייהם, והוא ברכה לך ולהם שלא ימיתו בניהם נחיים ח"ו בזכות מלות כיבוד או"א.

קי) אל יהיו פניך זעומות נגד עוברים ושבים וקבל אותם בפנים מאירות. נראה דתרי מילי נינהו ברישא מדנר בעוברים ושבים שאין באין אליך אלא עוברים ושבים דרך אליך אפילו הכי הזהיר שאל תהי פניך זעומות שלא תתראה לשום אדם העובר ושז כרגון חועס וסיפא מיירי כשבאין אלך אז לא די במה שאין לך פנים זעומות אלא קבל אותם בפנים מאירות ועיין שבת קמ"ט כל ימיו של אותו רשע לא נמצא שחוק בפה כל בריה ובנדריקים כמיז דאגה בלב ונהלה על פניו.

ונראה עוד דמצינו באברהם אבינו ע"ה (בראשית י"ח ב') וירא וירך לקראתם פי' ראה אותם נסוגים לאחרי עיין רש"י ולכאורה נראה דבני אדם כאלו עוברים ושבים הם ולא בא אליך ואינם מכינים עצמן לבא לביתך ואפ"ה אל יהיו פניך זעומות נגדם ח"ש אל יהיו פניך זעומות נגד עוברים ושבים ממקום למקום אלא עוברים דרכך עליך לקבל אותם בפנים מאירות כמו שעשה אבינו הראשון. ולא זאת שלא תהא פניך זעומות נגדם אלא אל תשכח להעניק להם צידה (ועיין אבות פ"א ה' מקבל ופ"ג בשמחה) ומיהו התם לאו בעובר ושז מיירי דרבינו הוסיף בעוברים ושבים.

ובדרך נחות נראה אל יהיו פניך זעומות נגד עוברים ושבים, בדיוק לשון ושבים היל"ל נגד עוברים וכמאמר התנא והוא מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות ומהו ושבים, וי"ל דעמי הבא פעם ראשונה ומתנצל לפני העשיר ומרחם עליו ונותן מה שנותן בסבר פנים יפות ופותר אותו ואינו חוזר עוד אז הכל עולה יפה, אבל אם העמי עובר ושז ועובר ושז פעמים או שלשה פעמים מיד

מאירים. קיא) אל תשכח להעניק להם צדה ולעשות לוי' להם

הנעה"צ כועס, מה באת שנית או שלישיה הלא רק נתתי לך וכיוצא בזה ועכ"פ מראה לו פנים זעומות ולא כראשונה והעני מטער מזה וזה שאמר אל יהיו פיך זעומות כנגד עוברים ושנים וכנ"ל, שהרי גם אמה צוקר התפללת על פרנסה ועל כיוצא בזה ובזהרים התפללת שנית על אותו דבר ובערנית שלישיה הרי גם אמה עובר ושז על אותו דבר לכה"פ ג"פ ציום ולמה מזעום על העני שפונה אליך קן.

קיא) אל תשכח להעניק להם צידה. ולעשות לוי' להם ומנחמם בדברים. ג' דברים הללו לפ"מ שאמרו בסוטה מ"ו צפ' עגלה ערופה ידנו לא שפכו אה הדם הזה ועיינינו לא ראו וכי ס"ד שב"ד שופכי דמים הם אלא שלא פטרונוהו בלא לוי' ובגמ' סנהדרין ק"ד אר"י א"ר אלמלא הלווהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרגה נוצ עיר הכהנים ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו ועיין סוטה צדין ליה כמה שיעורה (מ"ו ע"ג) וכל שאינו מלוה כאלו שופך דמים ושגגתה עולה זדון.

ובאור"ח עה"מ פ' בלק ויקם בלעם צוקר ואמר אל שרי בלק לכו אל ארצכם להודיע צרות עינו שמהר לשלחם קודם הגעת זמן אוכל פת שחריח היפך הדבר אזי הנערה שאמר לחתנו שעמד צוקר ללכת סעד לנך פת לחם ואחר תלכו כי זה הרשע מקור הצרות עין וקם צוקר לשלחם ואמר להם שילכו אל ארצם כי חש שימעכצו וסעודתם עליו ע"ש.

א"י אל תשכח, נראה לפי שיש חיוב לעני בשתי דברים אחד האכילה והשקהו כשנא לצימך והוא רעב ואם מבקש ממך שחתן לו מצדקתך, ואם הולך על הדרך שחתן מזון סעודה אחת, ובגמ' שבת (דף ק"ו) ת"ר כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת שלש רבי חזקא אומר ארבע וכו' ושם (ק"ח ע"א) ומשנה פאה פ"ח מ"ו) אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מכבר בפונדיון מד' סאין בסלע לן נותנין לו פרנסת לינה ואם שבת נותנין מזון ג' סעודות וכו' ע"ש מצואר שהעני

העובר ממקום למקום ואינו לן שם חייבין לימן לו זדה לדרך חה לזד מהזדקה שחייבים לימן לו, ח"ש אל תשכח להעניק להם זדה כי גם זה חיוב עליך אם אין שם ז"ד וגבאי זדקה המטפלין בזה, דאל"כ הרי הוא חיוב על הגבאי זדקה לכאורה, ואולי ס"ל לרבינו שהחיוב הוא גם על כל אדם.

איברא דרתיי בם' משיבת נפש אך ילא לאור מכת"י להגאון מוה"ר יוחנן לוריא ראש ישיבה באלום ועוד. הי' חי כנראה בזמן מהר"ם מיניץ הראשון ובסוף פ' בשלח כתב דרוש לאלמן שנשא אלמנה ובא"ד ח"ל, ומאשר חתן דין [פי' זה החתן] דין בעל הבית [לן] אלמדנו דרכי הש"י שילך בדרכיו, מה הוא קוצר ממים אף אמה, מה הוא גומל חסדים אף אמה כן, וכן דורש במס' סוטה (י"ד ע"א) אחרי השם תלכו פי' אחרי מדותיו, מלביש ערומים מבקר חולים מנחם אבלים קוצר ממים מוסיף אני לומר מה הוא זן את הרעבים אף אמה כן, ואלמדנו מדרכי הכנסת אורחים ואיך יתנהג עמהם וזוה גדול כחם ומצותם. ועל זה צויה הקב"ה להראות לדורות באמרו קח נזננת אחת ותן שמה מלא העומר מן, אינו כי אם לזוות בשביל שיראו לדורות הנם, שהרי כמה נסים נעשו לאבותינו שלא ניתן שום אות להזכיר לדורות אלא הקבלה זא ללמדנו לדורות שפרנס חן הקב"ה אותנו, כן אנחנו חייבים לפרנס כל העוברים עלינו. ומה הוא זן את האדם כדי שזעו עומר ליום והוא מ"ג ביצים (עירובין פ"ג ע"ב) לז' סעודות וכן הוא ראוי לאדם זינוני וכו' כן חייב כל אדם לימן לאכסנאי כדי שזעו ז' סעודות.

גם נלמוד מזה שלא יתן לאכסנאי תבשיל שאינו בן יומו ממה שאמר אל יותר ממנו עד צוקר שבכל יום האכילם מזון יומו, גם יתן לאכסנאי חיבף לאכול כזואו ולא ימתין שהרי המתן צבוקר ולא המתין לרדת עד עת האוכל שהוא שעה חמישית מכל אדם, גם לערוך השלחן במפה לבנה ונקייה שמה איסטניית הוא כמו שהטל יורד למטה מן המתן בכל יום גם נלמוד מזה לתת לאכסנאי לאכול לפי ההרגל שלו פת או קטניית או בשר שור או תרנגול פטומי כמו שנהגו אבותינו אנשי המעשה שזא הסיפור מהם בתלמוד ששאלו לאכסנאי כמה אפרנסך (כמובז

קיב) ותנחמם בדברים. קיג) אל תשים עיניך למי שעלה לעושר

ס"ז ע"ב) אך רק לינה אחת ומזה הי' טועם כל א' מזון כפי מזונו הרגיל זו, ולא נמלא זו טעם אחר אפילו הי' טעם הנבחר כי היה מזיק למי שאינו רגיל בו כי שינוי וסמ' החילת תולי בני מעיים. והארץ שם קצח דבזרים, וסיים ולזה לזה הקב"ה להשים נננת עומר לא פחות ולא יותר, ללמדנו שכשיעור זה חייב כל אדם ליתן לאכסנאי מזונו הרגיל בו ולא פחות, ואינו חייב יותר.

ולדידן מיהו למדנו דברים חשובים מאד בענין הכנסת אורחים, שכלם הם בקבלה שאין ליתן לאכסנאי עני פחות משחי סעודות לאכול, ושלא יתן לו מאכל שאינו בן יומו ודרשו מקרא אל יותר ממנו עד בוקר שכל יום האכילס מזון יומו וזוה"ק מבואר דשום אדם לא יאכל מאכל שעבר עליו יומו ולילה הובא במג"א. ויתן לו תיכף בבואו ולא ימחין עד שירעב או ח"ו ימות העני ומעשה דנחום איש גמזי יוכיח [ומיושב נמי קושית הבנ"י ז"ל שהקשה למה נתנה תורה זכר לענני כבוד ולא נתנה זכר למן שנתן להם במדבר וכבר פי' ולהנ"ל יחא דבאמת הנננת הוא זכר למן והבן]. ומבואר לכאורה דיש חיוב על כל אחד ליתן לעני מאכל מזון ב' סעודות וסעודות גדולות שיעור מ"ג ביצים והבן.

קיב) ותנחמם בדברים. ולכאורה האי ניחוס ל"ב למה דלכאורה אינו נראה דמיירי הכא מעניים שהולכין לצדקה אלא עובדים ושבים בכלל ואולי דכבר אמר דהע"ה אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה ועוד אמר אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שצחי צבית ה' כל ימי חיי וכל שהאדם מְטוּלְטֵל והולך ממקום למקום הרי זה בכלל גלות וטלטולי דגברא קשה מדאיתתא וא"כ כל מי שהולך ועובר ושז ולא זכה למנוחה ונחלה אלא הוא בכלל אלה מסעי הוא בכלל אלה עונש שע"י זה הוא סובל גלות והוא עובר ושז והרי אפילו יצאה מבית לסוכה נמי הוא גלות כמבואר בזוה"ק דלכן יוצאין לאחר יו"כ לסוכה מביתו שאם נתחייבו ח"ו עונש גלות יתכפר ביציאתו לסוכה ולכן נתתם דבזרים, ועיין ב"ב ט' ע"ב הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפיקו ב"א.

א"י לפ"מ שאמרו צפ' עגלה ערופה שלא פטרנוה בלא לוי' דהדברים הממיישנים על הלצ נותנים חווק להעובר ושצ ומחזוק כווחו ואס יקוס עליו מכשול הדרך או רוצה יוכל לעמוד נגדו אבל אס לא ינחס בדברים ומלא העובר בלצ נשבר ורוח נדכה אז ממילא יפול תחת כל מכשול ועיין חגיגה י"ד במרים מגדל נשיא דשאלו האץ יכלת לה כיון דאכתי לא הגיע זמנה והשיב לו דהעביר גחלת על רגלה ואיחרע מזלה ויכול לה והכ"נ כן ולכן מנחמס בדברים לחוקס שכל דרכים בחזקת סכנה.

קייג) אל תשים עיניך למי שעלה לעושר יותר ממך אלא למי שהוא תחתך. עיין בסמוך (אות קמ"ו) "אל תביט למי שהוא קטן ממך בעבודה וציראה כי אס לגדול ממך" ורמו לדבר בשמים ממעל לעיני רוחניות שהוא שמים תבט למעלה ועל הארץ בעיני גשמיות מתחת ממך.

א"י אל תשים עיניך למי שעלה לעושר יותר ממך אלא למי שהוא תחתך ולכאורה הי"ל בכלל אל תשים עיניך בשל אחרים ומ"ש אס הוא עלה בעושר או פחות ונראה דרבינו מ"רי בחברים וכיוצא בו שהיו הולכים יחד בשוה והיו נותנים עיניהם זה על זה ופתאום אחד מהם הנליח ללא סיבה ידיעה ונתעשר מכולם ואחד מהם נשאר במצבו והשלישי תחת כולם או שהיו שנים ואחד נתעשר אמר אל תשים עיניך למי שעלה לעושר יותר ממך אלא למי שהוא תחתך.

ובזה מיושב מה שיש להקשות שאמר למי שעלה לעושר יותר ממך והי"ל אל תשים עיניך לעשיר ממך ולשון למי שעלה למה ונראה דבאמת אין אדם מקנא בעשירים שהם כבר עשירים אלא בשני חברים שוים ואחד עלה לגדולה ונתעשר יותר ויזתר זה מביא לידי קנאה ולזה אמר למי שעלה לעושר יותר ממך אל תשים עיניך. אלא דלא חימא שדי אס לא תשים עיניך במי שעלה ממך בעושר אבל גם למי שהוא תחתך להשים עיניו למה ומאי איכפת ליה אס לא ישים עיניו למי שהוא תחתיו ולכן אמר דמזוה להשים עיניך למי שהוא תחתך כדבסמוך

יותר ממך אלא למי שהוא תחתיד. קיד) אל תבהל לקצוף משום

במעשה דר"ע, שזה נוחמת לו מועלת אם הוא רואה נמי שהוא תחתיו ודורשי רמזות אמרו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת כלומר ברוחניות יש לעולם להשיג עיניו ולראות שיש גדולים וטובים ממנו בחורה ויראת שמים זה בשמים יראה ממעל ויבאנו לידי קנאת סופרים חרבה חכמה ועל הארץ בגשמיות שהוא משמני הארץ מתחת יראה למי שהוא תחתיד זה מצוה.

ובגמ' נדרים (י' ע"א) רבי עקיבא איתקדשת ליה ברמיה דכלבא שבוע שמע כלבא שבוע אדרה הנאה מכל נכסיה אזלא ואיתנסיבה ליה בסימוח היה גמי כי חיבנא הוה קא מינקט ליה חיבנא מן מויה אמר לה אי הווא לי רמינא לך ירושלים דדהבא אמא אליהו אדמי להון כאינשא וקא קרי אבבא אמר להו הבו לי פורתא דחיבנא דילדת איתמי ולית ליה מדעס לאוגנה, אמר לה ר"ע לאנתמיה חזי גברא דאפילו חיבנא לא אית ליה פי' שהי' ר"ע מצער על שלא הי' לו תכשיטין ודירה נאה וכלים נאים ליתן לאשתו ושנו בתנן וכ"ש שהוא בת כלבא שבוע וקיי"ל עולה עמו ואין יורדת ובה אליהו והראה להם שיש עוד בן אדם שאשתו ילדה לו ואין לו אפילו תנן לשכב עליו ובה לנחם אותם ולהראות להם דיש עוד עניים יותר מהם זה ועל הארץ מתחת.

קיד) אל תבהל לקצוף משום דבר. לא אמר אל תקצוף כלל שהרי בחורה כמיב וקצוף משה וכמיב כי ילא הקנף ועיין רמב"ם פ"ד מהל' דעות ובתוי"ט אבות פ"ה מ"א (ולעיל אות ז') אלא אמר אל תבהל לקצוף שאפילו שבועה שאמה קוצף וכועס אל תבהל אלא בישוב הדעת. וכגון מה שאמרו בגמ' (שבת ק"ה ע"ב) דקא עביד למירמא איתמא אאינשי בימיה כי הא דרב יהודה שליף מצביימא רב אחא בר יעקב חבר מאני תבירי, רב ששת רמי לה לאמתיה מומינא ארישא רבי אבא חבר נכתמא, כל אלו שהגם שמתרין יהיו בישוב הדעת.

א"י אל תבהל לקצוף משום דבר, ועיין לעיל (אות ז') ולהתרחק מן הכעס בתכלית הריחוק ולעיל (אות ז"ח) להרחיק גאווה וכעס, ונראה דהכא מיירי אפילו

דבר והארך אפך קטו) פן תאבד את חכמתך. קטז) אל תוציא ממך

בדבר שיש בו טעם ונרתיך לקטוף ואפ"ה אל תבהל לקטוף כלומר שהקטף והכעס לא יהי' בבהלה אלא שגם הכעס יהי' מתוך ישוב הדעת ח"ש (קהלת ז') אל תבהל ברוחך לקטוף ולא אמר אל תבהל לקטוף סתם אלא שהוא נבהל ברוח וע"ז אמרו חז"ל בשלשה דברים אדם ניכר בכוסו בכיסו ובכעסו כלומר שאפילו בעת כעסו איננו מבוהל אלא מתוך ישוב הדעת, כועס ואינו כועס, וכובש כעסו והדבק במדותיו ע"ד שאמרו כן יכבשו רחמיך את כעסיך מעלינו ואמרו הקצר בזעם ומאריך אף זה שסיים והאריך אף אפילו שכבר התקטף וצא לכלל כעס מאריך אף פן תאבד חכמתך, ובמשלי ט"ז ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר (אבות פ"ד מ"א).

קטו) פן תאבד את חכמתך. כפי מה שאמרו פסחים ס"ו ע"ב ר"ל אמר כל אדם שכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו אם נביא הוא נביאתו מסתלקת ממנו אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ממשה דכתיב ויקטוף משה על פקודי החיל וגו' וכתיב ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הנבואה הנבאים למלחמה זאת חוקת התורה אשר צוה ה' את משה וגו' מכלל דמשה איעלם מינייה, אם נביא הוא נביאתו מסתלקת ממנו מאלישע דכתיב לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נושא את אביע אלריך ואם אראך וגו' וכתיב ועמה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'.

קטז) אל תוציא ממך עקשות וניבול פה. (משלי ד') הסר ממך עקשות פה והנה זה הכחוש הסר ממך מיירי שאחרים לא יעקשו עליו פיו אבל רבינו מיירי שאל יוצא אדם עקשות פה וניבול פה על אחרים ונראה דקאי אלעיל אל תבהל לקטוף וכו' ושמה תאמר דמ"מ תחשוב מחשבות להראות לו עכ"פ עקשות ויעקש עליו פיהו או שינבל פיו עכ"פ כדי להקר דעתו ולכן מזהיר אותו אל תוציא ממך עקשות בכל אופן וכ"ש נבול פה כי על כל דברך תבא במשפט.

א"י לפמ"ש רבינו יונה באגרת התשובה (סי' לג') ח"ל עון נבלות הפה מן

עקשות פה ונבול פה כי על כל דברך תבא במשפט. קיז) אל תחזיק כעסך עם חברך יום אחד קיח) ותכנע לפניו לבקש ממנו מחילה קודם. קיט) אל תדבר בצואר עתק קכ) ואל תעיז מצח שלא

העצירות החמורות שמחריבות העולם שנא' (ישעי' ט' ט"ז) על כן נחוריו לא ישמח ה' ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם כי כולו חנף ומרע וכל פה דובר נבלה בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטוי' ע"ש, ח"ש ונבול פה.

קיז) אל תחזיק כעסך עם חברך יום אחד ותכנע לפניו לבקש ממנו מחילה קודם. בגמ' פסחים קי"ג הרואה דבר עבירה מותר לשנאתו ולא על זה נאמר אל תחזיק וכו' אלא הכא מיירי שכעס על חבירו במילי דעלמא וכיוצא בו ודייק כעסך עם חבירו כעס של עצמו זה אסור להחזיק אפילו יום אחד והכעס בא מגאות ולכן יכנע לפניו ויבקש ממנו מחילה ויסלח לו כשיראה הכנעתו.

א"י אל תחזיק כעסך עם חברך יום אחד (מגילה כ"ח ע"א) ולא עלתה על מטחי קללת חברי והנראה דקאי נמי אמש"כ לעיל אל תבהל לקצוף והארריך אפך וכיון דאמר האריך אפך לא טענה שאינו אלא מאריך אף אבל לא ימחול לגמרי ולזה סיים שאל תחזיק כעסך עם חברך יום אחד כלומר שכל אופן לא תחזיק הכעס עם חברך יום אחד אלא אם הוא אינו מפיסך הכנע לפניו לבקש ממנו מחילה.

קיח) ותכנע לפניו. דמיד שאדם נכנע או כמים הפנים אל פנים גם חבירך ירגיש בהכנעתך כמבואר בחברי איוב ואו הוא יבא ויבקש ממך מחילה או שאתה תבקש ממנו מחילה והוא ימחל לך ובהש"א זיין ליומא פ"ז ע"א רב ה"ל מילתא בהדי ההוא טבחה אמר אחול אנא לפיוסי.

קיט) אל תדבר בצואר עתק. (עין מהלים ע"ו) ונראה לפמ"ש בגמ' (ברכות מ"ט ע"א) א"ל רבי זירא לרב חסדא ניחי מר וניתני אמר ליה ברכת מזונא לא גמרינא

לקבל עליך יראת שמים. קבא) אל תשיב למחרפיך ולמבוזך ושים

ותנוי מתני' אמר ליה מאי האי אמר ליה דאקלעי לבי ריש גלותא וברימי ברכת
מונא חקפי רב ששם לקועי עלי כחויא ואמאי דלא אמרי בריח ולא תורה ולא
מלכות ואמאי לא אמרת כדרב חננאל אמר רב דאמר רב חננאל אמר רב לא אמר
בריח ותורה ומלכות ילא וכו' ואת שבקת כל הני תנאי ואמוראי ועבדת כרב ע"כ.

פי' רב חסדא הי' חריף עזוס מאוד אבל כשנודמן להיות אלל ריש גלותא ונתנו
לנרן ברהמ"ז ולא אמר בריח ותורה ורב ששם שהי' בר פלוגתי' דר"ח
כמבאר (עירובין ס"ו) רב חסדא היו מרתען שפוטמיה ממתינתא דרב ששם ורב
ששם מרתע כל גופי' מפלפוליה דרב חסדא, וכשא"ל ר' זירא לרב חסדא שיבא
ללמוד מתנייתא והתנאל רב חסדא שחייב ללמוד קודם הלכה למעשה כי רב ששם
זקף עליו קועי כלומר זוארו ח"ש אל תדבר בזואר עמק.

קכ) ואל תעזו מצח. נראה דעזות מצח הוא חטא בפני עצמו ובתפילה על
חטא שחטאנו לפיך בעזות מצח, והוא עזות בלי דיבור כלל והעזות מצח הוא
היפוך מיראת שמים שאין לך גדר גדול ליראת שמים מהבושה ואין לך מדריגה
גבוה לקלות ראש מעזות כדכתיב ומצח אשה זונה לך ולכן אל תעז מצח שלא
תגרום לך שלא תוכל לקבל עליך יראת שמים.

קבא) אל תשיב למחרפיך ולמבוזך. גרסינן בגמ' (גיטין ל"ו ע"ב) הנעלצין
ואינן עולצין שומעין חרפהם ואינם משיבים עושים מאהבה ושמיים ביסורים
עליהם הכתוב אומר ואוהביו כלאח השמש בגבורתו ונראה דקאי נמי אדלעיל אל
תבהל לקפוץ וכו' (ק"ם) ולא יעז מצח והי' אפשר דאהכ"נ שלא צריך להבהיל
ולקפוץ על מי שחרפו או ביזהו וגם לא יעז מצח נגדו ומ"מ לאחר ישוב הדעת
יכול עכ"פ או מצוה נמי איכא להשיבו במתינות שאז לא יעבור על כעס ולא על
שאר דברים ואעפ"כ יאמר להמחרף והמבוזה מה שמגיע לו, וע"ז קאמר רבינו
אל תשיב למחרפיך לעולם אלא תשים יד לפה הגם שכבר נתישבת מ"מ אל תשיב
אפי' לא במענה רך, כי פן יחס לנבך כשתחיל לדבר אליו ולהשיבו יחס לנבך

וחלא מגדרך השוה ולכן מוטב שלא תשיב לו כלום, ונראה דאפילו רוצה להוכיחו ולומר לו מותר נמי כבר אל תשיב דדוקא כשאומר לו הוכחה להדריכהו קודם שבחה וחרפהו צריך להוכיחו אבל לאחר שחרפו ובחהו אין צריך להוכיחו עוד ולכן אל תשיב לו כלל.

ובגמ' שבת (ל' ע"ג) ההיא דאחא לקמיה דרבי א"ל אשמך אשמי ובניך בני א"ל רזוקך שחשטה כוס של יין שמה ופקע וכן ה"י מעשה ברבי חי"א מה ואמר ר"ח אהני ליה גלותי דרבי דלא לשווי בניו ממזרים ולכן אמר דאפילו לענות דך לא יענה בעמין זה כלל ורבי נמי לא ענה לו כלל אלא אמר לו רזוקך שחשטה כוס של יין ואולי דעת רבינו דאפילו זה לא יענה אלא ישים יד לפה ולמד כן מהא דאמר ר"ח אהני גלותי דרבי דלא לשווי לבניו ממזירי משמע דוקא רבי ה"י מותר עכ"פ ליתן לו כוס אבל אחרים שלא יוכלו לסמוך על חפלתם לא יענה אפילו זה רק ישים יד לפה וישמוק.

והנה אמר עושים מאהבה ושמתים ציסורים ולכאורה מאי שייכות כאן לעושים מאהבה כלל והרי על הנעלצין ואינן עולצין קאי שמי שהוא חורפהו ובחהו, ונראה דהנעלצין ואינן עולצין קאי על מי שמחרף ומגדף ומבזה עושי מצות ה' וזוה לכאורה ה"י מקום לומר שעכ"פ צריך להשיב לו וע"ו אמר אעפ"כ אין להשיב אלא אדרבה יקבל היסורין ולכן קאמר הנעלצין וכו' עושין מאהבה שמקיימין מצות מאהבה ולכן אין נפ"מ להו אס מכבדין אותו או מבזין אותו בשביל מצות ה' ואדרבה הם שמחין ציסורין כי אהבתם גברה לעבדות ה' וכמ"ס ר"ע כל ימי הייתי מטטער מחי תבא לידי ועכשיו שבא לידי לא אקיימנה ובחולין פ"ט אין העולם מתקיים אלא במי שבולם עצמו בשעת מריבה ואמר רבינו הטעם פן יחס לבנו.

ויש לדייק הנעלצים ואינן עולצין שומעין חרפתם ואינם משיבין עליהם הכתוב אומר ואזהביו כלאת השמה בגבורתו ולכאורה מה שייכות לאזהביו כאן וגם כלאת השמש בגבורתו, ושמעתי בשם מרן האמרי אמת שביאר שהשמש והירח

יד לפה ושחוק פן יחם לבבך. קבב) אל תתעבר על ריב לא לך כי לסוף הם ישלימו ביניהם ואתה תשאר בכעס. קבג) אל תתגאה על

במחלוקת של קרח על משה אמרו רבש"ע אם אתה עושה דין לנן עמכם אנו מאירין ואם לאו אין אנו מאירין באותה שעה ירה בהן חאים וחנימות אמר להם בכל יום משתחוים לכם ואתם מאירים, בכבודי לא מחיתם בכבוד נשר ודם מחיתם וכו' ע"ש. ואמר האמרי אמת זוקלה"ה דמי שמעליבין אותו יהי' מן הנעלבין ואינן עולבין עליו נאמר אבל אוהביו חייבים למחות חה עליו הכחוב ואוהביו כנאם השמש שאוהביו צריכין לראות מהשמש שמהה יהי' מן הנעלבין אבל אוהביו צריכין למחות והבן.

קבב) אל תתעבר על ריב לא לך. נראה לפמ"ש אל תשוב למחרפיך פן יחם לבבו אבל יש לומר דודאי כשהוא לעצמו יש לו להשיס יד לפה ולשחוק ולקבל היסורין באהבה אבל כשרואה שני עברים נאים חייב להתערב ביניהם כי על של עצמו יכול לומר ולא על של אחרים גם כי הטעם שנתן לו שלא יחם לבבו ולגבי אחרים ודאי לא יחם לבבו אלא יעשה לש"ש ולכן אמר אל תתעבר על ריב לא לך כלומר מה שאינו נוגע לך כי לכסוף הם ישלמו ביניהם ואתה תשאר בכעס או עכ"פ אל אחד מהם שיהי' האחד אשר היית לסייע הצד שכנגדו ישאר לך שונא ובה הצילה אשת און בן פלח את בעלה ממחלוקת קרח ועדתו וכש"ר פי"א ט' מה הכלבים א' נוצח וכולם מתקבצים ונוצחים על חנם ואתה לא תהי' כן, ובמשלי (כ"ו) מחזיק באזני כלב עובר מתעבר על ריב לא לו.

קבג) אל תתגאה על הבריות ותהי' שפל רוח וכעפר שהכל דשין בו. עיין לעיל (אות ל"ו) שכבר כתב להרחיק הגאווה והכעס והכא אמר אל תתגאה על הבריות נראה דיש אדם שיודע ערכו והוא שפל בעיני עצמו ובפנימיות בתוך חוכו הוא עניו מאד ויודע נגעי לבו ומ"מ כשהוא בין הבריות הוא מתגאה עליהן שהוא רוצה להראות בפניהן חשיבות דוקא מפני שיודע ערכו השפל ומתראה שלא יתגלה ברבים שהוא ממש כעפר ולכן מראה פנים חשיבות שאין בו עכס וכבר ריחק הגאווה מעצמו אלא שלא ריחק שיוכל גם לראות שהבריות

הבריות ותהי' שפל רוח וכעפר שהכל דשין בו. קבר) אל תהי בו

רואין האמת ולכן אמר אל תתגאה על הצריות ותהי' שפל רוח ולא די בעצמו
אלא עד שמהי' כעפר שהכל דשין בו ולא יהא איכפת לך מה הצריות אומרים.
ואמר החכם כבר הגעת למדות השמות פי' שאי אמה מרגיש בין שמשבחין אותך
או שמנזין אותך.

ובאבות פ"ה רוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו רוח גבוה
ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע, וכתיב אני אשכון את דכא
ושפל רוח ונסנהדרין פ"ח ע"ב אחזה בעוה"צ ענוותן ושפל רוח שיף עייל
ושיף, נפיק עו"ש נ"ב ע"ב לעולם הוי קבל וקיים קבל שפל וטמן מן העין.

א"י אל תתגאה על הצריות ותהי' שפל רוח וכעפר שהכל דשין בו, הם שג'
דברים פעמים שכבר נא למדה שלא יתגאה על הצריות אבל עכ"פ יהי'
שזה נשוא עמהם ולא ישפיל עצמו לכל צרי' ולכן אמר ותהי' שפל רוח, ואכתי
יש לומר שמהי' שפל רוח אבל לא תניח שהכל יהיו דשין עליך ולכן שמשפיל
עצמך כעפר שהכל דשין בו.

קכד) אל תהי בו לכל אדם ולכל דבר שאין לך אדם שאין לו שעה
ואין לך דבר שאין לו מקום. (אבות פ"ד מ"ג) נראה מאחר שכתב רבינו להיות
שפל רוח וכעפר שהכל דשין בו ובודאי לכל אדם נאמרו דברים אלו וא"כ כל
אדם הוא שפל וכעפר שהכל דשין בו וא"כ כל העולם וכל הצריות הם כלא
נחשבין ונמלא ע"י זה יצוה כל הצריות ויהיו אלנו כעפר, ואם אחד לא יניח
שידוש עליו יראה שהוא בעל גאווה וכ"ש מחבריו, אמנם כבר הבאנו מת"כ הובא
בנע"מ פ' נראשית וזה ספר תולדות אדם מה דכתיב וזהבנו לרעך כמוך ר"ע
אומר זה כלל גדול בתורה בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם גדול יותר ופי'
הנבע"מ דאסופי' דקרא קאי נדמות אלקים עשה אותו דמקרא דר"ע לא
שמעינן אלא עלך סני לחברך לא תעביד ונא בן עזאי ואמר שאף אם הוא אינו
חושש לכבוד עצמו יש לו לחוש לכבוד חברו לפי שרואה דמות חברו ואינו רואה

לכל אדם ולכל דבר שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום. קבה) צדק תרדוף כי רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד קבו) ואל יחסר ממחצית השקל בכל שנה בפעם

דמות עצמו ולזה אמר שמקרא זה כולל יותר ממקרא דואהבת לרעך כמוך ע"ש.

ומבואר לדעת ר"ע מי שאינו רונה בכבוד ואדרכה ממאס אותו אינו חייב לכבד חבירו מקרא דואהבת לרעך כמוך אבל בן עזאי הוסיף דודאי יש לחוש לכבוד חברך אפילו שאמה שפל רוח וכעפר שהכל דשין בו וקושיא זו הקשמה לי בני הרבנית הגדקנית מריס מלכה תחי' כשהיתה בת ארבע או חמש שנים שלמדוה בנית הספר ואהבת לרעותך כמותך ואמרה אני לא אוהבת אותי מה אני בחברתי ואכתי אז לא ראיתי מדברי בן עזאי ושהוא מחלוקת התנאים והשבתי אז לדאחרים צריך לעולם לכבד דשאני עצמו מאחרים אבל שוב מצאתי שהוא מחלוקת התנאים, ח"ש רבינו ומהי' שפל רוח וכעפר שהכל דשין בו אבל אל מהי בו לכל אדם ולכל דבר, שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום.

ואמר אל מהי בו וכו' ביאור הדברים לפמ"ש דכיון שהקב"ה בראם וודאי שהוא צריך לכבוד המקום באזה זמן או באזה מקום יתקדש שמו על ידו ולולי זאת לא הי' בא לעולם דזה ספר תולדות אדם כתיב ועיין זוה"ק פ' וירא ששאלו אם הקב"ה יודע עמידות למה הוציא לאור העולם רשעים למה נולדו ומי' דכל רשע שאלולי יודעים שיבא ע"י אזה טובה או ענין צורך לטובה הכלל או המצות אינו נולד אלא מת כשהוא נפל וע"ז אמרו טוב ממנו הנפל ולא נולד אפילו רשע גמור אלא שראו שיש בו אזה ענין שצריך לו בשעה מיוחדת לכבוד שמים ח"ש התנא אל מהי בו לכל אדם ואל מהי מפליג לכל דבר (אבות פ"ג) הגם שאמה שפל וכעפר שהכל דשין בו ואהבת לרעך כמוך מ"מ זה ספר תולדות אדם גדול הימנו שהרי כל הנריות נבראו ויש להם אזה צורך ולכן אין לך דבר שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום ובשביל זה נבראו ולכן אסור לבזומם והכל נברא בעולם לזרכו ית"ש.

אחד ובכל חרש ובכל שבוע כפי מסת ירך קביו) ובכל יום לא

קכה) צדק צדק תרדוף כי רודף צדקה וחסד ימצא וכו'. עיין דנריס ט"ז וסנהדרין (ל"ג) ונראה דרבינו מפרשו אלדקה ממש שירדוף אחר הצדקה ונראה כוונתו כגון (מעניית כ"ד ע"א) ר' אלעזר איש בירמא כד הוה חזו ליה גבאי דקה הוה טשו מיניה דכל מאי דהוה גביה יהיב להו יומא חד הוה סליק לשוקא למחזן נדומא לברחיה חזיהו גבאי דקה טשו מיניה אזל ורהט בחריהו אמר להו אשבעמיכו במאי עסקיתו אמרו ליה בימוס וימומה אמר להם העבודה שהן קודמין לבתי שקל כל דהוה בהדיה ויהב להו פש ליה חד זוזא זבן ביה חוטי ואסיק שדיה באכלבא אחאי דבימהו אמרה לה לברתיה מאי אייתי אבוך אמרה לה כל מה דאייתי באכלבא שדיתיה אחיא למפתח צבא דאכלבא חזת אכלבא דמליא חיטי וקא נפק צניורא דדשא ולא מיפתח צבא מחיטי אזלה ברמיה לבי מדרשא אמרה ליה צא וראה מה עשה לך אוהבך אמר לה העבודה הרי הן הקדש עליך ואין לך בהן אלא כאחד מעניי ישראל ע"כ ועיין רש"י שם שהגבאים היו בורחים ומתחבאים מיני' ולא רצו לקבל ממנו הצדקה או שהי' עמי ולא הי' יכול או שהי' נותן יותר מדאי אבל ר"א בצדקתו רדף אחריהם והשיגם ונתן לצדקה והשי"ת נתן לו במקומו וכמ"ש אוהבו הקב"ה ע"ש.

וד"ש צדק צדק תרדוף כלומר שתרדוף אחר מי שצריך צדקה אפילו מחבבא מינך ונתן לו צדקה כי הרודף צדקה וחסד ימצא חיים וכבוד כמו שמצא אח"כ שנעשה לו נס והי' זה לו לכבוד גדול.

א"י צדק צדק תרדוף לפמ"ש שהמפלל ירמי' על אנשי ענמות שאפי' בשעה שינתו צדקה הכשילם באנשים שאינם מהוגנים, וכיון שהמפלל הנביא להכשילם ימנע אדם עצמו מן הצדקה שמא הם אנשים שאינם מהוגנים ובמקום שיקיים מצות צדקה אדרבה הוא יכשיל אחרים וגם עצמו ולכן לא יתן צדקה בכלל ואמר הכתוב צדק צדק תרדוף והקב"ה מבטיחן שאם תרדוף אחר הצדק חמין לך הקב"ה עניים ראויים וכשרים ח"ש צדק צדק תרדוף כי רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד שיקיים כולם.

תחסר מתנה מועטת לכל הפחות קודם תפלה קבחה) ואם הגיע למעשר תתן ויהי טרף בביתך קבט) ככל אשר תמצא ירך לגמול

קכו) אל יחסר ממחצית השקל בכל שנה. כלומר דעכ"פ אפילו אם ירדוף ולא ימצא מי שיחן לו זדקה או שאינו נבחינה זו לרדוף אחר הזדקה כגון שאין לו מ"מ לא יחסר לכה"פ מחצית השקל בכל שנה שיחן בפעם אחת, וככל חדש וככל שבוע יחן עכ"פ כפי מיסח ידו אם רצו ואם מעט דאחד המרצה ואחד הממעיע יחן ובלבד שיכוין לבו לשמים.

ואל יחסר ממחצית השקל בכל שנה בפעם אחד. נראה דהם שני דברים דיש מצוה לחת מחנה חשונה בפעם אחת ולכה"פ מחצית השקל שהוא נמונה חשונה בחורה ומ"מ אל חנה ירך כשלא יהי' לך אלא אל תחסר ליחן בכל חדש וככל שבוע כפי מיסח נדבח ירך וככל יום לא תחסר מחנה אפי' מועטת לכה"פ קודם החפילה, ובאיגרח החש' לרבינו יונה אפי' פחות משו"פ ע"ש ועיין בסמוך.

קכז) ובכל יום יחן מתנה מועטת לכל הפחות. ולא נחן שיעור לזה כמה ורבותינו האחרונים נחלקו אי יכול ליחן פחות משו"פ עיין ביה יחחק א"ח סי' כ"א אמנם בספר היראה לרבינו יונה כתב ח"ל והוי רגיל בצדקה כפי כחך ולכל הפחות שענד עצמך לחת כופר נפשך חק קבוע בכל שבוע פרוטה או מחצה כי אפילו עני המחפרנס מן הזדקה יש לו לעשות זדקה ע"כ ע"ש נראה דאפילו פמשו"פ נמי יחן דהכי כתב פרוטה או מחצה וא"כ אפשר דרבינו נמי מה שכתב מחנה מועטת אפילו פמשו"פ קודם חפלה.

רמיהו בגמ' ז"ב י' ע"א ר"א יהיב פרוטה לעני והדר מצלי אמר אני בצדק אחזה פניך ועיין מש"כ בסמוך ליום השבת אות א' וב' ע"ש שהם הדברים כמעט כפולים מכאן.

קכח) ואם הגיע למעשר תתן ויהי טרף בביתך. עיין הש"א ומקה"ת

ולפענ"ד לפי מה שנחלקו הפוסקים אי מעשר כספים נוהג בזה"ז מדאורייתא או מדרבנן או כלל לא, עיין לקמן בסדר ליום השבת שהארכתי שם בזה האמנם נראה דעת רבינו דס"ל דליכא מצוה בזה"ז ומ"מ אם יתן יתעשר וכמ"ש עשר בשביל שחמעשר וז"ש ואם הגיע למעשר והי טרף צביתך כלומר שעי"ז מוכה וממעשר והי" טרף צביתך, או יאמר שקאי אמ"ש ובכל יום לא תחסר מחנה מועטת ואם הגיע למעשר כלומר דהמתנה המועטת שמתן בכל יום קודם התפלה הגיע למעשר מכמה ימים חתנו למעשר והי" טרף צביתך שזה נחשב בכלל המעשר דבזה"ז מעשר כספים אינו אלא בשביל זדקה עיין לקמן בסמוך ליום השבת.

ואם הגיע למעשר חתן, עיין מקוה"ח ולפענ"ד לפי שכחצ דבכל שבוע יתן כפי מסת ידו ובכל יום לא יחסר מחנה מועטת ומסתמא אין לו יותר ואין ידו משגת דאל"כ יש כאן ג"כ מסת ידו וע"כ אם אין ידו משגת רק לפרוטה אפ"ה יתן מחנה מועטת אלא דהמיעוט הזה אין בו כדי לעשר כיון שלא הגיע לעשרה פרוטות ואם הגיע למעשר כלומר שצא ממון עד שהגיע למעשר יתן המעשר שהוא יותר ממחנה מועטת.

א"י ואם הגיע למעשר וכו' עיין מקוה"ח ונראה עוד לפמ"ש שז"ל ז"ל עשר בשביל שחמעשר ובחנינו נא בואת נמצא דע"י שיתן מעשרות יהי לו טרף צביתו ולא יחסר לו פרנסה ולא עוד אלא שמתנא ידך לגמול חסד גם לאחרים הן לחיים והן למתים כל כך יליוחך מן השמים בזכות מצות מעשר.

וקצת ז"ע שכאן כתב שיתן לכה"פ מחצית השקל בסוף השנה ולקמן בסמוך כתב לא פחות מזהב וחצי ובגמ' (ב"ב ט' ע"א) אמרו שלישיית השקל ועיין ש"ך יו"ד סי' רמ"ט בש"ך סק"ד דמדינא אינו חייב אלא שליש והכא מדת חסידות ופלא שלא הרגישו גם בסמירה כאן.

קכט) ככל אשר תמצא ידך לגמול הן לחיים הן למתים הן לעניים הן

וגזרין עליה חכם או טיפש עשיר או עני וכל שאר הרפתקאות אולם לדיק ורשע לא קאמר כלומר שאין גזרין עליו קודם מן השמים אלא הבחירה בידו אבל ודאי יכול להמפלל כמו על כל דבר ואדרבה יומר יש להמפלל על שיעזור לו הקב"ה ולהדיא אמרו יצרו של אדם מתגבר עליו כל היום ואלמלא הקב"ה עזרו לא הי' יכול לו ולכן יחנן לפניו חמיד להטות לבבך לעדומיו והבן.

קלב) ובשאר דרכיך. היינו זרמי עוה"ז השלך על ה' יהבך שלא מעשה שום השמלות אפילו לא בחפילה ובקשה, וע"ד שחאמרו בזה"ק אנ"א שמחפלין אמונות בר"ה הני כלבי לזוחין הב הב, ומיהו דוקא דרכיך השלך על ה' אבל בשבת אמרו לוו עלי ואני פורע ואמר ואל יקשה בעימך להוציא לכבוד השבת ויו"ט בכל הצריך ולא תהי' בכלל עשה שבתך חול אלא השתדל לכבדם וכו' ולהתענג בהם באכלה ושתי' וכו'. עיין ט"ז סי' רמ"ב מה שהקשה הטור כגון אני שיש לי מעט לצורך שבת וכו'. ועיין רמב"ן עה"ת פ' אחרי עה"פ ושמתם את חקתי ואת משפטי מעשו במדה הרביעית. וברמב"ם סוף הל' שמיטה.

א"י לפמ"ש רז"ל (ברכות ל"ה ע"ב) ואספת דגנך וגו' רשב"י אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה כו' תורה מה תהא עליה אלא בזמן שעושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים והקשו המוס' דהא דמוקי לקמן ואספת דגנך בעושי רצונו של מקום ומי' היינו בעושין ולא עושין ועיין גליון תוס' שם ובס' בנין אריאל פ' בחוקותי לפרש ע"פ הת"כ דהמקום מתאווה שיהיו עמלים במורה ור"ל שמהא תורתן אומנותן כרשב"י וחזריו והעושה זאת הוא עושה רצונו של מקום ב"ה כי מתאווה לכך אבל מי שאין תורתו אומנותו אע"פ שהוא שומר מצות וקובע עתים לתורה מ"מ הרי עסוק במלאכה ג"כ או בפרקמטיא זה נקרא עושה ואין עושה דלימוד התורה נקרא רצונו של מקום שזוה רוצה ומלאכה אינה נקראת רצונו וע"ז נאמר ואספת דגנך.

ובזה יש לפרש רצה באשר ירצה יונרך כלומר שמרצה במורה שמהא אומנותך כי הוא רצונו של מקום ושמת בחלקך עם מעט ואם הרצה שאמרו אחד

יקשה בעיניך להוציא לכבוד השבת ויו"ט בכל הצריך והשתדל לכבדם ולקבל מהעוד יום ולהתענג בהם באכילה ושתי' וחציו לבית המדרש קלג) וכבדהו בכניסתו וביציאתו לערוך שלחן במוצאי שבת. קלד) אל תישן כעצל שינה רבה ותרגיל את עצמך להקדי

המרכה ואחד הממעט ונלכד שיכון לבו לשמים. ולא יאמר לא זכתי ללמוד הרבה אלך ואחלה נפשי בסחורה אלא התחנן לפניו להטות לבנך לעדומיו עד שחכה ותזליתי, ובשאר דרכיך כלומר בגשמיות השלך אל ה' יהנך כרשנ"י שמלאכתך נעשית ע"י אחרים.

קלג) וכבדהו בכניסתו וביציאתו לערוך שלחן וכו'. (שנת קי"ט ע"ב) וא"ר חנינא לעולם יסדר אדם שלחנו במוצאי שבת אע"פ שאינו צריך אלא לזימת, חמין במוצאי שבת מלוגמא, פת חמה במוצ"ש מלוגמא, ר' אבוהו היה עבדין ליה באפוקי שבתא עיגלא תילתא, היה אכיל מיניה כולייתא, כי גדל אצמי בריה א"ל למה לך לאפסודי כולי האי נשזוק כולייתא ממעלי שבתא שנקוהו ואחי ארי' אכליה. ופרש"י במוצ"ש נמי כבוד שבת ללוות ביציאתו דרך כבוד כאדם המלוה את המלך בלאתו מן העיר. חמין לשמות ולרחוץ. מלוגמא רפואה. אכליה ארי' לעגל הראוי לשחוט. והרי שהוא בכלל כבוד שבת, ובש"ע א"ח סי' ש' עשה המחבר סי' מיוחד בסעיף אחד לעולם יסדר אדם שלחנו במוצ"ש לחשיבות הענין והבן. ח"ש רבינו וכבדהו בכניסתו וביציאתו לערוך שלחן במוצ"ש.

קלד) אל תישן כעצל שינה רבה ותרגיל את עצמך להקיץ בהנץ החמה ולקול הצפור קום ממטתך. עיין עיונים והש"א ומקה"ת, ולפענ"ד דלכאורה דברי רבינו סתראי נינהו מיני' וזיה, דקאמר ותרגיל עצמך להקיץ בהנץ החמה ומיד אמר ולקול הצפור קום ממטתך שזה קודם הנץ כידוע מזוה"ק על הנותן לשכוי צינה. והנראה דמה שכתב ותרגיל עצמך להקיץ כלומר שמהי' כבר ער בהקיץ ולא בחלום והכוונה שירגיל עצמו בשעת לעמוד לקול הצפור עד שבשעת הנץ יהי' כבר בהקיץ, והיאך יעשה לקול הצפור קום ממטתך כלומר שיקום לקול הצפור שהוא התרנגול, ומ"ש נפור משאר עופות, נראה שמבואר במעשה דר"ע

בברכות ס' ע"ב דהוה קאזיל באורחא והוה בהדיא תרנגולא וחמרא ושרגא ופרש"י הוה בהדיא תרנגולא להקינו משנתו וקול הציפור יקימנו וממילא בהנך יהי כבר בהקץ ואחי שפיר הכל.

עוד נראה דרבינו מזהיר כאן על הזרמות ובשינה נמי איכא זרמות וכידוע דהגה"ק מרן אדמו"ר מצאנו בעל ד"ח הי' ישן מעט מזער מאד ושאלו אותו על זה והי' רגיל על לשונו [איך שלאף שנעל] אני ישן בזרמות והנראה דגם בשינה יש ישן בעצלות ויש ישן בזרמות והעצל שיסן הרבה גם השינה שלו בעצלות ומעולם לא מרגיש די שינה [אויסגעשלאפן] וזה שאמר אל תישן כעצל שינה רבה מחמת העצלות יוכל לישן שינה רבה אבל הזריז ישן בזרמות שינה מועטת. ודהמע"ה היה מתחנמם כסוס שחין נשמין ואח"כ מתחבזר כארי (משלי ו') מעט שנות ובאבות פ"ו התורה נקנית במיעוט שינה ובמס' תמיד (כ"ח ע"א) מה קול בעורה קול בן לוי לוקה ובגדיו נשרפין שיסן לו על משמרה, א"ר חייא בר אבא כי מטי ר"י בהא מתניתא אמר הכי אשריהם לראשונים שאפילו על אונם שינה עושין דין שלא על אונם שינה על אחת כמה וכמה ע"ש.

א"י לפמ"ש (סוהה כ"ו ע"ב) אמר אב"י שינתיה דמר [רבה] כדרכ ודרכ כדרכי ודרכי כדדוד ודדוד כדסוסיא, אב"י הוה נייס וכו' קרי עליה רב יוסף עד מחי עצל חשכב. ופרש"י כרב, דרבה בר נחמני ממנו למד מדת שינתו, שהי' ישן רב ביום כשיעור זה ורב למדה מרבינו הקדוש שגדל אללו ורבי כדדוד כך קבל מאבותיו שזו הייתה שינת דוד מלך ישראל ע"ש. והנראה דהיאך לישן וכמה לישן ובאחה זמן לישן נמי צריך לימוד ולא שילך לישן כל שעה שהוא עיף וכיוצא בו דזה שינת העצל שלעולם ימציא לעצמו עיפות אלא לישן צריך ללמוד זמנים ושיעורים כמו על כל מעשה האדם יביאהו במשפט ובמדה.

ובזה מובן מעשה שהיו שני אחים הרבי ר' שמעלקא מניקעלסבורג ואחיו הבעל הפלאה ז"ע כשלמדו יחד ופעם כלילה אמר הבעל הפלאה לאחיו אני עיף אלך ואקח כר ומכסה ואלך לישן וגער בו אחיו היאך הרהיב בעצמו להניח תורה

בהגן החמה ולקול הצפור קום ממטותך. קלה) אל תתפלל בלא נקיות כפים ובלא טהרה כי תפלתך לא תהא נשמעת. קלו) אל

ולהתגרות בשינה ולמד עוד כשעה ושוב אמר לאחיו אחי אני נופל ומוכרת ליסן ענהו אחיו בזהבה ודאי ודאי שזריך ליסן כשקס שאל לו פשר הדבר ראשונה כשאמר לו שילך ליסן גער בו ושוב הסכים בזהבה השיב לו אחיו הגר"ש לא הבנת אמרת לי אחי עיף אלך ואקח כר וסמיכה ואלך ליסן הרי אמה עוד בכח לילך וליקח כר וסמיכה והניח ליסן הרי באותו זמן אמה יכול עוד ללמוד ולנצל הרגעים לתורה אבל בשנית אמרתי לי אחי נופל ומוכרת ליסן ודאי זה חיוב והרי קיי"ל הגודר שלא ישן שלשה ימים מלקין אותו וישן מיד, ולהג"ל אחי שפיר דשינה נמי אין ליסן שינת עזל כל שעה שאני עיף וכיוצא בו אלא זריך ללמוד זמנים והיאך ליסן. ובוה מובן נמי אל חישן כעזל שינה רבה דדוקא הריבוי אסור בזה דודאי יש דין שינה שחייב ליסן אבל שינה רבה הוא שינת עזל. ואמרו שמה תאמר א"כ אלך ואחגרה בשינה וכו'.

קלה) אל תתפלל בלא נקיות כפים ובלא טהרה כי תפלתך לא תהא נשמעת. ובהש"א פי' במקום מטונף מבואר באריכות בצרכות כ"ב ב' ועיין מקוה"ח ולפענ"ד ז"ע דלשון ובלא טהרה לא משמע כן אמנם לפענ"ד פשוט דכוונת רבינו על טבילת עזרא שלא יתפלל מי שהוא במקרה לא טהור עד שיטבול במקוה צמ"ס או יתן עליו ט"ק מים משני או ג' כלים, ולכן כתב שאם תהיי' בלא טהרה תפלתך לא תהא נשמעת כמבואר בצרכות דף כ"ב בחיקון טבילת עזרא דאסור להחפול בלי טהרה במקוה או ט"ק. זה ברור מאד בס"ד.

ורבינו לשיטתו שפסק בפסקיו (נרכות כ"ב ע"א) דאיכא למ"ד בטלוח לטבילוחא בין לד"ח ובין לתפילה ואיכא מ"ד ה"מ לתורה אבל לתפילה בעי טבילה ולא טבילה דוקא אלא רחיצה בט"ק וכחב רב האי גאון ז"ל כיון דבגמ' ליכא האי מילתא נקוט מנהגא דכל ישראל בידך שכל בעלי קריין אע"פ שאין להם מים אין מתפללין עד שירחצו עכ"ל. הנה פסק רבינו ז"ל כרבינו האי שאסור להחפול בלי טהרה במקוה או רחיצה בט"ק לבעלי קריין ושכן מנהג כל

ישראל וממילא ע"כ ס"ל דהמתפלל בלי טהרה תפלמו לא תהא נשמעת, ואמי
שפיר דברי רבינו לשיטתו.

איברא דהרמז"ס ז"ל נמי הגם שכחז דמעיקר הלכה בטלוהו לטבילת עזרא
אפילו לתפילה מ"מ העיד על עצמו שמעולם לא ביטל טבילה זו. ובס'
האשכול ה"י תפלה וק"ש איכא למ"ד בטלוהו לטבילתא בין לד"ח בין לתפילה
ואיכא מ"ד הג"מ לד"מ אבל לתפילה בעל קרי צריך טבילה ולא טבילה דוקא
אלא אף רחילה בט"ק וכחז רב האי גאון ז"ל כיון דבגמ' ליכא צהא מילתא נקוט
מנהג כל ישראל שכל בעלי קריין אעפ"י שאין להם מים אין מתפללין עד שיטבלו
או עד שירחצו בט' קבין מיהו תקנתא דעזרא בטלוהו ובאות ג' שם כתב עוד
ז"ל ונשאל עוד רבינו האי גאון ז"ל ודפירשמי שראתם בדברינו בעל קרי שאין
לו מים אל יתפלל ושאלתם מי שראה קרי בליל שבת או יו"ט היכא עביד חייב
לטהר בצונן אעפ"י שהוא חולה וצא לידי סכנה או פטור מן התפילה או שיש
לו תקנה להחם חמין מע"ש ויו"ט ומכניס אס יארע לו דבר יערב צהם מים
אחרים שיהו פושרים ויחנן על גופו. הכין חזינא אס חשש שמא יסמכן אס רוחן
בזוננים פטור מן התפילה אפילו דברים חמורים מן התפילה פטור מהם אס צא
לידי סכנה וחמין שהוחמו מע"ש פשיטא לן שאסור לרחוץ צהם כל גופו וזכורים
אנו כמה שבתות שהיינו אלל מר רב אהרן גאון ז"ל שהיינו מתפללין צביחו והוא
יושב מן התפילה עד הערב כו' ע"ש.

הנה מבואר דעם הראשונים דהגם דבטלוהו לטבילת עזרא לא בטלוהו רק לתורה
ולא לתפלה ואפילו למ"ד גם לתפילה מ"מ מנהג כל ישראל כפי עדות רב
האי גאון ורבינו האשכול והרא"ש ז"ל שכל בעל קריין אעפ"י שאין להם מים אין
מתפללין עד שיטבלו או ירחצו בט"ק וזה שכחז רבינו אל מתפלל בלא נקיות
כפיים ובלא טהרה והיינו טהרה לב"ק כי תפלתך לא תהא נשמעת בלי טהרה
כמנהג כל ישראל ח"פ מאד והרבה יש להזהר בזה שמחמת סיבות הקילו בטבילה
זו ואין להקל ובפרט צימיו שיש מקואות בנקל וגם רבוינו האחרונים המציאו
לנו לסיבות חלשות הדורות האחרונים שהמירו לטבול לנשים במקוה חמה

תתפלל כי אם בכונת הלב קלו) ובגת כדי שישמע האוזן. קלח) אל תשכח צור ילדך ומחוללך ובכל דרכך דעהו ותשוהו

וכמבאר בנו"י ובשו"ת בנימין זאב ודאי יש לזהר בטבילה זו אשר העידו עליה הרבה מהראשונים שהתפלה לא נשמעת זולתה.

קלו) אל תתפלל כי אם בכונת הלב ובגת כדי שישמע האוזן. (נרכות ג"א ע"א) מכאן למתפלל שצריך שיכוין את לבו. עוד שם דף ל' ע"ב לעולם ימוד אדם עצמו אם יכול לכונן את לבו יתפלל ואם לאו אל יתפלל ובשו"ע או"ח סי' ז"ח סע' א' המתפלל צריך שיכוין בלבו פירוש המילות שמוציא בשפתיו ויחשוב כאילו שכינה כנגדו ועיין ברכות כ"ד וברש"י ומוס' ויסיר כל המחשבות הטורדות אותו עד שתישר מחשבתו וכונתו וזה בתפילתו ויחשוב כי אולי היה מדבר לפני מלך צר ודם היה מסדר דבריו ומכוון יפה לבל ישל, ק"ו לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא חוקר כל המחשבות חוקר כליות ולב, וכך היו חסידים ואנשי מעשה עושים שהיו מתבודדים ומכוונים בתפילתם עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמיות ולהתגברות כח השכלי עד שהיו מגיעים קורב למעלת הנביאים ואם תבא לו מחשבה אחרת בתוך התפילה ישחוק עד שתתבטל המחשבה וצריך שיחשוב דברים המכניעים הלב ומכוונים אותו לאציו שבשמים.

ובש"ע או"ח סי' ק"א המתפלל צריך שיכוין בכל הברכות ואם אינו יכול לכוין בכלם לפחות יכוין בברכות ואם לא יכוין בברכות אע"פ שכיון בכל השאר יחזור ויתפלל ומה שהאידנא אין חורים בשביל חסרון כוונה שהוא אף בחזרה קרוב הדבר שלא יכוין א"כ למה יחזור טור ורמ"א. וכוונה זו אינו רוצה לומר שמת ויחוסים רק יכוין לפירוש המילות להבין דברים וכונת הלב ורק מי שבא בסוד ה' יכוין כוונת עיין מג"א בשם הזוהר ובתשו" רש"ל סי' ז"ח ופני יהושע רש"י ע"א כתב דאולי הכוונת המבוארים בש"ע יכוין הכל קודם התפילה ובתפילה יכוין פירוש המילות.

לנגדך תמיד.

קלז) ובנחת. נראה ב' פירושים חדא שיהיה בנחת ולא במרוצה ועל דרך שאמר בפסוקי דזמרה וא"ח סי' נ"א סע' ה' אין אומרים הזמירות במרוצה כי אם בנחת שלא יבלע שום תיבה אלא יוציא מפיו כאילו מונה מעות וכ"ש בשמנה עשרה וגם שלא תראה עליו כמשא והשניית שיאמר בלחש ולא בנעקה וכתיב וחנה היא מדברת על ליבה רק שפתותיה נעות. ומ"מ צעי עד שישמע לאזן.

עוד נראה דרצה לומר שלא ישמיע קולו ע"ד וחנה היא מדברת על לבה שמשם למדו דתפלה בלחש ובנחת שהרי יחשביה אלי לשיכורה ואמרה לא אדוני כי אשה קשת רוח אנכי ולכן יחשביה לשכורה אבל מ"מ צעי כדי שישמע האזן כבש"ע א"ח סי' ק"א ס"ב.

קלח) אל תשכח צור ילדך ומחוללך ובכל דרכך דעהו ותשווהו לנגדך תמיד. אולי יש לכוין לפמ"ש החרדים בהקדמה ו' מצות שחיונן תמיד וצלי סיבה. א) להאמין במציאות השם והשגחתו ויכלתו. ב) להאמין שהוא אחד. ג) ליראה ממנו. ד) לאהבו. ה) לדבקה בו. ו) ולזכרו תמיד. וזה שאמר אל תשכח צור ילדך ומחוללך שחייבך שהוא ילדך ומחוללך שהוא המציאות והמשגיח והיכולת צידו והוא כל יכול ובכל דרכיך דעהו וליראה ממנו ולהשוותו לנגדך תמיד שיהי' לזכרון תמיד אלא שרבינו כלל בג' כל השם מצות הנ"ל.

א"י לפ"מ דכתיב בפרשת האזינו צור ילדך תשי ותשכח. א-ל מחוללך וע"ז אמר רבינו אל תשכח, אלא דאפשר שלא ישכח סגי פעם בשנה כמו בפ' זכור דזכירה סגי פעם בשנה ולכן הוסיף ללא סגי באל תשכח אלא בכל דרכיך דעהו ואפילו תהי' יושב בביתך ותשווהו לנגדך תמיד.

ליום חמישי

קלט) אל תרבה לשמוח וזכור כי רוח חייך אתה נוצר מעפר

קלט) אל תרבה לשמוח וזכור כי הוא רוח חייך. נונ"א השמיטו מיצת הוא] ולפענ"ד נראה לפמ"ש הרמב"ן עה"ת עה"פ ופג לבו מלהאמין כי לא האמין להם פי' ששנחה ופסקה תנועת הלב ופסקה נשמתו והי' כמת חה העינין ידוע צנא השמחה פתאום והזכר בספרי הרפואות כי לא יסבלו זה הזקנים וחלושי הכח שימעלפו רבים מהם צנא להם שמחה בפתע פתאום כי יהיה הלב נרחב ונפתח פתאום והחוס המולדי יוצא ומפזר בחילוני הגוף ויאפס הלב בהתקררו והנה נפל הזקן כמת ואחר כך היו לועקים באזניו דברי יוסף וכו' אז שבה רוחו אליו וחזרה נשמתו וחי' חהו ותחי רוח יעקב אביהם ע"ש ולפ"ז נראה דז"ש רבינו אל תרבה לשמוח יותר מדאי חכור כי הוא רוח חייך שאם תשמח יותר מדאי בפתע פתאום יצא רוח החיים המהווה ומחייה את האדם וישאר רק העפר מבלי חיות כלל חה שסיים אתה נוצר מעפר ואחרייתך רמה.

א"י דאף דכתיב עבדו את ה' בשמחה וכתיב בקהלת שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך וגו' ודע כי על כל אלה יביאך ה' במשפט ואמר להשמחה בילדותיך לא תהי' שמחה של רבוי אלא שמחה זו תהי' שחדע שעל כל אלה יביאך במשפט ח"ש חכור כי הוא רוח חייך אתה נוצר מעפר ואחרייתך רמה ע"ד התנא הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה דע מאין אתה באת ולאן אתה הולך.

א"י לפמ"ש ז"ל לעולם יהי' אדם צהלה על פניו ודאגה בלבו וכתיב אל תשמח אל גיל כעמים ואפילו על מה שאמר שלמה המלך ע"ה ושנח אני את השמחה שדרשו שהוא שמחה של מזוה ובקרא עבדו את ה' בשמחה וכתיב תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב ואפ"ה אל תרבה לשמוח יותר מדאי כי הוא רוח חייך ועיין חרדים שהביא בשם האר"י דוכה לכל המדרגות על שהי' שמח בשמחה של מזוה ודו"ק.

ואחריתך רמה. קמ) אל תאמר על שום מצוה אעשה אותה למחר

א"י לפמ"ש משנכנס אדר מרבין בשמחה ומדאמר מרבין בשמחה משמע דבכל השנה נמי איכא שמחה אבל לא ברבוי אלא במדה רק באדר מרבין בשמחה ומשנכנס אב ממעטין בשמחה פי' אין שמחין כל עיקר עיין חוס' שם ור"ח סי' תקנ"א ובמג"א שם סק"א ונמצא דבכל הגי' יש שמחה ממוצעת ח"ש אל חרבה לשמות חכור כי הוא רוח חיך דבכל השנה השמחה הוא במדה. ומיהו כל השנה נמי חייב להיות בשמחה דאסור להיות בעצבות ובלי שמחה א"א לעבוד ה' דכחייב עבדו אח' ה' בשמחה, ובקלות כחייב חמת אשר לא עבדת אח' ה' אלקיך בשמחה וצטוב לצ וטוב לב משחה חמיד.

אל חרבה לשמות, נראה לפמ"ש שלמה המע"ה שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך ודע כי על כל יביאך ה' במשפט ח"ש אל חרבה לשמות בשמחה של הוללות אבל בשמחה של מצוה אדרבה מצוה לשמות ועיין חרדים בתנאי המצות, התנאי הרביעי דלפי רוב השמחה יגדל שכרו וכן גילה האר"י הקדוש לאיש סודו שכל מה שהשיג שנפתחו לו שערי חכמה ורוח הקודש בשכר שהי' שמח בעשיית כל מצוה שמחה גדולה לאין חכלית ואמר דהיינו דכחייב חמת אשר לא עבדת אח' ה' אלקיך בשמחה וטוב לב מרוב כל פירוש מרוב כל מיני תענוג שבעולם ומכל זה ופז ואזנים טובות ומרגליות ע"ש.

קמ) אל תאמר על שום מצוה אעשה אותה למחר שמא לא תפנה לעשות. (אטמ פ"ב) אל תאמר לכשאפנה השנה והוסיף. רבינו דה"ה כל מצוה ומאי שנא, ונראה דדייק דוקא אל מצוה לא תאמר כן אבל אדבר רשות אדרבה ידחנו למחר אם אפשר לו ונתייחס הרי לפנינו מצוה לעשות וא"א לדחומה ואם יעשה הדבר הרשות נמצא דחה אחיה מצוה שהוא וכ"ש ח"ו אם היצ"ר מסיחהו לדבר עבירה שידחהו מיום אל יום עד שיפטור ממנו לגמרי וע"ד שאמרו הרואה שיצרו מתגבר עליו ילבוש שחורים ויחטטף שחורים וילך למקום שאין מכירין אותו יעשה מה שלבו חפץ והכוונה שאז יכנע לבבו ולא יעשה ועיין חוס' שם ח"ו שיחירו לו לעבור על התורה ובמחילתא פ' בא מצוה שכל לידך אל תחמיצנה.

שמא לא תפנה לעשות. קמא) אל תפרד מהגיון חכמה ומוסר

ופסחים ד' ע"א זריזין מקדימין למצוות.

א"י אל חאמר וכו' עיין לעיל (אוח ק"ה) אל חתרשל במצוה וכו' ומעשנה בלי
 איחור, ושם אל תמעלל בצרכת הלבנה ולכאורה מה הוסיף כאן רבינו,
 ונראה דר"ל מי שרוצה לאחר המצוה ולא לעשותה מיד כשצאה החיוב לידו
 וזרוזין מקדימין מפני שלאחר כמה שעות זיוס יוכל לקיימה בהידור יותר
 מעכשיו ונחלקו בזה הת"ה וחזריו ואמר אפילו למ"ד שבו זיוס יכול לאחר
 המצוה לעשותה בהידור מ"מ לא ייח שום מצוה למחר שמא לא תפנה לעשות.

ונראה קצת ראי' מהא דאמרו לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש
 במשנה שליש בגמ' ופרץ וכי ידע אדם כמה חי וכו' אלא לזימי ומשמע
 דבאוחו יוס לא חיישינן שמא ימות וגם אמר החנא שוב יוס אחד לפני מיתתך
 שמא ימות למחר ולא חייש שמא ימות היום דליוס מחר חיישינן ובמשנה מתקינן
 לו כהן אחר ודו"ק, ח"ש א"ח על שום מצוה אעשה למחר וכו'.

קמא) אל תפרד מהגיון חכמה ומוסר ותתאבק בעפר רגלי חכמים.
 נראה דבעי ב' חנאים להיות חכם, א) ללמוד הרבה חכמה ומוסר ויגעתי ומלאתי
 חאמין, ב) שימוש ת"ח ההולך את חכמים ויחכם, ומשרתו יהושע נער לא ימוש
 מחוך האהל ואמרו גדול שמושה יותר מלמודה, וע"ז אמר איהו ע"ה כל שקרה
 ושנה ולא שמש ת"ח ובאבות פ"א מ"א משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע
 לא אמר ולמדה ליהושע אלא ומסרה ויהושע לזקנים וכו' שכולם שמשו זה את
 זה ואמרו משרבו תלמידי שמי והלל אשר לא שמשו כל זרכן נעשה תורה כשמי
 תורות ורבו מחלוקת בישראל לא אמר שלא למדו כל זרכן אלא שלא שמשו שהי'
 חסר להם שימוש שהוא המסורה וכל אחד העלה בפלפולו כדרכו ונעשה שמי
 תורות ח"ו ורבו מחלוקת בישראל עי"ז ובמעשה דבן בתירא והלל צפ' תמיד
 נשחט (פסחים דף ס"ו) נמי השיב להם עללות שבכס שלא שמשם שי גדולי הדור
 שמעי' ואבטליון ולא אמר שלא למדתם אלל שמעי' ואבטליון ולכן אמר ע"ז השמי

ותתאבק בעפר רגלי חכמים ויהי לך מסורה ותחכס.

אל תפרד מהגיון חכמה והמוסר ותתאבק בעפר רגליהם של תלמידי חכמים ותתחכס. נראה דהכוונה ללכאורה הם שני הפכים דמאחר שאמר אל תפרד מהגיון החכמה א"כ א"א לו להתאבק בעפר רגלי החכמים שהרי לא יוכל להפרד מהגיון ומלימוד החכמה ומאין יקח זמן להתעבק בעפר רגלי חכמים. אבל האמת שאדרבה גדול שימושה יותר מלימודה (ברכות מ"ז ע"ג) ואמרו שם קרא ושנה ולא שימש ת"ח הרי זה ע"ה רש"בג"א הרי זה צור ר' ינאי אומר הרי זה כותי רב אחא ב"א אמר ה"ו אמגושי ונד"א זוטא פ"ח דלא שימש ת"ח קטלא חיב.

ובדברי המס' ד"א אמרתי להבין קצת מה דאמרו בגמ' ברכות הנ"ל כי נח נפשיה דרמי בר חמא אמר רבא לא נח נפשיה דרמי בר חמא אלא דלא אזמין ארז מנשיא בר תחליפא ופריך והתניא אחרים אומרים אפילו קרא ושנה ולא שימש ת"ח הרי זה ע"ה ומשנה שאני רב מנשיא בר תחליפא דמשמע להו לרבנן ורמי בר חמא הוא דלא דק אבתרי' ע"ש ופרש"י לא אזמין עליה רמי בר חמא לא רצה לרפוי לשלשה לזימון, ולכאורה מאי כולי האי ואמאי אייתיב מיתה רבי בר חמא בשביל שלא זמן עליו, ולפי הנ"ל אחי שפיר דרמי בר חמא חשדו לרב מנשיא בר תחליפא שלא שימש ת"ח ומאן דלא שימש ת"ח חיב מיתה וא"כ נענש ר"ל במדה כנגד מדה וז"ש רבא דלא מת רמא בר חמא אלא דלא אזמין ארז מנשיא בר תחליפא וחשדו שהוא עם הארץ ולא שאל על מעשיו כמו שפי' רש"י שם ונמצא חיב קטלא ודו"ק.

א"י בדיוק והוי מתאבק בעפר רגלי חכמים ומשמע דאיבוק גורם החכמה ואפשר לפת"ש ז"ל כל המתגאה אם חכס הוא חכמתו מסתלקת הימנו ואם נביא הוא נביאתו מסתלקת הימנו עיין פסחים ס"ו ע"ג וההיפוך הענוה דעקב ענוה יראת חטא וברייתא דמעשה תורה הוא בכל צו שער ז' סקי"ח כל מי שיש בו מגמות הרוח כאלו עובד ע"ו ותורתו משתכח ממנו וצירושלמי יצמות פ"ב ה"ו בני סימונא ובתו"י יצמות ק"ה ע"א שהגאון משכח לו לאדם תלמודו

ותתאבק בעפר רגלי חכמים ותתחכם. קמב) אל תניח דרך חסידות

והמקטין עצמו וזכה לכתרה של תורה ולכן משה רבינו שהי' עניו מכל אדם וזכה שנקראת התורה על שמו שנאמר זכרו תורת משה ח"ש אל תפרד מהגיון החכמה והמוסר ומיהו זה לבד לא מועיל אלא מתאבק בעפר רגלי חכמים שתשפיל עצמך להתאבק בעפר רגליהם צענוה ואז תתחכם.

וזה שכתב אל תפרד מהגיון חכמה ומוסר ומיהו מדע שלא תוכל להגיע ליד חכמה ומוסר אלא שתתאבק בעפר רגלי חכמים ואז תתחכם ואמר בעפר רגלי חכמים על דרך שאמרה שיחת חולין של חלמידי חכמים צריכה לימוד ואמר רבי גמליאל ראיחס טובי עבדי שהוא חכם ויודע שהישן תחת המיטה פטור מן הסוכה וכו' ומדבריהם למדנו שישן תחת המטה אינו יולא ידי חובתו והם מדברים שדשין ברגליהם מתאבק באבקם ואז תתחכם. ומיהו אמר היו מתאבק בעפר רגלי חכמים דוקא אבל לא בעפר ע"ה כי אדרבה ימשך אבתריהו.

ובמשנה אבות פ"א והיו מתאבק בעפר רגליהם וביהושע אמרו במדרש שהי' מסדר הספסלים לפני החכמים.

א"י לפמ"ש חרב על הנדים חרב על שונאיהם של ח"ח שעוקים בתורה בד צד ולא עוד אלא שמתפשט (ברכות ס"ג) ולפ"ז אמר אל תפרד מהגיון חכמה ומוסר ומיהו לא תלמוד בלבד שאחרים יפריעו לך ולא תוכל להשיג חפצך אלא מתאבק בעפר רגלי חכמים ותתחבר עמהם ואז תתחכם.

קמב) אל תניח דרך חסידות אע"פ שמלעיגין עליך. עיין טווא"ח סי"א יהודה בן חיימא אומר היו עו כנמר והתחיל צעו כנמר לפי שהוא כלל גדול בעבודת הבורא יתברך לפי שפעמים אדם חפץ לעשות מצוה ונמנע מלעשותה מפני בנ"א שמלעיגין עליו ועל כן הזהיר שמתע פניך כנגד המלעיגין וכו' ע"ש מה שמחלקין בין בושא למלעיגין ח"ל מהרש"ל שני ענינים הם לעג ובושה וע"כ אמר שמתע מלחך כנגד המלעיגים וגם אמר ולא תבוש שהלעגה הוא אף שהוא

אע"פ שמלעיגין עליך ואל תיבוש לדבר מצוה. (קמג) אל תקפץ ירך

אינו מתנייש והבושה הוא מה שאדם מתנייש לעשות מצוה בפני אנשים חשובים
אף שאינם מלעיגים עליו ע"כ.

והמקה"ח ובעיומים הקשו מסי' נ"ה שכחב רבינו אל תעשה דבר שילעיגו
הבריות שדרכם להעלים הטובות ולגלות הרעות ולפענ"ד לחלק
דהכא כחב אל תניח דרך חסידות ולעיל כחב אל תעשה דבר והחילוק בין דרך
חסידות שהוא על הכלל כולו ינא על כל דרך החסידות ובין דבר אחד שדרך
החסידות ודאי אל תנח אבל דבר אחד שנראה ללעג בעיני הבריות באותו מקום
ובאותו זמן לא יעשה כנלפענ"ד פשוט.

קמג) אל תקפוץ ירך וכו' ומבשרך אל תתעלם. נראה לפמ"ש שדרשו
דקאי על גרושתו עיין ויק"ר פל"ד ותדבא"ר פכ"ו ובמורה כתיב ושנאה ושלחה
לנפשה א"כ ע"פ רוב הוא שונאה ואינו רוצה ליתן לה ולכן הזהיר ומבשרך אל
תתעלם אבל בקרוביו לא צריך להזהיר דהמקרב את קרוביו עליו הכתוב אומר אז
תקרא וד' יענה יצמות ס"ב.

א"י אל תקפוץ ירך מליחן תמיד אל העניים ואצוניים ומבשרך אל תתעלם נראה
לפמ"ש צוק"ר פל"ד סי' י"ד ההוא חכם דהייב נדקה לגרושתו משום
ובשרך אל תתעלם, והנה העניים הבאים תמיד לבקש נדקה הזהירה תורה עליהם
אל תקפוץ את ירך מליחן אבל גרושתו שאסורה לנא אליו שאסור לדור בשכונתו
ומ"מ איכא משום ומבשרך אל תתעלם וחיוב להמנא לה אף שלא באת לבקשך
וכמעשה דר' יוסי.

או יאמר לפי שאמר אל תקפוץ מליחן תמיד אל העניים ואצוניים והנה בספרי
פ' ראה דרשו כי יהי' בך האציון מאחד אחיך אחיך זה אחיך מאמך כשהוא
אומר מאחד אחיך מלמד שאחיו מאציון קודם לאחיו מאמך ע"ש ובמנב"ס פ"ו
מהמ"ע הי"ג כחב סמס עני שהוא קרובו קודם לכל אדם ועיין רדב"ז שם

ובחדב"א ר"פ כ"ז א"ס יש לו לאדם מזונות בתוך ביתו ומבקש לעשות מהן נדקה כדי שיחפרנסו אחרים משלו כיצד יעשה בתחלה יפרנס אביו ואמו ואם הותר יפרנס את אחיו ואחיותיו ואם הותר יפרנס בני משפחתו ואם הותר יפרנס בית שכונתו ואם הותר יפרנס בני מצוי שלו מכאן ואילך ירצה בנדקה עם שאר בני ועין ביאור הגר"א יו"ד סי' רנ"א ובמשנה הלכות ח"ז סי' קנ"ז ולפ"ז י"ל אל תקפוץ ידו מליטתן חמיד אל העניים ולאביונים ומיהו מדע דמנשרך אל תמעלם דכל הקרוז קרוז קודם.

ואמר אל תקפוץ ידך מליטתן אל העניים ולאביונים ומנשרך אל תמעלם. (דגריס ט"ו) וסמוך ליה אל תאחר לרוץ ולמהר וכו' נראה כוונת רבינו ע"פ מה ששמעתי מאלמו"ר הקדוש הי"ד כשצא עני לבייתך מיד תן לו הפרוטה או כל מה שצדעתך ליתן לו מן הנדקה ושוב תבקשהו א"ס הוא רעב או זמא, כי מתחילה עני הצא לידך תתן לו מה שאמה רוצה ליתן לו בנדקה ואח"כ הכין לפניו שלחן כי יש עני שלפעמים הוא אינו רעב לאכול ומחמת שרוצה בנדקה ומחנניש מפני הבעה"ב מסכים לאכול והוא לו הפסד זמן שיכול לגבות עוד נדקה וכשימתן לו קודם הפרוטה אז א"ס לא יהי' מאב לאכול לא יתבייש לומר כן ולכן הקדים אל תקפץ את ידך ואח"כ לרוץ ולמהר להכין לפנייהם שלחן.

עוד נראה אל תקפץ את ידך אפשר לפמ"ש במשנה הלכות ח"ז סי' קנ"ז בשם רבינו יונה אי יולאין במצות נדקה בפחות משו"פ ועיין לעיל (אוח סי"ח) וכבר הבאתי דבמצות נדקה יש ב' דינין. (א) נתינת נדקה שהיא מצות עשה. (ב) הלוא של ולא תקפץ את ידך והעשה של נתינת נדקה אפשר שלא מקיים בפחות משוה פרוטה בפחות מפרוטה לא מקרי נתינה (עין גיטין כ"ע"א) בגט של אשה"נ אלא משום דכתיב ונתן והכא לא יהיב לה מידי ומיהו עיין תוס' שם דמקשי מונתן רעהו ולא בעינן שו"פ וכן גבי תרומה תתן לו וטובה אחת פוטרת את הכרי ועיין פסחים ל"ב ע"ב ואין נתינה פחות משו"פ ובתוס' שם ד"ה ואין נתינה פמשו"פ וקצ"ע שלא העירו מהתוס' כלל מנדקה דכתיב בה נתון נתן אבל הלוא של אל תקפץ את ידך אינו עובר אפילו לא נתן רק פחות משו"פ ח"ש אל תקפץ

מלידת תמיד אל העניים ולאביונים קמר) ומבשרך אל תתעלם.

אח ידך מלידת אל העניים ולאביונים דכל שמתן כבר לא תעבור אל לא תקפוז.

איברא דהא גופא י"ל אי בפחות משו"פ שנתן אינו עובר על לא תקפוז כי אפשר דוקא בפרוטה שיש בה חיוצ מזה וקיום מזה יש בה לא תקפוז אבל בפמשו"פ דליה בה מ"ע של דקה וגם פחות משו"פ מחיל איניש א"כ הנותן פמשו"פ הכ"נ דאינו מעביר הלאו של לא תקפוז ונ"ע.

עוד יש לומר לפמ"ש ז"ל (כחובות ס"ו-ס"ח) רבי חנינא הוה ההוא עניא דהוה רגיל לשדורי ליה ארבעה זוזי כל מעלי שבחא יומא חד שדרינהו ניהליה ציד דביהו אחאי אמרה ליה לא צריך מאי חזית שמעי דהוה קאמרי לה במה אתה סועד בטלי כסף או בטלי זהב אמר היינו דאמר ר' אלעזר בואו ונחזיק טובה לרמאין שאלמלא הן היינו חוטאין בכל יום שנאמר וקרא עליך אל ה' והי' בך חטא, ופרש"י היינו חוטאים שאנו מעלימין עין מן העניים אבל עכשיו הרמאים גורמים לנו ע"כ. ולפ"ז מקום יש לומר שמעתי יש מקום לקפוז אח ידו ולא ליתן דקה ולכן אמר אעפ"כ אל תקפז אח ידך מלידת תמיד אל העניים ולאביונים הגם שיטנם רמאים.

קמר) ומבשרך אל תתעלם. שיתן לה דקה כמבואר בצ"ר צרבי יוסי הגלילי שראה גרושמו עם בעלה השני הלכה אחר מעות דקה ולא נתנו להם והוא הי' סגי נהור ושאל אותה הבעל השני אם אין עוד מקום לישראל והיא התנחמה ליכנס לר' יוסי והכה אותה בעלה השני וראה ר"י וריחם עליה ופרנסה אח"כ כל ימיו ודרש מבשרך אל תתעלם ועיין תדבא"ר פכ"ו וצוקי"ר פל"ד סי"ד ההוא גברא דיהיב דקה לגרושמו ועיין משנה הלכות הנ"ל סי' קנ"ו.

ומבשרך אל תתעלם שיתן דקה להקרוב קודם כמבואר בגמ' וצרמב"ס הל' מתנ"ע וצ"ר צרבי יוסי הגלילי שראה גרושמו עם בעלה השני הלכה אחר מעות דקה ולא נתנו להם והוא הי' סגי נהור ושאל אותה הבעל השני אם

קמה) אל תאחר לרוץ ולמהר ולהכין לפנייהם שלחן ולחם כי שמא הם רעבים. קמו) אל תתעצל להביא מעשר אל בית האוצר כי מתן

אין עוד מקום לישאל והיא התניישה ליכנס לר' יוסי והכה אותה בעלה השני וראה ר"י וריחם עליה ופרנסה אח"כ כל ימיו ודרש מבשרך אל תתעלם ועיין תדבא"ר פכ"ו וצווק"ר פל"ד סי"ד ההוא גברא דיהיב דקה לגרושתו ועיין משנה הלכות הג"ל סי' קנ"ו.

ראולי יאמר עוד מבשרך אל תתעלם כי מדרך העולם ליתן דקה כדי שיחפרסמו בצדקתם ובטוב לבם ועושה כן בשביל הכבוד שיגיע לו אבל מקרוביו הוא מתעלם כאלו לא יודע שהם צריכים לפרנסה ולצדקה ואדרבה חושב שאינו מן הכבוד שני משפחתו יקבלו דקה ואפילו לאחרים יאמר שלא יתנו להם כי בושה היא לו שצריכין לאחרים והוא עשיר ואינו נותן להם אבל האמת כי אדרבה בנידון דקה כל הקרוב קרוב קודם ובתדב"א ר"פ כ"ו הובא צנהגר"א יו"ד סי' רנ"א סק"ד הלא פרום לרעב לחמך ומבשרך אל תתעלם הא כיצד אם יש לו לאדם מזונות בתוך ביתו ומבקש לעשות מהם דקה כדי שיפרנס אחרים כיצד יעשה בתחלה יפרנס את אביו ואמר ואם הותר יפרנס את בני משפחתו ואם הותר את בני מצוי שלו וכו' ובספרי הג"ל הארכתי בזה.

קמה) אל תאחר לרוץ ולמהר ולהכין לפנייהם שלחן ולחם כי שמא הם רעבים. ומיס לא אמר ובגמ' ב"ק ז"ב ע"א אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושחיה שואלין אותו וצווק"ר פל"ד ח' ד"א הוא דבא מן הדרך מקדמין לפניו במאכל ובמשחה ורבינו לא כתב מים רק לתם ונראה דרבינו אקרא קאי ואקחה פת לתם וסעדו לבכם כי זה צריך מיד שמא הם רעבים ואם רואה שישבו לאכול אז מביא להם כל זרעם אבל מתחלה לא צריך להכין אלא שלחן ולחם ולזה אמר ולהכין לפנייהם. ומספרים מהגאון הח"ח ז"ל שבא אליו לשבת אורח חשוב ע"ש וכשבא מביית הכנסת חיבק עשה קידוש ונטל ידיו וברכת המוציא ואח"כ אמר שלום עליכם ואמר המלאכים אינם רעבים והאורת אפשר לא אכל כל היום ולכן קידש מיד ואח"כ אמר שלום עליכם למלאכים.

עוד נראה אל תאחר לרוץ ולמהר ולהיכן לפניהם שלחן ולחם כי שמא הם רעבים, כפי' וירא ואקח פת לחם וסעדו לכנס אחר תעבורו וימהר אברהם האלה ויאמר מהרו לישו ועשו עוגות ואל הבקר רץ אברהם ויתן אל הנער וימהר לעשות אותו הכל במהירות וצריזה ובגמ' (מענית כ"א) אמרו עליו על נחום איש גמזו שהיה סומא משחי עיניו גידם משחי ידיו קיטע משחי רגליו וכל גופו מלא שחין והיה מוטל בצית רעוע ורגלי מיטתו מונחים בספלין של מים כדי שלא יעלו עליו נמלים וכו' אמרו לו תלמידיו רבי וכי מאחר שצדיק גמור אחת למה עלתה לך כך אמר להם בניי אני גרמתי לעצמי, פעם אחת הייתי מהלך בדרך לצית חמי והיה עמי משוי' ג' חמרים אחד של מאכל ואחד של משחה ואחד של מיני מגדים בא עמי אחד ועמד לי בדרך ואמר לי רבי פרנסתי אמרתי לו המתן עד שאפרוק מן החמור לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיצתה נשמתו הלכתי ונפלתי על פניו ואמרתי עיני שלא חסו על עיניך יסומו ידי שלא חסו על ידיך יתגדמו רגלי שלא חסו על רגליך יתקטעו ולא נתקררה דעתי עד שאמרתי כל גופי יהא מלא שחין אמרו לו אי לנו שראינוך בכך אמר להם אי לי אס לא ראיתוני בכך ע"ש ועיין כתובות ס"ז ע"ב ולכן קאמר אל תאחר לרוץ ולמהר ולהיכן לפניהם וכו' כי שמא הם רעבים וברגע ח"ו תלא נשמתו ותחייב עליו.

קמרו) אל תתעצל להביא מעשר אל בית האוצר כי מתן בסתר יכפה אף. נראה לפי שטובת הנאה לבעלים ונחלקו אי הוה ממון או לא אבל עכ"פ יש לו טובת הנאה א"כ נחתו לאוצר הרי אבד הטובה שלו ולזה אמר כי גדולה הנאתך מזו כי מתן בסתר יכפה אף ואין לך יותר הנאה מזו. ועיין לקמן דף קכ"ד ע"א, שיפירש וכו' ובדרך ישרה שם לענין מעשרות צומה"ז, ועיין בספר היראה לרבינו יונה אות רי"ג ובספרינו משנה ח"ז ס"י קנ"ז.

אל תתעצל להביא מעשר כו' נראה עוד דכיון דאמר אל תקפוץ ידך וכו' וא"כ הוא מעצמו יחלק הצדקה לעניים ולעולם קי"ל מצוה זו יותר מבשלוחו והכ"נ יאמר בצמות צדקה שבעצמו יחלק ויתן לעניים ואצוינים וישם לפניהם לחם לאכול ובכן יוכל ליתן לפי סדר הכתוב כל הקודם קודם קרוביו וכו' אבל אס יתן

בסתר יכפה אף. קמז) אל תביט למי שהוא קטן ממך בעבודה

לזית האוצר מעות מעשר שלו א"כ לא יקיים המצוה בעצמו דהגבאי יחלקנו וגם לא ימן לקרוביו שהם קודמים אבל לאורך גיסא אמר ר' אלעזר גדול העושה נדקה בסתר יותר ממה רבינו דאילו במשה רבינו כתיב כי יגורמי מפני האף והחמה ואילו בעושה נדקה כתיב מתן בסתר יכפה אף ולכן אל תתעצל להביא מעשר אל בית האוצר דגדול שכרו מאד. ומיהו אמר רק אל תתעצל ולא אמר לרוץ ולמהר כי אין כאן עני הרעב לפניו וגם כל תאחר לא יעבור עד לאחר ג' רגלים ועד התם יחלקו לעניים מ"מ שכרו גדול מאד.

קמז) אל תביט למי שהוא קטן ממך בעבודה וביראה כי אם לגדול ממך. עיין אות קי"ג שכחז אל תשים עיניך וכאן כתב אל תביט שהוא הבטח והתם אפילו שימת עין למי שעלה לעושר ממך אסור אלא למי שהוא למטה ומתחמך וכאן ההיפוך דאסור להביט במי שהוא קטן ממנו בעבודה אלא למי שהוא גדול ומלמוד לעשות כמעשיו ואמרו ז"ל חייב אדם לומר ממי יגיעו מעשי למעשה אבותי אברהם יצחק ויעקב תדא"ר כ"ה א"כ לעולם תביט לגדול ממך ובמורה הביטו אל זור חונכס, והגם שאמרו ז"ל אבות פ"ד הקנאה והתאוה והכבוד מוליאין את האדם מן העולם ובסנהדרין ק"ב ע"ב דפרע קיניה מחריב ביתיה ופרש"י קנאה הוא רע נוקם חמתו וקנאתו מחריב ביתיה ובגמ' שבת קנ"ב ע"ב כל שיש בלבו קנאה עלמותיו נרקבין וכן עוד הרבה מקומות ומיהו בדברי תורה אדרבה אמרו ז"ל קנאת סופרים חרבה חכמה (ב"ב כ"א ע"א) ולכן אל תביט למי שהוא קטן ממך בעבודה אלא למי שהוא גדול ומקנה בו לעשות כמוהו.

עוד יש תועלת להביט בגדול ממך בעבודה שאז תכניע ירך כי באמת אמרו במשה רבינו ע"ה שהי' עניו מכל אדם אשר על פני האדמה א"כ ראה כל איש מישראל גדול ממנו במעשים ואם מי שהוא רואה באחד שהוא קטן ממך בעבודה סימן שיש בך גאות ומתגאה על חבירו שמעשיך גדולים ממנו ולכן אל תביט אלא למי שהוא גדול ממך ומכניע את ירך ותראה כמה שאתה לא היגעת

וביראה כי אם לגדול ממך. קמח) אל תרים ירך על חברך ואף אם

לשלמות העבודה והיראה.

ודורשי רמזים אמרו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת כלומר בעיני שמים רוחמים לעולם חביט ממעל שיש עוד מי שהוא למעלה ממך ועל הארץ בעיני גשמיות תשים עיניך מתחת שיש עוד פוחסים ממך.

קמח) אל תרים ירך על חבריך ואף אם הוא מקלל את אביך ואת אמך בפניך. כתוב בתורה רשע למה תכה רעך (שמות ב' י"ג) ובגמ' סנהדרין נ"ח ע"ב כל המגזיה יד על חבירו אע"פ שלא הכהו נקרא רשע, ואמרו רעך אפילו הוא רשע כמותך אל תכה דהסוטר לועו של ישראל כאילו סוטר לועו של הקב"ה דבזללס אלקים עשה את האדם. ועיין ס"ח סי' מ"ט כל המכה לחיו של אדם ובחוספתא ז"ק לא מפני מכה של זער אלא מפני שמכה של בזיון שנאמר הכות כל אויבי לחי ובס' נשמת חיים לר"מ בן ישראל מ"א פ"ג החרפה היותר גדולה הוא לסוטרו בפנים.

ואמנם בזוהר (משפטים דף קכ"ב ע"א) דהקורא לחבירו רשע מותר לסטרו על לחיו דהקורא לחבירו רשע יורד עמו לחיו ועיין שו"ת תשב"ץ ח"ג סי' ר"ד ויש מפרשים שמתר להכותו ולסטרו בלחיו ועיין ש"מ כתובות ג' ד"ה מתגלגל ושו"ת רדב"ז ח"א סי' תנ"ז והמקלל אביו ואמו בפניו ס"ד דהו"ל בכלל קורא לחבירו רשע בן רשע קמ"ל אל תרים ירך ואף אם הוא מקלל בפניך.

ונראה דקאי אמש"כ לעיל אל תשיב למחרפיך דבר ותשים יד לפיך והשומע קללת אביו ואמו אין לו לשחוק להשים יד לפה דעל בזיון עזמו יוכל לוותר אבל לא על בזיון הוריו [וראיה מסוטה י"ג ב' מפני מה נענש יוסף מפני שלא מיחה בכבוד אביו וק"ו המבזה והמקלל אביו ואמו שצריך למחות ובתנחומא ויקרא ז' אס מקלל אביו בפניו הוא נותן נפשו ואומר אהי קללתם] וברבינו יונה דאם שמע אדם מדבר עליהם שלא כהוגן יקהה את שיניו ויאמר לו שקר אתה

דובר וכ"ש מקללם ובס"ח סי' ע"ג המדבר על אביו ועל אמו דבר שאינו הגון לא ישיב שלא כהוגן אלא אף אמה הקהה את שיניו ואמור לו אין אמה אומר אמת ולא חשיב עוד דבר גדול ולא דבר קטן ולכן אמר אל תריס ידך על חבירך אף שאמה חייב להשיב לו ולהקהות את שניו.

והנה במקה"ח כתב ופשוט דכ"ז אס ע"י ההכאה לא יועיל להפריש את חבירו מלקלל פעם אחרת אבל אס יועיל חייב להכותו להפריש מאיסורא ובהש"א כתב דהמקללת יולידו בפניו יוציא שלא בכחובה (כחובות ע"ג ע"ב) אפ"ה אסור להכות דהא איכא לאו בהמכה את חבירו ע"ש ומיהו עיין באגרת התשובה לרבינו יונה אות ס"ג וכן המכה את אשתו עובר בשני לאוין אס לא שיכה אותה להוכיחה על עבירה ע"ש דמשמע דס"ל דלהוכיחה מותר.

והיש"ש ז"ק פ"ג ס"ט ח"ל ת"ר נרנע שכלו ימיו ורבו מתרה בו לנאת וחבל בו רבו פטור וכו' ומכאן הביא מהרי"א בתי"ד סי' רי"ח שמוחר אדם להכות את אשתו שהיא מקללת אביה ואמה מחמת שעזבת על דת ועבד דינא לשמים וכו' ומ"מ אל ימהר בהכאה וכו' ולא דוקא הרב לעבדו ובעל לאשתו ה"ה כל בר ישראל יכול להכות חבירו כדי לאפרושי מאיסורא וכן לקמן סי' כ"ז פסק הרא"ש להדיא שמוחר והרמב"ם והסמ"ג פסקו כאבא שאול דאמר אף היכא שמקללת אבי בעלה בפני בעלה וכו' ובש"ע א"ע סי' קנ"ד ס"ג ברמ"א אבל אס מקללתו בחנם או מזולת אביו ואמו והוכיחה בדברים ואינה משגחת עליו י"א דמוחר להכותה וי"א דאפי' אשה רעה אסור להכותה והסבירא ראשונה עיקר ע"כ ע"ש.

גם החילוק שחילק המקה"ח שדוקא להכות קודם שעשה האיסור הנה ניש"ש שם מזואר ההיפוך ועכ"פ נראה דהוא מחלוקת הראשונים ז"ל כמו שהביא הי"ש"ש.

אל תריס ידך על חבירך ואף אס הוא מקלל את אבך ואת אמך בפניך. כלומר

הוא מקלל את אביך ואת אמך בפניך. קמט) אל תוציא דיבה ולשון

רבותא קמי שכל כבוד אביו חייב לחוס וכ"ש בפניהם שלא יהא נראה כאילו מוזל בכבודם ולא איכפת ליה. וקמ"ל דאעפ"כ לא מרוס את דך, אבל אם מקלל אותו אמר לעיל (ס"י כ"ג) שאם יקללוהו או יחרפוהו בנ"א אל ישיב להם דבר אלא יהא מן הנעלבים וכ"ש שלא יכנו.

קמט) אל תוציא דיבה ולשון הרע על שום ברי'. נדקו בזה דברי ידידנו במקה"ח דעל עכו"ם ליכא איסור מלדבר לשוה"ר ובמורה לא חלך רכיל בעמך כתיב וכבר כתבתי בספרי סמ"ה מל"ה רל"ז כן. הן אמר כי במ"ר כי מלא פ"ו ט' כתיב משב באחיך מדבר בנן אתך חמן דופי אמר ר' יוחנן אם הרגלם לשונך לדבר באחיך שאינו בן אומתך סוף בנן אומתך חמן דופי ונח"י הרד"ל שם כתב ומבואר מכאן שאסור לספר לה"ר על עו"כ.

ולפענ"ד אדרבה משם ראי' להיפך דבעכו"ם מותר לדבר וע"ז מוכיחו שאם דברת והרגלם לדבר באחיך שאינו בן אומתך שבו מותר לדבר ולכן הורגלם בו סופך בנן אתך חמן דופי. ובמנחומא פ' פקודי ריב"ל אמר אם דברת בעשו שהוא אחיך סופך לדבר בנן אומתך זה משה רבן של הנביאים שדברו חיה ודאי פשוט דאין לומר דאסור לדבר לה"ר על עשו שהי' רשע והמורה מגנהו בכל מקום ועיין סמ"ג לאוין ט' י' ובבב"ת משה שם וב"ח דעמימך דכתיב קאי גם על לה"ר וכמ"ש במקה"ח. והנה ודאי דאין איסור לומר שפחים ורכילות רק בישראל ולא בעכו"ם ולא חלך רכיל בעמך כתיב וא"כ הכ"נ דלה"ר רק על ישראל אבל על עכו"ם ליכא לה"ר.

ובקרא לא משנא את אחיך בלבבך (ויקרא י"ט) ועכו"ם אסור לאהבו ומלצה לשנאמו ואסור לספר בשבחם ובאדר"ג פט"ז ואהבת לרעך כמוך עם שאחך במורה ובמלכות ובמ"ב קדושים ובב"ר פל"ה ג' לא תקום לא מטור את בני עמך אבל נוקם ונוטר את לעו"כ והלכה בידוע שעשו שונא ליעקב וכמים הפניס ואסור לספר בשבחם ולא עוד אלא מדבר בגנותם.

הרע על שום ברי' ולא לזות שפתים ורכילות. קנ) אל תהי נבהל

רמ"ש אל תוציא דבה על שום ברי' היינו על כל מה שזכר ית"ש בעולמו
וכוונתו על ברי' בעצם ענים ואכזבים וחיות ובהמות שכולם לנציונס נבראו
וכמ"ש בערמין ט"ו ע"א ומה מרגלים שלא דברו אלא על ענים ואכזבים כך
ובקרא לא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו חס הכחוב על
כבוד הבנים עיין בחז"ל שם ונחמורו של בלעם כי עתה גם אותך הרגתי ואותה
החייתי שלא יאמרו זו היא שנהרג בלעם על ידה. ודוד שכרת כנף המעיל של
שאלו ויהי כי זקן דוד ויכסיהו בצגדים ולא יחס לו, ולא רצו לחממו על שזזה
הצגדים.

א"י אל תוציא דיבה. כל דיבה רעה היא ומוציא דיבה הוא כסיל האומר שקר,
ועיין רמב"ן עה"ת וישב וזה אל תוציא דיבה שהוא שקר ולה"ר אפי' אמת,
ולא לזות שפתים דכתיב הסר ממך לזות שפתים ועקשות פה וכ"ש שלא תוציא
לה"ר ורכילות ונגמ' (ערמין ט"ו ע"ב) ואמר ר"ל מאי דכתיב אם ישוך הנחש בלא
לחש ואין יתרון לבעל הלשון, לעמיד לבא מתקבצות כל החיות ונאות אלל נחש
ואומרות ארי דורס ואוכל ואז טורף ואוכל אתה מה הנאה יש לך אומר להם וכי
מה יתרון לבעל הלשון. ולכן אל תוציא דיבה וכו'.

קנ) אל תהי נבהל להשיב בעזות למי שאמר דברים לא טובים. אבות
פ"ה חכם אינו נבהל להשיב, ודא"ז פ"ב אל תהי נבהל להשיב. נראה דלא אמר
אל תשיב כלל דודאי אם שומע למי שאמר דברים לא טובים חייב להשיבו או
משום מנזת חוכמה או שלא יאמרו מדשתקו רבנן ש"מ מינח ניחא להו וכמעשה
דקמנא בר קמנא וכיוצא בה (גיטין נ"ו) וכ"ש דקאי אדלעיל מיניה ששמע מאחד
שהוציא דבה ולה"ר ולזות שפתים ורכילות מ"מ אל תהי נבהל להשיב אלא בישוב
הדעת שאלל כעמין ומשיב כהלכה כי אז יתקבלו דבריך ועכ"פ לא תעשה טעות
במשבחתך.

א"י אל תהי נבהל להשיב בעזות למי שאמר דברים לא טובים, הטעם שאם תשיב

להשיב בעזות למי שאמר דברים אשר לא טובים. קנא) אל תשמיע בחוץ קולך קנב) ואל תהי צווח כבהמה קנג) ודברך יהיו בנחת. קנד) אל תלבין פני חברך קנה) ברבים כי העושה כן אין לו חלק

בעזות גם זה לא טוב ולא טוב אמה ממנו שאמר דברים לא טובים הוא שמדת העזות מגונה הוא מאד אלא דברי חכמים בנחת נשמעים משיב דברים נכוחים ח"ל הב"י א"ח סי"א שמדת העזות מגונה הוא מאד ואין ראוי להשתמש ממנה כלל אפילו בעבודת השי"ת כי יקנה קנין נפשו להיות עו אפילו שלא במקום עבודתו ית"ש עכ"ל ועיין צביאור הגר"א שם ד"ה ולא יתבייש כמ"ש הו"ע ע"כ כנמר ועיין טור ואמר בעבודת השי"ת אכל בלא"ה אמרו עו פנים למהיננס ע"כ משמע קצת חולק אב"י וז"ע ואולי לפ"ז יש לומר בדעת רבינו ואל תהי נבהל להשיב היינו דוקא בהלה אכל בלי בהלה מותר להשיב בעזות והראשון נראה.

קנא) אל תשמיע בחוץ קולך. נראה דקאי אדלעיל מיניה אל תהי נבהל להשיב ואם אמר הדברים לא טובים בחוץ אל תשמיע קולך שם כלל שישמעו אנשים בחוץ ואמה רק להשיב לו רצונך ולכן אל תשמיע בחוץ קולך וכ"ש שאל תהי צווח כבהמה או כמשמיע קולו בחוץ הוא צווח ומעשה בהמה שהבהמה כשמהלכת בחוצות צועקת ואפילו שחשיבהו יהיו דברך בנחת מענה רך ומשיב חמה ויהיו דברך נשמעים (קהל"ט ט') דברי חכמים בנחת נשמעים, וזימא פ"ו ע"א ואין דבורו בנחת עליו הכתוב אומר והוא היפוך למשיב עזות וצועק כבהמה אפילו להשיב למי שאמר דברים לא טובים והלא מה שאמה בחוץ משמיע קולך ובעזות גם זה דברים לא טובים הם.

עוד נראה לפת"ש הלל (ברכות ס' ע"א) מעשה בהלל הזקן שהי' בא דרך ושמע קול צוחה בעיר אמר מוצטת אני שאין זה בחוץ ציתי ועליו הכתוב אומר משמועה רעה לא יירא נכון לנו בטוח בה' ח"ש אל תשמיע בחוץ קולך.

קנב) ואל תהי צווח כבהמה. פי' שלא תחשוב דוקא בחוץ אל תהי צווח אכל בבית מותר לצעוק, ולכן אמר ואל תהי צווח כבהמה, שזה מעשה בהמה אכל

דברי חכמים בנחת נשמעים.

קנג) ודברייך יהיו בנחת. קאי אלעיל בסמוך שלא תהא נוחה כנהמה אלא יהיו דבריך מסודרים ולא מצולצלים ומצוהלים ואדם מצוהל הוא חקר דעת, אלא דבריך יהיו בנחת.

קנד) אל תלבין פני חבירך ברבים. נראה דקאי נמי אלעיל מימיה להשיב על מי שאמר דברים לא טובים ואפ"ה כשחשיב לו צדיקרים אפילו בנחת לא יהי במקום ובאופן שתלבין אותו דברים שאם תעשה כן לא די שלא קיימת מצוה במה שהשבת לו על דבריו לא טובים אלא עברת על הלצנת פנים דברים והעושה כן אין לו חלק לעולם הבא (אבות פ"ג, חובות ס"ו, ב"מ נ"ח ע"ב, סוטה י" ע"ב) והא דלא חשיב ליה (פסחים נ"ה) צהדי ג' עבירות שאין עומדין בפני פקוח נפש עו"כ גילוי עריות ושפיכת דמים משום דעבירת הלצנת פנים אינה מפורשת במורה ולא נקט אלא עבירות המפורשות ע"ש משמע דלדינא הו"ל בכלל אלו שלשה אין להם חלק לעולם הבא והמלבין פני חבירו דברים ובחוס' נוח לו לאדם שיבא על ספק א"א ואל ילבין פני חבירו דברים.

ובתורה הוכח מוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא כלומר שלא תבא ע"י הוכחה שאמה תשא על ידו חטא שנאם מוכיחנו דברים ויחבייש לא די שלא קיימת המצוה של הוכח מוכיח אלא עברת על המלבין פני חבירו דברים ולכן אמרו תמה אני אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח דודאי מצוה עשה של הוכח מוכיח ישנה היום ועומדת לעולם אבל דורות הראשונים ידעו את האופן להוכיח שלא לבייש את העובר עבירה וכיוצא בו רק לשם מצוה וע"י הוכח מוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא והצנת לרעך כמון שאם מוכיחו ע"י אהבה דבריו מתקבלים ולא נושא עליו חטא וזה המשך מלא תשמיע בחוץ קולך שלא ישמעו אחרים ג"כ ודבריו יהיו בנחת ואעפ"כ לא יהיו דברים להלבין פניו.

ובגמ' ב"מ נ"ח ע"ב במערכא במאי זהירי טפי באחורוי אפי וכו' כל המלבין

לעולם הבא. קנו) אל תראה יכולת קנו) נגד שום אדם אם ידך

פני חברו ברבים כאלו שופך דמים ובגיטין נ"ז ע"א כמה גדול כוחה של בושה שהרי סייע הקב"ה את בר קמזא והחריב את ביתו ושרף את היכלו ועיין הש"א מה שאין בזה והרבה יש להרחיב במצוה זו שרבים חושבים למצות מוכחה לבזות אחרים ברבים וכל שמתבייש ביותר נהנה יותר ולעולם לא ילך לביתו או במסמרים ויאמר לו ענין מוכחה אלא דוקא ברבים או בבית המדרש ואפילו בעיתונים וכל מקום שימפרסם יותר ברבים ס"ל למצוה יותר אבל בעונ"ה אינו יודע שאין זה מצות מוכחה אלא מלצין פני חבירו, ועיין חובת הלבבות בחסיד אחד ששמע חבירו דבר עליו ברבים ושלח לו מתנה ואמר לו יישר כח שנטל ממנו כל עבירות ונתן לו את כל מצוותיו והבן את זאת.

קנה) ברבים. כי העושה כן, נראה דעת רבינו דוקא העושה כן ללבו ולבישו אבל לא כוון לבישו אלא הוכיחו וכיוצא בו ונתבייש חבירו אין זה בכלל ואולי אדרבה הוא בכלל העושה עבירה ומתבייש מוחלין לו על כל עונותיו והבן.

קנו) אל תראה יכולת נגד שום אדם אם ידך גברה כי לא תדע אם תחליש. (ירמי' ט') אל יתהלל גבור בגבורתו ובמדא"ז פכ"ד אל תכנעו ולא בגבורה ובמד"ר שני גבורים עמדו בעולם א' מישראל וא' מאו"ה שמשון מישראל וגליח מעו"ה ושניהם נאכדו מן העולם. ולפענ"ד נראה לפמ"ש בעה"ת פ' בשלח עה"פ ויחלוש יהושע הטיל עליו גורל ושלשה שמות יש לו פיך גורל חולש ד"א לכך כתיב ויחלוש ולא כתב ויכה לפי שעמלק חוזה בכוכבים היה ובחר לו אנשים שאינן עמידים למוח באותה מלחמה וכן יהושע עשה כן דכתיב בחר לנו אנשים דמשמע דקיימים ובריאים לכך לא היה יהושע יכול להרגם אלא חתך ידיהם והגליהם חוה ויחלוש ע"ש ח"ש נמי אל תראה יכולת נגד שום אדם ידך גברה כלומר אתה גבור ממנו כי לא תדע אם תחלוש כלומר שאם תפיל גורל אולי לא תוכל לו שאפילו אתה גבור הימנו מ"מ השני אינו עמיד להמית מידך ולא תוכל להמיתו ולהחלישו אולי לא תוכל כיהושע שהרי גם יהושע לא הי' יכול להם אם לא בתפלת משה וכל ישראל בזמן שהרימו עיניהם לאציהם שנשמים

גבוה כי לא תדע אם תחלוש. קנח) אל תרדוף אחר הכבוד

וגבר ישראל.

והגם דמנינו צמשה רבינו וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' צמרים והיו ידיו אמונה עד בא השמש ושצור זרוע רשע כחוב לפעמים שלא להראות כח הרשעים טול מקל והך על קדקדם האמנם אפ"ה אמרו וידי משה כבדים ויקחו אהרן וחור אבן ושימו תחמיו הנה אפילו לדבר גדול כזה שהרים משה ידו וחלש נעשו לו כבדים רבינו מזהיר שאל יראה גבורה גשמיות אפילו ידך גברה כי לא חדע אם תחלוש ואח"כ ינקום בך.

א"י לפמ"ש בגמ' מענית (כ"ג ע"ג) רבי מני צריה הוה קאמר מצערי ליה דבי נשיאה אישחטטח על קצרא דאצוה אמר ליה אבא הני מצערי לי יומא חד הוה קא חלפי החס אוקי כרעא דקוסותייהו עד דקבילו דלא קא מצערי ליה ותו רבי מני הוה שכיח קמיה דר"י בן אלישיב א"ל עמידי דבי חמי קא מצערו לי אמר ליענו ואיענו אמר קא דחקו לי אמר ליעתרו ואיעתרו ועיין שבת בהאי טעייא דקא חפר אקוברי' דרב אחא בר יאשיה ח"ש אל תראה יכולת נגד שום אדם אם ידך גברה כלומר שאחיה עשיר או נשיא כי לא חדע אם תחליש וכנ"ל.

קנז) נגד שום אדם. נראה לפמ"ש פסחים (ק"ג ע"א) ח"ר ג' אין מתקנאין בהן ואלו הן נכרי קטן ונחש קטן, ותלמיד קטן, מ"ט דמלכותייהו אחורי אודנייהו קאי, כלומר עמידין ליגדל ותגדל אימתן וינקמו ממך וכ"ש אם תחלוק עליהם.

קנח) אל תרדוף אחר הכבוד ולא תעלה במעלה שאינה ראויה לך. (אבות פ"ד) הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם. ובעירובין י"ג הרודף אחר הגדולה הגדולה בורחת ממנו וכדא"ו פ"ב אל תרדוף אחר הכבוד. האמנם צמשה אבות פ"ב מ"י ר"א אומר יהי כבוד חכרך חביב עליך כשליך וכפ"ד מ"ו ר' יוסי אומר כל המכבד את המורה גופו מכובד על הצריות ואומר

קנט) ולא תעלה במעלה שאינה ראוי' לך. קס) אל יכבודך בני אדם

אורך ימים בימינה וצשמאלה עושר וכבוד וצחפילח רצ (ברכות ט"ו) חיים של עושר וכבוד, ואמרו סוף הכבוד לנא, ונראה דודאי לכבוד התורה דבר נאה הוא ואמרו כי מכבדי אכבד וכו' יקלו ואמרו כבוד חכמים ינחלו אלא שאסור לרדוף אחר הכבוד וזה שאמרו הקנאה והחאווה והכבוד כלומר כבוד שצא ע"י קנאה ומאווה שמקנא בחזירו שהוא איש מכוזב ורוצה בכבוד ומתאווה בכבודו ולכן הוא רודף אחר הכבוד וזה בכלל אסור אבל מה שנותנין לנדיקים כבוד אדרבה זו מעלה גדולה.

ובגמ' יומא ל"ט ואלו לגנאי וכו' חנא בית גרמו היו צקיאיין צמעשה לחס הפנים ולא רצו ללמד שלחו חכמים והציאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים והיו יודעין לאפות כמותן ולא היו יודעין לרדות כמותן וכו' כששמעו חכמים בדבר אמרו כל מה שצרא הקצ"ה לכבודו צראו שנאמר (ישעי' מ"ג) כל הנקרא בשמי ולכבודי צראתי וחזרו בית גרמו למקומן. שלחו להם חכמים ולא צאו כפלו להם שכתן וצאו וכו' וכן של בית אנטיגס היו צקיאיין צמעשה הקטורת ומניא אמר ר' ישמעאל פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי אחד מצני צנייהם אמרתי לו אצומיך צקשו להרבות כבודן ורצו למעט כבוד המקום עכשיו כבוד מקום צמקומו עומד ומיעט כבודם וכו' וכו' וכשצאתי ופתי לפני ר"ע אמר לי מעתה אסור לסקר צגנותן של אלו מכאן אמר צן עזאי צשמך יקראוך וצמקומך ישיצוך ומשלך יחנו לך אין אדם נוגע צמוכן לחזירו אפי' כמלא נימא.

קנט) ולא תעלה במעלה שאינה ראוי' לך. שאס בית גרמו ראוי' להם מעשה לחס הפנים וצית אנטיגס מעשה הקטורת ופיליו יציאו אומנין מאלכסנדריא לא יוכלו ליטול המוכן להם והעולה הו"ל מעלה שאינה ראויה לך.

א"י כי מדרך הרודף אחר הכבוד לעלות צמעלה שאינה ראוי' לו כדי שיראה גם הוא אדם חשוב ואמר אל תרדוף אחר הכבוד וממילא לא תעלה צמעלה שאינה ראויה לך.

פן יבעטו וישפילוך. קסא) אל תרף ירך מלבקש רעים ואוהבים ואל

א"י ולא תעלה וכו' דלפעמים אינו רוצה בכבוד ואדרבה רוצה לבזות עצמו ונכיון
עולה מקום שאינו ראוי לו וכולם ישחקו עליו ועושין נחוק ממנו וגם זה
לא טוב לא לרדוף אחר הכבוד וגם לא לבזות את עצמו כי המבזה עצמו מבזה
גם אלקים עיין בעה"ת עה"ח פ' בראשית עה"פ זה ספר תולדות אדם, ולעולם
לא תעלה במעלה שאינה ראוי לך.

קס) אל יכבדוך בג"א פן יבעטו וישפילוך. נראה דקאי אדלעיל מיניה
שאמר ולא תעלה במעלה שאינה ראוי לך. שמה שאמר דוקא בעצמך לא תעלה
אבל אם יבואו בני אדם ויכבדוך ויעלוך במעלה שאינה ראוי לך תקבל מהם ולכן
הוסיף אל יכבדוך בני אדם להעלותך במעלה שאינה ראוי לך פן יבעטו וישפילוך
ויהי לך לבזוין ובג"א מאנשי אלכסנדריא שבא אנשים לכבדם ויבאו בזיון.
ובאדר"ג ספכ"ה רד ממקומך שמים ושלש מעלות ושם, מוטב שיאמרו לך עלה
משיאמרו לך רד. ומה שאמרה בראב"ע ברכות כ"ו ע"ב ניהא ליה למר דליהו
ריש מחיבתא אמר להו אזל ואימלך באינשי בימי אול ואימלך בדבייתו אמרה ליה
דלמא מעברין לך אמר לה לישתמש אינש יומא חדא בכסא דמוקרא ולמחר ליחבר
י"ל דראב"ע הי' ראוי לאותה מעלה מצד עצמו כמ"ש בגמ' שם, או יאמר
דבאמת דבייתו אמרה לה שאל יקבל דילמא מעברין ליה וראב"ע נמי כשאמרה
לי לית לך חיורא אם לא הי' נעשה לו הי' חזר בו רק שנעשה לו גם וראה שמן
המים רדפו אחיו ולכן קבל על עצמו וי"ל.

קסא) אל תרף ירך מלבקש רעים ואוהבים ואל ימעט לפניך שונא
אחד. נראה דנריך אדם לבקש רעים אוהבים כל ימי חייו ואולי הוא מטעם
שיהא שם שמים מתאהב על ירך וכל שיש לו אוהבים יותר שם שמים מתאהב על
ידו יותר וקצ"ע מהא דאמרו כל ת"ח דמרחמין ליה בני מחא דלא מוכח להו
במילי דשמיא ורבה יוכיח שלא הי' לו מי שיספיד עליו וי"ל דודאי צריך לבקש
ואם לא ימצא לא ימצא ואעפ"כ לא ימנע עצמו שבביל זה להוכיח בני מחא ומ"ש
ואל ימעט לפניך שונא אחד אולי מאיזי תחכמי שאמר המן וכל זה איננו שיה

לי בכל עת אר אני רואה את מרדכי היהודי יושב בשער המלך הרי דכל העולם כורעים ומשתחיים וכל זה לא שיה לו בשביל שונא אחד ולנסוף השפילו ונחמו ואצדו מן העולם. ועי' ר"ח סי' תרנ"ה.

והנה צפ' אבות פ"א וקנה לך חבר ועיין מש"כ רבינו בסמוך ס"ק ק"ב וכאן לא מיירי מדין חבר דזה רק אחד אבל כאן מיירי מלכקש רעים ואוהבים הרבה וא"א לאדם לחיות בודד כי הבודדות מביא לידי שעמוס וכמ"ש הרמב"ם בהקדמה לסדר זרעים ח"ל ונשאר בכאן שאלה אחת והוא שיוכל אדם לומר כבר אמרתי שהחכמה אלקים לא המציאה דבר לריק אלא לענין וכי כל היצורים שממחת גלגול הירח הנכבד מהם הוא האדם, ומכלית היות האדם לזייר נפשו המושכלת, ואם כן מדוע המציא הקב"ה כל האנשים אשר לא יצירו מושכל לנפשם, ואנו רואים שרוב בני"א ערומים מן הערמה וריקין מן החכמה מבקשים המאווה ושאישי החכם המואס בעולם הוא יחיד בין רבים לא ימצא אלא אחד בדור מהדורות.

וכתב הרמב"ם ז"ל והקיבה השנית במציאות מי שאין בו חכמה מפני שאנשי החכמה הם מעטים וזה הדבר נחתיב בדרך החכמה אלקים והנה החכמים ע"ה כבר ביארו זה ואמר רש"י על אנשי דורו ואע"פ שהיו נכבדים רובם (סוה) מ"ה) ראיתי בני עליה והם מועטים אם שנים הם אני ובני מהם ועל כל זה נבראו ההמון לעשות חברה לחכמים שלא ישארו שוממים. ואולי תחשוב שזה המועלת קטנה אבל היא צריכה וראויה יותר מן הראשונה שהרי הקב"ה העמיד הרשעים בארץ ישראל כדי לעשות להם חברה ולהסיר שממות נפשות החסידים הוא מה שנאמר (שמות כ"ג) לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה וזה הענין פי' חכמים ג"כ ואמרו (ברכות ו') מאי כי זה כל האדם כל העולם כולו לא נברא אלא לזוות לזה פירוש להסיר עצבונו ושממון יחדחו וכו' ע"ש.

הנה מבואר דהוא מההכרח להיות לו רעים אוהבים להסיר השממון והיחידות ואמרו או חברותא או מיתמא ובשם הגר"א ז"ל שביאר בחבתי

ימעט לפניך שונא אחד. קסב) אל תגנה מקח חברך ואל תחליש

איוז שא"ל הקב"ה לשטן שיכול לעשות לו כל מיני זער רק את נפשו שמור ולכאורה למה לא לקח גם את חבריו כיון שלקח בניו ובנותיו וע"כ או חברותא או מיתחתא דלזו כבר הי' בכלל מיתחתא, ולפענ"ד עוד ממה שאמרו ז"ל (נדרים ס"ד) ד' נחשבים כמתים והאחד מהם מזרע והטעם שנחשב כמה מפני שנשלח מחוץ למחנה בדד ישב וכיון שנשלח מחבריו ורעיו נחשב כמה ורמוזו אדם כי ימות בזה, ובחוני המעגל (מעניית כ"ג) שלאחר שבעים שנה בא לציה"מ ולא הכירוהו ושמעיהו לרבנן דקאמרי נהירין שמעתמין כבשני דחוני המעגל וכו' אמר להו אנא ניהו לא הימנוהו ולא עבדי ליה יקרא כדמבעיא ליה חלש דעמו צעי רחמי ומית אמר רבא היינו דאמרי אינשי או חברותא או מיתותא ע"ש וז"ש אל תרף ירך מלכקש רעים ואוהבים.

א"י אל תרף ירך מלכקש, נראה דסמכיה למה שכחז אל יכבדוך וכו' וכיון דכשיבא בין בני"א וירצו לכבדו והוא יסרב וימנע מלקבל הכבוד שרצו לכבדו ועי"ז יאבד רעים וידידים שיסרב מלשמוע להם ואמר אעפ"כ אל תרף מלכקש רעים ואוהבים ואל תאמר אין לי צורך לכל אלו ומה לי לבקש אהבתו וזהו אמר ואל ימעט לפניך שונא אחד שאם לא תבקש אהבתו ישנא אותך ויוציא עליך שם כי אמה מתגאה וכיוצא בו.

ואולי דקאי נמי אלעיל שאמר על יכבדוך בני אדם פן כו' ומחשוב מוטב שלא אשב עמהם ולא אסערב בהם ולא יכבדו אותי ולא יבזו אותי אלא ישב לעצמו בדד ולכן הגם שאל יכבדוך בני אדם מ"מ אל תרף ירך מלכקש רעים ואוהבים.

קסב) אל תגנה מקח חברך ואל תחליש דעתו. עיין הש"א כמוכות י"ז ע"א מי שלקח מקח רע מן השוק ישבחנו או יגנונו הו' אומר ישבחנו ואם על מקח רע שהוא מחזו כשיקרא ישבחנו ק"ו על מקח טוב שלא יגנונו אלא דלכאורה הי"ל תשבח למקח חברך כלישנא דגמרא וכ"ש שלא יגנונו. ואולי הכוונה בזה

דאל יגנה למקח חבירו שיש לו למכור דבר חזק ומהגהו ומחליש דעתו כזה.

א"י אל חגנה מקח חבריך ואל מחליש דעתו כי זה מנהג לחסרי דעת. כחובות י"ז ע"א מי שלקח מקח רע ישבחנו בעיניו או יגנוו בעיניו הוי אומר ישבחנו בעיניו ו"ל למה לא כתב מקח חבריך תשבח ונראה דלכאורה באמת מי שקונה מקח רע והוא באמת מקח רע מה לו לילך ולומר שקר ולשבחו בעיניו ישחוק ולא יאמר כלום ואטו מזה הוא לילך לחבירו ולשקר לו ולחנוף לו בשביל שקנה מקח רע.

ונראה דזה באמת שכתב רבינו אל חגנה מקח חבריך שאם ראיית מקח שלקח חבריך והוא מקח לדעתך רע אל חגנהו ולא תאמר לו כלום שאם חגנהו בעיניו מחליש דעתו, חזק מנהג לחסרי דעת שהולכים לגנות מקח חבירו שכבר לקח אלא ישחוק ולא יאמר כלום, ומה שאמרו בגמ' הוי אומר ישבחנו בעיניו י"ל כגון ששאלו עליו או באופן שא"ל זולתו, או אפשר כגון שלקח מקח שידוע שאינו טוב אלא שלא הי' לו יותר מעות לקנות מקח יותר טוב והוא מצטער ממנו לכן ישבחנו בעיניו שהוא מקח טוב עבור זה הכסף אלא שאין צריך לומר עבור זה הכסף אבל זה ממילא משמע והכ"נ במי שנשא אשה שלא הי' נותנין לו טובה הימנה חזק שהזמינו לו מן השמים חזק מקחו והוא מרגיש בעצמו מה שלקח כה"ג ישבחנו בעיניו שלא יצטער מזה.

א"י אל חגנה מקח חבריך וכו'. נראה עוד דהעשיר קונה לעצמו חפץ כפי חפצו ורצונו ואין צורך לשבחו שהוא משוכח אבל העני שקונה כפי יכולתו ולפעמים אין החפץ יפה כ"כ אבל מה יכול לעשות והוא בעצמו מצטער על שאינו יכול לקנות חפץ השני שנאה הימנו ואם בא אחר וישבחנו בעיניו הרי הוא עושה עמו גמילת חסד אבל אם יבא ויגנוו בעיניו מחליש דעתו עוד יותר והוא מדין צדקה מה שאמרו הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו מתברך ב"א שהפיוס שם נמי הוא גמילת חסד וכן הוא במקח חבירו אל חגנהו ואל מחליש דעתו אלא ישבחנו ומקבל שש ברכות.

דעתו כי זה מנהג לחסירי הדעת. (קסג) אל תאמר בצדקתי העשרתי

קסג) אל תאמר בצדקתי העשרתי ותירא שלא תקבל שכר בעוה"ז. פ' בחקותי, אם בחוקותי הלכו ואם מצויותי השמרו ונתתי גשמיכם בעמם וגו' וכתב הרמב"ם בס' המורה דהגם דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא מ"מ אין זה שכר מצוה אלא השי"ת יתן לו כסף שיוכל לקיים המצוות. וצירושלמי (ספ"ח דתרומוה) רבי יוחנן אמר איקפח לבעלי קנייה סליק לבית וועדא והוה רשב"ל שאל ליה והוא לא מגיב וכו' א"ל מהו הכין א"ל כל האברין תלויין בלב והלב תלוי בכיס פי' שלמטיים קפחו וגזלו כסי' של ר' יוחנן ונכנס ר' יוחנן לביהמ"ד ושאלו ר"ל בדברי תורה ולא השיב לו ר"י חזר ושאלו ולא השיב א"ל מאי האי א"ל כל האברים תלויין בלב והלב תלוי בכיס של מעות אבד כיסא אבד ליבא ואמרו ברכת ה' היא תעשיר ויאמר שבצדקתו נתעשר כדי שזכה לשמי עולמות ושמי שולחנות ובאדר"ג ספ"ט זומן שאדם רואה מה שבידו מזליח אל יאמר בשביל שזכיתי נתן לי המקום מאכל ומשחה בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב אלא יאמר אוי לי שמה לא נמצא לי לפניו אלא זכות אחד בלבד נתן לי מאכל ומשחה בעוה"ז כדי שיאבדנו לעוה"ב.

וי"ל עוד לפמ"ש (תענית כ"ה) דאמרה ליה דביתהו דר"ח בן דוסא עד אימת ניזיל ונלטער כולי האי, בעי רחמי דניתבו לך מידי, בעי רחמי יתה כמין פיסת יד ויהבו ליה חד כרעא דפתורא דדהבא חזאי בחלמא עחידי צדיקי דאכלה אפתורא דדהבא דאית ליה תלת כרעא ואת אוכלת אפתורא דתרי כרעא א"ל ניחא לך דמיכל אכלי כ"ע אפתורא דמשלם ואנן אפתורא דמחסר, א"ל ומאי נייעבד בעי רחמי דנישקלינהו בעי רחמי ושקלוהו תני גדול הי' גם אחרון מן ראשון דגמירי מיהב יהבי מישקל לא שקלי ע"ש, ונראה דלפעמים אפילו מי שהוא באמת צדיק גמור מ"מ יהבו ליה חלק מעוה"ב אם מפלגיר בחפילה ולעוה"ב יחסר לו ח"ש אל תאמר בצדקתי העשרתי, ותירא שלא תקבל שכר בעוה"ז ותחסר לך את"כ וכנ"ל.

ותירא שלא תקבל שכר בעולם הזה. קסד) אל תטה את חברך

א"י בנדקמי וכו' לפמ"ש ומשלם לשונאיו ע"פ להאבדו, אבל יש ברכת ה' היא מעשיר ולא מוסיף ענב ולכן הנמעשר יש בו ספק הוא ברכת ה' היא מעשיר וספק משלם לשונאיו ע"פ להאבדו ח"ו ואפי' על ר"א הגדול אמר ר"ע חבובין יסורין (סנהדרין ס"ה) עד שלא קבל יסורין אמרתי שמא רבי קבל עולמו ועין ב"מ קי"ד ברבא בר אבהו אשכחיה לאלהיו והכניסו לג"ע ולקח משם זהובים והחזירן ששמע בת קול מאן הוא דאכל עלמא דעמי.

קסד) אל תטה את חברך מדרך טוב אל דרך רעה כגון מסית ומדיח. עיין ש"א ובעיונים ובאמת קשה הדבר למ"ל לרבינו לומר דבר זה ובפרט ביאור הדבר כגון מסית ומדיח וכיוצא בו ובמסית ומדיח מקרא מלא דבר הכתוב לא מחמול ולא מחסה עליו והרי הוא בן מות ואין זה שייך לכאן שמדבר ע"פ רוב ממדת חסידות או לא על כולו. אמנם נראה לפענ"ד דלא מיירי כאן שמסית אח חברו לעבוד עו"כ וכיוצא בו אלא שחבירו הולך בדרך ישרה וטובה נוהג בחסידות והוא מסיתו להניח דרך זה ומיעזו שיחזר טוב דרכו שהולך בו ונוהג נמי ע"פ התורה וחסידות אבל הוא עושה כן להנחתו ועיין סוטה כ"א ע"ב היכי דמי רשע ערום, אמר רב ששם זה המכריע אחרים בארחותיו והגם שאינו מסיתו לעשות עבירה ממש הרי בכלל מסית ומדיח וכמ"ש בסנהדרין המתעה את חברו מדרכי חיים לדרכי מיתה (נ"ה ע"א) ואמר אל מטה אפילו בהטו' בעלמא מטה אחוה קצת שכך הוא דרכו של ינה"ר היום אומר לו עשה כך עד שיאמר לו לך ועבוד ע"ו שוב ראיתי במקה"ח כעין זה מהגה"צ מוהר"י לוינשטיין ז"ל.

א"י לפמ"ש הט"ז (יו"ד ס"י רנ"א סק"א) ליישב קושיית הרש"ל ז"ל אמה שאמרו דת"ת גדולה מהצלת נפשות והלא קי"ל דכל התורה נדחית מפני פק"נ וכחזר רבינו הט"ז דודאי הצלת הנפשות דוחה כל התורה כולה אבל יותר יש זכות למי שלא בא לידו מצות הצלת נפשות ויושב ועוסק בתורה ממי שבא לידו מצות הצלת נפשות וזריך לבטל ת"ת להצלת נפשות ודבר זה למדנו ממדכי הצדיק שמחלטה עד שלא באה לידו מצות הצלת נפשות ה"י נמנה שלישי בין הסנהדרין

מדריך טובה אל דרך רעה כגון מסית ומריח וכיוצא בזה. קסה) אל

ולאחר שזא לידו מצות הלל נפשות נמנה החמישי ע"ש באריכות דברים
כנתינתם מסיני.

ולפ"ז המטה את חזירו מלימוד התורה לילך להלל נפשות וכיוצא בו הגם
שמטוהו לדבר מצוה מ"מ כיון שהוליו מדריך טוב שהוא התורה שנקראת
טוב ואומר לו לילך להלל נפשות וכיוצא בו או שאומר לו לילך לבינתם שגם
מצוה לפרנס אשתו וכו' ועי"ז עכ"פ מטוהו מדריך הטוב לדרך רעה שהרי יצא
מלימוד התורה הרי זה אסור ואל זה אמר אל מטה דס"ל דגם זה בכלל מסית
הוא כנלפענ"ד. ועיין ברכות ל"ה ואספת דגניך באין עושין רצונו של מקום
ומשני בעושה ואינו עושה ועיין תוס' שגם ובגליון תוס' שם מה שפי' עושה
ואינו עושה רצונו של מקום וא"כ י"ל דהיינו שמטוהו מדריך הטוב לדרך רע
ממדת רשע"י למדת רבי ישמעאל מועמדו זרים וראו לאנכס והוא בוטח בה
להנהיג בה מנהג דרך ארץ וטורה בעצמו לאסוף בגורנות אבל מ"מ מטוהו מדריך
טוב על דרך רעה.

א"י אל מטה וכו' לפמ"ש חז"ל (ע"ז י"ז) ר' חנינא ור' יונתן הוו קאזלי בארחת
מטו להני תרי שבילי חד פני אפתחא דעו"כ וחד פני אפתחא דבי זונות
א"ל חדלחצריה ניחל אפתחא דעו"כ דנכיס יצריה א"ל איך ניחל אפתחא דבי
זונות ונכפיה לירן ונקבל אגרא כי מטו התם חזינהו לזונות איתכניעו מקמייהו
א"ל מנא לך הא פרש"י דסמכת אנפשך למיתי הכא ולא מיסתפית מילה"ר א"ל
מזימה תשמור עליך תבונה תנצרינה פי' התורה ישמריך מזונות ע"ש. ועיין תוס'
שם ולכן אמר אל מטה אפ"ה את חנך מדריך טובה כי אסור להכניס עצמו
בסכנה כי אם מי שהוא יודע בעצמו ואפי' דוד המלך אמר בחנוני נא והבן.
ומיהו רבינו סיים כגון מסית ומדיח משמע שיהי' כוונתו להסית ולא לטובה
והבן.

קסה) אל תאכל אכילה גסה עד שתמלא כריסך. עיין ס"ח סי' י' הגדר

הגדול והמופלא עויבת המאכלות כי שביעת המאכלות מביאים לידי הרהורים רעים כיצד הי' לפניו מאכל דגים או מבשר או משאר מעדנים לא ימנע מלאכול כלל אלא משום יראת ה' שלא למלאות כריסו עד כדי השגת תאוותו ועיין ס' בעל הנפש להראב"ד שער הקדושה וז"ל ואני רואה הגדר הגדול והשמורה המעולה והדרך הטוב להכניע היצר הוא רעבון הנפש ממיטוט הגאוה והענוגיה במאכל ובמשתה רק שיהנה מן הריח הטוב ורחיצת החמין לפי שהחמין ערבין לו והמאכל המעט שיאכל יהא מחוקן ומתובל יפה בעבור אשר יערב עליו ותהי' נפשו מקבלתו ומפייסת במעט ממנו ולעולם יניח מעט מכדי לרכו ומהשלמת תאוותו וכו' כי מתוך השלמת תאוותו מהיתר יבא לידי תאוות אסור ועיין רמב"ן עה"ט עה"פ למען ספות הרוה את הנמאה ע"ש.

והרמב"ם פ"ה מה' דעות ה"א וז"ל כשם שחכם ניכר בחכמותו ונדעותו והוא מובדל משאר העם כן צריך שיהא ניכר במעשיו במאכלו ובמשקהו אוכל מאכל הראוי להצרות גופו ולא יאכל ממנו אכילה גסה ולא יהא רודף למלאות בטנו כאלו שמתמלאין ממאכל וממשתה עד שתפוח כריסם ועליהם מפורש בקבלה חרימי פרש על פניכם אמרו אלו בני אדם שאוכלין ושומין ועושין כל ימיהם כחגים (שנת קני"א) וכן אומרים אכול ושטה כי מחר נמות וזהו מאכל רשעים אבל החכם אינו אוכל אלא תבשיל אחד או שנים ואוכל ממנו כדי חייו ודיו הוא שאמר שלמה לדיק אוכל לשובע נפשו.

ובירושלמי הובא בתוס' כתובות ק"ד ע"ב עד שאדם מתפלל על ד"מ שיכנסו לתוך מעיו יתפלל על אכילה ושמה יתרה שלא יכנס לתוך מעיו והאכילה שלא כדת גרמה מיחה לעולם לאדם ומהו ולכל הדורות הבאים אחריהם עד ביאת המשיח ובלע המות לנצח.

א"י אל תאכל אכילה גסה, כי שני מיני אכילה גסה הם יש שאוכל וקץ במאכל ויש אוכל דבר מבושם ואפילו מילא כריסו אכתי אינו קץ וכאמרם רוחא לבסומא שכיחא ועיין תוס' יבמות מ' ע"א ד"ה אכילה גסה ובתו"י שם ולכן בא

תאכל אכילה גסה עד שתמלא כריסך קסו) כי הרבה חלאים באים על רוב אכילה. קסו) אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר קסח) פן

רבינו ואמר שגס האוכל וממלא כרסו במאכלים אפילו אינו קץ אצל אכל כדי שזעו אכילה גסה מקרי אלא האוכל ישאר שלישי מאינטומכא שלו רק כי מילוי הכרס הרבה חלאים מציא. וכדברי תוס' כמוכח ק"ד הנ"ל שגס הירושלמי עד שאמה מנקש שיכנסו דברי חורה במעיך נקש שאל יכנסו מעדנים במעיך.

קסו) כי הרבה חלאים באים על רוב האכילה. ח"ל הרמז"ס פ"ד מהל' דעומ הע"ו ואכילה גסה לגוף כל אדם כסם המות והוא עיקר לכל החלאים ורוב החלאים הנאים על האדם אינם אלא או מפני מאכלים רעים או מפני שהוא ממלא בטנו ואוכל אכילה גסה אפילו ממאכלים טובים הוא ששלמה אמר בחכמתו שומר פיו ולשונו שומר מלכות נפשו כלומר שומר פיו מלאכול מאכל רע או מלשנוע ולשונו מלדבר אלא נזכרו ע"כ.

קסז) אל תהי בסובאי יין וזוללי בשר פן תשכח. רמו לדבר ואכלת ושבעת השמרו לכם פן יפתה לבנכם ופן מאכל ושבעת ורם לבדך ושכחת ועיין הש"א ונראה דכאן אפילו לא אכל אכילה גסה מיירי מ"מ לא יהא בין סובאי יין חוללי בשר ועיין גמ' פסחים מ"ט ת"ח המרבה בסעודה וכו' ומלמודו משכחת ממנו וי"ל ואולי פשוט דהמשמכר מערבב דעמו ושכור אסור להתפלל וכו' לשכורותו של לוט הו"ל כשוטה ופטור מכל המצוות ומכחיש לו את כח הזכרון ושוכח את הכל ויחטא.

קסח) פן תשכח את בוראך. נראה לאכילת מאכל כשר ושמיית יין צעטס אף שהיחר גמור הוא ואדרבה אמרו דזויר מקרי חוטא על שזיער עלמנו מן היין ומ"מ המשלים חלווחיו צהיחר סופו בא לידי איסור וכמ"ש הראב"ד בס' בעלי הנפש בשער הקדושה, והאיסור ללאחר שימלא כריסו צהיחר ילך אחר האיסור חה דרכו של הינה"ר היום אומר לו עשה כך כלומר היחר וכו' וכיון שיאכל היחר ישמה היחר וישמכר וישכח את בוראו וע"ז נענש בן סורר ומורה על שם

תשכח את בוראך ותחטא. קסט) אל תטיל אימה יתירה (קע) בתוך

סופו שיבקש את לימודו ולא ימצא ועומד ומלטט את הכריות וכמ"ש משל לבן שאזני מאכילתו ומסקהו ומושיבו וכו' מה יעשה הבן שלא יחטא. ולכן אל תהי וכו' פן וכו' ותחטא.

קסט) אל תטיל אימה יתירה וכו'. דוקא אימה יתירה לא אכל נכון להטיל אימה בינונית על אשמו ובימו כדי שיתקבלו דבריו ולא יהי' בימו הפקר ועיין שלהי גיטין תנא הי' ר"מ אומר כשם שדעות במאכל כך דעות בנשים יש לך אדם שזבזב נופל לתוך כוסו חורקו ואינו שותהו וזו היא מדת פפוס בן יהודה שהי' נועל בפני אשמו ויולא יש לך אדם שזבזב נופל לתוך כוסו חורקו ושמהו חוהי מדת כל אדם שמדברת עם אחיה וקרוביה ומניחה יש לך אדם רע שרואה אשמו יולאה וראשה פרוע וטווה בשוק ופרומה משני לדדיה ורוחלת עם בני אדם עם בני"א ס"ד, אלא במקום שב"א רוחצין עיין רש"י ותוס' שם הרי שמי שרואה אשמו יולאה ועוצרת על דת ומניחה ואינו מוחה בה שמניחה נקרא אדם רע, ועיין שבת ק"ה ע"ב לא לריכא דקא עביד למירמא אימתא לאינשי ביתיה כי הא דרב יהודה שליף מנבייתא רב אחא בר יעקב תבר מאני תבירי ע"ש, וכל ערום יעשה צדעת.

אל תטיל אימה יתירה בתוך ביתך, (גיטין ו' ע"ב) אמר רב חסדא לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו שהרי פילגש בגבעה הטיל עליה בעלה אימה יתירה בתוך ביתו סוף הוא בא לידי שלש עבירות גילוי ערוות ושפיכות דמים וחילול שבת אמר רבה בר חנה הא דאמרי רבנן שלשה דברים לרין אדם לומר בתוך ביתו בערב שבת עם חשיכה עשרתם ערבתם הדליקו את הנר לרין למימרניהו בניחותא כי היכי דליקבלו מיניה פרש"י גילוי ערוות כשמגיע זמן טבילתה בעת צינה והיא יראה לומר לא טבילתי ושמשו נדה. שפיכות דמים כי הכא או פעמים שבורחת מפניו ונופלת באחת הפתחים או מגשר וחילול שבת פעמים שמדלקת נר או מבשלת משחשיכה מפני אימתו והוא אינו יודע ורבינו כתב כי הרבה קלקולים באים על רוב מורא דאלו לאו דוקא הם דהרי שם מביא

ביתך כי הרבה קלקולים באים על רוב מורא. קעא) אל תתייחד עם

עוד דאדם גדול אחר הטיל אימה יתירה ורעו להאכילו אבר מן החי, ונלוואת ר"א הגדול ואל מטיל אימה יתירה בתוך ביתך כי כמה רעות גורמת האימה.

עוד נראה לשנוי הזהב של רבינו כי כמה קלקולים באים על רוב אימה דנראה דנשעה שאדם שפוי דעתו בלי פחד ומורא רק מחמת אהבה ויראת הכבוד מכלכל דבריו ועושה הכל במשפט בניחותא ושוקל מעשיו שלא יתקלקלו אבל אדם שהוא מפחד ותמיד הוא צמורא אינו יכול לנמנע חושי למלאכתו ופעולותיו אשר עושה שתמיד הפחד עומד לו לנגדו וממילא מעשיו מקולקלים לא שרונה לקלקל אלא אפילו כמה מעשים אשר לא הי' מקלקל בלי מורא הקלקול בא ממילא ולא ברצון וכהא שאמרו שיש לו אימתא דליצורא וזה שסיים רבינו כי הרבה קלקולים באים על רוב המורא ובאים כלומר מאליו באים אפילו בלי כוונה לקלקל ואולי זה גם כוונת הלוואת ר"א הגדול כי כמה רעות גורמת האימה.

קע) בתוך ביתך. נראה עוד לדייק שאמר בתוך ביתך ולא אמר אל מטיל אימה יתירה על אשתך ופשוט דאשמו לאו דוקא אלא הי"ה הבנים והבנות אם מטיל אימה יתירה ח"ו יבאו לידי קלקול, וכמעשה בננו של גורנוס בלוד שבא מבית הספר והראה לו אביו באזניו [כלומר איים עליו שימשוך או יקוץ אזנו] ונתמירה מאביו והלך ואבד עצמו, עיין שמחות (בי ד').

קעא) אל תתייחד עם שום אשה ואפילו עם שתי נשים חרץ מאשתך ואמך ובתך. (קידושין פ' ע"ב) עיין במקה"ח שכתב שדעת רבינו מצואר בקידושין דאפילו יותר משתי נשים נמי אסור ללא כדעת רש"י וכן הקשו תוס' שם ולשון אפילו לא משמע הכי עוד הקשה במקה"ח דבש"ס מסיק תנאי היא אי מותר להתייחד עם בתו ורבינו פסק כשאר פוסקים דמדינא מותר והמחמיר מע"ב וכיון דרבינו כתב כאן מילי דחסידותא למה לא החמיר ורבינו יונה כתב בספר היראה אות רל"ד אל תתייחד עם שום אשה אפילו בתך או אחותך אפילו פניה וכו' ע"כ.

שום אשה ואפילו עם שתי נשים חוץ מאשתך ואמך ובתך.

האמנם עוד יש להקשות בלשון רבינו שכתב חוץ מאשתך דמאי קמ"ל דבאשתו מותר להתייחד וראיתי בעיונים שהרגיש בזה ותי' די"ל דאשתו לבדה ואמך ובתך דוקא שתייהן ביחד ואף כי שתי נשים אחרות אסור בנת עם האם מותר ע"ש ולפ"ו הי' אחי שפיר לישב גם קושיית המקה"ח ולפ"ו הי' נראה דהכי פירושא אל תתייחד עם שום אשה דזה דעת רבינו דאפילו עם מאה נשים אסור להתייחד, והיינו אפילו עם שתי נשים או יותר דתרי כמאה, והוסיף חוץ מאשתך שאז מותר להתייחד עם אמך ובתך אבל אם אין שם אשתך אסור להתייחד עם אמה ובתה משום בתי ונ"ע.

עוד נראה דדייק עם שום אשה כלומר ואפילו זקנה או חולה שאינה ראוי' לביאה ואפשר דכוונתו אפילו כלה ותמותו ששונאות זו את זו עיין עור א"ע סי' כ"ב דמותר להתייחד עם ב' יבמות או עם ב' נרות או עם אשה ותמותה או עם אשה ובת בעלה או עם אשה ובת תמותה מפני ששונאות זו את זו ונ"ע. שוב נתיישבתי דרבינו בא להשמיענו דבר חדש דהפת"ש א"ע סי' כ"ב סק"ב הביא בשם זכור לאברהם אהרן י' דכ"ז שהאב מותר להתייחד עם אמו או בתו דוקא להתייחד עמה לבדה אבל אם יש עם עוד אשה אחרת אפילו עם בתו שם אסור להתייחד דהא בנ' נשים אסור להתייחד לכ"ע וכמו כן אב ובתו המהלכין בדרך ע"ש.

לפ"ו נראה דהא קי"ל אל תתייחד עם שום אשה ואפילו עם שתי נשים חוץ מאשתך ואמך ובתך אבל אם הימה אשה אחרת עם אמך או עם בתך אסור להתייחד וכדעת הזכ"ל א. ונ"ע שכ' חוץ מאשתך נראה דכוונתו אשתך אפילו בימי נדתה דיש בה דין ייחוד אלא התורה התירחה מקרא דסוגה בשושנים עיין רבינו בהל' קטנות ולכן אמר חוץ מאשתך שג"כ הוא יחוד מ"מ מותר להתייחד.

קעב) אל תשבח אשה ביפיה ובטוב מעשי' [פן] יאשרוה השומעים.

קעב) אל תשבח אשה ביפיה ובטוב מעשיה יאשרוה השומעים. הוסיף במקה"ח [פן] והוא דהקשה ליה במקה"ח שס דלשון השומעים אין לו מוכן כלל וגם למה שינה וכחז יאשרוה ולא ישכחנה וגם בעיקר הדין אם מותר לשבח אשה במעשיה הטובים נראה דאסור דהא טעם האיסור כחז רבינו יונה בספר היראה פן על ידך יחמדנה וא"כ בשבח מעשיה הטובים שיך נמי חשש זה ונפרט באנשי מעלה אשר להם עיקר היתרון במעשים טובים ולכן הגיה פן יאשרוה השומעים וכן שמע מפי הגה"צ מוהר"א לאפיאן ז"ל שבזמן הגה"ח רש"י (בקעלעס) היו אומרים בנוסחא שהגיה.

ולפורם ריהטא הי' נראה להביא רא' למה שכתב נפרט אנשי מעלה מגמ' סוכה נ"ב דבאנשי מעלה הינה"ר גדול ממעשה דאבי דשמעיה למהוא גברא קאמר למהוא איתחא נקדים ונזל באורחא וכו' הכי הו' פרשי שמעינהו דקאמר אורחין רחיקא וזווחן בסומא אמר אבי אי מאן דמי לי הוה לא הוה מני לאוקמיה נפשיה אזל חלא נפשיה בעיברא דדשא ומנטער אחא ההוא סבא חנא ליה כל הגדול מחזירו יזרו גדול הימנו ע"ש וא"כ נחזקה סברתו דכ"ש אנשי מעלה.

ומיהו לפענ"ד לולי דבריהם ז"ל נראה ליישב גרסתינו דנראה דדברי הרא"ש ז"ל בנוים על המקרא במשלי שקר והבל היופי ולכן אל תשבח אשה ביופיה וסיפא דקרא אשה יראת ה' היא תתהלל ועליה קאמר הרא"ש ז"ל ובטוב מעשיה יאשרוה השומעים ואמר קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה וגו' וסיים תנו לה מפרי ידיה ויהללה בשערים מעשיה. ומצינו בחז"ל (אבות) ר"י אשרי יולדתו הכי שאשרו את האשה היולדת אותו שמעשיה טובים וגם בקמחית אשרו אותה על שילדה שמנה כה"ג ובקרא כתיב חנך מגשים יעל. וכן ראיתי לרבינו האלשיך ז"ל עה"פ קמו בניה שכתב חז"ל כי הלא רבים ישבחו את האשה הכשרה בניה ובעלה וכו' או יאמר קמו בניה ובעלה וכו'.

או יאמר קמו צניח ויאשרוה כי הצניס למה שהיא אמס לא יהללוה צפרהסיא צפרקוס ואציהס עונה להס למה צני תאספו ידיכס מהלל צרביס כי אשה יראת ה' היא ראוי תההלל ולא תבושו כי יהללוה צרביס וכו', אבל מה צנע צהללכס כי הלא יהללוה צשעריס והעינן צשום שכל אל אשר נראה צחוש כי אס יסתר איש צמסתריס לעבוד ה' צחורה ומע"ט צמקוס שאין אנשיס הנה יפורסמו מעשיו הטוביס צשעריס כולם כאלו כרוחא קרא ומשייע צקול גדול כל כשרון מעשהו ויאהב לכל אמנס אין זה כי אס למה שמעשיו יולידו פרקליטיו רוחנייס שרפי קדש והן הס הקרוביס אליו צשמיס ממעל ועל הארץ מתחת והס המהדריס אותו צעין הכל וגומניס חנו ומכריזיס מעלה ומטה מעשי תקפו צעבודת קונו וזהו ויהלוה צשעריס מעשיה ממש לכן אל תרגזו להללה כי רביס אשר אתה מספריס כבודה ע"כ.

הנה ציאר לן האלשיך ז"ל מפורש כי מצוה להללה צרביס ולאשרה על מעשיה הטוביס והוא פי' הפסקו וכמ"ס צס"ד. וזה נראה לכאורה נמי כוונת השס אורחותיו שס אלא דא"כ עומד נגדו קושיית המקה"ח מרבינו יונה צספר היראה אות רנ"ד וז"ל אל תשבח אשה ציפיה צפני צצירך פן על ידך יחמדנה וכתיב לא תחמוד קרי ציה לא תחמוד והכ"נ ע"י שיאשרו מעשיה וישבחה יחמוד לה ויעבור על לא תחמוד וקרי ציה לא תחמוד.

ולאחר העינן לפענ"ד לא קשה ומתחלה נדייק צלשון רבינו יונה גופיה שכתב אל תשבח אשה ציופיה שממעט דוקא ציפיה לא ישבח אבל צשאר שבחיס יכול לשבח היל"ל סתם אל תשבח אשה צפני צצירך פן על ידך יחמידנה והי' משמע שום שבח אל ישבחה לא שבח יופי ולא שבח מדות טובות ומדפרט שבח יופי אל ישבחה משמע דדוקא שבח יופי הוא דאסור אשר לכן לפענ"ד דגס לרבינו יונה דוקא ציופי האשה הוא דאסור לשבחה צפני אחריס אבל צשאר מידות מודה רבינו יונה דמותר לשבחה ואלרבה מצוה הוא כמפורש בקרא ויהלוה צשעריס מעשיה דוקא כשמשבח ציופי אז חיישינן משום לא תלמוד דאין אשה אלא ליופי אבל צשבח מעשיס ליכא ינה"ר דיטלוט צו וממילא ליכא משום

קעג) אל תתן תפארת לעצמך קעד) ואל תיקר גופך בעיניך ותקטין

לא תלמוד. ואם יתאוה השומע יתאוה אל המעשים טובים שיעשה גם הוא כמוה או שמעשה גם אשמו כמוה וחימוד זה מותר אבל לא יעבור על חימוד אשמו כנלפענ"ד, ואגב עיין אבן עזרא עה"מ בקרא דלא תחמוד דבר נאה האץ לומה המורה שלא לחמוד ויש לזרף כאן ומדויק נמי שלא כתב יחמדה השומעין ומקה"ח צ"ח עלה ולהנ"ל אחי שפיר.

קעג) אל תתן תפארת לעצמך ואל תיקר גופך בעיניך ותקטין עצמך. (אבות פ"ב מ"א) רבי אומר אזהרו דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהוא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם, הנה צריך התפארת להיות לכל אדם ולא לעצמו והנותן תפארת לעצמו שלו נראה תפארת אבל אינו תפארת מן האדם אינו דרך ישרה, ואולי משום כן הוסיף והו' זהיר במצוה קלה כבחמורה דמי שמיקר גופו בעיניו אינו עושה רק שהוא תפארת לו ומצוה קלה אינה חשובה בעיניו להטריח בה אבל אם לא ייקר גופו בעיניו יטריח במצוה קלה כבחמורה, ואמר שאין אמה יודע מתן שכרן של מצוות כמו שמצינו בדהמע"ה שאמרה לו מיכל בת שאול שהקל עצמו נגד העם ובזה עצמו והשיב לה ונקלותי עוד מוזאת והייתי שפל בעיני ברכור לפני ה' בכל עת ולא נתן תפארת לעצמו והקטין עצמו וכבודו מפני כבוד המקום ולא היקר גופו בפני השפחות ואמר אשר אמרת עמם אכבדה אין זה כבוד לו והוסיף והקטין עצמו ע"ד הסתכל בשלשה דברים ואי אמה בא לידי עבירה. והתפארת לה' הוא.

ובכתובים יהללוך זר ולא פיך (משלי כ"ו) ונדרים ס"ב וסנהדרין מ"ב ע"א אשבותי משבח נפשיה והכתיב יהללוך זר ולא פיך ומיהו בזה"ק פי' יהללוך זר כלומר לעולם יהללוך זר ולא שאם אינן מכירין בך וכיוצא בו אז פיך והוא ע"ד שאמרו שרי ליה לז"מ במקום שאין מכירין אותו לומר ז"מ אני. ובמקה"ח הביא מפדר"א בזה"ל המאוסין בעיניהם והמבוזין בעיני נפשם והכובשים את יצרם והמשפילין רוחם עליהם הכתוב אמר כה אמר ה' גואל ישראל וקדושו לבוה נפש למתעב גוי לעבד מושלים מלמכים יראו וקמו שרים

את עצמך. קעה) אל תבהל מעשיך. קעו) אל תרבה לדבר בדברים

וישתחו ע"כ (ישעי מ"ט) ומקטין עצמך, נראה כמו שמינו בשאל שאמר לו הנביא הלא אם קטן אהה צעינך ראש שבטי ישראל אהה הרי דהקטין עצמו ובדוד כתיב דוד הוא הקטן עד שאמר ואנכי מולעת ולא איש ואברהם אבינו ואנכי עפר ואפר ומשה ואהרן ואנחנו מה ואמר הקב"ה ללזנה לדיקים יקראו בשמך דוד הוא הקטן.

א"י אל חסן תפארת לעצמך. נראה לפמ"ש בחוספתא ובגמ' (נויר ד' ע"ב) אמר שמעון הצדיק מימי לא אכלתי אשם נויר טמא חוץ מאדם אחד שבא אלי מן הדרום יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו מלתלים אמרתי לו בני מה ראיט לשחח שער נאה זה א"ל רועה הייתי לאבי צעירי והלכתי לשאוב מים מן המעיין ונסחכלתי בצבואה שלי ופחו יצרי עלי וצקש לטורדני מן העולם אמרתי לו ריקה מפני מה אהה מחגאה בעולם שאינו שלך שסופך להיות רמה ומולעה העבודה שאגלתך לשמים עמדתי ונשקמיו על ראשו אמרתי לו כמותך ירבו נזירים בישראל עליך הכתוב אומר איש כי יפליא לנדור נדר נויר להזיר לה' ע"ש ובתוס' שם עליך וכו' כלומר שתחלת נדרו לגמרי לש"ש ולא הי' דואג שימחרט ע"ש. ח"ש אל חסן תפארת לעצמך אלא חגלחו לשמים.

קעד) ואל תיקר גופך בעיניך. כלומר דאהכ"נ חגלחו לש"ש אבל מ"מ תרגיש בעצמך עכ"פ שהקרבת קרבן ועשית דבר גדול ותיקר גופך שעשה מצוה גדולה בחגלחת השער הזה לש"ש הוסיף ואל תיקר גופך וכמ"ש מפני מה אהה מחגאה בעולם שאינו שלך שסופך להיות רמה ומולעה א"כ אין לך צמה להחגאות ולהתיקר שהרי הגוף סופו יהי' רמה ומולעה, ומקטין את עצמך שמדע שלא עשית דבר גדול אלא אפי' דבר קטן ולכן מקטין את עצמך.

קעה) אל תבהל מעשיך. י"ל דקאי אדלעיל מיניה שלפעמים רוצה לגלח שערוותיו שלא יקפוז עליו היה"ר אבל יבא צהלה ויעשה מעשים לגרש היה"ר אבל לא יהיו בדרך מחינות ולש"ש ולכן אמר אל תבהל מעשיך רק לשם צהלה

אלא עשה לש"ש וכמ"ש זה שנדר לגלחו לש"ש וע"ד שאמרו וזהבנת אח ה' אלקיך בכל לבבך ובשני ירך.

אל תבהל מעשיך, א"י דיננס בנ"א חלושי מה שמחמת יראתן שלא יל"חו במעשיהם ושכל מעשיהם לא טובים ועי"ו נאבד להם החשק מלעשות וכשעושין מה שהוא לא חושבים אלא עושים בנהלה ואפילו לחדש חידושי תורה וכיוצא בזה כיון שנטבעם הוא שהם לא מוצלחים גם המעשים שלהם כן ולכן לאחר שאמר אל תתן תפארת לעצמך אל תיקר גופך ותקטין עצמך, חזר והזהיר דאל תבהל מעשיך הגם שנריך להקטין עצמך אבל חס על מעשיך שאולי תזכה במעשי ידך להתפאר דוקא ע"י שתקטין עצמך בעיניך.

א"י אל תבהל מעשיך, אולי י"ל דלפעמים שרוצה להתפאר או שזא במקום שאין מכירין עושה מעשה בנהלה בכדי להתפאר וכיוצא בו וקאי אדלעיל אל תתן תפארת לעצמך אמר אל תבהל מעשיך.

א"י אל תבהל מעשיך, דכבר אמר החכם ראיחי איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתייצב ומהירות וזריזות היא מדה שאין לך טובה הימנה וכהנים זריזים הן ואמר דהגם שנריך זריזות אבל אל תבהל מעשיך (ובפסחים ס"ה) אגב זריזותיהו עבדי דמשחפך.

א"י כיון שאמר ותקטין אח עצמך א"כ גם המעשים שלו יקטין ואפילו מצות ומעשים טובים שיעשה יקטין ויאמר מי אני ומה אני ואיני ראוי לעשות מצוות ומעשים טובים נגד מלך מלכי המלכים הקב"ה ומעשי המצות שלי הכל הבל ורעות רוח וכמ"ש שלמה המלך ע"ה בקהלת הבל הבלים אמר קהלת הכל הבל ורעות רוח ותאמר כן גם על מעשיך מעשה המצוות שלך שהם הבל ורעות רוח ואין בהם שום תועלת ויגרום ח"ו רפיון במעשי ה' ולכן אל תבהל מעשיך שלא תאמר גם על מעשיך שהם הבל הגם שקטן אמה בעיניך מ"מ מעשה המצוות הם מקובלים לפני הקב"ה וכמו שסיים שלמה המע"ה סוף דבר הכל

נשמע את האלקים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם כלומר כיון שהתחיל
 בהכל הבליים אמר קהלת הכל הכל ורעות רוח והקטין והשפיל עצמו וגופו
 כבהמה ויותר ממנה ומ"מ סיים שזה דוקא לענין הגוף והגשמיות שלו אבל על
 חלק המצות אינו הכל אלא זה כל האדם ולכן קאמר נמי אל תבהל מעשיך הגם
 שתקטין עצמך אין המצות ח"ו הכל אלא עשה מצוות כי זה כל האדם.

קעו) אל תרבה לדבר דברים המועילין ובלא נזק כי אם בקוצר לשון.
 נראה לפמ"ש בגמ' (חולין פ"ט ע"א) אמר רבי יצחק מאי דכתיב (מהללס נ"ח)
 האמנס אלס זדק תדברון משרים תשפטו בני אדם מה אומנתו של אדם בעוה"ז
 יסים עצמו כאלס יכול אף לדברי תורה ח"ל זדק תדברון יכול יגיס דעתו ח"ל
 משרים תשפטו בני אדם. ופרש"י האמנס אלס. אומנות יפה היא האילוס אבל
 זדק דהיינו דברי תורה תדברון. ופי"י אמנס לשון אומנות יפה היא האילוס, ולפי
 שהאומן יודע היאך להשתמש באומנתו ולפעמים משתמש באומנתו ופעמים אינו
 משתמש ומדבר עכ"פ מה שזורך לו ואמר רבינו אפילו אם ידבר לזורך אל תרבה
 דברים המועילין ובלא נזק ואפי"י אז רק בקיצור לשון.

ובביאור דברי רבי יצחק הנ"ל נראה עוד לפמ"ש שיחת חולין של ח"ח זריבין
 לימוד, ולכאורה קותר לדברי רבי יצחק דלעולם יעשה אדם עצמו כאלס
 ושיחת חולין מאין תמלא, וכ"ש לשון של ח"ח ורז לא שח שיחה בטלה מעולם
 ועוד חכמים וזדיקים, ונראה דלכאורה קשה ההו"א דגמ' שם יכול אפי"י לדברי
 תורה כן ח"ל זדק תדברון והרי מקרא מלא כתיב ודברת בס בשבתך בזימתך
 ובלכתך בדרך ובשכנך ובקומך והרי החיוב מן התורה במצות עשה לדבר בדברי
 תורה בכל עת ובכל שעה ובתורתו יהגה יומם ולילה, ומצוה להוציא צפה ובקול
 ולא בלחישא וברורי' דזימיהו דר"מ בתשה בו בהאי תלמודא דקא גריס בלחישא
 וגם תלמיד אחד שכת תלמידו (עירובין נ"ד). ואשר נראה הכונה בזה דלפעמים
 מדברים דברים הנראים כשיחת חולין נגד לימוד התורה והתלמידים נראה להם
 שהח"ח מדבר שיחת חולין ובאמת הוא עוסק בענינים גבוהים ונעלמים מעין
 ההמון.

ועיין דרשות הר"ן דרוש השישי במעלת הנדיקים וכי יתפתה האדם ויאמר וכו' עד, כי אין העיקר מעשה המצות והקשת השפטים אבל אחרי כוונת הלב הן הן הדברים ולפיכך אמרו רז"ל חזינן עלי דברי דודים יותר מינה של תורה והטעם בזה כי דברי החכמים הם גדלים וסייגים ותקנות לעקרי המצות ומי שעושה הגדרים ותוספות שמירה על המצות מורה שאינו עושה אותם כמצות אנשים מלומדה אבל בכוונה גמורה וזה עיקר המצות ותכליתם השלם וכו', וזה הדבר שמטעה ההמון וזה הטעות הוא נמשך בכל הכוונות, כי ההמוני כשרואה האנשים הטובים והחכמים מתעסקים בעניני העולם כמו שאנו רואים האבות שהיו עושים עיקר מהזריעות והמקנה [ויזרע יחזק בשנה ההוא וגו'] מאלה שערים ויברכהו ה' [ואמרו רז"ל יותר יעקב לבדו שנשחיר על פנים קטנים וכשהמוני רואה זה אומר בלבו הנני רואה החכמים עם כל חסידותם משחלים בעניני העולם אעשה כן גם אני ואף להם לבריות רואות ואין יודעות מה רואות כי הם אינם רואים רק חיצוניות הדברים לא פנימיותם כי הנדיקים עושים כל דבריהם לתכלית טובה וכראוי יותר האנשים תכליתם ללא דבר וכו' ע"ש והבא קצת מהדברים בהגדה מגיד משנה על וכל המרבה לספר ביציאת מצרים ע"ש.

גם מצינו לפעמים חכמים מדברים בלשון חכמה עיין עירובין (נ"ג ע"ב) רבי יוסי בר אבין כי הוה משתעי בלשון חכמה אמר עשו לי שור במשפט בטור מסכן וכד הוה שאל באושפיחא אמר הכי גבר פוס דין חי מה זו טובה יש רבי אבוהו כי הוה משתעי בלשון חכמה הוה אמר הכי אחריגו לפחמין ארקיעו לזהבין ועשו לי שמי מגידי בעלטה אמרו ליה רבנן לר' אבוהו הצפיננו היכן ר' אלעאי צפון וכו' ע"ש ועיין רש"י ולכאורה הם נראין דברין מיותרין אלא דברים מסותרים והיו מסתירין חכמת התורה בדבריהם אלו כי אין לשון חכמה אלא בחכמת התורה אלא שלפעמים לא רצו שיצינו ההמון מה שמדברים ועיין רש"י חכמה שלא יצינו האחרים, וגם לפעמים דברו חכמינו ז"ל דברים במעלת התורה ולומדיה וכיוצא בו מעשיות שספרו בעניני נדיקים שזכו ע"י לימוד התורה והי' נראה בעיני ההמון כשיחת חולין.

ונראה דזה נמי ביאור מעשה בר"א ור"י וראב"ע ור"ע צנזי צרק שהיו מספרים בניית מצרים כל אותו הלילה עד שצאו תלמידיהם ואמרו רבותינו הגיע זמן ק"ש של שחרית ונ"צ אטו רבותיהם לא ידעו שהגיע זמן ק"ש וגם לשון צאו תלמידיהם מהיכן צאו, ולהנ"ל נראה דהתלמידים שהיו מלומדים ויודעים שכל חפציה לא ישוו זה ואות אחת של תורה גדול מכל חללי של עולם ועיין ירושלמי למס' פאה והיו ס"ל דהגם דאיכא מצות סיפור י"מ אבל עת לקצר וילכו ללמוד תורה, והנה בגמ' מנחות ז"ט אמר ר' יוחנן משום רשב"י אפי' לא קרא אדם אלא ק"ש שחרית וערבית קיים לא ימוש ודבר זה אסור לאמרו בפני ע"ה ורצא אמר מצוה לאמרו בפני ע"ה ועיין רש"י ב' פירושים, וי"ל דזה הימה נמי טענת הנדיקים התלמידים כיון שצאו וראו שעוסקין בסיפור י"מ וס"ל דחסרו לימוד התורה של והגית זה יומם וליילה א"כ הגיע זמן ק"ש של שחרית כלומר שעכ"פ יקראו ק"ש ויקיימו צוה מצוה לימוד התורה וכרצא דמצוה לגלות, אבל באמת הנדיקים מעולם לא דברו דברי חולין אלא העלימו סודות התורה בדבריהם ומעולם לא דברו שיחה קטנה בלי יחודים להקצ"ה וכל דיבור ודיבור שיצא מפייהם הי' דבור קודש מלוכש ששיחת חולין.

ונראה נמי דע"ד זה אמרו חז"ל גדולה שיחתן של עבדי אבות ממורתן של בנים, שהסיפור של אליעזר עבד אברהם הי' נראה כשיחת חולין לההמון דמאי איכפת לן אם אליעזר הביא פירות וכיוצא בו אבל התכלית המכיון צוה גדולה ממורתן של בנים והבן מאד. ובגמ' קודם הלימוד התחיל במילתא דבדיחותא, וידוע דהגה"ק מוהר" נפתלי מראפשיץ ז"ע הי' מדבר נחות כל ימיו בדרך חידה ובדיחותא [ווערטלעך בלע"ז] וקודם פטירתו מן העולם הזה אמר שמעולם אמר מילתא דבדיחותא או שום דבר בלי יחודים על כל דבור ודבור. ועל דברים כאלו אמרו יכול אפילו לדברי תורה כלומר דברים שגראים שיחת חולין הם דברים המנדיקין התורה וע"ז אמר לזק מדברון אפי' נראה כדיבור.

עוד נראה דרבינו מדבר כאן בדברים שאם ידבר האדם בהם יועילו לו אבל אם לא ידבר לא חיקו או אפילו אם לא ידבר כלל אפשר שיהי' לו חסרון אבל

אם יקצר בהם יועילו הדברים ולא יהי' נזק מקיצור הדברים. ח"ש אל תרצה לדבר דברים המועילין כלומר דברים שזריך לו אבל אם יקצר נדיבור לא חיק לו ולכן ידבר בקיצור לשון. ובגמ' עירובין (נ"ג ע"ב) אל תרצה שיחה עם האשה ופריך מאי ריבוי דברים כגון זה ששאל רבי יוסי הגלילי לברוריה בלחה דרך ללוד ואמרה ליה ברורי' גלילי שוטה לא כך אמרו חכמים אל תרצה שיחה עם האשה, היה לך לומר בלחה ללוד וכיון שיכול לקצר ולשאל בלחה ללוד והנה מיבת דרך הוא ללא תועלת ולא חיק אם לא יאמרו שהרי ממילא מובן כוונתו והא דקראו אותו גלילאה שוטה לפי שהי' אם האשה שזה כבר יש בו נזק שאסור להרבות שיחה עם האשה אבל כאן מיירי כששאל בלחה דרך ללוד מאיש שהוא דבר שיש בו תועלת אבל בלא נזק אם לא יאמר דרך אז ידבר בקיצור לשון.

א"י אל תרצה לדבר דברים המועילין, הנה אמרו לעולם ישנה אדם לתלמידו בדרך קצרה ובדרך העולם דברים הנריכים ללרבי חייו נמי לא ירבה ובמשנה במיעוט שיחה נקמת התורה ואפילו אם לא חיקו אריכת הדברים כיון שאפשר לך לקצר אל תרצה ובגמ' מגילה י"ח מלה בסלע משתיקא בתרין. ואמר החכם (אבות פ"א מ"ו) כל ימי גידלתי בין החכמים ולא מלאתי לגוף טוב משתיקה.

ובגמ' לעולם ישנה אדם לתלמידו בדרך קצרה פסחים ג' ע"ב אמנס התם הטעם לאו משום ריבוי דברים ומיעוט דברים דתורה אדרבה ודברת צם כתיב כל דבור אסור בו רבוי חוץ מדבור של תורה (חולין ז"ט) אלא התם הטעם שהתלמידים יבינו יותר בקיצור לשון אבל הכא מיירי דברים המועילים ונריכים לו ולא בדברי תורה ובפיה"מ להר"ם אבות פ"א ט"ז חילק עניני הדבור לה' חלקים צ"נו עליו הש"א והמקה"ח והחלק ה' מה שמדבר בענין סחורותיו ופרנסתו ומאכל ומשחה ולבושו ונרכיו והוא דברים המותרים ומועילין וידבר בו מה שירצה ואפ"ה אמר שטוב לקצר באלו הדברים. ובאבות פ"א כל ימי גידלתי בין החכמים ולא מלאתי לגוף טוב משתיקה התם מיירי אפילו מדברי חכמה כשגידל בין החכמים דכששותק הרי שומע חכמת אחרים ולומדה ואם הוא מדבר אז אחרים לומדים והוא אינו לומד ולכן לא מלאתי טוב משתיקה.

המועילין ובלא נזק כי אם בקוצר לשון. קעז) אל תרף ירך לקנות
לך חבר נאמן קעה) ושמור אותו ואל תאבדהו כי טוב הוא.

קעז) אל תרף ירך לקנות לך חבר נאמן. (אבות פ"א) וקנה לך חבר ובאדר"נ
פכ"ח מלמד שיקנה האדם חבר לעצמו שיאכל עמו וישחה עמו וישן עמו ויגלה
לו כל סמיו והנה לעיל (אבות קס"א) כחז אל תרף ירך מלבקש רעים ואוהבים ולא
כחז מלקנות רעים ואוהבים ובחבר כחז וקנה לך ובתדא"ז פט"ז ללמדך שאין
חבר נקנה אלא בלקיחה ואין חבר נקנה אלא בדמים מבואר דהחבר צריך לקנות
דוקא בדמים שאמרו אין חבר נקנה אלא בדמים, אבל רעים ואוהבים אין קנין
בדמים אלא לבקש בחנם. ובאבות פ"א וקנה לך חבר שהוא בדרך קנין דוקא. וא
יהי חבר נאמן ורבינו הוסיף נאמן כנראה להדגיש בא דחבר כחם אפשר כמו
רע כחא ובחבר אבל אין זה נאמן ונאמן א"א אלא בשכר ובממון.

קעה) ושמור אותו אל תאבדהו כי טוב הוא. אפשר הכוונה לומר דכיון
דצריך אמת לקנותו ובכל עת צריך להוסיף לו ממון ולהאכילו ולהשקוה תאמר מה
לי ולצרה הזאת ואם הוא חבר נאמן יהי לי חבר בחנם ולא בשכר לכן אומר
ושמור אותו ואל תאבדהו כי טוב הוא אם רצית כי טוב הוא אז אל תאבדהו
ושמור אותו והאכילהו והשקוהו ותדרוש בטובתו וע"ד שאמרו בתדא"ז פ"ב אם
חפץ אמת להדבק באהבת חבירך הוי נושא ונותן בטובתו.

או יאמר מ"ש ושמור אותו ואל תאבדהו כי טוב הוא, דהקונה אכן טוב
מניחו בחיקו ושומר עליו עד שיבא לביטו וכשבא לביטו מניחו במקום משומר
ובכל עת מחשבתו עליו ושומרהו שלא יאבד, ושלא יתקלקל וכל שהאבן יותר חשוב
משמרהו יותר שלא יאבד ושלא יגנב, וכ"ש הקונה לעצמו חבר טוב ונאמן
שישמור אותו ולא יאבדהו כי טוב הוא. עוד אפשר מה שסיים כי טוב הוא
כלומר לכן שמרהו כיון דהוא חבר טוב אחרים ינסו לטלו ממך ולכן שמור אותו.

ליום שישי

קעט) אל תפתה את חברך בשפתי חלקות ובחניפות (קפ) ואל תדבר

קעט) אל תפתה את חברך בשפתי חלקות ובחניפות ואל תדבר בלב ולב. עמש"כ (אוח ב') בשם ארחות נדיקים שער החנופה הוצא גם נראשית חכמה שעה"ק פי"ב דמנוה להחניף את חבירו שכתב ג' מותר להחניף לתלמידו וחבירו מנוה להחניף ולכאורה נראה דעת רבינו חולק על זה ואולי י"ל דתלי בחילופי גירסאות דבגמ' סוטה מ"א ע"ב דאמר רבי אלעזר כל המחניף לחבירו סוף נופל בידו ואם אינו נופל בידו נופל ביד בנו אבל בגליון שם ז"ן דבע"י הגירסא כל המחניף לרשע במקום לחבירו וי"ל דהארחות נדיקים גרים כגירסת הגליון ולא גרים חבירו ולכן י"ל דחבירו מותר להחניף ורבינו גרס כגירסת הספר המחניף לחבירו ושפיר כתב אל תפתה.

איברא די"ל דרבינו נמי מודה דמותר להחניף לחבירו אלא דרבינו התחיל אל תפתה את חבירו בשפתי חלקות והנה ידוע מה שכתב רבינו הט"ז דכל פתוי הוא בשקר ולרעה ורא"י איש כי יפתה במולה ופתוי קטנה אונס הוא ופי"ס הוא לטובה מתרצה ומתפייס ובמקום אחר דקדקתי מלשון בשופר אפתנו ואולי כיון דאמר בשופר א"כ ממילא אפתנו נמי לטובה (ועי' שו"ת בית שערס למחן כק"ז או"ח סי' רפ"ד), וכיון שכן אחי שפיר כיון שהתחיל אל תפתה את חברך בשפתי חלקות הוא פתוי ושקר והחניפות באים ויוצאים מהפתוי שהוא שקר כה"ג אסור פתוי וחנופה אבל חניפה לעצמה בלי פתוי ושקר מותר לחבירו וזה שסיים נמי רבינו ואל תדבר בלב ולב.

א"י אל תפתה וכו' ואל תדבר בלב ולב. נראה דתרי מיני קאמר חדא דאל תפתה את חברך כיון דאמר לעיל לא תרף לקנות לך חבר נאמן ושמור אומו ואל תאבדהו ואם תראה שאינו כ"כ נאמן או תפתהו בשפתי חלקות ובחניפות ותבטיח לו דברים ותחנפיהו בדברים שאינם לכן אמר אל תפתה את חברך, וא"ת אחי לא תפתה בשפתי חלקות ולא לחנוף אבל עם כל זאת א"א לי

בלב ולב. קפא) אל תונה לשום נכרי כי אין נכרי שאין לו שעה

לדבר אחר בלב מלא מאחר שמלאחי שאינו נאמן אלי ואדבר אחר בפה ואחד בלב ולכן אמר אל תדבר בלב ולב.

קפ) ואל תדבר בלב ולב. ע"ש הקרא שוא ידבר איש אחר רעהו שפת חלקות בלב ולב ידברו חהלים י"ב ובמדרש שם אחד בפה ואחד בלב ובפסחים קי"ג ע"ב שלשה הקצ"ה שונאן וכו' והמדבר אחד בפה ואחד בלב ובתורה ולא יכלו דברו לשלום (בראשית ל"ד ד') מתוך גנוחם למדנו שנחם שלא דברו אחד בפה ואחד בלב רש"י שם. וכחכ הכת"ס עה"מ שלב האדם מרגיש בלב חבירו אם הוא עליו לעונה או לא, ח"ש שוא ידברו איש אחר רעהו בשפת חלקות שהרי בלב ולב ידברו ולב יודע מה כוונתו בפיו אם לבו שלם עמו או לבו כל עמו.

קפא) אל תונה לשום נכרי כי אין נכרי שאין לו שעה ועברתם שמרה נצח. (עמוס א'), עיין לעיל (אורח קכ"ד) אל חהי בו לכל אדם שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום והנה כתבו רבינו כאן בנכרי לענין כל חונו אחרו הגם בדחורה אל חונו איש אחר עמיתו כתיב ובנכרי ליכא דין אונאה וגם לענין בזיון ליכא אסור לבזותו ואדרבה אסור ליתן לו חן ומנוה לגנוח כל של עכו"ם אבל בפניו או לעבור על אונאה לא חונו אחרו כי אין לך אדם שאין לו שעה וגם נכרי בכלל זה דאי לא הי' בו צורך בעולם לאחיה שעה שהוא לא הי' נזר בכלל בעולם הזה והי' מח נפל וכמו שכחתי כן בשם הזה"ק פ' וירא וכיון דע"כ יש לו שעה ועברתו שמורה נח א"כ אי אחר יודע מחי יכול לנקום בך.

ובגמ' פסחים (קי"ג ע"א) ג' אין מתקנאין בהם נכרי קטן דמלכוהיהו אחרו אודניהו אלא דלא מאמר נכרי בן מלך דוקא שמלכותיה אחרו אדניה לא לא לא חונה שום נכרי ואפילו קטן ומצוה בעיניך שע"פ דרך הטבע אין לו סיכויים שחעמוד לו שעה כי אין לך נכרי שאין לו שעה וכל הנבראים לנציונם נבראו וכי חימא כשיבא שעתא תפייסו או ישכח מה שעשית לו לכן קאמר ועברתם שמורה נח לא שוכח ולא שיחפיים.

ועברתם שמורה נצח. קפב) אל תתחבר לאדם רע וחוטא וכעסן

ודע דהאי אונאה לאו באונאת ממון מיירי שרוצה להונות אותו וליקח ממונו דכה"ג הו"ל בכלל גזל עכו"ם ואסור משום גזל אלא מיירי בדברים שאין בהם הפסד ממון עיין חולין (נ"ד ע"ה) דאמר שמואל אסור לגנוב דעת הבריות ואפי' דעתו של עכו"ם כגון דנתן לו שמעיה דשמואל לעכו"ם תרנגולת טריפה צמר דשחוטה ע"ש. ואפי' פחות מזה אל תונה כי אין נכרי שאין לו שעה.

קפב) אל תתחבר לאדם רע וחוטא וכעסן וכסיל פן תביא כלימות עליך. ז"ע שהרי בלי טעם שלא תביא כלימות עליך אסור להתחבר עם הרשעים ובאבות פ"א ואל תתחבר לרשע ובאדר"נ אסור להתחבר לרשע אפילו לקרבו לתורה (אדר"נ פ"ע ובמשלי כ"ג) אל תתערב את בעל אף ואיש חמות לא תבוא ובאדר"נ פ"ל המדבק בעוברי עבירה אע"פ שלא עשה כמעשיהם ה"ו מקבל פורענות כיוצא בזה.

ואולי כוונת רבינו כאן מאדם שאינו רשע במזיד אלא הוא אדם רע בטבעו ויש לו נטיות לרע במדות רעות והוא חוטא בשוגג ואח"כ הוא מתחרט וע"ד שאמרו רשעים כל ימיהם מלאים חרטה והוא כעסן וכסיל והנה אדם כזה שהוא כסיל ועושה מעשים שלא יעשו אבל לא במזיד וכיון אלא שהוא רע בטבעו והוא מיד אחר החטא שב בהשוכה ואומר חטאתי ומתוודה ובעוד שעה הוא חוזר ושב על קיאו וא"כ הי' עולה על הדעת שכה"ג מותר להתחבר בו כדי להחזירו למוטב לגמרי קאמר ואפ"ה אל תתחבר לו ואם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש מ"מ אל תתחבר אתו כי תביא כלימות עליך ולא יאמרו על הכסיל כלימות כי כסיל הוא אבל אתה אם תתחבר אליו תביא עליך כלימות ולא יאמרו שמחמת רחמנות התחברת אלא יאמרו עליך אלולי שהוא כסיל לא היה הולך עם כסיל (במדרש משלי פ"ג) ואמר וכסיל שלכן אתה יודע שלא תלמוד ממנו כלום ומ"מ תביא כלימות עליך.

א"י אל תתחבר דפרטוי פרטוי קחשיב, אל תתחבר לאדם רע אפילו הוא איננו

וכסיל פן תביא כלימות עליך. קפג) אל תעלה בדעתך לנצח את

רשע אלא רע בדעות וזמנעשיו שאינם עזירות כשלעצמם שידוע כי האדם נפעל לפי פעולותיו, וז"ל החינוך מנזה י"ז ועמה בני צינה ושמעה זאת והטה אוזןך ושמע ואלמדך להועיל בחורה וזמנות, דע כי האדם נפעל לפי פעולותיו, ולבו וכל מחשבותיו חמיד אחר מעשיו, שהוא עוסק בהם אס טוב ואס רע, ואפילו רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אס יערה רוחו וישים השחללותו ועסקו בהחמדה בחורה וזמנות אפילו שלא לש"ש, מיד יטה אל הטוב ומחוך שלא לשמה בא לשמה, וככה מעשיו ימות הינה"ר, ואפילו אס יהיה האדם נדיק גמור, ולבבו ישר וחמים וחפץ בחורה וזמנות, אס יעסוק חמיד בדברים של דופי, כאילו תאמר דרך משל שהכריחו המלך ומנוהו באומנות רעה באמת, אס כל עסקו חמיד כל היום באותו אומנות ישוב לזמן מן הזמנים מזדקת לבו להיות רשע גמור, כי ידוע הדבר ואמת שכל אדם נפעל לפי פעולותיו, וכו' לכן אמה ראה גם ראה מה מלאכתך ועסקך כי אחריהם תמשך ואמה לא תמשכס, ואל יבטיחך יצרך לאמר אחרי היות לבי שלם וחמים באומנות אלק' מה הפסד יש אס תחענג לפעמים בתענוגי אנשים לשבת בשווקים וברחובות להחלוץ עם הלצים ולדבר נחות וכיוצא באלו הדברים שאין מביאין חטאות ואשמות, הלא גם לי לבב כמוהם, וקטני ענה ממתניהם ומדוע ימשכוני אחריהם, אל בני השמר מפניהם פן תלכד ברשחם רבים שמו מחוך כך כוס חרעלתם ואמה נפשך תזיל ע"ש דברים כגחלי אש.

וז"ש אל תחבנר לאדם רע אפי' רק לפעמים להחענג עמו, או לחוטא שאינו אדם רע ובטבע טוב אבל הוא חוטא, או כעסן אפילו אינו בעל חוטא אלא שהוא כעסן, או כסיל ואמה תחשוב לרחס עליו ובשביל רחמנות תתחבר ותאמר הלא גם אהרן הי' אוהב שלום ורודף שלום ואמרו ז"ל שהי' מתחבר ומדבר עם רשע ועי"ז החזירו לתשובה אבל דע באמת כי השמר ואל תתחבר עמהם פן תביא כלימות עליך וכדעת החינוך והבן.

קפג) אל תעלה בדעתך לנצח את החכם כי לא תרכה על חכמתך

חכמה. אמר אל מעלה בדעתך כי ודאי אפשר שינצח את הגדול לפעמים בדרך מקרה כי לא למד שם או ששאלוהו במסכת אחריתי (עין שנה ג' ע"ג) א"ל ר' חייא לרב בר פחמיכי קא קאי רבי בהאי מסכת אל תשייליה במסכת אחריתי דלמא משני לך שינוי דלאו שינוי אבל לא יעלה בדעתך לנצח את החכם כי בזה לא תרבה חכמה כי ע"י אהבת הניצוח תיכנס בעקשות ואיבוד זמן ולא ירבה מזה חכמה.

א"י אל מעלה בדעתך כי ודאי מיירי הכא בחכם ממך ורק שאתה רוצה לנצחו והנה לנצח את החכם צריך להיות חכם יותר ממנו וכשתרבה חכמה ממנו תוכל לנצחו זה א"א רק כשתרבה חכמה על חכמתך עד שתהי' חכם ממנו ולא אתה תהי' החכם אבל לנצחו בלי רבות החכמה אל מעלה בדעתך כי הנצחון בעקשות ולא בחכמה לא מקרי נצחון וע"י הנצחון המעוקש לא תרבה על חכמתך חכמה. ובש"א הביא (מנחות ס"ח ע"ג) מהאי תלמיד שהשיב לר"ע וזהו פניו ואמר שלא האריך ימים ולפענ"ד אין משם ראי' לדין דהתם לא רצה לנצח את החכם ואדרבה ר"ע צעי איבעיא ור' יהודה השיב וזהו פניו מזה ונהג כעין קלות ראש נגד ר"ע שהי"ל להשיב כתלמיד לרב לא כך לימדתנו רבינו וכיוצא בו, אבל הכוונה היא ע"פ מש"כ בס"ח סי' קמ"ג כי אתה מתווכח עם החכם אל יהי לך צער אם נצחך כי ממנו תלמוד ותוסוף חכמה אם תנצח אותו מה תרויח אבל אם נצחך הרווחת אשר ידעת עתה מה שלא ידעת קודם לכן עכ"ל.

ומיהו פשוט דכל זה רק שהוא במקום שהוא ענין של נצחון אבל אם רואה את החכם שעושה דבר שלא ע"פ התורה ויש לו ראיות נגדו והוא דבר של איסור חייב להפרישו ע"ד שאמרו אין חכמה ואין עצה כנגד ה' במקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב, והי"ה בדיני ממונות וקיי"ל תלמיד היושב לפני רבו ורואה רבו דן וטועה בדבר הלכה חייב לומר לו מיד ולא ימתין עד שיגמור ויסתיר דינו. ובגמ' שבועות (ל"א ע"א) מנין לתלמיד שרואה את רבו טועה בדין שלא יאמר אמתין לו עד שיגמרנו ואסתורנו ואננו משלי כדי שיקרא הדין על שמי ת"ל מדבר שקר תרחק, פי' דבר שקר שנשעה שרבו טועה בדין והוא מניחו

החכם כי לא תרבה על חכמתך חכמה. קפד) אל תהי קפדן לדבר מועט נגד שום אדם פן תלקט שונאים על חנם. קפה) אל תהי

לומר הטעות הרי הוא מעמיד את שקרו והגם שכוונתו שיקרא הדין על שמו ונמצא נחם את החכם אבל האמת שלא נחם ולא הרבה חכמה על חכמתו ועיין טוש"ע ח"מ סי' טו' ס"ח.

קפד) אל תהי קפדן לדבר מועט וכו' פן תלקט שונאים על חנם. ועל דבר גדול אם מקפיד אין חבירו נעשה לו שונא שמבין בדעתו שעל דבר כזה צריך להקפיד ומוחל לו אבל דבר מועט אין להקפיד עליו ואם הוא מקפיד ילקט לו שונאים הרבה. ועיין רמב"ם בפ"א מהל' דעות ה"ד הדרך הישרה היא מידה בינונית וכו' לפיכך זו חכמים הראשונים שיהא אדם שם דעותיו תמיד ומשער אותם ומכוון אותם בדרך האמצעית כדי שיהא שלם בגופו כיוצא בזה לא יהא בעל חמה נוח לכעוס ולא כמת שאינו מרגיש אלא בינוני לא יכעוס אלא על דבר גדול שראוי לכעוס עליו כדי שלא יעשה כיוצא בו פעם אחרת וזה שאמר אל תהא קפדן לדבר מועט.

א"י אל תהי וכו' נגד שום אדם, נראה דלפעמים אדם רואה מי שהוא שמערו וכיוצא בו והוא אדם שפל וצווי ואין צריך לו ולא מבקש רעתו והוא על חנם מנערו חושב כיון שאינו מאוהבי ואיני צריך לו ולכן יקפיד עליו ויגער בו וכיוצא בו ועל כיוצא בזה אל תעשה כן כי הגם שלא תצטרך לו אבל אם תקפיד בכל עת תלקט לך שונאים וכבר כתב לעיל שאל ימעט לך שונא אחד, וזה מלבד מה שאמר התנא (אבות) ואל תהי בו לכל אדם שאין לך אדם שאין לו שעה.

קפה) אל תהי להוט לדעת הסתרים שבין אדם לחבירו ודבר המכוסה ממך. בגמ' חגיגה י"ג ע"א במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך כל מחקור (צ"ן בהש"א) והנה התם בענינים שבין אדם למקום ורבינו דייק הכא הסתרים שבין אדם לחבירו וזה בעניני עולם הזה וכמו שאמרו באיכא רבתא פ"א י"ט בהא' תינוק שנחנה לו אמו דבר להוליכו בשוק וכסתה אותו ושאל בן אדם להתינוק מה

להוט לדעת הסתרים שבין אדם לחבירו ודבר המכוסה ממך. קפו) אל תעש בסתר מה שתתבייש בגלוי ואל תאמר מי רואני.

יש לך חמת הכיסוי והשיב אילו צעית אימה דמדע לא הוה כסותיה. ונס' חסידים ס"י חתש"ז אל מהי להוט אחר סתרים וחידושים כי אלה מסירים לב האדם מן המורה יש לומר דקאי אסתרים סתרי תורה וחידושים דאעפ"כ מסיר לבו מלימוד המורה וזה שהוסיף רבינו ודבר המכוסה ממך כלומר אף מה שאינו בין אדם לחבירו אל הדבר מכוסה ממך כספר חסידים הג"ל ג"כ אל מהי להוט לדעת שלא תחבטל מדברי תורה וזה.

וכתב רבינו אל מהי להוט ולא אמר אל תחבטל לדעת הסתרים וכיו"צ דודאי האדם צריך לדעת כל מה שאפשר לו לדעת והוא לו לתועלת וכמו שאמרו בשמונים חלמידים שהיו לו להלל שידעו אפי' שיחות תיות ועופות ודשאים וא"כ צריך אדם להשתדל לדעת כל מיני ידיעות חכמה ודעת בעולם, אלא דאל מהי להוט לדעת כל אלו והפך זה והפך זה בתורתנו הקדושה דכולה זה וכל הלומד תורה לשמה וזכה לדברים הרבה ומגלין לו רזי תורה על דרך שאמרו סוד ה' ליראיו וממילא ידע מה שצריך לדעת בעולם הזה ולא יתקר לו כל.

קפו) אל תעש בסתר מה שתתבייש בגלוי ותאמר מי רואני. אולי דקאי אדלעיל שכתב אל מהי להוט לדעת הסתרים שבין אדם לחבירו ותחשוב אם כן גם אני אעשה דברים שאפשר להתבייש בהם בגלוי מ"מ כיון שאסור לדעת הסתרים שבין אדם לחבירו גם חבירו לא יידע סתרים שלי ולא אחביש שהרי אסור לחבירו לדעת הסתרים כמו לי וע"ז אמר דע"פ אל תעשה בסתר מה שתחביש בגלוי שאפילו לא יראך אדם כשלעצמך נמי אל תעש וגם כי באמת עוף השמים יוליך את הקול ובפרקי החכמים פ"ג עינים להרים ואזנים לכותלים ואפשר יראוך ותחביש ונתפילה לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר כגלוי ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו ולכן אל תעש בסתר מה שתחביש בגלוי.

ונראה דמעשה דהכא מיירי אפי' אין זה שום איסור או נדנוד עבירה אבל בגלוי

קפז) אל תחשוב עון למי שיבא להתנצל לפניך אם אמת קפח) ואם

וברבים לא היה עושה דבר זה והיה מתבייש כגון האוכל בינו לבין עצמו בידים ושומה מרק מהללחח וכיו"צ גם את זה אל תעשה אפי' בסתר ותאמר מי רואני משני טעמים. א) שאפשר בלחמת יראהו אדם ותבייש. ב) כי לפי פעולתו נפעל האדם כמ"ש החינוך מצוה י"ז ולכן אם ירגיל עצמו כן בסתר שוב יעשה כן בפרהסיא ויבא להתבזות ואסור לאדם לבזות את עצמו כמו שאסור לבזות אחרים ובבזות דרבי נתן פכ"ח יהי סחריך עליך גלו.

או יאמר שקאי אדבר אסור וע"ד שאמר רבי יוחנן בן זכאי לתלמידיו (ברכות כ"ח ע"ב) יהי רצון שמהא מורא שמים עליכם כמו על בשר ודם אמרו לו תלמידיו רבי עד כאן [ולא יומר] אמר להם ולואי מדע כשאלם עובר עבירה אומר ולואי שלא יראני אדם ולכן אמר אל תעשה בסתר מה שמתבייש בגלוי ותאמר ולואי שלא יראני אדם והלא עין השם רואה.

קפז) אל תחשוב עון למי שבא להתנצל בפניך אם אמת ואם שקר. נראה דעון הוא העושה דבר במזיד וטעם העושה דבר בשוגג וכתיב וסלחת לעווננו כי רב הוא והבא להתנצל על דבר שאסור בין דבר עבירה או מעשה או פעולה אחרת בין שהתנצל הוא אמת או שהוא שקר עכ"פ נראה שמי שהוא מתנצל מתבייש מהמעשה שעשה ומתחרט עליה ולכן בא להתנצל וכיון שכן אין זה מזיד גמור ואינו אלא בגדר שוגג ובספרי זוטא פ' שלח כי כל האנשים הרואים את כבודי ואת אומותי אינו דומה רואה למי שאינו רואה דומה שאפילו הן מזידין, כלומר אינו רואה מזיד הרואה למזיד שאינו רואה שהמזיד שלו של אינו רואה אינו מזיד כ"כ בצירור כמזיד שרואה ע"ש. ועיין סנהדרין ס' ע"א ברש"י ד"ה בזמן הזה שאנו בגלות ואין אמת ב"ד וכו' והבן. וזה שאמרו אל תחשוב עון לכל מי שיבא להתנצל לפניך אם אמת ואם שקר מ"מ כיון שמתנצל אינו בכלל לחשוב לו עון.

א"י דמיירי באחד שעשה לך עולה ועכשיו בא ומתנצל לפניך ואפי' ידעם

שקר. קפ"ט) אל תסמוך לידי מתנת בשר ודם ותעבוד לבקש

שהתנלות הוא שקר מ"מ כיון שהתנול לפניך אל תחשוב לו עון כי סו"ס אמה רואה שמתני"ש מלפניך כמה שזא להתנול על מעשיו.

קפ"ח) ואם שקר. פי' הגם שסיים מדבר שקר מרחק והי' מהסבירא שלא מקבל התנולותו כשמתנול והוא שקר ולכן אמר אל תחשוב עון שכוין שזא להתנול מחמת בושא מוליא דבר שקר מפיו וע"ד שאמרו בחכס ולדיק כדדינו נא נגד העס ואמרו מפני דרכי שלום מותר לשנוח והיינו עובדא דאהרן והבן מאד.

קפ"ט) אל תסמוך לידי מתנת בשר ודם ותעבוד לבקש מזונותיך. עיין עיונים ושס ארחותיו ולפענ"ד נראה עוד דמיי"י צמי שיש לו מי שתומכו בכל עת ונותן לו מתנות ואפ"ה אמר רבינו אל תסמוך לידי מתנת בשר ודם, ואמרו גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מיר"ש, וכבר רמזו היונה לנח בעלה של זית שלה יהי מזונותי מרורין חזית ומסורין ציד הקב"ה ואל יהיו מתוקין כדבש ומסורין ציד בשר ודם עירובין י"ח ע"ב. ויעקב אבינו אמר אם יהי' אלקים עמדי ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש וקיימא לן שוגא מתנות יחי' וכתוב (ירמי' י"ז) ארור הגבר אשר יבטח באלים ושם בשר זרועו אלא השלך אל ה' יהבך והוא יכלכלך ואמרו ברכת ה' היא תעשיר ולא תוסף ענב ואמר החכס מחוקה שנת העובד אם רב ואם מעט תאכל.

ולא תאמר א"כ אבטח בה' ואסמוך על הנס והוא יפרנסני אלא תעשה אזה פעולה ולא תסמוך על מעשה נסים שאפשר לא יעשו לו נס ונמצא ש"ש מתחלל ובפרט בעיני פרנסה שאמרו בגמ' שנת (נ"ג ע"ב) מעשה באחד שמתה אשתו והניחה בן להניק ולא הי' שבר מניקה לימן ונעשה לו נס ונפתחו לו שני דדין כשני דדי אשה והניק את בנו וכו' אמר רב יהודה כמה קשים מזונותיו של אדם שנשתנו עליו סדרי בראשית אמר רב נחמן דמתרחיש ניסא ולא אברו מזוני ע"ש [ואולי זה מחלוקת רב יוסף ואצ"י]. אלא אפילו יעשו לו נס אפשר ינכו לו מזכותיו דמי שעושין לו נס מנכין לו מזכותיו ולכן תשתדל לעבוד לבקש מזונותיך

שלא תצטרך לסמוך על מחנת צר ודם ולא על מעשה נסים.

ולא תקשה ממה שכתב הרמב"ם סוף הל' שמיטה ולא שבט לוי בלבד אלא כל איש ואיש מכל צאי עולם אשר נדבה רוחו ואוחו והבינו מדעו להבדל ולעמוד לפני ה' לשרתו ולעבדו לדעה אח' ה' והלך ישר כמו שעשהו האלקים ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני אדם הרי זה נתקדש קודם קדשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים ויזכה לו בעולם הזה דבר המספיק לו כמו שזכו לו כהנים להנביאים הרי דוד המלך ע"ה אומר ה' מנת חלקי וכוסי עמה תומך גורלי ע"ה. ולפ"ו נמצא אדם משליך עצמו על אחרים לכן הוסיף רבינו ז"ל ותעבוד לבקש מזונותיך אעפ"כ אלא שהשי"ת ברוב רחמיו זמין לך בעבודה קלה ונקיה שתספיק לך. ועיין רמב"ן עה"ת פ' אחרי עה"פ את משפטי תעשו וגו' (י"ח ד') ודע כי חיי האדם וכו' והעוזרים כל עניי העולם הזה וכו' ע"ה.

שוב ראיתי לרדב"ן בפירושו על הרמב"ם שפי' ח"ל ודקדקתי בדבריו ז"ל שכתב ויזכה לו בעולם הזה דבר המספיק לו ולא שישליך עצמו על הצבור ועיין במש"כ בפ"י המשנה ולא קרדום לחפור צו ע"כ ע"ה. ובאמת דברי רבינו מוכרחים שהרי הכהנים והלוים נמי קבלו מתנותם חלף עבודתם עבודת הקדש עליהם ככתף ישאו הקרבנות ונעילת השערים ושמירת המקדש וכו"ו צוה שכ' הרמב"ם ז"ל ורבינו ותעבוד לבקש מזונותך.

ורבגמ' גיטין (ס"ו ע"ב) גדולה מלאכה שמחממת את בעליה ואמרו פשוט נבילתה בשוק ואל תאמר וכו' פסחים קי"ד ע"א ובברכות ח' ע"א גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מירא שמים ובקידושין ל' ע"ב האב חייב ללמד את בנו אומנות ובירושלמי פאה פ"א ובחרת בחיים זה אומנות ובבא בתרא ק"ו ע"א לעולם ישכיר אדם עצמו לעבודה שהיא זרה לו ולא יצטרך לבריות ומש"כ רבי נהוראי שלהי קידושין מניח אני כל אומנות שבעולם ואין אני מלמד את בני אלא תורה היא שנטות שבשביל שלמד תורה זמין לו הקב"ה באיזה עבודה שהיא פרנסתו

וכמו שמסיק שם שאין עניות מן האומנות ואין עשירות מן האומנות ולכן אין נ"מ בחיזה אומנות הוא יעבוד ולכן למה לו לבטל זמן ללמוד אומנות והלא כמה שיעשה ירוח לו השם הן רב והן מעט וראיה מהלל הזקן שלא היה לו אומנות רק לקט כמה עניים בכל יום והזמין לו הקב"ה פרנסתו. ובגמ' (ע"ז י"ט) ושמרת את דברי הברית וגו' למען תשכילו אמר רבי יהושע בן לוי כל העוסק בתורה נכסיו מלליחין לו שנאמר ושמרת את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם למען תשכילו את כל אשר תעשו אמר כל אשר תעשו יהיה אחיה עבודה שהיא ילליח ואף יפריח.

עוד נראה דדייק רבינו ז"ל דלאחר שכתב אל תסמוך לידי מתנת בשר ודם אם כן ע"כ לא סבירא ליה כדעת רש"י ברכות ל"ה אפשר אדם חורש בשעת חרישה וכו' ועל זה אמר ותעבוד לבקש מזונותיך כרבי ישמעאל הנהג זה מנהג דרך ארץ והרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידם ומיהו בזמנינו כבר כתבו האחרונים דהכל לפי המציאות והאפשרות וכמ"ש החתם סופר והמשנה ברורה סימן רל"א וברוך הגבר אשר שם ה' מבטחו.

א"י אל תסמוך וכו' ותעבוד וכו'. די"ל שהם שני ענינים אל תסמוך לידי מתנת בשר ודם, ע"ד שתקנו חז"ל בברכת המזון ונא אל תצריכנו ה' אלקינו לא לידי מתנת בשר ודם ולא לידי הלואחס, ואם נותנים ממילא אין בזה חסרון לכאורה שאמר רק אל תצריכנו, והוא בצחינת הרוצה ליהנות יהנה כאלישע והרוצה שלא ליהנות לא יהנה כשמואל הרמתי, ובגמ' א"ל ר' חייא לדייתתו כי אחי עניא אקדימי ליה ריפתא כי היכי דלקדמו לבניך א"ל מילט קא לייטת להו א"ל קרא קא כתיב כי בגלל הדבר הזה גלגל הוא החור (שם קנ"א ע"ב) ועל זה אמר אל תסמוך לידי מתנת בשר ודם, אלא עוד דכתיב ושונא מתנות יחי' ורפצ"י מיום עמדו על דעתו לא הנהג משל אחרים ואפי' משל אביו (חולין ז' ע"ב) ולכן ותעבוד לבקש מזונותיך, כלומר לא שלא תסמוך על מתנות אלא תעבוד לבקש מזונותיך ותהי' בכלל שונא מתנות יחי'. וע"ז נאמר גדול הנהגה מיגיע כפו יותר מיר"ש.

מזונותיך. קצ) אל יהי ממון שלך חביב עליך יותר מגופך כמו

קצ) אל יהי ממון שלך חביב עליך יותר מגופך כדי לעבור על המכס וללכת יחידי. והקשו בעינים ובש"א מחולין נ"א לדדיקים חביב עליהם ממונס יותר מגופם ויותר יעקב לבדו. ולפענ"ד אין כאן קושיא דבגמ' שם ויותר יעקב לבדו אמר ר' אלעזר שנשתייר על פכין קטנים מכאן לדדיקים שחביב עליהם ממונס יותר מגופם ויאבק איש עמו אמר רבי ינחק מכאן לת"ח שלא ינא יחידי בלילה והיאך ינא יעקב חביבו וכי לא ידע מזה ונשאר יחידי ונראה דרש"י הרגיש בזה בד"ה שנשתייר על פכים וכתב וז"ל והוא נשאר על פכין קטנים שלא הספיק להעביר וחשכה לו ולכאורה מה בא רש"י להשמיענו שחשכה לו אלא דהי' קשה לי אמאי נשאר לבדו בלילה וע"ז תי' דנשאר ביום וחשב שיספיק להעביר ביום ולא ספק וחשכה לו ומינה דאלו הי' כבר לילה לא הי' חוזר אחר הפכין לבדו אלא שמצטוד יום חזר וחשכה לו ומינה דרש ר' ינחק ויאבק דמכאן לת"ח שלא ינא יחידי בלילה וליעקב לא קשה דינא ביום אלא שחשכה לו באונס.

ומדריק נמי לשון רש"י מכאן לת"ח כו' שהרי יעקב נשאר יחידי והזק כוונתו נראה שפי' נשאר יחידי ולא ינא יחידי בלילה דאסור לנאח אלא הוא נשאר לבדו ביום וחשכה לו ונשאר יחידי בלילה ומינה דאסור לת"ח לנאח יחידי בלילה וא"כ הגם דחביב עליהם ממונס יותר מגופם לולי שנשאר יחידי לא הי' יונא יחידי בשביל הממון וא"כ הרי ראי' דאסור לנאח יחידי בשביל ממון והא דאמרו חביב עליהם ממונס היינו שעכ"פ טרח בשביל פכין קטנים שהוא דבר מיעוט והטרחתה גדולה ועיין תענית כ"ג באבא חלקי' שעבר דרך קוליס והגביה חלוקו שלא יקרע ואמר האי מעלה ארוכה והאי לא מעלה ארוכה הרי דחביב עליהם ממונס יותר מגופם. ופשוט היכא דנוגע לנפשות דהנפש קודם ורק היכא דיש צערא דגופא וכיוצא בזה וכגון מכס שניין רבינו וללכת יחידי שאפשר ינא לידי סכנה.

לעבור על המכס וללכת יחידי. קצא) אל תתן בלבבך קנאה שזו

א"י אל יהי וכו' כמו לעבור על המכס וללכת יחידי. עיין בפנים קושיית האחרונים ומ"ש, וכעת נראה עוד בהקדם עוד קושיא אחת שהרי בגמ' (ברכות ס"א) ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל מאורך ואם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאריך אלא אם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לך נאמר בכל מאריך, ולכאורה האז אדם שממונו חביב עליו מגופו לך הוא דמוכן למסור עצמו על קדה"ש, והארכתי בזה במקום אחר שהוא בכלל הגדר של דריקים חביב עליהם ממונם יותר מגופם, ורבינו שנשמר מזה וכתב אל יהי ממון שלך חביב עליך יותר מגופך כמו לעבור על המכס, הנה דייק כמו שנתן דוגמא לעבור על המכס וכיוצא בו ללכת יחידי, אבל לקדה"ש ולקיים מצות אדרבה מצוה, חיה שמדייק נמי ממון שלך אבל ממון של גבוה או ממון של חבירו יהי לך חביבי יותר מגופך ועיין בגמ' מעניית באבא חלקי' שהגביה טלימו בעברו דרך הוצא והוגי והשיב להם האז עלמה היי וזה לא עלמה היי והבן.

קצא) אל תתן בלבבך קנאה. (סנהדרין ק"ג ע"ג) אמרי אינשי דפרע קינייה מחריב בימיה פירש"י הפורע נוקם חמתו מחריב ביתו והנה המקנא בחבירו סוף בא לידי נקמה בו והוא חולה רעה שאין לה רפואה וכתיב ורקב עצמותיו קנאה ואמרו ז"ל כל מי שמקנא עצמותיו נרקבין משלי י"ד ובאבות פ"ג הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם ובדברים רבה סוף פ"ט אפי' לגבי תלמיד משה מימות ולא קנאה אחת. ובתורה ויקנאו בו אחיו.

ומיהו יש קנאה שהיא מותרת וגם מצוה והיא קנאת סופרים שמרבה חכמה ובעושי עולה היא דאל תקנא ולכן דייק רבינו אל תתן בלבבך קנאה שהיא קנאה שבה ע"י תאוה הבלי עולם הזה וכתיב ולא תסורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אחס זונים אחריהם ואמרו ליבא ועינא חרי סרסורי דעצירה וזה שאמר אל תתן בלבבך קנאה אבל קנאת סופרים שהיא קנאה הנמשכת מהמוח והדעת קנאה זו מרבה חכמה ויש לה רפואה שילמוד גם הוא.

היא רעה חולה שאין לה רפואה. קצב) אל תרגיל לישבע על גופך

קצב) אל תרגיל לישבע על גופך ואפילו על דבר אמת. עיין תנחומא (ויקרא ז') אלף עיירות היה לו לינאי המלך וכולם נחרצו בשביל שהיו נשבעין אף שהיו מקיימין אותם ובש"ע א"ח סי' קנ"ו הביאו ובמקוה"ח מסתפק אי זה מדינא או ממילי דחסידות והביא שו"ת חסם סופר בפתחי תשובה חו"מ סי' פ"ו סקכ"ב דאיכא איסורא ותמהו עליו דבגמ' לא משמע הכי.

ובאמת כבר הבאתי לעיל אות כ"ג מש"כ רבינו ויתרחק מן השבעות שכתבו בזה המפרשים וביחוד רבינו בחיי פרשת מטות דמה דכתיב ובשמו תשבע היינו רק למי שיש בו כל המדות טובות שנריך לראת ה' ולא חסר אחד מהם מותר להשבע בשמו אבל מי שחסר לו אחת מהמדות טובות אינו נשבע בשמו אפילו על האמת והכא מפורש בקרא ובשמו תשבע ויראת מאלקיך.

ובקהלת אמר החכם אני פי מלך שמור ועל דברת שבעת אלקים ובמדרש איש כי ידור נדר לה' אמר להם הקב"ה לישראל הו זהירים בנדריים ואל תפרטו בהם שכל הפורץ בהם סופו לימעול בשבעות וכל המועל בשבעות כופר ואין לו מחילה בעולם הזה שנאמר כי לא ינקה ה' שמוח ע' וכתיב אחד אומר (ירמי ד') ונשבעת חי ה' באמת במשפט ונדקה אמר להם הקב"ה לא תהיו סבורים שהחיר לישבע בשמי באמת אי אחס רשאים לישבע בשמי כלל אלא אם כן יש בכס כל המידות הללו (דברים י') את ה' אלקיך תירא ואותו תעבוד ובו מדבק ובשמו תשבע בשמי תשבע עי"ש.

ויש לדייק לשון רבינו שכתב לישבע על גופך ויש חילוק בין שבעה על גופו לשבעה על חפץ ובספרי אמרו מה הפרש בין נדריים לשבעות בנדריים כוונת בחיי המלך בשבעות כנשבע במלך עזמו אע"פ שאין רא' לדבר זכר לדבר חי ה' וחי נפשך אם אעונך ובנדריים כי ידור נדר לה' (במדבר ז' ג') אינני כמו אשר נשבע לה' כי הוא כמו וישבע לו שנשבע אליו לזכרו אבל בשבעה יאמר ובשמו תשבע ואשבעך בה' כאשר נשבעתי לך בה' אלקי ישראל לאמר כי שלמה

ואפי' על דבר אמת. קצג) אל תאחר לעשות תשובה שלמה ולבקש

בן ימלוך אחרי הישבעה לי באלקים הנה אכל בנדר לא יאמר ידור זה' אלא לה' והקוד כי השבעה מלשון שבעה כי בנחה ביחה חננה עמודיה שבעה והנדר בחבונה ראשית דרכו קדם מפעליו מאז נמצא שהנדרים ע"ג תורה עולים ולפיכך חלים על דבר מזיה כדבר הרשות והנה כל נדר לה' וכל הנשבע בו עיין רמב"ן על התורה פ' מטות הנ"ל. ודע דמלשון אל תרגיל משמע דליכא אסור דאם לא כן למה ליה לומר אל תרגיל הוא ליה לומר אסור לישבע על גופו ומדאמר אל תרגיל משמע דוקא דרך רגילות אכל באקראי מותר וז"ע.

עוד י"ל אל תרגיל לישבע על גופך, וי"ל כדרך עמי הארץ שנשבע בחיי שכך וכך או התגרין שנשבעין בחיי ראשי שכך עולה לי, ור' טרפון כשנשבע על ירידת הדור ואמר אקפח את בני שאלו חכמים יש לו בן לאומו נדיק שהי' מקפח את בניו אמרו בן אין לו בן בת יש לו ועיין שהי' רגיל לאמר אקפח את בני כשהיה נשבע, ולכן אומר אל תרגיל לישבע על גופך ואפי' על דבר אמת ועל מה שמנשבע וכוונתו לש"ש.

קצג) אל תאחר לעשות תשובה שלימה. נראה לפעמים שרואה יצרו מתגבר עליו ואינו רוצה לעשות תשובה שלא יהי' בכלל אהטא ואשוב ולכן מאחר בתשובה עד שיראה שיהא בידו לגבר על יצרו ולכן קאמר אל תאחר לעשות תשובה שלימה ואם אמה חושש מן הינה"ר שיחזור ויגבור עליך בקש רפואה לחולי נפשך ותוכל להתגבר עליו.

א"י דהנה אמרו כל הפורש מן המינות מיית ר"ל ופריך והא לא מיית ומשי מי דעגא דשב בכל לבבו ולכן אמר אל תאחר לעשות תשובה שלימה היינו להיות שב בכל לבבו ואם תאמר אינו רוצה שלא ימות ח"ו וע"ז אמר בקש רפואה לנפשך שאע"פ שיעשה תשובה שלמה לא ימות והוא בלימוד התורה כי הם חיינו ואורך ימינו ולא אמרו מת אלא מה שמהי' חי בדרך הטבע אכל מה שמאריךין לו בשביל לימוד התורה אינו בכלל, אם יש לה זכות תורה תולה.

עוד נראה אל תאחר כי יש בעל תשובה שהוא חייב בתעניתים על חטאיו וקשה לו להחזיק בצימיות הקיץ ומיח תעניתיו לימות הגשמים והגם דמדינא קיי"ל דמותר ללוות ומ"מ מי יודע אם לעת כזאת יגיע וודאי כשקיבל עליו להחזיק בצימיות הו"ל כבר בגדר בעל תשובה אבל לא הוה תשובה שלימה ואמר אל תאחר כמו ברפואת הגוף האדם ממחר להרפא במוקדם האפשר כ"ש שלא יאחר לבקש רפואה לחולי נפשו ולא יאחר בשום אופן.

ובגמ' שבת (קנ"ג ע"א) עשה תשובה היום שמת תמות למחר וברמב"ם פ"ב מהל' תשובה ה"א וז"ל אחרי תשובה גמורה זה שבת לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו ופירש ולא עשה מפני התשובה ולא מיראה ולא מכשולון כח וכו' זה בעל תשובה גמורה כפי ששלמה אמר וזכור את בוראך בימי בחרותך ואם לא שב אלא בזקנותו ובעת שאי אפשר לו לעשות מה שהיה עושה אע"פ שאינה תשובה מעולה מועלת היא לו ובעל תשובה היא אפילו עבר כל ימיו ועשה תשובה ביום מיחמו ומת בתשובתו כל עונותיו נמחלין ובשערי תשובה לרבינו יונה אוח ט' מדרגות רבות לתשובה ולפי המדרגות בתשובה יתקרב האדם אל הקב"ה אמר כ"ר.

א"י אל תאחר לעשות תשובה. דדרך פשוט (בגמ' יומא פ"ו ע"ב) היכי דמי בעל תשובה אמר רב יהודה כגון שבאחלידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה וניצל הימנה מחוי רב יהודה באומה אשה באומה פרק באומה מקום ופרש"י הטעם מתוך שדומה מכל וכל לזמן שנכשל בו כבר יצרו מתגבר עליו ואומר לו ראה פלונית ואותו מקום ואתו פרק הוא קום עשה מה שעשית כבר, ועיין ברמב"ם פ"ב מהל"ת ה"א אחו הוא תשובה גמורה, זה שבת לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו ופי' ולא עשה מפני התשובה לא מיראה ולא מכשולון כח, כיצד הרי שבת על אשה בעבירה ולאחר זמן נתייחד עמה והוא עומד באהבתו בה ובכח גופו ובמדינה שעבר בה ופי' ולא עבד זהו בע"ת גמורה והוא ששלמה אמר וזכור את בוראך בימי בחרותך, וז"ש אל תאחר לעשות תשובה אלא עשה מיד תשובה ולבקש רפואה לחולי נפשך.

רפואה לחולי נפשך. קצד) אל תעמל לרוח קצה) ואל תשמע דברים

קצד) אל תעמול לרוח ואל תשמע דברים בטלים. נראה דכתיב אס בחוקתי חלכו שמהיו עמלים בחורה יכול זה קיום המצוות כשהוא אומר ואת מצוותי תשמורו הרי קיים המצוות אמור ומה אני מקיים אס בחוקתי חלכו שמהיו עמלים בחורה ואת מצוותי תשמורו הוו עמלים בחורה על מנת לשמור ולקיים כמו שנאמר דברים ה' ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם עיין רש"י שם. מבוחר דעמלה בחורה נריך דוקא על מנת לשמור ולקיים ואמרו גדול הלימוד שמביא לידי מעשה ומי שעמל בחורה שאינו מביא לידי מעשה זה עמל לרוח.

ובגמ' יבמות (ק"ט ע"ג) רבי יוסי אומר כל האומר אין לו אלא תורה אין לו אלא תורה ופריך פשיטא ומשני אלא דאפילו תורה אין לו מאי טעמא אמר רב פפא אמר קרא ולמדתם לעשותם כל שיטתו בעשיה ישנו בלימודה כל שאינו בעשיה אינו בלימודה ופירש"י אפי' תורה אין לו אפי' שכר לימוד אין לו והעיקר שילמד לאסוקי שמעמחא ועל מנת לשמור ולקיים כי זה עיקר העמל בחורה וזה שאמר אל תעמול לרוח שאס יעמול בחורה ולא יעסוק לעסוקי שמעמחא ולא תהיה על מנת לקיים אס כן עמלו הוא לרוח דאפילו שכר לימוד אין לו.

ובקרא (ישע"א ס"ה) לא יגע לריק ובחפלה למען לא נגע לריק ולא נלד לבהלה ובגמ' ברכות כ"ח אנו עמלים והם עמלים ובבבאור הגר"א משלי י"ט ה' לא יגע לריק הוא שקר שלומד ואינו מקיים.

קצה) ואל תשמע דברים בטלים. כי השומע דברים בטלים גורם לעמלת רוח וכמ"ש ז"ל ירמ' י"ט ע"ב כל הדברים יגעים עיין עיונים ועיין בחובות ה' ע"ב אל ישמיע אדם לאזניו דברים בטלים שהן נכוין תחילה לאזניים.

בטלים. קצו) אל תכנה שם רע לחברך כי המכנה שם רע לחברו

ואולי יאמר עוד מה שאמרו (נדרים ל"ב ע"ב) מתחילה המליכו הקב"ה לאברהם אבינו על רמ"ג אברים ולבסוף המליכו על מאהים ארבעים ושמונה אברים אלו הם שני עינים ושני אזנים וראש הגויה ופי' הר"ן שנתחילה המליכו הקב"ה על אבריו שהם ברשותו להיזהר מעבירה אבל עיניו ואזניו של אדם אינן ברשותו שהרי על כרחו יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבסוף כשימול המליכו הקב"ה אפי' על אלו שלא יסתכל ולא ישמע כי אם דבר מצוה עכ"ל הר"ן עיי"ש. נמצא ציד האדם להגיע למדרגה שלא ישמע במציאות דברים בטלים וז"ש אל תעמוד לרוח אלא תלמוד תורה לשמה ואז ממילא תגיע למדרגת אברהם אבינו שאל תשמע דברים בטלים כלומר שלא תשמע כלל דברים בטלים.

עוד נראה דלא יאמר כיון דלא ירצה לעמוד לרוח אשכז ואשמע דברים בטלים שאין לו מה לעשות אלא ישב צדד וידום כי נטל עליו וכ"ש שלא לאבד הזמן כי הוא בכלל המאבד עצמו לדעת שכלל רגע הוא מאבד חלק מחייו, ואשרי למי שעמלו בתורה שעמל ומקבל שכר.

קצו) אל תכנה שם רע לחברך כי המכנה שם רע לחבירו אין לו חלק לעולם הבא. (נ"מ נ"ח ע"ב) כל היורדים לגיהנם עולים חוץ משלשה שירודין ואין עולין הבא על א"א והמלצין פני חבירו ברבים והמכנה שם רע לחבירו מכנה היינו מלצין אע"ג דדש ציה בשמיה, והנה ככאן שינה רבינו ממה שכתב לעיל אות ט' ששם כתב שלא יכנה שם לחבירו וכו' וכאן כתב אל תכנה שם רע לחברך והחס לא כתב ג"כ דאין לו חלק לעולם הבא והכא כתב כי המכנה שם רע לחבירו אין לו חלק לעולם הבא. והנראה שהם שני נושאים יש שמכנה שם רע לחבירו יש שמכנה שם ואינו שם רע אבל גם אינו שם לכבוד, ולכן המכנה שם שאינו רע רק שלא נכבד בו באיסור קאי כמש"כ חוס' מגילה כ"ז ע"ב ד"ה ולא ובתענית כ' ע"ב ד"ה בחכימתו אבל יש לו חלק לעולם הבא והמכנה שם רע אין לו חלק לעולם הבא.

אין לו חלק לעולם הבא. קצו) אל תבטח בעשרך כי הבוטח בעשרו מלקט שונאים ויכשל תחת שונאיו. קצח) אל תהי סרבן אל

קצו) אל תבטח בעשרך כי הבוטח בעשרו מלקט שונאים ויכשל תחת שונאיו. (משלי י"א) בוטח בעשרו הוא יפול ובמדרש משלי מי גרם לקרח על שבתה ברוב עשרו ומי גרם להמן על שבתה בעשרו. (ונבהלים מ"ט) הבוטחים על חילם וברוב עשרם יתהללו אח לא פדה יפדה, ונראה דכתיב והבוטח בה' חסד יסוכנו וכיון שימשך עליו חוט של חסד ילקט לעצמו אוהבים וכבר אמר החכם אל תרף לבקש רעים ואוהבים רבים ואל ימעט לך שונא אחד.

והנה אמר הוא יפול כלומר דמעצמו יפול ולא שיפילוהו אחרים והוא ע"ד שאמרו בגמ' תמיד ל"ב ע"א מה יעשה אדם וימות יחי' את עצמו ופרש"י יגביה את עצמו ומתוך כך יתנו הכריות עין רעה ויקנאו בו וממילא הוא ימות ע"ד שאמרו (ב"מ ק"ז ע"ג) רב לטעמיה דרב סליק לבי קברי עבד מאי דעבד אמר תשעין ותשעה מחים בעין רעה ואחד בדרך ארץ ועיין תוס' שם. וקצת ז"ע מרמז"ס ה"י דעות פ"ד ה"ט וש"ע א"ח סי' ר"מ סי"ד אחד מאלף מת משאר חלאים והאלף מרוב תשמיש.

ומיהו מלשון רבינו כי הבוטח בעשרו מלקט שונאים ויכשל תחת שונאיו משמע שיכשל מהם יגרמו לו המכשול וכעין שנעשה בקרח והמן וז"ע.

קצח) אל תהי סרבן אל אנשי עירך לבטל רצונך מפני רצון אחרים. נראה דבמשנה אבות בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך, ועוד שם עשה רצונך כרצונו כדי שיעשה רצון אחרים כרצונך, ולפעמים כשיסרבו בך אנשי עירך לבטל רצונך ולא תחרצה להם בעמךך על דעתך וכוונתך לש"ש ואעפ"כ אם רבו עליך חברים מזה לבטל רצונך מפני רצונם ומעשה דר"א בתנור של עכנאי יוכיח בגמ' ב"מ, ואילו הוא בכלל אחרי רבים להטות כיון שאנשי עירך שהם רוב מבקשים ממך לבטל רצונך מפני רצון אחרים אל תהי סרבן אלא שמע להם ובמס' ברכות (ל"ד ע"א) ג' דברים רובן קשה ומיעוטן יפה שאור ומלח

אנשי עירך לבטל רצונך מפני רצון אחרים. קצט) אל תרגיל עצמך לאכול חוץ מביתך עם קבוץ הרבה שלא בסעודת מצוה. (ר) אל

וקרבות.

קצט) אל תרגיל עצמך לאכול חוץ מביתך עם קבוץ הרבה שלא בסעודת מצוה. נראה דזה סעודת מרעים וכיון ללא הו סעודת מצוה לא ירגיל עמו זזה כי הרבה מכשולות באים ע"י אכילה ושתי' ברבים שלא במקום מצוה, ובגמ' פסחים מ"ט ע"א כל סעודה שאינה של מצוה אין ת"ח ראוי ליהנות ממנה וכל ת"ח המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו ומאכילן את אשתו וניתו את גזוליו ותלמודו משתכח ממנו ומחלוקות רבות באות עליו ודבריו אינם נשמעים ומחלל ש"ש ושם רבו ושם אביו וגרס שם רע לו ולבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות (נדה ט"ו ע"ב) שלשה שנאמי שר הנרגל צנית המשמאות.

(ר) אל תשכר גופך להשתכר מיין פן תהיה מגונה ותנוול את פיך ותתחרט. יש לדייק לשון אל תשכר גופך דהיה לו לומר אל תשכור מיין והשכרות על גופו ז"ע ונראה דלפעמים היין מעלה ורבה אמר חמרא וריחא פקחין ובני רבי חייא אמר לו רבי אגברי יין לדרדקי שיטמו ויאלא סוד נמצא לפעמים שחית יין מעלה היא אלל חכמים אלל המשכר את גופו שבא לכלל שכרות שכל הגוף שיכור ולא רק הרוח שכרות כזה הוא מגונה ונבל לו פן יוציא מפיו דבר נבלה דכשהגיע לשכרותו של לוע ולא ידע מהמדבר לכן אמר אל תשכר את גופך.

ובגמ' פסחים שלשה הקב"ה אוהבן ואחד מהן מי שאינו משתכר ברכות כ"ט ע"ב לא תרוי ולא תחטוי והוא על דרך שאמרו בגמ' יומא (ע"ה ע"ב) כל הנותן עיניו בכוס כל עריות דומות עליו כמישור ולמצוה אמרו חייב אדם לבסומי בפריא עד ללא ידע וכו' ואולי כוונת רבינו דגם צפורים שמצוה לשמות יותר מלימודו ומ"מ אל ישתכר שיהיה כל גופו שיכור פן תהיה מגונה שיקרא וכו"ב אלא יתבטל וישתה יותר מלימודו עד שייאלא הסוד ואולי לכן אמרו חייב איניש

תשכר גופך להשתכר מיין פן תהי' מגונה ותנבל את פיך ותתחרט. (רא) אל תכעס באשתך ואם רחקת אותה בשמאל קרב אותה בימין בלא איחור. (רב) אל תבזה את אשתך ותכבד אותה ותסירנה מן

לכסומי צפריא ולא אמרו חייב אדם להשמכר צפריא דלהשכר גם צפורים אינו כדאי אלא לצסומי שמו ולא שמו כדי שלא ינבל פיו ויחחרט, ובתנחומא (נח סי' י"ד) שחה יוחר מדאי נעשה כחזיר המחלכלך משכר נעשה כקוף עומד ומרקד ומשחק ומוציא לפני הכל נבלות פה.

(רא) אל תכעס באשתך ואם רחקת אותה בשמאל קרב אותה בימין בלא איחור. נראה דרבינו קמ"ל צ' עניינים. א', שלא יכעס אל אשמו כלל ולעיל (אוח קס"ט) כחב אל חטיל אימה יחירה בחוך ביתך ומיהו נכון להטיל אימה קצת אבל ככעס אל יכעס כלל אלא הכל צאהבה וחיבה ועל דרך שאמרו האוהב את אשמו כגופו וכל המכבדה יוחר מגופו יבמות ס"ב ע"ב. ולכן אל תכעס כלל באשתך ואפי' כעס שבאחרים מותר לכעוס עיין לעיל (אוח ו').

והוסיף שנית אף מה שאמרו בגמ' סוטה מ"ז ע"א וסנהדרין כ"ז ע"ב י"ז חינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת דלפעמים מותר לדחוח בשמאל וגם מצוה עיקר עם כל זה פירש רבינו כמו שמאל דוחה וימין מקרבת היינו מיד ולא תמחין מלקרבה כלומר באותה שעה שאחה מרחקה בשמאל קרבה בימין חיכף בלא איחור שכל שעה שמשאר בריחוק יש בזה פגם וחסרון, ולא עוד שהריחוק בשמאל והקירוב בימין כלומר שגדול יהיה הקירוב מן הריחוק כגודל ימין מן השמאל גם שאם יקרב בימין יהיה בלא איחור והימין גובר על השמאל הרבה וגדול השלום בית שלא יחור אף רגע אחת בבית בחגרה או עכ"פ בלי שלום ועל זה אמר בלא איחור.

(רב) אל תבזה את אשתך ותכבד אותה ותסירנה מן החטא. עיין מקוה"ח ולפענ"ד לפמ"ש יבמות ס"ב האוהב את אשמו כגופו והמכבדה יוחר מגופו והנה אמר אל תבזה את אשתך שהרי אשמו כגופו ומ"מ שמה תאמר אין לך

החטא. רג) אל תהי רגיל לישב עם הלצנים פחותי הנפש פן

לכבדה שהרי היא כגופו ואם עזמו אינו מכבד ואדרבה משפיל עזמו בפני אחרים כמ"ש לעיל (זאת קע"ד) ואמר אבל לאשמו נריך גם לכבד וע"ד שאמר בן עזאי על מה שאמר ר"ע ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בחורה ורעך אין לך רעך גדול מאשמתך ואמר בן עזאי דזה ספר תולדות אדם זה אשמו שהתולדות באים ע"י גדולה הימנו ונריך לכבדה, ופשוט שעי"ז מליה מן החטא ומסירה מן החטא שאם יהא מצוה אותה ולא יכבדה תבעט בו ותמעול בו ותלא ח"ו אחר מאהבים אבל אם יכבדה כמים הפנים אל פנים גם הוא יתיקר בעיניה.

ובגמ' ב"מ נ"ט ע"א לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשמו ואמרו אחתך גוך גחין ולחוש לה ועוד שם אוקירי לנשיכו כי היכי דתעמרו.

עוד נראה לפמ"ש כתובות ע"ה אבי אמר דשומשנא גברא כורסיה בי תראתא רמי לה רב פפא אמר דנפסא גברא תיקרייה בסופי צבא רב אשי אמר דקלסא גברא לא בעי טלפחא לקידרא תנא וכולן מזנות ותולות צבעליהן ופרש"י כל אלו שבעליהן שפלים ומראות להן חבה אינו אלא שמונות מחמתיהן וכשממעברות הן תולות את העבור צבעל ע"ש מצואר דכל שהבעל נוהג צביון ושפלות אשמו מחצוה ע"י ומונה מחמיו ח"ש אל תצוה את אשתך באומנות מאוסה כנפסא וכיוצא בו ומכבד אותה ומסירנה מן החטא שלא תזנה מחמיו.

אולי נראה עוד דקאי אדלעיל מיניה אל תכעוס וכו' ואם רחקת קרב אותה צימין צלא איחור כדי שלא תחצוה שאם לא תקרבין מיד צלי איחור תחצוה בין הבציות שימודה הריחוק שריחקת אותה ואפשר תצא לידי חטא כי נשים דעתן קלות ומאמר בעלי מרחיקני ותלך אחר המאהבים ואפילו רק חתן מחשבתה באחרים כבר הבאתיה לידי חטא ולכן אל תכעוס באשתך ואל תצוה אותה וגדול השלום שנאמר ה' עוז לעמו ימן ה' יברך את עמו בשלום.

רג) אל תהי רגיל לישב עם הליצנים פחותי הנפש פן יחטיאוך. י"ל

יחטיאוך. רד) אל תתעצל לבקש חכמה וליסר את חברך בסתר

דקאי אדלעיל מיניי שהנריך לכבד את אשמו ולהסירה מן החטא ושמא תאמר לו לישב עמה עם הליניס שישב עמה משום כבודה כמ"ש (כחונות ע"ה, יבמות קי"ח ע"ג) דשומשמנא גברא כורסיה די חרמא רמו לה כלומר שנותנת כסא בין החשובות ויושבת שם וישב בעלה עמה כדי לכבדה ולכן אמר אל תהי רגיל לישב עם הליניס פחותי הנפש פן יחטיאוך דאין זה בכלל חיוב לכבדה וגם אינו כבודך אלא אדרבה פן יחטיאוך.

א"י אל תהי רגיל לישב עם הלניס. דכתיב בקרא (מהלים א') אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטעים לא עמד ובמושב לנים לא ישב וא"כ פשוט דאין לישב במושב לנים ונראה דמהתם שמעינן דאשרי אשר לא הלך אצל אס כבד הלך ליכא איסור או עכ"פ באקראי שנתרמה לו בליט ברירה וישב ליכא איסור שהרי אמר אשר לא הלך ולכן אמר דמהתם לא מוכח אלא כשהלך אצל כשמאליו באו לו הלניס או שבאו עליו פתאום קאמר אל תהי רגיל לישב עם הלניס בכל אופן ובפרט בדרך רגילות ולפעמים מחמת הרחמנות משב עמהם כי הם פחותי נפש לא תהא רגיל לישב עמם פן יחטיאוך.

רד) אל תתעצל לבקש חכמה וליסר חברך בסתר ובדרך כבוד. לעיל (אומ ע"ג) כתב והוכח לחכם ואהבך לא כתב להוכיחו בסתר ובדרך כבוד וז"ל דבחס כל הוכחה יקבל ויאהבהו בסתר או בגלוי אבל בחזירו נריך בסתר ודרך כבוד שלא ישנאו, ואולי יש לחלק בין ליסר והוכחה.

א"י והוא העיקר דלחכם לא נריך להזהר שיוכיחו בסתר ודרך כבוד דודאי יאמר דרך כבוד שהרי חכם הוא ובסתר יוכיח אותו דכתיב כסאו כלילה, אבל לחזירו שהוא רגיל עמו אפשר שיאמר לו שלא בדרך כבוד וגם בפרהסיא ולכן מזהיר אליו שיהיה בסתר ודרך כבוד.

א"י אל תתעצל לבקש חכמה, וליסר את חברך, נראה דשני חברים אשר אחד

ודרך כבוד. רה) אל תדבר בלא עתו ובדבר שאין בו תועלת ושמור

פתאום מורו בלימוד וחזירו אינו מורו כ"כ ואומר לו מה פתאום ורוצה לקררו ולהחישו אל תתעצל בשביל זה אלא בקש חכמה ואם חנך לא יסכים תיסר אותו בסתר ובדרך כבוד כי אם תצטק עליו ברבים יענך ולא ישמע ארך.

א"י אל תתעצל לבקש חכמה. כי לפעמים כבר למד כל זכרו ויודע כבר התורה וההלכות הנצרכות ומאז יתעצל לבקש חכמה יותר כי מה תועלת זה וע"ד שכתב הרמב"ם פ"ג מהת"ת הי"ב אין דברי תורה מתקיימין במי שמרפה עצמו עליהן ולא באלו שלומדין מתוך עידון ומתוך אכילה ושפיה אלא במי שממית עצמו עליהן ומצער גופו תמיד ולא יתן שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה אמרו חכמים דרך רמו אדם כי ימות בזהל אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו בזהלי החכמים, וכן אמר שלמה בחכמתו התרפית ביום צרה זר כחכה ועוד אמר אף חכמתי עמדה לי חכמה שלמדתי באף היא עמדה לי ולכן אל תתעצל לבקש חכמה.

רה) אל תדבר בלא עתו ובדבר שאין בו תועלת ושמור פתחי פיך. (פסחים דף ו') משה תיקן להם לישראל שיהיו דורשין הל' פסח בפסח וכו' ודבר בעתו מה טוב דבר נאה ומתקבל אבל האומר דבר שלא בזמנו הוא כדבר שאין בו תועלת כי רוב הדברים אינם נשמרים לזמן הצריך אלא מה שצריך לו בזמנו ולכן השומע דבר שלא בעתו הו"ל כדבר שאין בו תועלת. ואולי מה"ט לא עסקו בהל' עומאה וטורה וכיוצא בו מה שאינו נוהג בזה"ו.

ובמס' כלה רבתי פ"א הקורא פסוק שלא בזמנו מביא רעה לעולם, אלא דלכאורה האף יבקש חכמה שכתב באות הקודם אל תתעצל לבקש חכמה כיון שלדבר דבר בלא עתו אין בו תועלת ולכן הקדים אל תתעצל לבקש חכמה כל מה שאפשר ולבקש חכמה לעולם בעתו הוא וכל חכמה שחובל להשיג וחכמים באוצרך הטוב ואז ממילא תוכל לדבר דבר בעתו שאם לא תשיג חכמה ותתעצל לבקשה א"כ לא תוכל לדבר רק מה שיש לך וממילא תדבר דבר שלא בעתו כיון

פתחי פיך. (רו) אל תדבר עם מהולל ומשוגע שלא יקבל דבריך

שלא למדמה בכל עמים.

ועיין ח"ס בפתיחה ליו"ד בשו"ת שלו ח"ל אמרו ז"ל ואינו נזהל להשיב פי' שאל ימהר להשיב ע"ד משיב דבר טרם ישמע אולת הוא לו וכלימה אך הרמז"ס ז"ל פי' בהיפוך אל תהי' נזהל להשיב שלא יבהל וישחומס כשעה חדה עד שמשיב אלא השיב ישיב לו חוש להראות להמקשה טעמו ושגיונו ומי' כי תרווייהו אמר כי בנימו ובחדרי מדרשו יעיין היטב ואל ימהר להחליט שום סברה אלא יחמיק כל דין ודין עד שיהא אללו ברור ונקי ואח"כ ייחס וישמרס במוחו למען יהי' מוכנים אללו וכשיבא השואל אל יגמס אלא ישוב מיד ואל יבהל וישחומס ע"ש. ולזה אמר אל תדבר בלא עמו ובדבר שאין בו תועלת כעת אלא שמור פתחי פיך וכשיבא העת אז תדבר דבר בעמו. ולשון שמור הוא מלשון ואזיו שמר את הדבר שימחין עד שיבא הזמן לפתוח פיו בדבר בעמו.

ונראה עוד דקאי נמי אמש"כ אל תתעלל וכו' וליסר את חברך בסתר ודרך כבוד ועל זה הוסיף דאין זה בכל עת דגם ליסר צריך הזמן המוכן לזה ואמר אל תדבר בלא עמו להוכיחו אלא תשתדל להוכיחו בעמו ובזמנו, וגם אז רק בדבר שיש בו תועלת ואם אתה רואה שאין בו תועלת לא תדבר ע"ד מוטב שיהיו שוגגין ואל יהו מזדיין ואז מוטב לשמור פתחי פיך או אל תרצהו בשעת כעסו.

(רו) אל תדבר עם מהולל ומשוגע שלא יקבל דבריך ויבזה אותם. (משלי כ"ד) אל תען כסיל כאלתו ובמדרש משלי שלא יאמרו כאן חכם נושא ונותן עם הכסיל.

ונראה דקאי אדלעיל דאל תדבר בלא עמו אבל לחכם בעמו תדבר ועם מהולל ומשוגע אל תדבר אפילו בעמו וכי תימא מאי איכפת לי אם יקבל הדברים או לא יקבל קאמר לא די שלא יקבל אלא יבזה אותם וכיון שיבזה הדברים ייקן לך שאם תגיד הדברים אח"כ לחכמים לא יתקבלו עוד ונמצא שתי

ויבזה אותם. רז) אל תהי כפוי טובה וכבד לכל מי שפתח לך פתח

רעות לא די שלא ישמע לך אלא תפסיד כל מה שעמלת בחכמה כי לאחר שציה אוחה הו"ל בכלל חכמת המסכן צווי' וכיון שהיא צווי' אין שומעין לו.

רקצת נראה דמהולל ומשוגע הם חרי עניי מהולל הוא מין אדם שמהלל רק מה שהוא ומהלל עצמו צפי הבריות ואינו רוצה לשמוע מאחרים וכל מה שהוא לא יודע אללו הוא בלתי אפשרי ומבזה אותו והאמרו. ולשון מהולל הוא מושאל והוא בדעתו מהולל מכל. ומשוגע הוא המטורף בדעה ומרוייהו יבזו דבר חכם מיושב ולכן אל מדבר עמו אלא דנראה להוסיף דרבינו מיירי כאן צמי שהוא מהולל ומטורף כלומר בשגיונו מהולל בעצמו ומטורף בכל הדברים דבמשוגע עצמו לא צריך להזהיר שאל ידבר אמו אלא מהולל ומשוגע צריך להזהיר שלא תחשוב להסביר לו דברים שלא יקבל דברך ויבזה אותם.

רז) אל תהי כפוי טובה. שזו מדה רעה מאוסה בחכלית לפני אלקים ואנשים.

אל תהי כפוי טובה וכבד לכל מי שפתח לך פתח. נראה דהם חרי מיילי דמי שעשה לו טובה צריך להחזיר לו טובה וזה אל תהי כפוי טובה ומי שפתח לך פתח לבקש סיפוקך לא די בזה אינו כפוי טובה אלא צריך לכבדו, וכעין שאמרו דכל מחנה מכר הוא דאי לאו שקבל ממנו לא הי' נוחן לו מחנה בחנם וע"ז אמרו באדר"נ פי"ח כל הסועד עם חבירו אפי' פת במלח או ירק תמרים או גרוגרות או אפילו טובל עמו ציר אפילו יש לאותו סועד מאה סעודות בכל יום כסעודת שלמה בשעתו אפי"ה יחזיק לו טובה לחבירו בפניו וכפי"ת טובה הוקשה לכפירה במשנת ר"א פי"ז אבל אפילו לא עשה לך טובה בפועל רק פתח לך פתח חייב אתה לכבדהו בשביל שפתח לך פתח ובמדרש ש"ר פי"ד סי' ב' כל הפותח פתח לחבירו חייב בכבוד יותר מאביו ואמו וחייב לו נפשו.

ונראה טעם לדבר דהרי אביו ואמו חייבים ללמדו אומנות שאל"כ עומד ומלקחם את הבריות או מת ברעב וא"כ מה הנהו שהביאו לעוה"ז אבל הפותח

לבקש די סיפוקך. רח) אל תוציא מפיד דבר שקר וכזב והי' נאמן

לו פתח לבקש די סיפוקו הרי מהנהו שע"ז עשו לו טובה גם אציו ואמו שהציאוהו לעוה"ז שע"ז חכה לחיי עוה"צ א"כ כעין שאמרו באצדח אצין ואצדח רבו אצדח רבו קודמת שאציו הציאו לחיי עולם הזה ורבו לחיי עולם הבא הכ"נ הפותח לו פתח הציאו שיתקיים בחיי עולם הזה ובלא"ה לא הי' מתקיים, ובחינוך מצוה ל"ג משרשי המצוה שראוי לו לאדם שיכיר וגימול חסד למי שעשה עמו טובה ולא יהיה נבל ומחנכר וכפוי טובה שזה מדה רעה ומאוסה במחלית לפני אלקים ואנשים כו' ע"ש.

עוד נראה דבגמ' שבת (קנ"א ע"ג) א"ל ר' חייא לדכותהו כי אחי עניא אקדימי ליה רופחא כי היכי דליקדמו לבניך א"ל מילט קא לייטת להוא אמר לה קרא קא כתיב כי בגלל הדבר ותנא דבי ר' ישמעאל גלגל הוא שחזר בעולם וא"כ עשה לטובתך והבן.

רח) אל תוציא מפיד דבר שקר וכזב. היינו אפילו אין צו מועלת ולא נזק לשום אדם ואפ"ה לא תוציא מפיד דבר שקר ועוד היה נאמן לכל אדם, ובעיונים כתב כי גם במקום שהחירו לשנות מפני דרכי שלום לא החירו לומר שקר מפורש ותמה אראצ"ע אבל באמת כי דא הוא מחלוקת הראשונים ז"ל ועיין בגמרא כחובות י"ז ח"ר כיצד מרקדין לפני הכלה כלה נאה וחסודה א"ל צ"ה לצ"ש הרי שהיתה חגרת וכו' והמורה אמרה מדבר שקר מרחק וכו' ועיין תוס' דאין להם לחכמים לתקן להזיקו לומר שקר לצ"ש, ולצ"ה אומר שקר ועיין פרישה וט"ז א"ע סי' ס"ה דיש לפרשו בשני אופנים אבל הרמב"א הוא בש"מ שכל שהוא מפני דרכי שלום אין צו משום דבר שקר מרחק ועיין בצעה"ת עה"פ ואני זקנתי מכאן אחז"ל דמותר לשנות מפני דרכי שלום שהיא אמרה ואדוני זקן והקצ"ה שינה ואמר ואני זקנתי יש מי שאומר חלילה ישנה המקום ע"ש כי הוא מחלוקת הראשונים ז"ל ועיין מזרחי וגור ארי' שם.

א"י אל תוציא מפיד דבר שקר. ולטובה כגון לעשות שלום נחלקו צו אי מותר

לכל אדם ואפי' לנכרי. (ט) אל תתעצל להקדים שלום לכל אדם

לדבר שקר ונגמ' יצמות (ס"ג ע"א) א"ל ואת לא תיעבד הכי דכתיב למדו לשונם דבר שקר העוה וגו' (ירמ' ט' ד') והתם כוונתו הימה לטובה שמבשל לאזיו מה שברצונו לאכול ע"ש. והחרדים מ"ע המלויות צפה (אוח כ"ו) מ"ע לדבר אמת אפילו במילי דעלמא דליכא זהו דררא דתמונא שנאמר מדבר שקר תרחק, משמע אפילו ליכא רק דיבור בעלמא ואמרו ז"ל דהמשקר כאלו עוע"ז אצלנשים שלום מותר ומזה נמי איכא. ממנין תרי"ג לרשב"ץ. ובדרך פיקודיך ל"ת ל"ו דאף בלי תועלת עובר על מדבר שקר תרחק, ובשערי תשובה לר"י במשקר בלי תועלת וללא הפסד לזולתו יקל ענשו מאלד אחד על כי אין הפסד לאיש בשקריו אבל גדול מאד ענשו בעו פניו ואהבת שקר ויכבד עוגו כי סופו יבא להעיד שקר באחיו.

(ט) אל תתעצל להקדים שלום וכו'. ואפילו לנכרי אל תתעצל להקדים שלום מפני דרכי שלום.

נראה לפמ"ש גיטין ס"א ושואלין בשלומן [עכו"ם] מפני דרכי שלום ונגמ' שם אמר שלמא למר והנה רב חסדא שהקדים להו שלמא כדי שלא ינטרך לכפול להם שלום ורב כהנא שאמר שלמא למר ולא הקדים פרש"י דלא היה מתכוין לברכו אלא לבו הי' לרבו והמוס' ד"ה שלמה הקשו אפי' זה דהו"ל גונב דעת הבריות ועל חניס פרש"י כן דלא אמרו דאין כופלין לו שלום אבל לשאול בשלומן מותר ע"כ ע"ש.

ורבינו הרא"ש בפסקיו שם כתב ואין כופלין שלום לעו"כ רב ספרא הוה מקדים ויהיב להו ורב נחמן אמר להו שלמא למר [גירסתנו רב חסדא ורב כהנא] ולפ"ז י"ל דהרא"ש לשטמיה אמר אל תוציא מפיד דבר שקר וכזו והי' נאמן לכל אדם אפי' לנכרי כקושיית המוס' דזה נמי הוה בכלל גונב דעת ואכתי י"ל דהגם להוציא דבר שקר מ"מ לא יקדים לו שלום כרב נחמן אלא שאם יתן לו העכו"ם שלום יחזיק לו ולזה הוסיף אל תתעצל להקדים שלום לכל אדם ואפילו לנכרי מפני דרכי שלום כרב חסדא וכפי' המוס' דרק לכפול אסור.

ואפי' לנכרי מפני דרכי שלום. רי) אל תרגיל עצמך לעמוד כי אם

עוד נראה דלפעמים מה שאינו מקדים בשלום כל אדם אינו משום עלות שבו אלא שחושב שאינו מן הכבוד לו להקדים לו שלום או כמאמר הירושלמי לא נהיגו גבן להיות זעיר שואל בשלום רב וקיימו בעלמא נערים ונחנאו וכה"ג אם הוא משום כבוד ליכא בזה חיוב קדימה ולכן קאמר אעפ"כ אל תתעצל להקדים שלום לכל אדם ובמקום שאינו מקדים שלום מפני כבוד ולא משום עלות ליכא איסור ועיין ברכות ו' ע"ב כל היודע בחצירו שהוא רגיל ליתן לו שלום יקדים לו שלום.

א"י אל תתעצל להקדים שלום וכו' אפי' לנכרי מפני דרכי שלום. נראה עוד בדיוק סיום לשון ואפי' לנכרי מפני דרכי שלום, ונראה דבא למעט לישראל לעולם אל תתעצל להקדים שלום אבל לנכרי רק במקום שיש בו מפני דרכי שלום דבלא"ה אין שלום לרשעים אמר ה' ואסור להקדים לו שלום וז"ש ואפי' לנכרי מפני דרכי שלום כשיש בו אבל אין בו מפני דרכי שלום אל תקדים.

רי) אל תרגיל עצמך לעמוד כי אם אצל חכם. נראה לפמ"ש רבי טרפון (ונחם י"ג) אקפח את בניי אם לא שמעתי להבחין הפרש בין קבלה לזריקה ואין לי לפרש אמר ר"ע אני אפרש וכו' א"ל ר"ט העבודה שלא הטיח ימין ושמאל אני שמעתי ואין לי לפרש אמה דורש ומסכים לשמיעה בלשון הזה אמר לו עקיבא כל הפורש ממך כפורש מחייו ולכן אמר אל תרגיל לעמוד כי אם אצל חכם ושמע והאזין דבריו כי הפורש מהחכם כפורש מחייו והעומד אלנו ומאזין אל דבריו זוכה לחיים נצחיים מן העולם ועד עולם.

א"י דקאי אמש"כ לעיל אל תתעצל להקדים וכו' מפני דרכי שלום ואם יקדים שלום לעכו"ם וידרוש אהבתו, ובגמ' (ברכות י"ז ע"א) מרגלא בפומי דאבי לעולם יהא אדם ערום ביראה וכו' מרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם נכרי בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ומקובל על הנביות אמרו עליו על ריב"ז שלא הקדימו אדם שלו מעולם ואפילו נכרי מן

אצל חכם ושמע והאזין דבריו.

סליק הנהגה אשר תיקן רבנו הרב אשר זצ"ל

השוק ולכן אפשר שמפני דרכי שלום יעמוד וידבר דברים בטלים ולכן הוסיף אל תרגיל עצמך לעמוד כ"א אלל חכם ושמע והאזין דבריו דאף שיש לבקש ידידות ואהבת כל אדם עיקר התכלית לעמוד אלל חכם ולהאזין לדבריו.

א"י אל תרגיל עצמך לעמוד כי אם אלל חכם וכו'. נראה לפמ"ש (אבות פ"א מ"ו) שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, עוד שם (מ"ד) יוסי בן יעזר איש צרידה אומר יהי ביתך בית ועד לחכמים והו' מתעבך בעפר רגליהם והו' שותה צלמא את דבריהם, וברבינו יונה שהי' דרכם לעמוד לפני החכם לכבודם ומהן יושבים על הספסלים בבית המדרש ומהן יושבין על גבי קרקע בעפר רגליהם כמו שאמרו כל הימים ששימש אותו תלמיד בישיבה שימשתי אני בעמידה.

ליום השבת

אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה

(א) שיפריש מעשר מכל ריוח שיביא ה' יתעלה בידו. (ב) שיתן מיד

אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה. (משלי ט"ו) נראה לפמ"ש רז"ל (ר"ה ט"ו) שלשה ספרים נפתחים בר"ה לדיקים גמורים ורשעים גמורים ובינונים ולדיקים גמורים גם לאחר מיתתם קרויים חיים ולא עוד אלא גדולים הן במיתן יותר מבחייהם (חולין ז') ואינם רואים פני גיהנם אלא נכנסים לפדס ועטרותיהם בראשיהם ונהיין מזיו השכינה, רשעים גמורים נחתמים למיתה ויורדים לבאר שחת ולכף הקלע והיו שם לדראון עולם, בינונים נידונים יורדים לגיהנם ומנרפים אותם כמנרף את הכסף ויוצאים משם לאחר תום שנתיים כאמרם ז"ל משפט רשעים בגיהנם י"ב חודש (ערוך פ"ב) ונמצא רובם יורדים לשאול מטה והבינונים יוצאין משם לאחר שנידונו בו ולכן אמר רבינו אורח חיים למעלה למשכיל כלומר שהאורח המוליך לחיים נחיים שהם הדיקים אשר לעולם קרויים חיים למעלה למשכיל היינו הדיק שהוא משכיל אל דל שהיא הנשמה הנקראת דל למען סור משאול מטה כלומר שחסור לגמרי משאול מטה שלא יצטרך אפילו ליכנס דרך פתחו של גיהנם כלל והוא כשישמע לדברים אלו האמורים בסמוך.

(א) שיפריש מעשר מכל ריוח שיביא ה' יתעלה בידו. (פ' ראה עשר מעשר) ונראה הכוונה שלא ימתין עד סוף השנה וחשוב חשבון מכל הריוח שהרווח מכל העסקים עיין אבן עזר הרובל בשו"ת סי' ג' וברכ"י סי' רמ"ט ובש"ע יו"ד סי' רמ"ט ס"א שיעור נתינה אם ידו משגת וכו' עד חומש מנכסיו מלוא מן המוכר ואחר מעשרה מדה בינונית פחות מכאן עין רעה, וחומש זה שאמרנו שנה ראשונה מהקרן מכאן ואילך חומש שהרווח בכל השנה, ובכנה"ג בשם תשו' הר"י מתחיה טרייזס בתשובה כח"י שיעשה חשבון מכל אשר יש לו ובכל עשרה

יפריש אחד לא פחות ולא יותר ואם ישאר אצוהו מותר שלא יגיע לחשבון עשרה יניחו צבים לבדו וכו' ובכל חצי שנה יעשה חשבון על אשר פזר על הדברים הנצריים לבית ויקח המעשר ואם ירצו עוד יותר לעשות ימחין לעשות חשבון עד סוף השנה ויפריש מן הריוח החמישי וכ"כ בהדיא בירושלמי דמעשרות שנה אחד לקרן מכאן ואילך בכל שנה ושנה חומש לריוח והם שני עשרונים וכו' ועיין באה"ט של הרב מהרי"ט ז"ל בשם שער אפרים סי' פ"ד הוצא בפת"ש יו"ד הנ"ל סק"א שאם הי' לו הפסד והריוח אח"כ ממלא הריוח את ההפסד ובשו"ת תו"י בהשמטות לדף רי"ג ובשו"ת נו"צ ת' סי' קצ"ד ואפשר דבזה כוונת רבינו שלא ימחין שריוח אחר יסלים ההפסד וממילא מריוח זה לא יפריש כלל שהרי הי' לו הפסד אלא יפריש מעשר מכל ריוח שיביא הי' יתעלה על ידו.

ונראה עוד מדברי רבינו לכאורה דגם בזה"ו יש ענין של מעשר כספים מדרבנן עכ"פ, ועיין רמ"א יו"ד סי' של"א סקמ"ו ושו"ת שער אפרים סי' פ"ד אי יש בזה"ו חיוב גמור להפריש מעשר כספים ובשו"ת סי' רכ"ד ובשאלת יעב"ץ ח"א סי' ו' ובשו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סי' ע"ד כתב דבזה"ו מעשר כספים אינו מדאורייתא ולא מדרבנן ואינו אלא מנהגא בעלמא וכ"כ הב"ח ובשו"ת תשובה מאהבה תמה על האחרונים הנ"ל שלא ראו דברי המהר"ם ז"צ הנ"ל וכן העלה בס' משנת חכמים הל' יסוה"ת דף י"ז שאין למעשר כספים בזה"ו עיקר לא מה"ת ולא מד"ס אבל הוא מנהג של מצוה אם נהג עצמו שאין לבטל כי אם לצורך גדול למען ס"ת ובפת"ש יו"ד סי' של"א סק"י"ב הביאה ע"ש ובח' הארכתי ומדעת רבינו נראה לכאורה שאמר להפריש מעשר מכל.

(ב) שיתן מיד לצדקה מאשר תשיג ידו וכו'. אולי כוונת רבינו דקאי אדלעיל דמעשר כספים בזמן הזה הוא מדין צדקה וכמ"ש הרמ"א יו"ד סי' של"א סקמ"ו הנ"ל דלכן השמיטו דין דמעשר כספים משום דסמכו על מה שכתבו בהל' צדקה ולכן סמך רבינו שיתן מיד לצדקה מאשר תשיג ידו והיינו המעשר הנ"ל שהפריש לא ימחין אלא יתן מיד לצדקה ולא בסוף השנה כמ"ש

לעיל כדיון דהמעשר הוא מדין נדקה אין לאחר עד סוף השנה אלא שהוסיף שימן גם לבסוף כל חודש ולבסוף כל שנה זהב וחצי כלומר אם מי שאין לו ריוח למעות מעשר ואין ידו משגת או שכבר נתן הכל מיד שהרויח יתן עוד כל חודש בסופו ולבסוף כל שנה זהב וחצי.

א"י ס"ל דמעשר לחוד ונדקה לחוד והמעשר יתן בזמנו אלא הוסיף שימן מיד לנדקה אפי' אין לו עוד מעשר כלומר שלא הפריש עדיין מ"מ לא ימחין עד שיפריש המעשר בסוף שנה אלא יתן מיד נדקה מאשר חשיג ידו. והנה חקרו האחרונים ז"ל אם קיים מצות נדקה בחצי פרוטה או צעי פרוטה שלימה דוקא עיין שו"מ צ"ח יצחק או"ח ס' כ"א, אמנם בספר היראה לרבינו יונה כתב וז"ל והו רגיל בנדקה לפי כחך ולכל הפחות שעבד עמך למת כופר נפשך חק קבוע בכל שבע פרוטה או מחנה, כי אפי' עני המתפרנס מן הנדקה יש לו לעשות נדקה ע"כ.

ומבואר דס"ל דאפי' חצי פרוטה בשבע נמי מקרי נדקה אלא שיראה לשעבד עצמו לזה, ואפשר דזה שאמר רבינו שימן מיד לנדקה מאשר חשיג ידו כלומר אפי' פחות משהו פרוטה אם לא ישיג יותר מחצי פרוטה בשבע ולבסוף כל חודש יתן נמי כפי אשר חשיג ידו ולבסוף כל שנה שיהיו עכ"פ זהב וחצי ועי' משנ"ה ח"ו ס' קנ"ו וש"ך יו"ד ס' רמ"ט סק"ד אמש"כ המחבר סע' ב' לעולם אל ימנע אדם עצמו פחות משלישית השקל לשנה כלה, ואע"ג דבאורחות חיים להרא"ש הנדפס בסוף הסיפורים כתב שימן בכל סוף השנה זהב וחצי היינו למידת החסידות אבל מדינא אין חייב אלא בשלישית השקל לכל הנה כדמשמע בש"ס ופוסקים עיי"ש. וא"כ אפשר דמש"כ יפריש מעשר נמי אינו אלא מידת חסידות ודו"ק.

ואולי י"ל עוד לפמ"ש רבינו יונה דהנחת מעשר צריך להפריש אפי' מקבל מחנה מעות או כלים וכיו"ב נמי בכלל רוח הוא וחייב לעשר ולכן כתב שיפריש מעשר מכל רוח שיביא ה' יתעלה בידו כלומר לאו דוקא רוח ממון אם

לצדקה מאשר תשיג ידו ולבסוף כל חרש ולבסוף כל שנה זהב וחצי. ג) שיתפלל ערב ובקר בכל יום עם הצבור. ד) שיניח תפילין

זכה אלא כל רווח בין ממון ובין עיסקה ובין דבר אחר מכל דבר שהוא מרווח בו צריך להפריש.

ג) שיתפלל ערב ובקר בכל יום עם הצבור. נראה לפמ"ש הרד"א בשם הר"א בן שושן דשלשה תפילות שמתפלל אדם בכל יום יש בהן כ"ז ברכות וגדול שכן המתפלל עם הצבור כי בתפילה אחת נחשב לו שכן מתפלל ערב ובקר וזהרים ביחיד כ"ד תפילות בלחש י"ט חזרת הש"ץ שמתכוין ושומע כעונה הרי הוא י"ט אחרות ועונה אמן שאמרו גדול העונה יותר מן המכרך הרי ג' תפילות בתפילה אחת שהוא שכן ז"ן וע"ז אמר שבע ביום היללתיך דשתי תפילות שיש בהן חזרת הש"ץ הם שש ותפילת ערבית אחת הרי שבע תפילות אדם מתפלל בכל יום וזה שבע ביום היללתיך ואולי על דרך זה אמרו נמי שבע יפול צדיק וקם שכורה שבע פעמים שבע תפילות ועיין בית יוסף א"ח סי' קכ"ד ובכף החיים אות ל"א.

ד) שיניח תפילין בכל יום. וז"ע דרבינו כתב כאן מילי דחסידותא ומאז קמ"ל שיניח תפילין בכל יום ונראה לפמ"ש הסמ"ג סי' ג' שהיו בני ישראל בגלויות מתרשלים בהנחת תפילין מפני טעמים וגם מפני שתפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים וכחב הסמ"ג שדרש להם להוכיח כי כל אחד ואחד חייב בתפילין ומוזות ושהוא עדות לישראל שהם עבדים להקב"ה וע"פ שני עדים יקום דבר כל אחד מישראל אינו יהודי שלם אלא"כ יש לו שני עדים שהוא יהודי אות תפילין ואות מילה בחול וכל מי שאינו מניח תפילין אין לו אלא עד אחד שהוא יהודי והו"ל כמנודה לשמים. וא"ת מאחר שתפילין אות ועדות כמו מילה ושבת מדוע היתה רפויה ביד ישראל כבר פי' רבותינו ז"ל וכו' כי מה שאמרו רז"ל תפילין צריכין גוף נקי וכו' זהו באדם שמניח כל היום כולו כמזאת פן ישכחם עליו יעשה בהם דבר שאינו הגון אבל בשעת חפלה אין לך רשע שלא יהא ראוי לתפילין ק"ו מספר תורה שהוא מקודש יותר והכל אוחזין בס"ת בשעת

בכל יום. ה) שיקבע מזווה בכל שערי ביתו המחוייבים במזווה.

תפלה וכו'.

עוד זאת דרשתי להם כי יותר חפץ הקב"ה באלם רשע שיניח תפילין מאדם צדיק ועיקר תפילין נצטוו להיות זכרון לרשעים ולישרם דרך טובה ויותר הם צריכין זכר וחזוק מאותם שגדלו ציראת שמים כל ימיהם וכו' ויהי אחר ארבע אלפים ותשע מאות ותשעים וחמש שנים לציראת העולם היתה קבה מן השמים להוכיח ובשנת תתקצ"ו הייתי בספרד להוכיחם ואמץ הקב"ה זרועותי בחלומות היהודים ובחלומות העכו"ם וחזיונות הכוכבים וטע עלי חסדו ותרגו הארץ ותהי לחרדת אלקים ועשו תשובות גדולות וקבלו אלפים ורבעות מצות תפילין מזוות וליציית וכן בשאר ארצות הייתי אח"כ ונתקבלו דברי בכל המקומות ע"כ ע"ש הנה מבואר דהיו מתרשלים לאלפים ורבעות שלא הניחו תפילין ואולי אכתי גם בזמן הרא"ש הי' הדבר מוחנח ולכן הזכיר שיניח תפילין בכל יום.

א"י צדיק לשון בכל יום ולא אמר כל יום שאפשר דקאי אעיקר דינא שמי שאפשר ומתנהג בחסידות יניח תפילין כל היום ולא רק לתפלה ולכן אמר שיניח תפילין בכל יום כלומר בכל היום כולו.

ה) שיקבע מזווה בכל שערי ביתו המחוייבים במזווה. נראה דכיון רבינו לפמ"ש הרמ"א יו"ד סי' ר"ז ס"ב דנתפשט המנהג צמדינות אלו דרוב העולם סומכין על מזווה אחת שעושין על פתח בתיהם ואינו נכון ואין להם על מה שיסמכו לכן כל ירא שמים יתקן ביתו כדינו בכל הפתחים החייבים כמו שנתבאר (מהר"ל נחשו' ובהל' מזווה) ועיין בס' באר שבע קונט' באר מים חיים סי' י"ג ובט"ז סק"י"ד ואין להם על מה שיסמכו שכל מי שנגע יראת אלקים בלבו ורוצה לישב בטח ממורא רוחות רעות ח"ו יעשה מזווה לכל פתחו וכו' וברבינו חננאל הובא בס' בית הלל שהי' לו ארבעים מזוות בכל החדרים שבביתו ע"כ ולכן כתב רבינו שיקבע מזווה בכל שערי ביתו המחוייבים במזווה ולא די במזווה אחת.

(ו) שיקבע עתים לתורה. (ז) שיהיה נאמן במשאו ובמתנו

(ו) שיקבע עתים לתורה. (שנת ל"א ע"א) בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו קבעת עתים לתורה והמפורשים הקשו מירושלמי ברכות כל הקובע עתים לתורה מפר ברית ומי' דהתם מיירי כשקובע עתים לתורה שלא ילמוד כל זמן אחר ועיין מ"ב סי' קנ"ה ולפענ"ד נראה דהנה אמרו ז"ל דמי שהוא תורתו אמונתו כל השבוע בשבת ימעט בלימוד התורה ויענג את השבת ומי שאין תורתו אמונתו והוא טרוד בכל השבוע על המחי' ועל הכלכלה ירצה בלימוד התורה בשבת קודש עיין ש"ע א"ח סי' ר"ז אחר סעודת שחרית קובעים מדרש לקרות בנביאים ולדרוש בדברי אגדה ואסור לקבוע סעודה באותה שעה (הג"ה) ופועלים וב"ב שאינן עוסקים בתורה כל ימי השבוע יעסקו יותר בתורה בשבת מת"ח העוסקים כל ימי השבוע והת"ח ימשכו יותר בעונג אכילה ושחיה קל' דהרי הם מתענגים בלמודים כל ימי השבוע (ב"י סי' רפ"ח בשם הירושלמי) וכיון דהכא מיירי מאורח חיים למעלה שעוסק כל ימי השבוע בת"ח לכן די שיקבע עתים לתורה ומה שאמרו בירושלמי הקובע עתים לתורה הרי זה מפר ברית מיירי בצעלי בתיים שזריכים ללמוד יותר בשבת או לת"ח בימי החול והכל לפי שהוא אדם.

ולפמ"ש יתיישב נמי קושיא אחרת מה שהבאחי לעיל סקמ"ד כי תחילת דינו של אדם קבעת עתים לתורה והוא בגמ' קידושין מ' ע"ב ובגמ' שבת ל"א ע"א אמרינן בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה ואח"כ שואלין לו קבעת עתים לתורה עיין מה שחי' החוס' ועיין לעיל ולפמ"ש נראה כעת דבמס' שבת דמיירי כל המסכת מעניני שבת ולת"ח צריך רק לקבוע עתים לתורה בשבת ולא ללמוד כל היום ולצעה"ב החיוב ללמוד בשבת כל היום ולקבוע עתים בחול וא"כ אפשר דבגמ' שבת מיירי בצעלי בתיים שקובעים עתים לתורה בשבת ובימות החול מנותן במו"מ ולכן אמרו דתחילת דינו של אדם נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה היינו בשבת כל היום אבל בקידושין מיירי בת"ח שחורתן אומנתם כל השבוע שפיר תחילת דינו הוא אס קבע עתים לתורה א"י להפוך והבין.

(ח) ובדיבורו. ט) שיכבד לומדי תורה בכל יכלתו. י) שיוכיח את

ז) שיהא נאמן במשאו ובמתנו ובדיבורו. הנה הקדים רבינו קבעת עמים למורה לנשאת ונחת באמונה וכן לעיל סקמ"ד סיים כי החילת דינו של אדם קבעת עמים למורה ובגמ' קידושין דף מ' ע"ב אמרינן אי החילת דינו של אדם אלא על ד"ת אמנם בגמ' שבת דף ל"א אמרו בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונחת באמונה ואח"כ שואלין לו קבעת עמים למורה וכבר הקשו החוס' כן וחי' דלענין שאלה שואלין קודם על משא ומתן ולענין עונשין עונשין קודם על שלא קבע עמים למורה ועיין חוס' סנהדרין דף ז' ע"א ולפמ"ש לעיל לחלק בין מי שחורחו אומנותו למי שנוהג במנהג דרך ארץ ולמי שחורחו אומנותו שואלין אותו עסקת במורה ולמי שעיקרו מו"מ שואלין אותו נו"נ באמונה י"ל דרבינו מיירי כאן אדם המעלה איש משכיל ולכן אותו שואלין קודם על עסק המורה שזו ראיתי במהרש"א סנהדרין בח"א שחי' כן ע"ש.

א"י לפ"מ שנחלקו רשב"י ור' ישמעאל ברכות ל"ה ע"ב רשב"י אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה חורע בשעת זריעה וקולר בשעת קצירה וכו' חורה מה שהוא עליה אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתו נעשית ע"י אחרים שנאמר ועמדו זרים וראו לאנכם ור"י אומר הנהג זה מנהג דרך ארץ ובגמ' שבת י"א אמרו רשב"י וחבריו פטורין מן הק"ש ומן התפלה ורבי יוחנן אמר כגון אגן מפסיקין פי' דאגן לאו חורתן אומנותן, והנה מי שחורחו אומנותו א"א לשאלו קבעת עמים למורה שהרי כל היום היא שיחתו ואין לו אחת אבל מי שנוהג זה מנהג דרך ארץ שואלין קבעת עמים למורה ובקידושין קאי אליבא דרשב"י אמר מחילת דינו של אדם על ד"ת ובשבת מיירי אליבא דר"י ובדורות אחרונים וי"ל.

(ח) ובדיבורו. נראה דקאי נמי אמשא ומתן שיהא נאמן בדיבורו ולא מיבעיא שלא להונות בדברים או בדברים הנקמים באמירה כמו הא שאמרו כדרך גידל הן הן הדברים הנקמים באמירה (כחובות ל"ח) וכיוצא בו אלא אפילו בקנינים דקיי"ל דבר חורה מעות קונות (ב"מ נ"ז) ואין דיבור קונה ואפילו במעות תקנו ז"ל שלא

לקנות מפני הרמאים ועלננים שלא יאמר נשרפו חטך בעליה ומ"מ הנאמן
 במו"מ הוא נאמן בדיבורו ואינו משנה אפילו בלי קניני דאורייתא וכ"ש שאינו
 יקבל עליו מי שפרע מאנשי דור המצול הוא יפרע למי שאינו עומד בדיבורו (נ"מ
 מ"ט ע"א) ובגמ' שם רב אמר דברים אין בהם משום מחוסרי אמונה מיחיבי ר"י
 אומר מה ת"ל הין זדק והלא הין בכלל אפיה ה' אלא לומר לך שיהא הן שלך
 זדק ולאו שלך זדק ועיין רמב"ם פ"ה מהל' דעות דעות ופ"ז מהל' מכירה הל'
 ח' וטוש"ע ח"מ סי' כ"ד ס"ג ח"ש ודיבורו.

ט) שיכבד לומדי תורה בכל יכלתו. בגמ' מכות כ"ב ע"ב אמר רבא כמה
 טפשי שאר אינשי דקיימי מפני ס"ת ולא קיימי מפני גברא רבא ובגמ' קידושין
 ל"ג ע"ב כלום חורה עומדת מפני לומדיה ועיין רש"י שעסקין בדבר הלכה היו
 קרי להו תורה עלמה (ועיין פמחה למשנה הלכות ח"ח). ובגמ' עוד שמעון העמוסני
 ה' דורש כל אמתין שבמורה כיון שבא לאת ה' אלקיך תירא פירש כו' עד שבא
 ר"ע ודרש את ה' אלקיך תירא לרבות ת"ח ומלא דהמכבד ת"ח הוא בכלל כבוד
 שמים מרבינו דאת ה' אלקיך דהשוה כבודם לכבוד שמים.

ונראה לדרייק כחז רבינו לומדי תורה לפמ"ש דאין דין ת"ח בזה"ל לענין ליטרא
 דדהבא וכיוצא בו ומ"מ לענין חיוב כיבוד צריך לכבדם עיין יו"ד סי'
 רמ"ג ס"ז בהג"ה וברמ"א שם ס"ב ועיין ח"מ סוף סי' א' ובש"ך שם ובשו"ת
 כנסת יחזקאל ח"מ סי' ז"ה דחה דברי הסמ"ע סי' ט"ו סק"ד שכחז דאין דין
 ת"ח בזה"ל לענין להפך בזכותו ומיהו רבינו בחשונה כלל ט"ו כחז דגם בזמנינו
 יש דין חכם כמו זמם והביאו האחרונים בח"מ ס"ס א' ולכן כחז לומדי תורה
 שיכבד אותם בכל יכלתו ולא יאמר שאין בזה"ל דין ת"ח. ואולי דכוונתו דגם
 לומדי תורה שעדיין לא הגיעו להיות ת"ח נמי יכבדם בכל יכלתו.

ובדרך נחות אמרתי שהוא אזהרה לת"ח לכבד לומדי תורה אחרים וע"ד רמו
 אמרו את ה' אלקיך תירא לרבות ת"ח כלומר שגם הת"ח חייב לכבד
 ת"ח אחר ולאו דוקא ת"ח אחר שהוא גדול ממנו או רבו שלמדו תורה אלא

אפילו חזירו כמותו וכבר אמרו חז"ל דכ"ד אלף תלמידי ר"ע מחו על שלא נהגו כבוד זה לזה (ינימות ס"ג) הרי שנענשו עונש מיתה ר"ל על שלא חזרו זה לזה ונראה כיון שהוא כבוד שמים מדרשת דאח וכל שאינו מכבוד הרי זה מצוה ח"ו ונפרט ברבים דהו"ל חילול השם ג"כ.

ומה שנאמה תלמידי ר"ע נכסלו בזה כתבתי במקום אחר לפ"מ דדרש ר"ע רבם ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה והוא מה דעלך סני לחברך לא תעביד. ותלמידי ר"ע שהיו בתכלית השלימות במעלות ומדות טובות והיו ממאסין הכבוד ובורחין ממנו עד קנה האחרון כמ"ש מאד מאד הו' שפל רוח וס"ל דואהבת לרעך כמוך מה דעלך סני לחברך לא תעביד ולכן לא יכלו לכבד זה את זה שלא רצו להכשיל את חזירו בכבוד שהוא כשלון לו.

ברם נת"כ מסיק ואהבת לרעך כמוך אר"ע זה כלל גדול בתורה בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם גדול יותר ופי' בעה"ת עה"ת צפ' בראשית עה"פ זה ספר פי' אסיפא דקרא קאי בדמות אלקים עשה אותו דמקרא דר"ע לא שמעינן אלא מה דעלך סני לחברך לא תעביד ובא בן עזאי ולימד שאף אם עלך סני הכבוד ואינו חושש לכבוד עצמך אבל לכבוד חברך יש לחוש לפי שרואה אדם דמות חזירו ודמות עצמו אינו רואה ובדמות אלקים עשה אותו וא"כ אמה מכבד את כלם אלקים לא את חברך ולכן אמר ד"ע מקרא זה כולל יותר ממקרא דואהבת לרעך כמוך ע"ש וא"כ אפילו ממאס בכבוד עצמו חייב לכבוד חזירו ותלמידי ר"ע שעשו כר"ע מה עלמה להן.

ואפשר בזה לדייק לשון הגמ' שמעון העמוסני וכו' עד שבא ר"ע ודרשה ולכאורה מהיכן בא ר"ע ולהג"ל י"ל דר"ע לאחר שראה שמחו תלמידיו על שלא נהגו כבוד זה לזה מזה המעשה בא ודרש לרבות ח"ת את ה' אלקיך שכבוד ח"ת הוא בכלל כבוד שמים חה הענין עד שבא ר"ע ח"ש רבינו שיכבד לומדי תורה בכל יכלתו.

עמיתו ולא ישא עליו חטא. יא) שידין את חבירו לכף זכות.

י) שיוכיח את עמיתו ולא ישא עליו חטא. (ויקרא י"ט) ולעיל (אום ז"ב) כתב שמח בשמעך תוכחת כמוצא שלל רב וכאן אמר שיוכיח הוא לחבירו י"ל לפמ"ש המקוששו וקוששו קשוט עלמך ואח"כ קשוט אחרים והמקבל תוכחה מאחרים ומחזירו אם יוכיח לאחרים הם גם יקבלו כיון שידועין שכוונתו לש"ש אבל אם לא ישמע תוכחה ומאס בה כשישמע מאחרים הכ"י כשיוכיח לאחרים לא ישמעו לו כי הא (ז"ב ס' ע"א) דר' ינאי הוה ליה אילן הנוטה לרה"ר הוה ההוא גברא דהוה ליה נמי אילן הנוטה לרה"ר אמו בני רה"ר הוה קא מעבדי עליה אמא לקמיה דר' ינאי א"ל זיל האדנדא ומא למחר בליליא שדר קציה להווא דידיה למחר אמא לקמיה א"ל זיל קון א"ל הא מר נמי אית ליה א"ל זיל חזי אי קון דידי אז קון דידיך אי לא קון דידי לא מקון הרי שקודם שפסק ליה לקון אילנו קדם וקן דידיה ומקן קודם והא דלא קן עד עכשיו אמרינן שם שר"י חשב שעוברי דרך ניחא להו דיחבי בלל האילן וכיון שראה שמקפידין הן הבין שמה שלא אמרו לו משום כבודו מיד קבל תוכחה וקנץ אילנו.

ולכן לאחר שכתב לעיל רבינו שמח בשמעו תוכחת כתב אח"כ שיוכיח את עמיתו ולא ישא עליו חטא שיהיו דבריו נשמעין ולא הו"ל בכלל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין דכה"ג מוטב שלא להוכיחו דנושא עליו חטא.

עוד נראה לפי שאמר לכבוד לומדי תורה בכל יכלתו ומחמת אהבתו עליהם יקלקל השורה כמ"ש אהבה מקלקלת השורה ועל כל פשעיו יכסה אהבה ויחפש בזכותו ולכן לא יאמר לו תוכחה אפילו דבר שצריך להוכיח ולכן סמך עלה שיוכיח את עמיתו וזהו חלק מאהבה לחבירו. ובגמ' (מנחות ז' ע"א) קולפי טאבו בלעי מאבומי משבחו שקבל מכות ע"י וכ"ש שנחוסף לו אהבה.

יא) שידין את חבירו לכף זכות. אבות פ"א והו"ל דן את כל האדם לכף זכות ובשבעות ל' בצדקה חשפוט עמיתך הו"ל דן את כל האדם לכף זכות והתם כל האדם כתיב והכא חבירו ומיהו בגמ' שבת קכ"ז אלו דברים שאדם אוכל

יב) שימחול בכל לילה קודם שילין לכל מי שחטא לו בדברים.
 יג) שישתדל להכניס שלום בין איש לאשתו ובין אדם לחבירו.

פירוטיהן בעולם הזה וכו' והדן את חבירו לכף זכות וכל הדן את חבירו לכף זכות דנין אותו מן השמים לכף זכות ועיין הש"א. ונראה דרבינו קאי אבסמוך מה שכתב שיוכיח את עמימו הו' דן אותו לכף זכות דלא יהיו דבריו נשמעין אבל אם יכעס עליו וידונו לכף חובו לא יאבה לו ולא ישמע אליו, ואמרו ז"ל אל תדין את חברך עד שחגיע למקומו שאם תעמיד עצמך במקומו ממש ובמצבו תראה שאולי במצבו לא היית במצב יותר טוב אלא אפשר שלפעמים גרוע ממנו ה"ו.

ובמקרא כתיב לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלקיו עמו ותרועת מלך בו (במדבר כ"ג כ"א) רמו שמי שלא הביט און ביעקב ולא מחפש במומין על ישראל אלא רואה בטובן ה' אלקיו עמו זה סימן שהקב"ה עמו כי הקב"ה נושא פנים לישראל וכמ"ש ישא ה' פניו אליך ודרשו שהקב"ה נושא פנים נושא עון ועובר על פשע ותרועת מלך בו מלשון כרע כאח לי וכל הדן לכף זכות ידונו אותו מן השמים לכף זכות.

יב) שימחול בכל לילה קודם שילין לכל מי שחטא לו בדברים. לעיל (אות קי"ו) כתב רבינו אל תחזיק כעסקן עם חברך יום אחד ותכנע לבקש ממנו מחילה קודם. משמע דרק שלא יחזיק כעסו עם חבירו יום אחד ויבקש ממנו מחילה אבל שימחול הוא לו על הכל בלי מחילה מחבירו לא קאמר דאם לאחר שכתנע ותבקש ממנו מחילה ואפ"ה לא ימחול לך חברך תחשוב שלא תמחול לו ג"כ ולכן קאמר שימחול בכל לילה קודם שילין לכל מי שחטא לו בדברים אע"פ שאפשר שחברך לא מחל לך, ואולי עוד הטעם כמים הפנים אל פנים דמיד שתמחול לחבירו בלי שום תנאים ממילא יכנע גם לב חבירך וימחול לך ג"כ.

או יאמר דהתם מיירי חבירו והכא קאמר לכל אדם. א"י דהכוונה שכמה פעמים ישחו בו יושבי שער ונגינות שותי שכר בלי ידיעתו ויסקרו עליו ליה"ר ובלילה עולה נשמת כל אחד והיד כותבת ורושמת ואולי יענשו אחרים על ידו וגם בלי

יד) שיזהיר את בני ביתו על התפלה ועל נטילת ידים ועל ברכת

דעת ענוש לנדיק לא טוב ועיין שבת קמ"ט ע"ב כל מי וכו' דף כ"ב ע"א חוס' ד"ה אנה ענישמה ולכן ימחול לכל מי שחטא נגדו בדברים בכל לילה, ומיהו אומר שחטא אלא בדברים דאלו הכהו או הוציא עליו שם רע וכיוצא בו אין חייב למחול לו עד שירצה אותו חזירו עיין א"ח סי' תר"ו ובהש"א קאמר דהכוונה לאפוקי חיוב ממון וגם זה אמת.

יג) שישתדל להכניס שלום בין איש לאשתו. במשנה פאה פ"א והבאת שלום בין אדם לחבירו וזין איש לאשתו והקדים אדם לחבירו ורבינו הקדים בין איש לאשתו לאדם וחבירו ולפוס ריהטא נראה לפמ"ש באדר"ג כל המשים שלום בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאלו משים שלום בישראל על כל אחד ואחד א"כ אפשר דהכוונה שישתדל שיהי' לו שלום בית בינו ובין אשתו והיא קודם דחיך קודמין לחיי חנרך וגם זה בכלל להכניס שלום בין איש לאשתו ודלא כהטיפשים שהולכין ומשתדלים להכניס שלום בין איש לאשתו לאחרים וביתו הוא מחריב ופשוט דגם על זה נאמר חיך קודמין לחיי חנרך גם כי אחרים שיראו שיש לך שלום בית אז מוכל לדבר אליהם מענין זה וע"ד שכתבתי לעיל קס"ט לענין הוכחה.

ובגמ' גיטין נ"ב ע"א הנהו תרי דאיגרי בהו שטן דכל די שמי הוו קא מינני בהדי הדדי איקלע ר"מ להמס עכבינהו תלמא די שמי עד דענד שלמא שמעיה [לשטן] דקאמר ווי דאפקיה להווא גברא מבית' פי' דהשטן הוה מתגרה בהו בכל ע"ש ביה"ש וע"י ר"מ עשו שלום ביניהם וממילא בע"ש הוא יותר הזמן להשתדל לעשות שלום ולכן אמרו ז"ל שלשה דברים נרץ אדם לומר בתוך ביתו ע"ש עם חשיכה ונרץ לאומרון בניחומא כי היכי דיתקבלו דבריו כי אז ח"ו השטן מקטרג ולכן הקדים שלום בית בין איש לאשתו כדי שיהי' לו שלום בביתו בש"ק.

יד) שיזהיר את בני ביתו על התפילה ועל נטילת ידים ועל ברכת הנהנין. נראה דקאי על אשתו ובניו ובגמ' ברכות נשים ועבדים וקטנים חייבים

במפילה ובצרהמ"ז והנה ברכת הנהנין בכלל ברכת המזון הוא ק"ו לאחריה מדרך לפניה לא כ"ש או מסברא עיין פנ"י ברכות שם ובש"א כתב בברכת הנהנין בכלל מפילה הוא ולא ידעמי כוונתו צוה. ובאגרת המשונה לר"י (אות ע"ט) תהא אשה זהירה להמפלל ערב ובקר ולהרים ובסוף מפלחה יהא עיקר תחנוניה על בניה ובנותיה שיהיו יראי שמים ושיהיו בניה מלליחים במורה כי עיקר זכותה של אשה לעוה"צ שבניה עובדים להש"י ועושים רצונו ויראים אותו כשהיא צנית עולמה ובני' יש בלבם יר"ש היא צחיים ועושה כל המצוות והיא צמעלות עליונות לעוה"צ ע"כ.

ובאות ח' כתב רבינו יונה שם וחייב אדם להמפלל בכל יום, הנה שינה כאן וכחב וחייב אדם ובאשה כתב תהא אשה זהירה ולא האשה חייבת להמפלל ועיין א"ח סי' ק"ו ובמג"א תמה למה לא נוהגין הנשים שלנו להמפלל בכל יום ערב ובקר ע"ש מה שדחק ומדברי ר"י נראה דיש להם להזהר ומיהו נראה דאין החיוב כמו על האנשים שעל האנשים כתב לשון חיוב ובנשים לשון זהירות.

ובתשובה אחת כתבתי להמליך על הנשים שלא נהגו להמפלל ערב ובקר כאנשים לפי דעת גדולי הראשונים וכן דעת רבינו ז"ל שהא דבטלו טבילת עזרא דוקא למורה בטלוח אבל למפילה לא בטלוח ואסור להמפלל בלי טבילת עזרא וכן דעת רב האי גאון ובאשכול ה"י ק"ש הביא דעת רבינו אהרן גאון שכמה פעמים היו הם מתפללים בשבת והוא יושב ושומק ולפי שהנשים אינן טובלות לטבילת עזרא לעולם א"כ להני שיטות אסורים להמפלל (עיין לעיל אות קל"ה), ובער"ה ובי"כ שמנהג כל הנשים לילך לבניה"מ המנהג שהולכות לטבול ג"כ וא"כ אחי שפיר מנהג הנשים שלא נהגו להמפלל וכנ"ל (ועיין משנה ח"ה סי' ג.)

ומש"כ שזהיר את בני ביתו בדברים אלו יותר מבשאר דברים שצריך ג"כ להזהירם י"ל לפי שנהג בכל שעה ובכל יום ועיין יבמות קי"ד קטן אוכל נבלות ועיין ש"ע א"ח סי' שמ"ג, וכתבו ביום השבת אולי מפני שאז הוא

הנהגין. טו) שיפרע התמיד בכל ששי. טז) שילמוד הפרשה בכל

בנימו יחד כלם הודו לה' משא"כ כל ימות השבוע ע"פ רוב אס לא על כולו אינו עמהם כמבואר בשו"ע דלכן לא חייב לחנך הקטן וללמדו לומר ק"ש שחרית וערבית ומ"מ כל שאפשר יש להזהיר אותן, ובגמ' שבת נ"ד ע"כ כל שנידו למחוח על בני ביתו ואינו מוחה נדפס באותו עון, ואמר על נט"י וברכת הנהגין כי בזה מזולזין יותר.

טז) שיפרע התמיד בכל ששי. אולי כוונת רבינו על מי שקבל שעורי לימוד כך וכך בכל יום כמה פרקים ח"ל ספר ארחות נדיקים בשער התורה ויש ראיות גדולות ברורות מכמה מקומות בתלמוד שהיו כולן רגילין בחזרה ולכל אחד הי' לו סכום מנין כך וכך פרקים ליום כשהיו טרודין ביום אז היו פורעין בלילה וכל ל' יום היו חוזרים לתלמודם ובה הענין היו לומדים ג"כ בצרפת עד שהגיעו למעלות רבות לידיעה גדולה ולא הוצרכו לספרי הפוסקים כי היו יודעים המצוות מחוך התלמוד והתוס', מבואר דזה הי' דרכם ללמוד סכום מסוים ואס היו טרודים אז משלמין אותו ח"ש שיפרע התמיד ביום השישי שלא ישאר בעל חוב בלימודו בגמר השבוע וכמו לענין כל תאחר אינו עובר עד ג' רגלים אבל לפרוע החוב ולקיים העשה של והבאת שמה רגל ראשון המצוה הכ"ג בע"ש קודם ברגל ראשון מצוה להשלים.

ובעירובין ס"ד ע"א ח"ף ופרע פי' בלילה ודעת רבינו עכ"פ בע"ש יפרע התמיד ומ"ש בש"א ר"ל חובותיו וקבלותיו ל"ע שאס הוא החוב שכבר עבר זמנו מה לי יום שישי ומה לי יום אחר כל שהגיע זמנו חזר שלא יעבור זמנו ויפרע התמיד שלו ואי לא הגיע זמנו מצוה ליכא ע"ש יותר משאר זמנים, ובעלי מוסר כתבו שצריך לפרוע התמיד בע"ש לשון בחשונה שלימה ולפרוע על עוונותיו שעבר ח"ו בכל שבוע ואל יכנס לשבת כשהוא בעל חוב מלוכלך בחטא ורמזו אס תשוב משבת רגליך תשוב מלשון תשובה ושבת ר"ת שבת זו תשוב.

או יאמר לפמ"ש מרן הריצ"ש טוב בפי' על מזמור תהלים ק"י הועתק מסדור האר"י הק' ז"ל כח"י עה"פ יאמר גאולי ה' אשר גאלם מיד זר אלו הנשמות המגולגלים שהיו כל ששת ימי המעשה בגלות ובע"ש הוא מעלה אותם מהקל"י שנקרא יד זר בגי' ש"ד שאין בה יו"ד וזה סוד ומארצות קבצם ממזרח וממערב וגו' השחא בע"ש בא להם הקיבוץ מד' כנפות מכה ד' שמות ע"ג ס"ג מ"ה ז"ן שסודם מד' כנפות. ע"ז מזרח, ז"ן מערב, ס"ג נפון, מ"ה דרום. ועה"פ חעו במדבר קאי על ניצונו הקדושות שהם כל השבוע חעו מדרך טוב שהוא הקדושה והם הולכים בדרך מדבר ושממה ובא שבת בא מנוחה ולכן ע"ש יפרע אח החמיד בכל ע"ש לחקן אח אשר שיחח בכל השבוע.

טז) שילמוד הפרשה בכל השבוע שנים מקרא ואחד תרגום. ופרש"י ז"ל (עיין אוח ס"ד) מ"ש רבינו ומש"כ שם. והנה כפל רבינו כאן להשמיענו דמנוה מן המובחר שיטלים את הפרשה קודם שיאלכ סעודה שבת ובדיעבד יטלים עד אחר מנחה עיין ש"ע א"ח סי' רפ"ה ס"ד וכפל כאן רבינו האזהרה שילמוד הפרשה בכל שבוע שנים מקרא וכו'.

ונראה מדברי רבינו פשוט בשני המקומות שדעתו שצריך ללמוד דוקא השנים מקרא ואחד תרגום ופרש"י וגם שפרש"י הוא נוסף על התרגום שהתרגום יש לו מעלה שיתן מסיני ופרש"י יש לו מעלה מפני שמועיל להבין יותר ועיין ז"י א"ח הנ"ל בשם סמ"ג שדן לפני רבותיו שהפירוש מועיל יותר מן התרגום והבאו דבריו במדרכי ובהגמ"י פי"ג מהל' חפילה ועיין בביאור הלכה סי' רפ"ה ובש"ע ויר"ש יקרא תרגום וגם פרש"י ז"ל ע"כ.

ולשוון רבינו שילמוד ולא שיקרא ולשון הש"ע סי' רפ"ה אע"פ שאדם שומע כל החורה כולה כל שבת בצבור חייב לקרות לעצמו בכל שבוע פרשת אוחו השבוע שנים מקרא ואחד תרגום ואפילו עטרות ודבון והנה כחב לקרות ולא ללמוד והחילוק פשוט בין קריאה ללימוד ולעיל בסקל"ז הוסיף רבינו עוד ומדקדק בו כאשר חוכל וכן יהיה לך בגמרא, ועיין רמב"ן עה"ח (שלהי מטות)

שבוע שנים מקרא ואחד תרגום ופירש"י ז"ל. יז) שיקרא אגרת
התשובה שחיבר רבינו יונה ז"ל בשבוע שיחול ראש השנה להיות
בתוכה. יח) שיקבע סעודה שלישית בכל שבת אחר מנחה.

עה"פ וקרא לה נצח פרש"י לא מפיק ה"א וראיתי ביסודו של ר"מ הדרשן וכו'
וממה אני מה ידרוש וכו' וכחז עליו הרמב"ן ז"ל והרי הרב אומר כלום למורה
להלכות ולהגדות וכו' והזהיר רבינו לדקדק בו שהוא אומר כלום כרך שהכל בו
כי כל דבריו נאמרו ע"פ רה"ק.

יז) שיקרא אגרת התשובה שחבר רבינו יונה ז"ל בשבוע שיחול ר"ה
להיות בתוכה. נראה דמנהג אמינו בני ספרד שעומדין כלילות לכליות מר"ח
אלול ואלך ואנו בני אשכנז מתחילין בראשון שחל בו ר"ה אם לא שחל ר"ה ביום
ב' או ג' או מתחילין מיום א' בשבוע שלפניו כמבואר ברמ"א סי' תרפ"א בשם
מנהגים והדברים מבוארים ע"פ מדרשים דבכ"ה באלול נכרא העולם עיין ר"ן
ובציאור הגר"א ולכן יש לקרות אגרת התשובה בשבוע זו שכולה נמנה לתשובה
ועוד לפי המדרש דבער"ה מוחלין להם לבני"י שליש מעוונותיהם ובעשי"ת שלוש
השני וביו"כ שליש השלישי א"כ קודם ר"ה נריך לתקן מעשיו על שליש הראשון
עכ"פ דהו"ל יומא דתשובה. ולא ציאר לן רבינו כמה פעמים יקרא בשבוע אי
בכל יום או פעם אחת בשבוע והשני נראה ומ"מ דמוסיף מוסיפין ליה ברכות
[עיין בסוף הספר אגרת התשובה].

יח) שיקבע סעודה שלישית בכל שבת אחר מנחה. ובגמ' שבת (ק"ח ע"ג)
א"ר יוסי יהי חלקי מאוכלי שלש סעודות בשבת אמר רב נחמן חיתי לי דקיימית
ג' סעודות בשבת, ובתוס' ד"ה במנחה מכאן משמע דזמן אכילת סעודה שלישית
בשבת היא מן המנחה ולמעלה ללא כאותם שמחלקין סעודת שחרית וכו' ע"ש
וברא"ש שם מכאן מוכח דקביעת זמן סעודה שלישית היא משחגיע זמן המנחה
ולא קודם.

ויש כאן מקום עיין לרבינו ז"ל שכתב שיקבע סעודה שלישית בכל שבת אחר

(יח) שיכבד את השבת כברכת ה' אלקיו אשר נתן לו. (ב) שיערוך

מנחה וזערצני פסחים סי' י"ג כתב ח"ל הני מילי דקביעי ואכלי מעיקרא משמע הכא שהיו רגילין לאכול בשבת סמוך לחשיכה והאידנא יש מזהרין שלא לקבוע סעודה בין מנחה למערב וגם ר"ת כעס על רבינו משה [משולם] שהנהיג לאכול בין מנחה למערב בשבת וכו' ע"ש והוצא ברמ"א א"ח סי' רנ"א ס"ב בהג"ה ו"א דאסור לשחות וכו' וע"כ אין לאכול סעודה שלישיית בין מנחה למערב אלא יאכל אומה קודם מנחה (תוס' והרא"ש ומרדכי פ' ע"פ) ו"א דיומר טוב להחפיל מנחה תחלה רמב"ם וטור והגמ"י והגמ"ר ואגור וכן נוהגין לכתחילה במדינות אלו ע"ש ופלא שלא הרגישו בזה מפרשי דברי רבינו שלכאורה הני מילי כאן סתראי נינהו, ואם נאמר דמה שכתב הרא"ש בע"פ והאידנא יש מזהרין שלא לקבוע סעודה בין מנחה למערב כלומר יש כאלו וגם ר"ח ס"ל הכי אבל הרא"ש לעצמו לא ס"ל כן אלא כמו שמשמע שם דהיו אוכלין סמוך לחשיכה א"כ דעת הרא"ש באמת דיאכל הסעודה בין מנחה למערב וכדעת הטור בנו וכמ"ש כאן בא"ח אלא דא"כ קשה המצין שם ברמ"א דדעת הרא"ש כתוס' ור"ת חה אינו אלא ס"ל כדעת הפוסקים דיאכל אחר המנחה. שוב נחישבתי דלמ"ד דליום השבת הוא הוספה ומטו מינייה שהם מרבינו התויו"ט לא קשה ומיהו בשבת מוסר כתב שגם דברים אלו דברי הרא"ש הם וז"ע.

עוד נראה מדברי הרא"ש דאומם שהיו קובעין סעודתן לאחר המנחה היו אוכלין הסעודה סמוך לחשיכה והוא כמנהג רבותינו שאוכלין שלש סעודות לאחר המנחה סמוך לחשיכה וממשיכין עד שהוא לילה הרבה להוסיף מחול על הקודש.

(יט) שיכבד את השבת כברכת ה' אלקיו אשר נתן לו. (שנת קי"ג ע"א) והנה הטור סי' רמ"ב כתב ח"ל והא דאר"ע עשה שנתך חול ואל תצטרך לבריות היינו צללא אפשר ליה אבל אפשר ליה צריך לכבדו כפי יכלתו וכו' והא דא"ר חייא בר אשי אפילו דבר מועט ועשאו לכבוד שבת הוי עונג ואמר רבא אפילו כסא דהרסנא היינו למי שהשעה דחוקה לו וכמה פעמים נשאמי ונחמי בדבר לפני א"א הרא"ש כמוני היום שיש לי מעט משלי ואין מספיק לי וצריך אני

שולחן בכל מוצאי שבת כא) ויאכל אפילו דבר מועט. כב) שישיע

לאחרים אם אני בכלל עשה שבתך חול וכו' או לאו ולא השיבני דבר ברור אח"כ
מנאחי בפרקי אבות לרש"י על ההיא משנה דר"י בן חימא אומר הו עז כנמר
שכ' ו"ל חיקף לאותה משנה ר"ע אומר עשה שבתך חול וכו' שנויה ההיא דבן
חימא לאורי דר"ע אלא למי שהשעה דחוקה לו ביותר אבל צריך אדם לזרז עצמו
כנמר ונשר לכבד שבתות ביותר ע"כ. ע"כ צריך כל אדם לנמנמס בשאר הימים
כדי לכבד השבת ואל יאמר איך אחסר פרנסתי כי אדרבה אם יוסיף מוסיפין לך
כו' ע"ש ועיין ט"ז א"ח ס' רמ"צ הג"ל באריכות וז"ש רבינו שיכבד את השבת
כברכת ה' אלקיו אשר נתן לו ולא יחוש שאם יכבד את השבת ביותר יחסר לו
פרנסתו ולא יהי' לו לאחר השבת ויצטרך לצריות אלא כל שיש לו יכבדוהו
והשי"ת יזמין לו לאחר השבת.

כ) שיערוך שולחן בכל מוצאי שבת ויאכל אפילו דבר מועט. עיין שנת
קי"ט ע"ב ובש"ע א"ח ס' ש' ס"א שעשה המחבר סימן מיוחד לסעודת מלוה
מלכה וז"ל לעולם יסדר אדם שולחנו במו"ש כדי ללות את השבת אפילו אינו
צריך אלא לכזית והמג"א הביא דבגמ' משמע דכיון לבשל בשר במו"ש או דבר
אחר והוא שם קי"ט ע"א חמין במו"ש רפואה ר' אבהו עבדין ליה כל מוצאי
שבת עגלא חילתא אע"ג דלא אכל מינייה אלא כולימא ובט"ז שם לעולם יסדר
אדם כלומר בהדלקת נרות ובפריסת מפה ועריכת שלחן דרך קביעות ועיין
מחנה"ש שם דנשים חייבות בסעודת מ"מ ע"ש והוא לכאורה כעין עכבו עלי
עוד קצת, ונראה דעריכת שלחן הוא חלק מן המלוה.

כא) ויאכל אפילו דבר מועט. לאו דוקא אלא עכ"פ כזית יאכל דפחות מכזית
לאו אכילה הוא ובש"ע ואחרונים כתבו אפילו אינו צריך אלא לכזית ודו"ק. ונמנא
בספרים שיש ענף באדם שאינו נהנה משום מאכל רק מזו הסעודה ויש שקראוהו
נככו ואמרו שממנו בנין הגוף ואך הוא לבדו נשאר אחרי רקבון עצמות הגוף
[למי שאינו ראוי שגם בשרו ישכון לבטח] וממנו תחילת התחיה לעמיד ובמדרש
הנעלם פ' תולדות נקרא הענף הזה רמאה, ואמרו דהוא רמאה מכל שאר גרמי

לחבירו בכל מה שיצטרך בגופו ובדבריו. כג) שיתודה בכל לילה

לפי שאינו סובל טעם מוזנח כמוהם ובג"כ הוא חקיף מכל שאר גרמי והוא ליהוי עיקרא דגוף אחבני מיניה, ונקרא גם בחולל, ועיין בסידור יעב"ץ במוסף השבת אמר יעקב וכו'.

ויש לסמוך סעודת מצוה זו לאוכלה מיד ביציאת השבת עכ"פ לא יעשה מלאכה אחרת אם אפשר. יש לאכול או לשמוח חמין בסעודה זו יש נוהגין לאפות ולבשל וראי מגמ' הג"ל.

כב) שיסייע לחבירו בכל שיצטרך בגופו ובדבריו. עיין סוכה מ"ט ע"ב גמ"ח בין בגופו בין בממונו ובאבות פ"ו נושא בעול עם חבירו עיין הש"א. ואולי כוונתו ליוס השבת קאי דשבת ליכא נתינת לדקה בפועל שהרי המעות הוא מוקפה ומ"מ שבת ליכא נמי מצוה ואולי גדולה מינה שיסייע לחבירו בגופו או בדבריו שזה מותר ואפשר בכל עת וכלל שעה ולכן לא אמר בגופו וממונו אלא בגופו ובדבריו ומה דגם מחנה אסור ליתן בשבת עיין (מג"א א"ח ס"ו ע"ב ס"ק ט"ו) ועיין ב"מ א"ע ס"י מ"ה ובח"ש שם בשם מוהרי"א ועיין פיה"מ להרמב"ם סוכה מ"א ע"ב ומיהו בש"ע הגרש"ז א"ח כחז כמג"א וכן בס' תפלה לדוד הג"ל, אבל בגופו כדיבור אפשר גם בשבת, ומיהו ודאי דגם החול בכלל הוא.

וז"ל רבינו יונה באגרת החשובה במעשה גמ"ח ידבר על לב העני ויהיו דבריו נחת רוח לאזניו וינחמיהו ממעשיו ומעלזבון ידיו ויכבדהו וינשאהו ואמרו ז"ל (ב"ב ע"ג ע"ב) הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו מתברך ביי"א והוא ענין פיוס דברים והראות לו רצון טוב בלב שלם ובנפש חפלה הלא חראה מה שכחוב בפרשה באר היטב כי שכרו הרבה מאוד מן העושה לדקות וברכות רבות ונכבדות ממנו, ובישעי' (נ"ח) ומפק לרעב נפשך.

כג) שיתודה בכל לילה קודם שישן מלבד הלילות שהן אסורות בהספד ובתענית כו'. עיין זוה"ק לו דף כ"ט ע"ב. והנה לעיל סקכ"ט כתב

קודם שיטן מלבד הלילות שהן אסורות בהספד ובתענית ויתאבל על עוונות ועל אורך גלותנו ועל חורבן בית מקדשנו ותפארתנו שיבנה במהרה בימינו. (בד) שיעשה יום אחד תענית בכל חודש

רבינו יודי על עוונותיו ערב ובקר אל יחסר ומשמע דפעמיים בכל יום צריך להתוודות על חטאיו וכאן כתב רק שימודה כל לילה קודם שיטן ולא אמר ערב ובקר ומיהו נראה דתרי מילי נינהו דלעיל מיירי להתוודות על עוונות הידועים לו שחטא וימודה עליהם ערב ובקר וכאן כתב שימודה קודם שיטן דרך יודי על כל חטאיו ופשעיו שמה אירע לו איזה תקלה ופן אישן המות ח"ו וילך בלי יודי ולכן יקיים שוב יום אחד לפני מיתתו. אי נמי שימודה בכל לילה קודם שיטן היינו מלבד היודי של ערב ובקר דערב ובקר היינו שימודה בשעת התפלה כדרך שאנו עושין באמירת תחנון שחרית ומנחה וזה ערב ובקר וכאן מיירי קודם שילך לישן שהוא יודי שלישיית ועיין מש"כ לעיל סי' כ"ט ותצטרף לכאן.

(בד) שיעשה יום אחד תענית בכל חודש היום שקורין בתורה כו'. עיין הש"א וכ"כ רבינו יונה בסוף ס' היראה ובמג"א סי' תי"ז בא"ח כתב נהגו קצת להתענות ערב ר"ח ואם חל ר"ח ביום א' מתענין ביום ה' (ב"ח סי' תרפ"ו) ואם חל ר"ח בשבת מתענין ביום ו' וכ"מ סי' ת"ע ובמגילה דף ד' אבל הרמ"ע כתב דלעולם מתענין ליום הכניסה שלפני המולד דהטעם משום מיעוט הירח ושמעתי שהמקובל ר"י סרוק זצ"ל התענה ביום המולד עד שהגיע המולד ועיין מ"ש שם ומיהו כנראה שמה שכתב רבינו להתענות יום אחד אין זה התענית של ערב"ח שהרי כתב ביום שקורין בתורה סתם אלא שהוא ענין של תשובה, וסיים רבינו ואם לא יוכל להתענות שיתן שני פשוטין לדקה לשלם אגרא דתעניתא שהרי על התענית הוא אנוס ודמים תרתי משמע ואם לא נתמעטו דמיו ע"י תעניתו יתמעטו דמיו ע"י דקה.

והנה המג"א סוס"י של"ד כתב לענין חטאת צמ דנקא כיון דעכשיו לא נמצא לקנות כבש בזול כ"כ לכן צריך ליתן כפי שקונים הפחות שבכבשים באותו הזמן ויהוא כפי מה שקונים שם כבשים בן ט' או י' ימים שאז כבר ראוי

ביום שקורין בתורה ואם לא יכול להתענות שיתן שני פשוטין לצדקה. (כה) שיקיים בהצנע לכלכל מעשיו הטובים כי הוא עבודת

להקרבה] ולענין המענית מצוהר נסי' של"ד שם דמקום מטאת נותן ח"י פרוטות ובשביל מענית יום א' י"ג פשוטים לצדקה עיין רמ"א שם ועיין ח"ס יו"ד סי' רפ"ט דעשרים צוואנציגער הם ה' סלעים וכל סלע ד' דינרין א"כ צוואנציגער הוא דינר וא"כ מטאת נח דנקא הוא חלק ששית מצוואנציגער והישן הי' 35 צ"ל של עכשיו וא"כ חלק ששית מזה הוא ששה צ"ל נכה ששית צ"ל עיין שו"ת בית שערס א"ח סי' רצ"ו ודו"ק.

(כה) שיקיים בהצנע לכלכל מעשיו הטובים כי הוא עבודת ה' הנבחרת. פסיקתא רבנא ריש פיסקא מ"ו אין לך חנה לפני הקב"ה מן הנניעות שנאמר והצנע לכת עם אלקיך (הש"א), וי"ל דהרי כתב לעיל (אות קמ"ג) אל תניח דרך חסידות אע"פ שמלעיגין עליך ואל תבוש לדבר מצוה, ואמרו שיצרך צרכות ותפלות בקול רם שילמדו בני ציחו, והנראה לדייק לשון לכלכל מעשיו הטובים נראה דודאי במצוות שחייב אדם לעשותם אין צוה ענין של הצנע ולהסתיר עצמו שאם עשאתם אין צוה ענין של יוהרא ואדרבה הרי כל אדם חייב בהם ואם לא קיים הרי זה עובר על מצוות ה', ואדרבה נכמה מצוות אמרו שצריך דוקא לעשותם בפרהסיא שלא יחשדוהו שלא קיים וע"ד שכחבו והייתם נקיים מה' ומישראל.

אבל כוונת רבינו על מעשים טובים שסגל לעצמו מה שאין כל אדם חייב בהם ולכן קרי ליה מעשיו הטובים כלומר שהם מעשיו ולא מצד שנחייב בהם ולפעמים יחזה כיוהרא שיעשם בפני כל אדם ויאמרו שאינו ראוי לכך וכגון להניח תפילין דר"ת המצוהר בש"ע דרק המתנהג בחסידות הניחם בזמנם וכן לענין לצאת עם הציצית מבחוץ שבזמן הר"י ברונא כתב בשו"ת שלו דהו"ל כיוהרא שלא היו רוב העולם יוצאים בציציות מבחוץ וכן המתענה מענית שקיבל עליו לכפרת עוונות וכיוצא לשם חוספות פרישות והמפרסם זה לאחרים לא זאת שאינו מקבל

ה' יתברך הנבחרת והרצויה לפניו.

שכר אלא נענש על זה ולזה אמר שיכלכל מעשיו שיהי' צהננע. ואמר לכלכל מעשיו כי לפעמים גם זה מותר כגון להראות לבניו ותלמידיו שילמדו ממעשיו וע"ד רמז אמרו הנסחרות לה' אלקינו והנגלות לנו ולבנינו ומיהו הנגלות שעושה צנגלה וצפרהסיא הוא לנו ולבנינו שרואים בנינו קיום המצות ולמדים ליראה את ה' וכמ"ש למען חספר באזני בןך ובן בןך וכל המצוות חייב ללמדם חכות הרבים תלוי בו.

נשלם שבח לבורא עולם, ב' לסדר ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם, ויהי נועם ה' במעשה ידינו כיריהם, ויהיו דברינו אלה לנחת רוח, לקרב הגאולה וביאת המשיח, וזכות רבינו המחבר יגן עלינו, מכל צרה וצוקה להצילנו, ונהי' אנחנו וצאצאינו, כולנו לומדי תורה לשמה ובה יאירו עינינו, עדי יבא בר נפלי לפדות נפשנו. התשנ"ט בני יוצ"א

אגרת התשובה לרבינו יונה

א) אחרי ד' אלהיכם תלכו, ואותו תיראו, ואת מצוותיו תשמרו, ובקולו תשמעו, ואותו תעבדו, ובו תדבקון (דברים י"ג ה'). מי לא יראך מלך הגוים, כי לך יאתה כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך (ירמ' י' ז'). סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם (קהלת י"ב).

ב) יראת אלקינו שמו לעד יסוד התורה ומקור כל המצות והאזהרות והמוסרים, שנאמר (משלי י"ד כ"ז) "יראת ד' מקור חיים לסור ממוקשי מות". ומצוה נאה, וחומה נשגבה גדולה ובצורה עד שמים, אשר לא תמוש כל היום מכל נפש אדם יראת שמים, כמו שנאמר (משלי כ"ג י"ז) "כי אם ביראת ד' כל היום". ויזרח שמש היראה על הנפש ועל כל מצפוניה, למשול ביום ובלילה ברעיוניה. וזה הדבר יסוד הנפש, שנאמר (ישעי' מ"ו ח') "זכרו זאת והתאושו השיבו פושעים על לב", וענין "והתאושו" הוסדו, כמו "ואשיא יחיטו" (עזרא ד' י"ב). ויראה בכל עת אור הבושה על פני האדם שנאמר "ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו" (שמות כ' כ'), ואמרו חז"ל (גדרים כ' ע"א) זו הבושה שהיא נכרת על פני האדם מלמד שהבושה מביאה לידי היראה מכאן אמרו סימן יפה לאדם שהוא ביישן.

ג) "את ה' אלקיך תירא ואותו תעבד ובו תידבק ובשמו תשבע" (דברים י' כ'). "עבדו את ד' ביראה וגילו ברעדה" (תהלים כ' י"א). "עבדו את ה' בשמחה בואו לפניו ברננה" (שם ק' כ'). והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם, והגדתם לבניכם לאמור

העבודה היא שאנו חייבים להיות עבדי ה'. יהי שמו מבורך לעולם ולעולמי עולמים אשר ברא כל היצור לעבוד לפניו שכל הנקרא בשמו ולכבודו בראו, ולנו חלק ונחלה בעבודתו יותר מכל הגויים והלשונות אשר הוציאנו מארץ מצרים מבית עבדים להיות לו לעבדים, והעבד חייב לעשות עבודת רבו ועיקר מלאכתו, ואם יעשה עבודת עצמו עיקר מלאכתו, אין זה מדת עבד אין זה כי אם רוע לכבו בחזקת עבודת רבו, לפיכך אנו חייבים לעשות עיקר מלאכתו התורה והמצות ויראת שמים ומעשים טובים. והוא שאמרו רז"ל באבות דר' נתן (פכ"ח) ר' יהודה הנשיא אומר העושה תורתו עיקר ומלאכתו טפלה עושין אותו עיקר לעוה"כ. הנה האיר פתח דברינו במצי היראה והעבודה.

ליום א'

ד) זכרו תורת משה עבדי אשר ציויתי אותו בחורב על כל ישראל "חקים ומשפטים" (סוף מלאכי), הזהירנו הנביא עליו השלום במקרא הזה לזכור התורה והמצוה כי הזכירה מביאה לידי עשייה, כמו שנאמר (כמדבר ט"ו מ') "למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי". ובגלל הדבר הזה יבא אליהו הנביא ע"ה כמו שמפורש אחר המקרא הזה, שנאמר "הנה אנכי שלח לכם את אליהו הנביא לפני בא יום ד' הגדול והנורא". על כן יש לנו להזכיר איש לאחיו ואיש לחבירו, דברי תורת אלקינו יתברך וישתבח בשמים ובארץ. וכל ישראל ערבים זה לזה, שנאמר (ויקרא י"ט י"ז) "הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא". ועל הכל לנו להזכיר לחברנו הדברים אשר נכשלים בהם רבים, והדברים הנעלמים מעיני רבים, לחזק בהם ידים רפות, ונכשלים יאזרו חיל.

ה) כל איש ישראל חייב להניח תפילין בשעת התפילה, ובעל קרי אינו חייב טבילה כדי להניחן אלא מותר להניחן בלא טבילה ומי שאין הדבר נוח לו להניח תפילין בבית הכנסת יניחם בביתו לכה"פ ויקרא פרשה ראשונה של ק"ש. והתפילין צריכין עיבוד לשמן ושיהיו האזכרות נכתבות לשמן שיזכור הסופר בשעה שכותבן כי האזכרות הוא כותב, ולא יסיח דעתו מן התפילין עד שיסלק אותם מעל ראשו ומעל זרועו, ויניח של זרוע תחילה ואחר כך של ראש וכשמניח תפילין בראשו יניחם במקום שער ולא במצחו שהוא מקום שאין בו שער. והמקיים מצות תפילין סופו לקיים כל התורה לפי שהוא מקבל עליו במצוה זו עול מלכות שמים, ומתוך כך תבא בלבו יראת שמים לבלתי יחטא, שנאמר (שמות י"ג ט') "והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך למען תהי' תורת ה' בפיך", ואמרו חז"ל (ברכות ט"ו ע"א) המניח תפילין וקורא קריאת שמע זו היא קבלת עול מלכות שמים שלימה, וכל העולם נברא לקבל עליהם עול מלכות שמים. ומי שאינו מניח תפילין יש עליו קרוב לשלש מאות עונשין בכל שנה, והמניחן בכל יום יש בידו זכויות לאין תכלית, ואמרו חז"ל (ר"ה י"ז ע"א) פושעי ישראל בגופן כגון קרקפתא דלא מנחא תפילין מעולם.

ו) וכל המתעטף בציצית קדושתו כפולה מחברו, שנאמר (במדבר ט"ז מ') "למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים לאלהיכם", וכן אמרו חז"ל בספרי "והייתם קדושים" - מלמד שהציצית מוספת קדושה. וצריך שיהו החוטין שזורין. ושירחיק מקום הנחת חוטי הציצית משפתי הטלית מזה ומזה כמלא קשר גדול. ויזהר שיהיה בתוך שלש אצבעות.

ז) וחייב לקבוע מזוזה בכל השערים שבביתו בין בכל החדרים בין בכל העליות אפילו עשרים או יותר. ואמרו רז"ל (מנחות מ"ג) כל מי שיש לו תפילין בראשו ובזרועו וציצית בכגדו ומזוזה בפתחו מוכטח לו שלא יחטא, שנאמר (קהלת ד' י"ב) "והחוט המשולש לא במהרה ינתק".

ח) וחייב אדם להתפלל בכל יום, ואסור לטעום כלום קודם שיתפלל, שנאמר (שמות כ"ג כ"ה) "ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה בקרבך" - עבודה זו תפלה, ולא יעשה מלאכה קודם שיתפלל. והמשכים לפתח חברו ומקדים לו שלום קודם שיתפלל כאילו עשאו במה, ועיקר מצות תפילה שיכוון את לבו בשעת התפלה ויטהר מחשבתו מכל עסקיו, שנאמר (דברים י"א י"א) "ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם", ואמרו רז"ל בספרי (עקב, תענית ב') איזה עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה. ויעמוד בשעת התפלה ביראה ופחד, שנאמר (תהלים ב') "עבדו את ד' ביראה וגילו ברעדה". ואמרו חז"ל (ברכות ל' ע"ב) אין עומדין להתפלל אלא מתוך כבוד ראש. ואם התפלל ולא כיון לבו צריך לחזור ולהתפלל, אבל אם כיון לבו בברכה ראשונה, אע"פ שפשע ולא כיון לבו בשאר הברכות, אין צריך לחזור ולהתפלל.

ט) ובשעה ששליח צבור חוזר ומתפלל חייב לענות אמן על כל ברכה וברכה, ויכוון לבו בכל ברכה וברכה כדי שידע על איזה ברכה הוא עונה אמן, ויש לו בזה שכר כפול והרי זה כמו שנתפלל שני פעמים זו אחר זו. ואמרו רז"ל במדרש אם התפללת ולא כוונת לבך וחזרת והתפללת תהא מבושר שתפלתך נשמעת. ולא ישעה בדברי חולין בבית הכנסת, וכל המספר בעסקיו בבית הכנסת כל

זמן ששליח צבור מתפלל תחת בו גערת הברורים, וגם כל הקהל חייבים להוכיחו ולחשוך אותו מחטא לשם יתברך עדי עד, וכל היצורים נבראו לכבוד השם יתברך, ואם יפנה לכבך ולא ישמע בשעה שמשבחין לפניו ומספרים תהלותיו ועוזו ונפלאותיו איה הכבוד ואיה המורא אף כי המספר בעת ההיא שיחת חולין גדול עונו מנשוא.

(י) וחייב אדם להשכים לבית הכנסת, שכך אמרו רז"ל כל המשכים ומעריב לבית הכנסת מאריך ימים, ועוד אמרו (ברכות מ"ז ע"ב) הנמנה מעשרה ראשונים נוטל שכר כנגד כולם. וההולך בקר וערב לבית הכנסת בעולם הזה זוכה לעשות כן בבית המקדש, שנאמר (תהלים פ"ד ה') "אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה" (מדרש רבה תנא). והאוהב לילך לבית הכנסת אוהב להקב"ה הוא, שנאמר (שם פ"ד ב') "מה ידידות משכנותיך ה' צבאות".

(יא) ובשעה שאדם קורא קריאת שמע ומגיע לפסוק ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך יעלה על לבבו מה שאמרו רז"ל (ברכות נ"ד ע"א) "בכל נפשך" - אפילו נוטל את נפשך. וישעבד את נפשו לשם יתברך ויגמור במחשבתו למסור נפשו על קדושת הש"י וליהרג עליו, ותחשב לו לצדקה כאילו נהרג על קדושת השם. ונגלה לנו הסוד ממה שאמרו בספרי, "בכל נפשך" זה שאמר הכתוב (תהלים מ"ד כ"ג) "כי עליך הורגנו כל היום", וכי אפשר לו לאדם ליהרג בכל יום, אלא אלו צדיקים שמעלה עליהן הכתוב כאלו נהרגין בכל יום.

(יב) וחייב אדם לעסוק בתורה בכל יום שנאמר (דברים ז' י"ב) "והיה

עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אותם", ונאמר (שם ה' א') "ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם". ואמרו רז"ל (ריש פאה) ותלמוד תורה כנגד כולם. ואמרו בספרי, כשם שישכר תלמוד תורה גדול מכל המצוות, כך עונש בטול תורה משאר עבירות. וכן מצינו בבית ראשון שויתר הקב"ה על עבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים ולא ויתר על עון בטול תורה, שנאמר (ידמ' ט' י"א) "מי האיש החכם ויבן זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגידה על מה אכדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר ויאמר ה' על עזבם את תורתך אשר נתתי לפניהם" (ירושלמי חגיגה פ"א הל' ז). והרוצה להנצל מן העונש המר והעון הגדול הזה, יתעסק בצרכי התלמידים והרכים הלומדים לשם שמים, ויעזור בשכירות הרכנים כדי שיעמדו בעירו ויהיו עוסקים בתורה על ידו. ופירשו רז"ל בספרי כי זהו שאמר הכתוב (משל' ג' י"ח) "עץ חיים היא למחזיקים בה", "ללומדיה" לא נאמר אלא "למחזיקים בה", שהם מחזיקים ידי התלמידים והרכנים. ובירושלמי (ברכות פ"ה ה"א) ר' ירמיה אמר העוסק בצ"צ כאילו עוסק בדברי תורה ע"כ.

יג) וכשנני אדם פוסקים ממלאכתם ומעסקיהם והולכים לבתיהם או יושבים בקרנות והם בטלים, או משיחים בדברים בטלים, רעתם רבה וחטאתם כבדה מאד, לפי שהם מכזים את התורה. שאילו היו מאמינים שאין תכלית למתן שכרה, למה לא ישיבו רגליהם לבית הספר ללמוד הלכות או קרוא מקרא או סידור תפילות הלא האדם זריז ואץ ברגליו למלאכתו ולעסקיו, ויודע כי הכל הבל, ואיך ישכח חיי העולם הבא ולא יתן להם חלק ביום מן הימים, או שעה מן השעות, אף כי בעת ההיא בטל ממלאכתו. ובל יאמר בלבו עת לעשות לה' לקרוא בתורה ולתנות צדקות ה', אשם הוא אשם

אשם לה'. ועל כן אמרו רז"ל (סנהדרין צ"ט ע"א) כי זה שכתוב (כמדבר ט"ו ל"א) "כי דבר ה' בזה ואת מצותי הפר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה", כי זה נאמר על כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק שהוא בזה את דבר השם. ע"כ חייב אדם לתקן מקום בכיתו, וישום לו שם הלכות או מקרא או תהלים או סדור תפלות, וכאשר יפנה מעסקיו ומדי עברו ממלאכתו יסור שמה לשנות או לקרות. וגם בתקנה הזאת יפליא עצה לפגשו לחשוך נפשו מני שחת, ויחשוב על קצו יבין לאחריתו כמו שאמרו רז"ל (אבות פ"ג) הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה, מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. גם יבין את לבו בעת ההיא ויקרא דברי הספר הזה, ואם יראה כי הוא מקיים את כל תוקפי דברי הספר הזה ישמח לבו ויגל כבודו, והיה כי יאשם לאחת מאלה והתודה אשר חטא עליה. ואמרו רז"ל (שבת קנ"ג ע"א) ישוב היום שמא ימות למחר ונמצאו כל ימיו בתשובה, שנאמר (קהל ט' ח') "בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר". ונכון שיקנום כל אדם עצמו בפשוט או במחצה על כל יום שיפשע מלכת לבית הכנסת ואל מקום אשר שם לו ספר אחד מספרי הקודש.

ליום ב'

יד) וחייב אדם לדרוש טוב לעמו וחבריו בכל הדברים שהוא אוהב ודורש לנפשו, שנאמר (ויקרא י"ט י"ח) "ואהבת לרעך כמוך", וארו"ל (ח"כ קדושים פ"ד) "ואהבת לרעך כמוך" זה כלל גדול בתורה. שעל ידי השלום מקיימים ישראל את התורה. וארו"ל (מס' ד"א) שקול השלום כנגד הכל. ועל כל אנו אומרים בתפלה "עושה שלום וכורא

את הכל". ותפלת הצבור נשמעת כשהם בשלום, וכל דרכי התורה מביאות לידי שלום, שנאמר (משל ג' י"ז) "וכל נתיבותיה שלום". וישראל אוהבי שלום הם, והקב"ה ברכם בשלום מפני שהשלום מחזיק כל הברכות, שנאמר (תהלים כ"ט י"א) "ה' יברך את עמו בשלום". על כן נקראת כנסת ישראל "שולמית", ועובדי אלילים נקראים שונאי שלום, שנאמר (תהלים ק"כ ו') "עם שונא שלום". וחייבים ישראל לברור אנשים ברורים שיטילו שלום בין איש לאשתו ובי אדם לחבירו, שיהא בידם כח לכוף ולהכריח בני אדם על השלום. ויהיו אותם הברורים אנשים שמחים שיודעים לפיים ולרצות בני אדם ולהטיל שלום, ולא יהיו כעסנים ורגזנים, שנאמר (משל ט"ו י"ח) "איש חמה יגרה מדון", ונאמר (שם ט"ו א') "מענה רך ישיב חמה". ואמרו בתלמוד (תענית כ"ב) על המטילין שלום גברי בדיחי אנן ומשונין שלמא. ואמרו רז"ל (שם) על האנשים האלה שהם מטילים שלום בשמחה ובטוב לבב כי מוכטח להם שהם בני העולם הבא.

טו) ויזהר אדם שלא יקלל את חבירו ולא יקלל את עצמו לא בשם ולא בכנוי, שהמקלל את חבירו או את עצמו בכל הכנויין חייב מלקות. וזאת אחת מן העברות החמורות שבתורה, שנאמר (דברים כ"ח ג"ח) "אם לא תשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת ליראה את השם הנכבד והנורא הזה והפלא ה' את מכותך", ופירשו חז"ל (תמורה ג' ע"ב) אם לא תשמור לעשות ליראה את השם שלא תזכרנו על מה שהוזהרת שלא להזכיר שכבר הזהירה התורה שלא יקלל אדם את חברו, שנאמר (שמות כ"ב כ"ז) "אלקים לא תקלל וגושיא בעמך לא תאור", ונאמר (ויקרא י"ט י"ד) "לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשול", ואחז"ל הוא הדין לכל אדם שאסור לקללו. ולא

חייבה תורה מלקות על המקלל את חברו עד שיקלל אותו בשם או בכנוי.

פז) ויזהר אדם כשהוא רוצה לאמת את דבריו ואומר דבר זה אמת הוא כה יושיעני ה', שלא יאמר כן אלא על דבר אמת, לפי שזו שבועה היא ונקראת שבועות האלה.

יז) ויזהר אדם שלא יזכיר את השם לבטלה, שנאמר (דברים י' כ') "את ה' אלקיך תירא", ופירשו רז"ל בסדר קדשים (תמורה ג' ע"ב) כי בא הכתוב הזה להזהיר שלא יזכיר אדם שם שמים לבטלה. והמזכיר את השם או את הכינוי צריך להזכירו באימה וביראה, ואם אינו מזכירו באימה וביראה (אינם יודעים) [אינו יודע] את השם, שנאמר (ישעי' א' ג') "ישראל לא ידע עמי לא התבונן", וכן פירשו חז"ל בויקרא רבה, ויזהר אדם שלא להזכיר את השם או את הכינוי אלא בידיים נקיות ובמקום נקי, ואם אינו יודע אם המקום נקי או לאו, אל יזכיר את השם, כמו שאמרו רז"ל (ברכות כ"ה ע"א), ועוד אמרו רז"ל (ברכות כ"ד ע"ב) "כי דבר ה' בזה" - זה המזכיר דברי תורה במבואות המטונפות.

יח) ואסור להסתכל באשת איש מן התורה, שנאמר (במדבר פ"ו ל"ט): "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם". ואמרו רז"ל (במדבר רבה פ"ו) לכא ועינא תרי סרסורי לחטאת. ואסור להסתכל אפילו בפני אשה פנויה מדברי קבלה, שנאמר "ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על כתולה" (איוב ל"א). כל המסתכל באשת איש מכשיל כח יצרו הטוב, והודו נהפך למשחית, שכך אמרו רז"ל (סנהדרין צ"ב) המסתכל בעריות קשתו ננערת. ואשר לא ישא עיניו אל אשת איש,

זוכה ותחזינה עיניו בנועם ה', מדה כנגד מדה חלף עבודתו אשר לא זן עיניו ממראה האיסור. שכך אמרו רז"ל (ילקוט ישע'י תל"ט) כל הכובש עיניו מן העריות זוכה ומקבל פני השכינה, שנאמר (ישע'י ל"ג ט"ו) "ועוצם עיניו מראות ברע", ונאמר אחריו "מלך ביפיו תחזינה עיניך".

יט) ואסור ליגע כאשת איש בידיה ופניה או בכל אבר מאבריה מן התורה, שנאמר (ויקרא י"ח) "איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו". וכן היא הלכה ברורה שהקריבה הזאת היא הנגיעה בידיה או בפניה או בכל אבר מאבריה, כדי ליהנות מן המגע. וזאת מן העבירות החמורות שבתורה, ומתבאר במסכת סנהדרין (ע"ה ע"א) כי ראוי לאדם שיהרג ואל יעבור על זה, ועל זה אמר שלמה המלך ע"ה בחכמתו (קהלת ז' כ"ו) "ומוצא אני מר ממות את האשה, אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה טוב לפני האלקים ימלט ממנה וחוטא ילכד בה".

כ) ואסור להרהר באשה מן התורה ואפי' היא פנויה, וחמור בפנויה ההרהור ממגע, שעל ההרהור עובר בלאו מן התורה, שנאמר (דברים כ"ג) "ונשמרת מכל דבר רע", ופירשו רז"ל (ע"ז כ' ע"ב) שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי קרי בלילה.

כא) ויזהר אדם שלא ידבר לשון הרע, שכך אמרו רז"ל (ערכין ט"ו ע"ב) כל המספר לשון הרע כאילו כופר בעיקר, שנאמר (תהלים י"ב ה') "אשר אמרו ללשונינו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו". וכן אסור לו לאדם לקבל לשון הרע, שנאמר "לא תשא שמע שוא", ואמרו רז"ל (סוטה מ"ב ע"א) ארבע כיתות אין מקבלות פני השכינה,

ואלו הן - כת לצים, כת חנפים, כת שקרים, כת מספרי לשון הרע. ויזהר אדם שלא ידבר אחד בפה ואחד בלב, שנאמר "נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה". ויזהר אדם מן הרכילות, שנאמר (ויקרא י"ט ט"ז) "לא תלך רכיל בעמך".

(כב) וחייב אדם שיהא רחמני ולא יהא צר עין, שנאמר (דברים ט"ז י') "לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחריך האביון".

(כג) ויזהר אדם מן הגאווה ומגסות הרוח, כי אדם שיש בו גסות הרוח וגאווה הוא תועבה לפני המקום, שנא' (משל ט"ז ה') "תועבת ה' כל גבה לב", ונאמר (דברים י"ז כ') "לבלתי רום לבבו מאחיו", ונאמר (שם ה' י"ד) "ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך".

(כד) ויזהר אדם שלא ישנא את חבירו, שנאמר (ויקרא י"ט י"ז) "לא תשנא את אחיך בלבבך", ואמרו רז"ל (יומא ט' ע"ב) בית שני שהיה בהם תורה ומעשים טובים מפני מה חרב, מפני שנאת חנם שהיתה ביניהם, ששנאת חנם מביא לידי כל עבירות שבתורה. ואמרו רז"ל בספרי, "ואהבת לרעך כמוך" זה כלל גדול בתורה, שעל ידי אהבת חברים והשלום מקיימין ישראל את התורה.

ליום ג'

(כה) רבים חושבים כי לא תאבד הנפש בהמנע מן הטוב ובחושך מן היושר ולא ידעו ולא יבינו כי המעלים עין מן הצדקה רעתו רבה, וחטאתו כבדה מאד. אמנם הגזל מהעבירות החמורות, ועון המעלים עיניו מן העני קשה מן הגזל, שנאמר (יחזקאל ט"ז מ"ט) "הנה

זה היה עון סדום אחותך, גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה, ויד עני ואביון לא החזיקה". אף על פי שהיו אנשי סדום אנשי חמס, כמו שנאמר (בראשית י"ג) "ואנשי סדום רעים וחמאים" בממונם, שם הכתוב ראש עונם אשר לא החזיקו יד עני ואביון. ונאמר (דברים ט"ז ט') "השמר לך דבר עם לבבך בליעל לאמור קרבה שנת השבע שנת השמיטה ורעה עיניך באחיד האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא". הנה שקרא הצר עין בליעל, והוא השם הרע בשמות הרשעים. וכן הוא אומר (שמואל א' כ"ה כ"ה) "אל איש הבליעל הזה על נבל כי כשמו בן הוא", ופירשו רז"ל במדרש תהלים כי נקרא בליעל מפני שהיה צר עין, שאמר לעבדי דוד "ולקחתי את לחמי ואת טבחתי". ואמרו רז"ל (כתובות ס"ח ע"א) כל המעלים עינו מן הצדקה כאילו עובד כוכבים.

כו) ומיסודי יראת ה' לעשות הטוב, כמו שנאמר (תהלים ל"ד) "יראת ה' אלמדכם, מי האיש החפץ חיים וגו' סור מרע ועשה טוב". ואמר שלמה המלך ע"ה (משל כ"ב) "טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל", ונאמר (משל י"ג י"ג) "וירא מצוה הוא ישולם".

כז) רבים יודעים חיוב מצות הצדקה ושכר פעולתו, ולא ידעו פרשת גדולת גמילות חסדים, ואמת הדבר ויציב ונכון כי יש אדם תחזיק ידו בגמילות חסדים, ואם דל הוא ואין ידו משגת (ו) ישים בכל הזכויות ידו ובנהרות הצדק ימינו בלא כסף ובלא מחיר, וברוח שפתיו ילבש צדקה כשריון, ובאמרי פיו יהיה רב פעלים, ויגדיל ויאדיר מעשיו גדולים מן האדיר שבנדיבים, ומן המפורים ונותנים צדקה.

וזה מעשה גמילות חסדים

כח) ידבר על לב העני, ויהיה דבריו נחת רוח לאביון, וינחמהו ממעשיו ומעצבון ידיו, ויכבדהו וינשאהו, ויתנכר ממעשיו כי עגמת נפש לאביון. ואמרו רז"ל (ב"ב ט' ע"ב) הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות, והמפייסו בדברים מתברך ב"א, שנאמר (ישעי' נ"ח) "ותפק לרעב נפשך", והוא ענין פיוס דברים, והראות לו רצון טוב בלב שלם ובנפש חפצה. הלא תראה מה שכתוב בפרשה באר היטב כי שכרו הרבה מאד מן העושה צדקות, וברכות רבות ונכבדות ממנו.

והשנית - ילוה לעני וטוב לו להרחיב לו, ונאמר (תהלים ק"ב) "טוב איש חונן ומלוה וגו'", ואמרו רז"ל (שבת ס"ג ע"א) גדול המלוה לעני יותר מן העושה צדקה.

והשלישית - יתן לו עצה טובה והגונה לרוחתו ולהצלחתו, ויטול שכר על פרי העצה, ושכר על הנחת רוח שיעשה לו, כי האדם שמח בהכירו אהבת חבירו הנאמן לו, בהשגיתו על מעשיו מחמת רצונו הטוב, שנאמר (משל' כ"ו ט') "שמן וקמרת ישמח לב ומתק רעהו מעצת נפש".

והרביעית - ישית עצות לפני רבים לעשות צדקה וחסד ויקבל שכר על הרבים אשר הצדיק, ועל הנפשות אשר יעשה, ויזכה בשכר הצדקה אשר תעשה על ידו, שנאמר (ישעי' ל' ב') "ונדיב נדיבות יעין והוא על נדיבות יקום", ואמרו רז"ל (ב"ב ט' ע"ב) גדול המעשה יותר מן העושה, וזה אהבת חסד, ומן הדרך הזה שישבח כל אדם

שיעשה טוב וכל מטיבי צעד לחזק ידם למען יאחזו דרכם ויוסיפו אומץ. ואמרו רז"ל במדרש על פסוק (שיר השירים ה' ב') "אני ישנה ולבי ער" - אני ישנה בגלות מן הצדקה מבלי יכולת, ולבי ער לגמילות חסדים.

כפ) שבועת שקר הוקשה לעבודה זרה, ואחר שהזהירה התורה בעשרת הדברות של ע"ז, כמו כן הזהירה על שבועת שוא. ונאמר בע"ז "כי אנכי ה' אלקיך אל קנא", לומר אף על פי שאני רחום וחנון כועס אני על עובדי ע"ז, ונאמר על שבועת שוא "ונקה לא ינקה" - אף על פי שאני מנקה לשבים בשאר העבירות איני מנקה הנשבע לשקר. העובד ע"ז מחלל את ה' שנאמר (ויקרא כ' ג') "כי מזרעו נתן למולך למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי", והנשבע שבועת שוא, מחלל את ה', שנאמר (שם י"ט י"ב) "ולא תשבועו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך אני ה'". וכשב"ד מחייבין שבועה על אדם והוא יודע שאינו יכול לישבע באמת, אסור לו לומר אנכי אשבע כדי לאיים את חבירו כדי להתפשר עמו, שכך אמרו במכילתא מנין שלא יקבל עליו לישבע, שנאמר (שמות כ"ג א') "לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא", כמו "לא תשא שמע שוא", תרגומו, לא תקבל שמע שקר.

ל) המלשינים והמסורות והנותנים חיתתם בארץ החיים יורדים לגהינם ונדונים שם לדורי דורות. המלכין פני חברו ברבים ולא עשה תשובה, אין לו חלק לעולם הבא, ואין תשובתו תשובה עד שירצה את חברו.

לא) אסור לצער כל איש מישראל בין בדברים בין במעשה, שנאמר

(ויקרא כ"ה י"ז) "ולא תונו איש את עמיתו", ואמרו רז"ל (כ"מ נ"ח ע"כ) באונאת דברים הכתוב מדבר, ולשון אונאה לשון צער כמו, שנאמר (ישעי' מ"ט כ"ו) "והאכלתי את מונך את בשרם". וכשמוהיר הכתוב על אונאת ממון הזכיר שם מקח, שנאמר (ויקרא כ"ה י"ד) "וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו". ואם מצער אלמנה או יתום, חייב מיתה בידי שמים, שנאמר (שמות כ"ב כ"א) "כל אלמנה ויתום לא תענון, אם ענה תענה אותו [וגו'] וחרה אפי והרגתי אתכם".

לכ) המלוה ברבית ממונו מתמוטט וכלה ואבד העושר ההוא בענין רע, אפילו ממון שהרויח בזיעת אפו ועושר שעשה במשפט, פרוטה של רבית מכלה את הכל, ולא יעשר ולא יקום חילו ואחריתו עדי אובד, כמו שאחז"ל (כתובות ס"ו ע"כ) בא זה ואבד את זה. ונאמר (תהלים ס"ו ה') "כספו לא נתן בנשך ושחד על נקי לא לקח, עושה אלה לא ימוט לעולם". למדנו (כ"מ ע"א ע"א) שהמלוה ברבית מתמוטט ואינו עולה לעולם. ונאמר (משלי כ"ח ח') "מרכה הונו בנשך ובתרבית לחונן דלים יקבצנו". המלוה ברבית אינו בא בתחיית המתים, שנאמר (יחזקאל י"ח י"ג) "בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה" (מדרש רבה שמות ל"א). אמרו חז"ל (שם) אע"פ שיש מלאך מליץ וכו' על העושה שאר עבירות ומזכיר עליו זכות שבידו, המלווה ברבית אין מלאך אחד מלמד עליו זכויות.

לג) עון נבלות הפה מן העבירות החמורות שמחריבות העולם, שנאמר (ישעי' מ' ט"ז) "על כן על בחוריו לא ישמח ה' ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם כי כולו חנף ומרע וכל פה דובר נבלה בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה".

לד) תקנה גדולה ליראת שמים ודרכי תשובה, עשה לך רב וקנה לך חבר ותדבר תמיד עם החבר ביראת שמים, ויתיעץ תמיד עמך על תיקון מעשיך, והאיך תנצל מן החטא ומכל דבר שיבא לידך, שנאמר (מלאכי ג' ט"ז) "אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו". ואמרו באבות דרבי נתן (פ' ל'), רבי עקיבא אומר המדבק לעוברי עבירה אף על פי שאינו עושה כמעשיהם מקבל פורענות כיוצא בהן [והמדבק לעושי מצוה אעפ"י שאינו עושה כמעשיהם מקבל שכר כיוצא בהם].

נשלם הדרש הראשון

הדרש השני

יום ד'

לה) לא יתפור אדם בגד צמר בחוט של פשתן, אלא במשי או בקנבוס. אסור לתת אימרא של פשתים הנקראת פירמ"א בבגד צמר. ועורות שתפרו בה חתיכות של פשתים במקום (בתה) [וינא] לא יתפור אותה בכגד צמר עד שיסיר ממנה בגד הפשתים, וכן כרים וכסתות של צמר לא יתפור אותם אלא בחוטי קנבוס או בחוטי צמר. ואפילו עשר מצעות זו ע"ג זו ויש כלאים בתחתונה, לא ישב על העליונה. וצריך שיעשו החייטין נדר שלא יתפרו בגדי צמר אלא בקנבוס או במשי.

לו) לא ישחית אדם פאת זקנו, ולא יעשה כמעשה המניחים חוט

של שערות ומגלחין השאר בתער, כי תועים הם ואי אפשר בלא מכשול, אלא יגלחו כל זקנם במספרים, ולא יעבירו תער כל עיקר, והמדקדקים אפילו תחת גרונם מגלחין במספרים, וכן עושים בכל גלות החל הזה אשר בצרפת. אמנם תחת הגרון אינו אסור מן התורה לפי שאין שם פאה, אבל אסרו חז"ל להעביר שער בתער בכל מקום שבגוף ואפילו על זרועותיו לפי שדומה לתיקון הנשים, אבל מותר לאדם להעבירו במספריים.

לז) גיד הנשה ושמןונית שלו אסור בהנאה (מן התורה), לפיכך לא יתן אותו לשפחתו ולא לעבדו, אלא לכלבים שאין מזונותן עליו, שכל דבר האסור בהנאה אסור למכרו ואסור ליתנו כמתנה מפני שמחזיקין לו טובה, ואסור ליתנו לחתולו ולכלבו שמזונותן עליו.

לח) קדרה שהניחה השפחה על האש, ונתבשלה התבשיל כמאכל בן דורסאי, אותו תבשיל אסור באכילה, ושוברין אותו הקדרה, ומגעילין הקערות שאכלו בהן אותו תבשיל, ואת הקערות של חרם ישברו. ואף על פי שהדליק ישראל האור לא תתן השפחה על גבי האש, אלא יהודית נותנת הקדרה על גבי האש, והשפחה יכולה לנער את הקדרה. וכל שעה שתעביר הקדרה מעל גבי האש קודם שנתבשלה כמאכל בן דורסאי צריכה היהודית להחזירה על גבי האש.

לט) השולח מחבת לתנור ביד נכרי ואין שם שומר ישראל, הרי הבשר נבילה, חוששין שמא החליף הנכרי חתיכה מן החתיכות, או החליף התרנגולת או המרק, שכך אמרו חז"ל בשר ישראל ביד גוי אסור אפילו בחותם אחד עד שיהיה שם חותם בתוך חותם. לא

יתן הנכרי המחבת לתוך האש אעפ"י שיש שם שומר ישראל, ואפילו השליך הישראל עץ אחד בתנור, שאין התנור נכשר בהשלכת העץ אלא לאפות בלבד אבל לא לתבשיל, אלא שצריך שיתן היהודי את המחבת לתוך התנור למקום שראוי להתבשל שם. היהודית ההולכת לתנור לאפות פת תשליך הקודמת לאפות עץ אחד לתוך האור, ושכרה הרבה מאד. ומפייסים האופה שייטב הדבר בעיניו, ומקום שאין היהודית הולכת לבית התנור, שוכרין הקהל איש אחד להכשיר התנור.

מ) ישמעאלית שטבלה לשם עבדות אם לא האמינה בתורת משה, ואינה מקבלת עליה מצות שאשה חייבת בהן, הרי היא עושה יין נסך במגעה, והרי היא עכו"ם לכל דבריה. יין שנתנו בו מעט דבש ונגע בו עכו"ם הרי הוא יין נסך, וכן הורו כל חכמי צרפת ואלמינאה ופרוכינצה וקאלוניה ולא פקפק אחד מהם בדבר מעולם. צבע שנתנו בו חומץ אסור ליקח אותו מהגויים. לא יתן הגוי הענבים בגת בזמן שהתחיל היין להמשך בגת בין בראשו בין בסופו בין באמצעיתו.

מא) גבינה של גוים אסור בכל מקום, וכן חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו, אסור לאכול ממנו.

מב) השוחט את העוף צריך לשחוט את הַרְרִידִין, או לנקבן בשעת השחיטה, ואם לא עשה כן צריך לחתוך את העוף אבר אבר בין לצלי בין לקדרה. וכשיבדוק בסימנים יבדוק גם כן אם נשחטו הורדין.

מג) וכשמולחין את הבשר שורין אותו במים תחלה, כדי שיתרכך הבשר, ויהיה נוח לפלוט את דמו על ידי המלח. ומדיחין אותו אחר השריה יפה יפה, ואחר כך מולחין אותו יפה יפה. אין מולחין אלא בכלי מנוקב. וצריך להזהר במליחה שיהיו גרעיני המלח קרובים וסמוכים זה לזה שאין הבשר יוצא מידי דמו בפחות מכן. וצריך שיהא המלח בינוני, שלא יהא גם, שמא לא יתעכב בבשר ויפול משם כשהופכין אותו מצד זה לצד זה, ולא דק הרבה, שלא יתמחה בליחות המים הטופחין על גבי הבשר ויכלה מהרה. וכשבאין להדיח את הבשר להעביר המלח שעליו, מנפצין ממנו המלח שעליו תחילה, נותנים המים בכלי תחילה ונותנין מים הרבה שלא יחשבו המים רותחין מחמת המלח, ויחזרו ויבלעו בבשר. הכבד אינו מותר במליחה אלא בצליה. וקורעין אותו שתי וערב, ומעמיקין בקריעתו עד הסמפונות, ומניחין פני הקרעים על גבי האש. ואם רצה לתתו בקדרה אחר צלייתו הרשות בידו. והכבד של עוף שיש בו ב' חלקים, קורעין כל חלק וחלק שתי וערב, וצולין אותו על פני הקריעה כענין שאמרנו.

מד) ערלה נוהגת בחו"ל, וכך נאמרה הלכה למשה מסיני, ספקה מותר, ודאה אסור. פירות ערלה אסורין בהנאה, שנאמר "את פריו", "את" הטפל לפריו. אילן שנטעו נכרי, אפילו הוא שלו ערלה נוהגת בו בין בארץ בין בחוצה לארץ. הערלה כל שלש שנים אסורה, ובשנה הרביעית עד חמשה עשר בשבט אסורה, וכל פירות הנחנטין קודם חמשה עשר בשבט של שנה רביעית, אסורין בהנאה לעולם.

מה) כרם רבעי, ודוקא כרם אבל גפן אחד ושאר נטעים אין בהם

דין רבעי כלל, דקיי"ל בחו"ל כדברי המיקל, דתניא כרם רבעי אסור בלא פדיון, כיצד פודהו, בוצר את הכרם ומחלל את הענבים על עשרה פשוטים ואומר תהא קדושת הענבים מחוללת על אלו המעות, ושוחק את המעות ומפזר עפרן או שורפן. ואם חללן על שוה פרוטה הרי אלו מחוללין עליו ומותרים.

מו) כלאי הכרם אסורין באכילה ובהנאה אפילו הוא בחו"ל, ואין נאסרין עד שיהי' שם שני מינין מלבד הכרם, כגון חטה ושעורה, אבל מין אחד בכרם, כגון חטה בלבד בכרם, בחוצה לארץ מותר. [ואעפ"י שהתרנו מין אחד בכרם צריך לזוהר שלא יזרע על העפר שעל גבי הגפן הטמון בארץ אלא אם כן יש על גביו עפר ג' טפחים, כדי שלא יהיו יורדין שרשי הזרע ובאין בתוך הגפן, והנה זו הרכבה והיא אסורה בחו"ל].

מו) הרכבת אילן והרבעת בהמה אסורין מן התורה בחוצה לארץ כדאיתא בפרשת קדושים, ובני נח הוזהרו עליה כדאיתא בסנהדרין.

מח) אסור מן התורה להרכיב אילן באילן מין בשאינו מינו אפילו בחו"ל, מין במינו מותר אפילו בא"י, ובמשניות וברייתות של סדר זרעים מפורש איזהו מין במינו ואיזהו מין בשאינו מינו. זה כלל גדול בתורה, כל דבר שאינך יודע אם הוא מותר או אסור, הרי זה אסור עליך עד שתשאל לחכם ויאמר לך שהוא מותר.

מט) כל ישראל חייבים להפריש חלה מעיסתן, ואין לה שיעור. ואסור לבעל קרי עד שיטבול לקריו במקום שהנדה טובלת. ויש מקומות שמפרישין שתי חלות, אחת לאור ואחת לכהן והוא מנהג

יפה. והחלה השנית אוכל אותה הכהן אף על פי שהוא בעל קרי. ושיעור העיסה שמפרישין ממנה חלה חמשת רבעים קמח ועוד, ושיעורן מ"ג ביצים כמנין חלה וחומש ביצה. ואם הדבר אצל האשה בספק, ואינה יודעת אם יש בעיסתה כשיעור אם לאו, מפריש חלה בלא ברכה. וכשהאשה מפרשת חלה ראשונה מברכת - בא"י אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש חלה.

(ג) אסור להדליק או לעשות כל מלאכה בערב שבת אחר שקיעת החמה, ונקראת בלשון חכמים "בין השמשות". ואם הי' מעונן, אסור להדליק עד שיהא ברור כשמש שלא שקעה השמש. והמדליק בספק חייבין הקהל לגעור בו.

(נא) אסור לישראל להשכיר בהמה לנכרי או להשאילה בדעת שתהא ברשות הנכרי בשבת, שמא יעשה בה הגוי מלאכה בשבת, מפני שהישראל מצווה על שביתת בהמתו.

(נב) ואסור להוסיף מים, ואפילו הם חמין, לתוך הקדרה של תבשיל החמין בשבת, ואם עבר אסור, והמוסיף הרי הוא כמבשל בשבת.

ליום ה'

(נג) אסור לאדם שיהא לבו טרוד בעסקיו בשבת, אף על פי שאמרו חז"ל (שבת ק"ג ע"א) "דיבור אסור הרהור מותר", אם יש לך מחוך הרהור טרדת הלב או נדנוד דאגה אסור, שנאמר (שמות כ' ט') "ועשית כל מלאכתך", ואמרו במכילתא שתהא כל מלאכתך בעיניך

כאילו היא עשוי' שלא תהרהר עליה. וכן אנו אומרים בתפלת מנחה, "מנוחת שלום השקט ובטח מנוחה שלימה שאתה רוצה בה". ובברכת המזון אנו אומרים "שלא תהא צרה ויגון ואנחה ביום מנוחתנו".

נד) אל יעסוק אדם בדברי בטלה בשבת, אלא יענג את השבת לעסוק בתורה או במקרא או במדרש או בהלכות או בנגמרא. שכך אמרו חז"ל במדרש ונתנו טעם לדבר, שלא נתנה שבת אלא דוגמא של עולם הבא, שנאמר (יואל ב' כ"ו) "ואכלתם אכול ושבעו והללתם את שם ה' אלקיכם אשר עשה עמכם להפליא".

נה) אסור להדליק ולעשות שום מלאכה במוצאי שבת, אפילו בחצות הלילה, עד שיכרייל או עד שיתפלל.

נו) כשם שאסור לבשל ולאפות מיום טוב לחול, כך אסור לבשל ולאפות מיו"ט אחד ליו"ט ב'. אסור לאפות בתנורים גדולים ביום טוב אלא הפת שהוא צריך בו ביום, שלא התירו חז"ל לאפות יותר מן הצריך אלא בתנור קטן, מפני שהפת נאפה יפה בשעה שהתנור מלא, כדי שתתפזר הלהבה ולא תחרוך את הפת. אבל בתנור גדול אין צריך למלאות אותו מן הפת, ולא עוד אלא כשממלאין מן הפת מצטנן יותר מדאי. והשנית, תנורים גדולים שבעיר, אם אינם מתמלאין מן הפת של ישראל הרי הם מתמלאין מן הפת של נכרים, ואם ישראל אופה יותר ממה שהוא צריך בו ביום נמצא אופה שלא לצורך.

נז) אסור למרוט ביום טוב צואר העוף לצורך שחיטה, אלא מורטו

מערכ יום טוב. לפי שהמורט עוף ביום טוב, אפילו ביד, הרי הוא אב מלאכה, כמו שאחז"ל במסכת בכורות (דף כ"ה).

נח) אין ממעטין את השמן הנתון בנר הדלוק ביום טוב, ואין מריקין ממנו לנר אחד כל זמן שהוא דלוק. ואם יש בו שתי פתילות, אין לוקחין משם פתילה אחת להאיר לו במקום אחר. אין גודלין את הפתילות ביו"ט. ותהיינה הנשים זהירות לגדל מערב יו"ט את הפתילות הצריכות להן ביום טוב.

נט) אסור לעשות מלאכה בחולו של מועד מן התורה, חוץ מן המלאכות שפירשו חז"ל שהם מותרות כמו שמפורש בגמרא. ואחז"ל (מכות כ"ג ע"א) המבזה את המועדות כאילו עובד ע"ז, שנאמר (שמות ל"ד י"ח) "את חג המצות תשמור", וסמוך לו (שם י"ז) "אלהי מסכה לא תעשה לך". ופירש רבינו שמואל בפסחים (דף קי"ח), וגם רש"י ז"ל במסכת מכות פרק אלו הן הלוקין (דף כ"ג): המבזה את המועדות - שעושה מלאכה בחולו של מועד. ומזה הכתוב את חג המצות תשמור דרשו במסכת חגיגה (דף י"ח) אסור לעשות מלאכה בחולו של מועד. ואסור לעשות סחורה או הלואה או ריוח בחולו של מועד.

ס) אסור לעשות שום הוראה, בין בדין בין באיסור והיתר, אחר שאכל ושתה, שכך אמרו חז"ל (עירובין ס"ד ע"א) "השותה רביעית יין אל יורה". ואם שתה יותר מרביעית, אף על פי שהוא מזוג, אל יורה. והמורה עובר בלאו, שנאמר (ויקרא י' ט') "יין ושכר אל תשת", וכתיב "ולחבדיל בין הקודש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור ולהורות את בני ישראל את כל החוקים", וכן אחז"ל בסדר קדשים.

סא) המכה את חברו עובר בשני לאוין, שנאמר (דברים כ"ה ג') "ארבעים יכנו לא יוסיף פן יוסיף וגו'", וכל מקום שנאמר בו "השמר" "פן" ו"אל" - הרי זה בלא תעשה.

סב) וכן המכה את אשתו עובר בשני לאוין, אם לא שיכה אותה כדי להוכיחה על עבירה.

סג) המרים יד על חברו נקרא "רשע" משעת הרמת היד, שנאמר (שמות ב' י"ג) "ויאמר לרשע למה תכה רעך" - למה "הכית" לא נאמר, אלא "למה תכה".

סד) אסור לאדם לדבר אחד בפה ואחד בלב, שנאמר (תהלים ל"ד י"ד) "נצור לשונך מדע ושפתך מדבר מרמה". ואסור לאדם לגנוב דעת הבריות, ואפילו דעתו של כותי.

סה) בכור בהמה טהורה בזמן הזה, אסור באכילה ובהנאה עד שיפול בו מום. ואסור להטיל בו מום, והמטיל בו מום עובר בלאו, שנאמר "כל מום לא יהי בו", וקרינן ביה "כל מום לא יהיה בו". וכשיפול בו יתננו לכהן לשוחטו ולאכלו, והכהן יכול להאכיל ממנו לישראל. אי זה הוא מום שהבכור נשחט עליו, כגון מומים גדולים וניכרים לכל, כגון נקטעה ידו, נשברה רגלו, נסמית עינו. נתערב הבכור קודם שנפל בו מום במאה בהמות, ואין מכירין איזהו הבכור, כולן אסורות במכירה ובנתינה. שותפות גוי פוטרת מן הבכורה. הגוי אינו קונה בכסף אלא במשיכה, וצריך שיתכוון הגוי למשוך לדעת קנייה.

סו) פטר חמור של ישראל בזמן הזה, אסור בהנאה עד שיפדה אותו בשה אפילו כל שהוא, ובשאר דברים בשוין, ונותן הפדיון לכהן.

סז) אמרו חז"ל שהפורק עול מן הרשעים הגמורים. ובכלל הפורק עול, האומר אקיים כל התורה וזולתי אחת מן המצוות, לפי שלא למדוני רבותי עליה ולא הורגלתי מנעורי להזהר בה, או שאין נוהרין בה אנשי מקומי. כי לא יאמר העבד לרבו, אבחר במלאכות אלה ולא אבחר באלה. וקראו חכמים את האיש ההוא משומד, דתניא (חולין ד' ע"ב) הכל שוחטין ואפילו כותי ואפילו ערל ואפילו ישראל משומד. ונתבאר בגמרא כי ענין משומד הנזכר בברייתא הוא משומד לדבר אחד (ועיין רמב"ן עה"ת על הפסוק הג"ל), ועליו נאמר (דברים כ"ז כ"ו) "ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת". פשר הדבר, שאינו מקבל עליו כל המצוות שבתורה. והשונה בעבירה אחת מאה פעמים כעושה עבירות חלוקות, כמו שאמרו חז"ל (מכות כ"א ע"א) אם אמרו לנזיר אל תשתה יין והוא שותה, חייב על כל אחת ואחת. ומה שכתוב (קהלת ז' כ') "כי אין אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא", חלילה לצדיק לפרוק מעליו עול מצוה אחת, אבל הוא נוהר במצוות אלף פעמים, ופעמים אשר יכשל בה פעם, והתודה אשר חטא עליה וישוב אל ה' וירחמהו.

סח) חייב אדם לפדות את בנו הבכור בין בארץ בין בחו"ל, וליתן לכהן חמש סלעים. ואין הכהן רשאי ליקח ממנו כלי ששנה סלע אחד, ולומר שוה אצלו חמש סלעים, אלא אם הוא נכבד ודרך הנכבדים ליקח הכלי ביוקר, אף על פי שהוא אינו צריך לאותו כלי. ושיעור חמש סלעים שנים עשר דינרין וחצי פרישש, וארבעה

דינרין פרישש שוין חמש דינרין נורנישש, וכן קבלנו מרש"י ז"ל. וחייב אדם לפדות את בנו, ואם לא פדאו אביו, כשיגדל יפדה את עצמו. והכהן יכול להחזיר החמש סלעים אחר שהגיעו לידיו, אבל צריך שיגמור בלבו הישראל בשעה שיתנם, שיתנם במתנה גמורה, ולא שיהא מתכוין שיחזירם לו הכהן. ואם התנה עם הכהן "הריני נותנם לך במתנה על מנת להחזיר", בנו פדוי, ואסור לעשות כן לכתחילה.

(סט) המכרך ברכת המזון צריך שיטול ידיו קודם שיברך, שנאמר (ויקרא כ' ז') "והתקדשתם והייתם קדושים", "והתקדשתם" אלו מים ראשונים, "והייתם קדושים" אלו מים אחרונים (ברכות נ"ג ע"ב). ומים אחרונים הללו שהם אחר האכילה וקודם ברכה, אין נוטלין ע"ג קרקע (או) [אלא] ע"ג כלים או קינסא.

(ע) מצוה לומר בערב פרשת צו כמו שמצוה לאומרה בבוקר, לפי שהתמיד היה קרב בין הערבים כמו שהיה קרב בשחר. ומתחילין "וידבר ה' אל משה לאמור צו את בני וגו'" עד "וכנסכו תעשה אשה ריח ניחוח לה".

(עא) הקורא בספר תורה בבית הכנסת, אומר "ברכו את ה' המבורך" בקול רם. והשומעין עונין אחריו "ברוך ה' המבורך לעולם ועד", כשם שהמכרך ברכת המזון עונין אחריו, והוא עונה אחריהם.

נשלם הדרש השני

הדרש השלישי

ליום ו'

עב) "כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל" (שמות י"ט ג'), בשעה שניתנה תורה נצטוו משה רבינו ע"ה לומר תחלה לבית יעקב, והן הנשים, שיאמר להן ראשי פרקים ודברים קצרים, שהן משיגות להבין. ולמה נצטוו לדבר עם הנשים תחלה, מפני שהן שולחות בניהם לבית הספר ומשימות עיניהם עליהם שיתעסקו בתורה, ומרחמות עליהם כבואם מבית הספר, ומושכות לבם בדברים טובים כדי שיהיו חפצים בתורה, ושומרות אותם שלא יבטלו מהתורה. ומלמדים אותם יראת חטא בילדותם, שנאמר (משל כ"ב) "חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה". ונמצא לפי זה הנשים הצנועות מסבכות התורה והיראה.

עג) "והזרתם את בני ישראל מטומאתם" (ויקרא ט"ו), אזהרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהן סמוך לוסתן (שבעות דף י"ח). וכמה יפרשו מהם - יומם או לילה. והנהגים בזה זוכים לבנים בעלי הוראה, שנאמר (ויקרא י"י) "ולחבדיל בין הקודש ובין הקול ובין הטמא ובין הטהור, ולהורות את בני ישראל".

עד) האשה צריכה לחוץ ראשה יפה יפה, ולבדוק כל גופה ולהדיח במים קודם שתטבול, כדי שלא יהא שער אחד או שערות קשורות בראשה, ושלא יהא בראשה דבר חוצץ, כגון בצק או טיט או שומן או כל דבר, אם מעט ואם הרבה.

ואם חפפה ראשה ובדקה כל גופה, ואח"כ נתנה תבשיל לבנה קודם טבילתה, או שנשאה את בנה קודם טבילה ואח"כ טבלה, לא עלתה לה טבילה, שמא נדבק שום דבר בגופה. על כן ראוי לאשה שתחוף ראשה ותכדוק עצמה ותדיח גופה סמוך לטבילה, כדי שלא תתעסק בינתיים בשום דבר שיהא אפשר להדבק בה ממנו כל שהו.

וצריכה לגזו צפרני ידיה ורגליה קודם טבילה ולנקותם ולבודקם יפה יפה. וצריכה להסיר טבעותיה מעל ידה וכל תכשיטין שבגופה, כדי שלא יהיו חוצצין בין הבשר ובין המים. וכן צריכה להתיר שערותיה, ולהסיר מהן כל חבל וכל רצועה וכל קשר. וצריך שתעמוד יהודית על גבה לראות היטב שלא יהא מאומה מבשרה ומשערותיה חוץ למים, מפני שהתירה שערותיה והסירה מהם מכל חבל, ודרך השערות לעלות על פני המים. לפיכך צריכה להזהר מאד שלא יצאו משערותיה כל שהוא חוץ למים.

קרצה שפתותיה לא עלתה לה טבילה, פירוש "קרצה" שסגרה אותם, ואינה צריכה שתפתח פיה בענין שיכנסו בה המים, אלא יהיו שפתותיה עומדות כדרכן כל היום. הורו רבותינו האחרונים ז"ל שאם סתמה עיניה ביותר או פתחה עיניה ביותר לא עלתה לה טבילה, כי בשעה שפותחת עיניה נעשו קמטין קמטין על גבי עיניה ואין המים באים שם. וצריכה להדיח יפה כל גופה עד כף הרגל ובין אצבעות רגליה, וצריכה להשמר שלא יכנס טיט בין אצבעות רגליה בשעת הטבילה, שלא יחוץ הטיט בין בשרה ובין המים. האשה בשעה שהיא טובלת צריכה להרחיב ירכותיה כדרך שעומדת בשעה שלשה ועורכת את הפת. וצריכה לפתוח זרועותיה, ולא יהיו דדיה שוכבין על בשרה. ולא תהא זקופה וטובלת אלא

שוחה, כדרך שהיא שוחה בשעה שעורכת את הפת.

עה) האשה לעולם היא בנדתה עד שתטכול בנהר או במקוה. ובין הימים שרואה בהם דם ובין הימים שאינה רואה, והם הימים הנקראים "ימי ליבון", אחת דתם להחמיר בכל דבר ולהיות נדתה עליה בכל ענין. ואסורה להושיט מפתח או מקל או כל דבר שבעולם מיד ליד בעלה אע"פ שלא תגע בו, וכן אסור לבעלה להושיט לידה שום דבר אע"פ שאינו נוגע בה. ואסור לה למזוג כוס של יין לבעלה ולהניחו ע"ג השלחן, אבל מוזגת את הכוס ומניחתו על גבי ספסל או על גבי דבר אחר חוץ מן השלחן, ובעלה לוקח אותו משם. והרשות בידה להניח המים ע"ג השלחן. ואסור לבעלה לישב ע"ג מטתה, אע"פ שהיא חוץ לבית. ואסורה לתת בפני בעלה קיתון של מים וכלים שירחץ בהם פניו ידיו ורגליו, אע"פ שאינה נוגעת בו, מפני שהוא דרך חיבה. ואסור לה להציע המטה בפניו, אבל שלא בפניו מותר. ואסור לה לאכול בקערה אחת עם בעלה, אע"פ שאינה נוגעת בו. ואפילו הוא אוכל בקערה שלו והיא אוכלת בקערה שלה, אסור לה לשבת אצלו או כנגד פניו. וצריכה שתתן מפה גדולה או קטנה על גבי המפה שבשלחן כדי ליתן קערה שלה עליה, או תגלה מעט מהשולחן כדי ליתן קערה שלה עליו. ואסור לאשה שתתן מחצלת. או ספסל תחתיה בעת הטבילה.

עז) הנדה כשפוסק דם ממנה, בודקת עצמה יפה יפה בצמר גפן נקי ורך ולבן, או בכלאי כלי פשתן נקיים ולבנים ורכים. ואחר שתבדוק יפה ותראה שהיא טהורה, לובשת חלוק לבן נקי, ומיום המחרת תחל לספור ז' ימים נקיים. וצריכה לבדוק עצמה בכל יום

מהם כדרך הבדיקה שהזכרנו. ואם שכחה ולא בדקה יום אחד או ב' בתוך ה' נקיים, כיון שבדקה ביום שפסק הדם ולכשה חלוק לבן, וביום המחרת שהוא ראשון לשבעה, וביום ה' שהוא ח' ליום שפסק בו הדם - טובלת בלילה ומותרת.

עז) תהא אשה זהירה שיהא שלום בינה ובין בעלה, ותהא אהובה ורצויה לבעלה, מפני שאמרו חז"ל (נדרים כ' ע"ב) בני המריכה ובני שנאות הלכ הם עזי פנים ומורדים ופושעים.

וצריכה האשה שתהיה צנועה בטבילתה, ותבא דרך צניעות מן הטבילה. וכן תהא צנועה בכל מעשיה ודרכיה, כי בשכר הצניעות בניה כשרים וצדיקים.

עח) וצריכה האשה שתהא צנועה ונוהרת שלא יסתכלו בה בני אדם חוץ מבעלה, שהמסתכלים בפניה או בידיה יורדין לגיהנם, והיא ענושה בעונש כל אחד ואחד מהם, מפני שהחטיאה אותם ולא נהגה צניעות בעצמה ונכשלו בה.

עט) תהא האשה זהירה להתפלל ערב ובקר וצהרים, ובסוף תפלתה יהא עיקר תחנוניה על בניה ובנותיה שיהיו יראי שמים, ושהיו בניה מצליחים בתורה, כי עיקר זכותה של אשה לעולם הבא שבניה עובדים להש"י ועושים רצונו ויראים אותו, וכשהיא בבית עולמה ובניה יש בלבם יראת שמים ועוסקים בתורה ובמצוות, נחשב לה הדבר הזה כאילו היא בחיים ועושה כל המצוות, והיא במעלות עליונות לעולם הבא.

פ) כשהיא נותנת צדקה, תתפלל באותה שעה בידים נקיות שיהיו בניה יראי שמים ומצליחים בתורה ובמצוות, מפני שתפלתו של אדם נשמעת בשעה שהוא עושה מצוה. א' מן החכמים הי' נותן פרוטה לצדקה כל שעה ושעה שהיה בא להתפלל, שנאמר (תהלים י"ז) "אני בצדק אחזה פניך".

פא) כשהאשה מדלקת את הנר בע"ש, תזהר בנפשה להדליק מבע"י שהשמש נראית, ואם היא פושעת בנפשה להדליק אחר שקיעת החמה, הרי היא מחללת את השבת ואוי לנפשה. וביום המעונן אם יש בו ספק בעולם אם שקעה החמה או לאו, תניח לישמעאלית להדליק. ומצוה גדולה שלא תאחר להדליק, כדי שלא תצטרך הנכרית להדליק, אלא תדליק מבע"י. ותדליק היא בעצמה, לא ע"י עבדה ושפחתה ואפי' הם יהודים, ולא ע"י חברתה, כדי שתטול היא שכר המצוות, שיהא ניכר לכל החיבה שהיא מחבבת המצות. ותברך בידים נקיות בא"י אמ"ה אקב"ו להדליק נר של שבת. ותתפלל באותה שעה על בניה, שיהיו בניה מאירים בעולם בתורה ובמצוות, ותתפלל ותאמר "יהי רצון בני מאירים בעולם בתורה ובמצוות וכיראת שמים", מפני שתפלה זו נאה להתפלל בשעה שהאירה נר של שבת, כענין שנאמר "כי נר מצוה ותורה אור".

אחד מן החכמים היה רגיל לעבור על פתח אחד מנשי הגדולים, והי' רואה שהיתה בעלת הבית זהירה מאד להדליק נר של שבת בעתו, ונר חנוכה בעתו, אמר החכם באמת תדעו כי מן הבית הזה יצאו ב' אנשים גדולים, ויהי כן, ותלד האשה ההיא שנים מחכמי ישראל שהאירו את העולם בחכמתם, על דבר אשר

האירה האשה ההיא נר מצוה בעתו.

פג) כל הימים שהאשה הרה, תתפלל תמיד שיהא הולד ירא שמים וחכם לב ומצליח בתורה במצוות. ותפתח ידה תמיד לעניים, ותתפלל התפלה הזאת. דוד המע"ה היו לו נשים רבות, וכימי ההריון היו נודרות נדרים ומתפללות שיהיו בניהם גבורי חיל וכליל היופי, עד שיאמרו הכל הגונים הם לכל מעלות ויצליחו למלוכה. אמרה בת שבע אשת דהמע"ה, כי לא כנשים אשר לאישי אדוני המלך אנכי, אבל כל נדרי היו בהיותי הרה למען אזכה להיות בני חכם בתורה וירא שמים, ויצלח לנביאות. וישמע השם את קולי, וחכם שלמה בני מכל האדם, וגם אשר לא שאלתי נתן לי השי"ת, כי שלמה בני ימלוך אחרי אביו. ובני נשי אדוני אשר התפללו אמותם עליהם שיוכו למלכות, לא הי' להם כן, תחת אשר שמו המלכות עיקר, ואני שמתי עבודת השי"ת עיקר. וזהו שאמרה בת שבע "מה ברי ומה בר נדרי".

פג) עזרא ע"ה תיקן תקנות רבות בישראל, ואחת מהנה להיות האשה משכמת ואופה ביום שתרצה לאפות פת, כדי שתהא הפת מצויה לעניים הבאים לבית בבקר, ולמען תהי' להם הנאה ביום ההוא מן הפת החמה ולא תתן להם מן היבש. כאשר תפרוש האשה לרעב לחמה, נתון תתן מלחם חמודות אשר אתה בבית, ותהי מתת ידה בסכר פנים יפות ודרך חסד ורחמים, כי הרחמנות יכפול שכר הצדקה. ותתן לו ממה שתתן דרך כבוד ומענה רך, והי' לו למשיב נפש. אמרו חז"ל, הנותן פרוטה לעני מתברך בששה ברכות, והמפייסו מתברך בי"א ברכות.

פד) צריכה האשה להדיח הבשר קודם מליחה. ובשר הירכים צריך הדחה ושפשוף גדול כדי להסיר השמנונית הנדבק בבשר מן הסכין שמנקרין בו. וההדחה הזאת צריכה שתהא הדחה יתירה ושפשוף גדול יותר מן ההדחה שמדיחין להעביר הדם, שהשמנונית אינו סר מהם כמו הדם, וההדחה הזאת צריכה בין לקדרה בין לצלי.

פה) ויזהר שלא לחת הבשר בחומץ עד שידיחנו יפה יפה, וימלחנו יפה יפה, וישהה שיעור הצריך למליחה וידיחנו יפה יפה.

פו) הבשר קודם שימליחנו צריך להעביר כל הדם מעל פניו. ומנהג כשר ששורין אותו במים קודם לכן, כדי שיהיה רך ונוח לפלוט דמו.

פז) צריך לחתוך חוטי הגוף של עוף וחוטין שבלחי העוף, לפי שאמרו חוטין דידא ודלועה אסירי משום דמא.

פח) בשר האברים הראשונים, אסור לחתכו בסכין שמתקן בו חלבים, או בסכין שמנקה בו את הבשר מן החלב. ואם חתכו בסכין זה ולא הדיחו בשפשוף גדול, צריך להדיח מקום חתך הבשר בשפשוף גדול מאד. סכין ששחט בה בהמה או עוף, אסור לחתוך בה בשר רותח עד שיגעילנו ברותחין על גבי האש, ואם רוצה לחתוך בה בשר צונן צריך שידיח הסכין יפה יפה.

פט) הבשר לאחר שנמלח, אע"פ ששהה במלח כשיעור הראוי לשהות, אסור לאכול ממנו עד שידיחנו יפה יפה, ואסור לחתוך ממנו בסכין עד שידיח הבשר יפה יפה. ואם חתכו בסכין צריך

הגעלה ברותחין על גבי האש, לפי שהמלח הרי הוא כרותח. המנהג הכשר כשרוצין לקיים הבשר מליח שני ימים או ג' ימים, מדיחין אותו יפה יפה לאחר ששהה במלח בכלי מנוקב בשיעור הראוי, ואח"כ חוזרין ומולחין אותו כרצונם בכלי שאינו מנוקב, כדי שיהא מותר לחתוך ממנו בסכין, וכדי שלא יפול מן הדם הנוטף מן הבשר דרך נקב הכלי על הכלים שבבית ויאסור אותם.

צ) הבשר אחר שהדיחו אותו מן המלח, אסור ליתנו באותו כלי המנוקב שמולחין בו הבשר, מפני שהציר הנשאר בו הוא מליח, ומליח הרי הוא כרותח, ויהיה נבלע בבשר ויאסרנו.

צא) לא תניח האשה ניקורי החלב וכל דבר האסור באכילה, בבית שמכשלין בו הקדרה, אם יש בבית גוי או שפחה.

צב) גיד הנשה ושמנונית שלו אסור בהנאה (מן התורה), לפיכך לא תתן אותה לשפחה או לנכרית, וכן אסור ליתנו לחתול או לכלב שלה מאחר שמזונותם עליה.

צג) כלי מתכות שלוקחין מן הגוי, אעפ"י שהוא חדש ולא נשתמשו בו מעולם, צריך טבילה בנהר או במי מקוה, וכלי זכוכית הרי הן בכלי מתכות. וכשטובלן מברך בא"י אמ"ה אקב"ו על טבילת כלים. וכלי קוניא, והם כלי חרס המצופין באבר, מטבילין אותם במקוה או בנהר בלא ברכה. וכלי מתכות ישנים שלקחו אותם מן הגוי, מדיחין בשיפשוף יפה יפה ומגעילין ומניחין, ואח"כ טובלן במקוה או בנהר.

צד) חמשת רבעים קמח ועוד חייבין בחלה, ושיעורן ארבעים ושלוש ביצים כמנין חל"ה, וחומש ביצה יותר מלבד שיעור החלה. ואם אין הדבר ידוע לאשה אם יש בעיסה שיעור חלה ואם לאו, תפריש חלה ולא תכרך עליה. ואם יש כהן קטן שלא ראה קרי מעולם או כהן גדול שטבל לקריו, נותנין לו ואוכלה, ואם אין שם כהן הראוי לאכלה, מפרישתה ונותנת אותה לאור. ויש מקומות שנוהגים להפריש חלה אחרת ליתן אותה לכהן, ואותה חלה שנותנת אוכל אותה כל כהן שירצה, אפילו הוא בעל קרי, ואינו צריך טבילה.

צה) ראוי לנשים הנכבדות והצנועות להעמיד עליהם מצוה, ולזכות בנות העיר. לכן יצא דבר צדק מלפניהן, ויבחרו להם אשה טובה ונאמנת לגבות פרוטות למלבושי העניים, או להחיות עם רב להשביע נפש שוקקה. ותתן פרוטה בכל שבוע ושבוע כל אשה העושה מלאכה ואשר כח בה לעמוד בתקנה הזאת, ולא תדור נדר בזה, אלא בכוא לביתה הגבאית נתון תתן לה בכל עת אשר תדבנה לכה. ותטרח בימים ובלילות [יותר] על אשר היתה טורחת יום יום כדי להרויח אותה פרוטה שנותנת לצדקה, ששכר יגיעת כפים עצום ורכ מאד. ותשמח האשה במלאכתה, ותנשה את כל עמלה בעבודה ההיא אשר תרים ממנו תרומת הצדקה, וידמה בעיניה בעת המלאכה כאילו ידיה נוטפות מור, כענין שנאמר (שיר השירים ה' ה') "יודי נטפו מור ואצבעותי מור עובר".

צו) יכולות הנשים הצנועות למלט נפשם ונפש בעליהם ונפש בניהם. כאשר יבואו בעליהם, איש איש ממלאכתו אשר המה עושים, הם עייפים ויגעים ואינם זוכרים לתת חלק מיגיעתם וממחשבות לבם לתורה, על הנשים להזכירם לפתוח ספר אחד

מכתבי הקודש ולעסוק בדברי תורה, ולא ישעו בדברי בטלה, כדי שלא יהא על נפשם עון גדול ואשמה שבטל יום או לילה מן התורה, שעונש ביטול תורה גדול מכל העבירות שכתורה. וגם יזכירו לבעליהם להביט באגרת התשובה הזאת אשר חיברנו, ויודיעו להם ולבניהם דברי האגרת הזאת כי בהם יזכו לחיי העולם הבא.

(צו) דרך ישרה שיכור לו האדם ליראת שמים, לקנות לו חבר אחד או שנים לדבר עמהם תמיד בדברי יראת שמים. ואם יחטא אחד מן החברים או יפשע במצוה מן המצוות יזכירו חבריו, ויזכירו זה את זה על כל עבירה, ויזהירו זה את זה על כל מצוה, ועל התפילין, ועל התפילה, ושלא לדבר בעוד שהש"ץ מסדר התפילה. וכן יזהירו זה את זה לקרות בכל שבוע בחול או בשבת אגרת התשובה הזאת, וישאלו איש את רעהו מה הם הדברים שבאגרת כדי שנשיג לקיים ממנה, ואם יש דברים שאינו מקיים אותם, (ו) יחזיקו חבריו את ידיו לקיים כל דבר מדברי האגרת, וכל דבר מצוה שיחפוץ אחד מהם לעשות יעזרוהו חבריו על הדבר. וזה דרך הצלחה לתשובה ומעשים טובים, ודבר אהוב וחביב לשמים, שנאמר "אז נדברו יראי ה' ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו" (מלאכי ג' ט"ז). וכן יזכירו החברים איש את רעהו שלא ליטע לבטלה בין בשם בין בכינוי, בין שיזכיר הכינוי בלשון הקודש או בלשון אחרת, וכן שלא לקלל את חבריו ולא את עצמו בשם או בכינוי. וטוב ויפה לקנום כל אחד עצמו בסך ידוע, אם מעט ואם הרבה, על כל אלה.

בני כל מדרש ומדרש בבית הכנסת, יזהירו את כל אחד ואחד מבני המדרש שלא לדבר עד תום ש"ץ כל התפילה.

צח) התלמידים ילמוד כל אחד ואחד אגרת התשובה הזאת בחכורה בביתו בשבת קודם המנחה או בבית הכנסת, וילוו אליו אחוזת מרעהו. ושכרו הרבה מאד, אחד הקורא את כולה ואחד הקורא את מקצתה לעתים מזומנים, ובלכד שיכוין את לבו לקיים את מה שיקרא, ולמלא בידיו מה שיבטא בשפתיו.

צט) אמרו רבותינו ז"ל, אל ישתמש אדם באשה כלל בין גדולה בין קטנה, שלא יניח אשה ליתן מים על ידיו או על רגליו, או לרחוץ את ראשו, אלא אם כן היא בתו או אשתו.

ק) אמרו רבותינו ז"ל, גדול המלוה לעני יותר מן העושה צדקה, וכל שאינו מלוה לעני בשעת דחקו בהיות לאל ידו לעשות נקרא "בליעל", שנאמר (דברים ט"ז ט') "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרכה שנת השבע שנת השמטה וגו' נתון תתן לו". ואם בזמן שהיתה שביעית נוהגת [משמע דם"ל דכזה"ז אינו נוהג שמיטת כספים], והיה המלוה מפסיד את חובו, אמרה תורה כי מי שנמנע מלהלוות כדי שלא יפסיד חובו נקרא בליעל, על אחת כמה וכמה מי שאינו מפסיד את חובו ואינו מלוה על המשכון.

קא) לא ימוש מתוך לב האדם הבטחון בשם יתברך והתוחלת אליו כמו שנאמר (שם ק"ל ו') "נפשי לה' משמרים לבקר שמרים לבקר". ולפי רוב היראה יחזק הבטחון, שנאמר (שם קט"ז י"א) "יראי ה' בטחו בה".

קב) דע שהעולם כולו נברא לכבוד השם יתברך, שנאמר (ישעי' מ"ג ז') "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וגו'". והרוצה לכבד את השם

יתברך יבכד את אביו ואמו. אמרו רבותי ז"ל, בזמן שמכבד אדם אביו ואמו אומר הקב"ה, מעלה אני עליכם באילו דרתי ביניכם וכבדוני. ועיקר כיבוד אב ואם לעשות להם נחת רוח בין בדברים בין במעשה. והמצערם בדברים גדול עונו מנשוא, שכך אמרו חז"ל (קדושין ל"א ע"א) יש מאכיל לאביו פסיוני וטורדו מן העולם, ויש מי שמטיחנו ברחיים ומביאו לחיי העולם הבא. המכבד אביו ואמו נוחל העולם הזה והעולם הבא, שנאמר (דברים ה' ט"ז) "למען יאריכון ימך ולמען ייטב לך" - "למען יאריכון ימך" בעולם הזה, "ולמען ייטב לך" לעולם הבא.

מפתח

עמוד

סימן

דברים אחרים

ג	ביאור משנה הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה	
	ביאור משנה איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם טעם בקריאת שם שם הפירוש "דרך ישרה"	הקדמה
ח		
יג	להתרחק מן הגאווה. ובדין שמיני שבשמינית מתי מותר לכעוס	א
יג	שלא להחניף. וגי' שמותר להחניף להם, אשתו תלמידו ורבו	ב
טז	להתרחק מן השקר והכזב. מותר לשנות מפני דרכי שלום	ג-ד
	להתרחק מן הליצנות וגרע ממנוול. כת ליצנים אין מקבלים פני שכינה. מותר להתלוצץ מע"ז. שיר של מצוה מותר	ה
טז		
	להתרחק מן הרכילות אפילו אומר אמת. ויש עוון גדול מזה המספר בגנות חבירו	ו
טז		
	להתרחק מן הכעס. פעמים ראוי לכעוס כגון זרוק מרה בתלמידים	ז
יח		
יח	שיזהר ממכשול הנדרים	ח
יח	שיזהר מאונאת הבריות	ט
כא	שיזהר מקנאת ומשנאת הבריות	י
	שלא יכנה שם לחבירו ואפילו אינו רע. אסור לקרות לרבו בשמו	יא
כא		
כב	שלא יספר לשון הרע ושלא יקבלם ולמיחש מיהו בעי	יב
כב	שלא יישב עם יושבי קרנות ובכתי כנסיות של עמי הארץ	יג
כד	שלא יסתכל באשה האסורה לו ובמשודכת נמי אסור	יד
כו	שלא ישיח על כוס של ברכה	טו
כו	שלא יספר משיתחיל ברוך שאמר עד שיסיים תפילת לחש	טז
כו	שלא יספר בשעת חזרת הש"ץ	יז
כו	אופנים שמותר לדבר אז	יח
	שלא ידבר בקריאת ההלל. חילוק בין כ"א יום שגומרים ההלל לשאר ימים	יט
כו		
כח	שלא ידבר בשעת קריאת התורה	כ
כח	שלא יאכל פת עכו"ם ולא של פלטר	כא

ל	שלא יסעוד בסעודת הרשות	כב
	שלא ישיח שיחה בטילה וילמוד קודם שישן. אסור	כג
ל	להתרפאות בדברי תורה	
לב	שלא יכנס בספק חשיכה	כד
לב	יזהיר בני ביתו על שמירת שבת	כה
לג	יקדים להתפלל מנחה בע"ש	כו
לה	בעת שלש תפילות בכל יום יניח כל עסקיו ויתפלל	כז-כח
לו	ישמור עיניו בשעת התפלה	כט
לו	אל ידבר בין נטילת ידים להמוציא ולהקדים שלום מותר	ל
לו	לכרך את בוראו על כל צרה של תבא ויהא מן הנעלבים	לא
	אל יצא לריב מהר ויתרחק מן השבועות ומן הגדרים לישבע	לב
לח	על האמת	
לט	ויתרחק מן השחוק ומן הכעס אפילו בדבר שראוי לכעוס	לג
מ	לעבוד את ה' מאהבה	לד
מ	לאהוב ה' בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך	לה
מב	למסור גופו וממונו על קידוש ה'	לו
	לבטוח בה' ולהאמין בהשגחתו הפרטית בכל העולם וליכא	לז
מב	דרך הטבע כלל	
סג	להרחיק גאווה וכעס ויגער ביצר הרע	לח-לט
סג	מדבר שקר תרחק ולא להוציא ש"ש לבטלה	מ
סו	הסר ממך משענת קנה רצוץ ובטח בו יתברך שמו	מא
סו	הצנע לכת עם בוראך	מב
סז	אל תשים זהב כסלך	מג
סח	פור ממונך לעניים והקב"ה ימלא חסרונוך	מד
עא	דע את אלקי אביך	מה
עב	יקל בעיניך הוצאת ממונך מהוצאת דבור מפין	מו
עב	פיך אל ימהר להוציא דבר רע	מז
עג	להתוודות ערב ובקר	מח
עד	לזכור ציון וירושלים בשכרון לב	מט
עד	זכור יום המות תמיד וצידה לדרך הכן	נ
עו	לשום בין עיניך ב' ענינים אלו תמיד	נא
עז	מטתך בדמעה תמסה מחרדת יום המיתה	נב

נג-נד	להתחבר ליראי ה'	עח
נה	להרחיק מפועלי און	עח
נו	אהוב המוכיחים	עט
נז	להמעיט בעיניך פעולותיך הטובים ולהגדיל בעיניך פשעיך	עט
נח	להרבות חסדי בוראך בעיניך	פ
נט	לא תהא משמש ע"מ לקבל פרס	פ
ס	יומם ולילה לא ימוש זכרו מפייך	פא
סא	לכוון בתפילה	פג
סב	לא תהי' כעבד המחבל מלאכתו הנכבדת	פה
סג	ואם אי אפשר לכוון בכל התפלה עכ"פ ברכה ראשונה של שמ"ע ופסוק ראשון של ק"ש	פה
סד	ללמוד פרשיות עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום ופרש"י	פה
סה	ללמוד שיעורים בגמרא	פו
סו	העוסק בגמרא אין לך מדה טובה הימנה	פז
סז	תלמוד תורה כנגד כולם	פז
סח	שלא ליהנות מכל מאכל בלא ברכה תחילה וסוף	פח
סט	לכסות הראש כשמזכיר שם ה'	פח
ע	לסגור העינים בשעת אמירת ברכה	פח
עא	ליטול ידים לתפלה ולאכילה ובעת עשיית צרכים	פט
עב	גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך	פט
עג	קדש עצמך בכל דבר	צ
עד	להיות צנוע בבית הכסא	צ
עה	שלא להסתכל באשה ואפי' פנויה	צ
עו	שלא לגלות סוד אחר	צג
עז	אפילו דברים שלא נאמרו בדרך סוד טמננס בלבך	צג
עח	שמור פיך מה שמדבר לאשתך	צד
עט-פ	לשמור על זמני התפלה	צד
פא	להכין לתפלה שעה אחת לפנייה	צה
פב	להיות מעשרה ראשונים	צו
פג	להניח תפילין	צו
פד	להתנהג בדרך בינוני במאכל ובמשתה ובכל מדות	צו
פה-פו	אל תט ימין ושמאל ובדיבורך	צו

צט	הסכרת פנים עם האמונה	פז
צט	רדוף אחר השלום	פח
צט	לקבוע עתים לתורה קודם אכילה ושכיבה	פט
ק	להזהיר בני הבית להדריכם ע"פ התורה	צ
קא	תחילת דינו של אדם קבעת עתים לתורה	צא
קא	לשמוח בתוכחה כמוצא שלל רב	צב
קג	תחילת מעשיך הבט סופם	צג
קד	הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה	צד
נד	שלא לסמוך על עצמו ולשמוע עצה ולקבל מוסר	צה
קה	לא תסמוך בעצמך ושמע עצה וקבל מוסר	צו
קו	תעשה מה שמוטל עליך לעשות בזריזות	צז
קו	לקום ממטתו בזריזות ולא כאיש עצל	צח
קח	לרוץ לבית התפלה	צט
קח	לשמור מטינוף רגליו	ק
קח	תכוין לברך יוצרך בשעת התפלה	קא
קט	שלא לדבר בלשון לע"ז בשעה שהחזן מתפלל ולענות אמן	קב
קי	שלא לשכוח פגיעת המות שתבא פתאום	קג
קי	שלא לעסוק במצוות ע"מ לקבל פרס	קד
קיא	לא להתרשל במצוה שבא לידך ותעשנה לש"ש בלא איחור	קה
קיג	אל תתעצל בברכת הלבנה	קו
קיד	אל תעשה דבר שילעילו הבריות	קז
קטו	אל תקלה או תצער אביך ואמך	קח
קטו	כבד אביך ואמך	קט
קטז	הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות	קי
קיז	אל תשכח להעניק להם צידה ולעשות לוי'	קיא
קיט	ותנחמם בדברים	קיב
קיט	אל תשים עיניך במי שנתעשר יותר ממך	קיג
קכא	אל תבהל לקצוף משום דבר פן תאבד חכמתך	קיד-קטו
קכג	אל תדבר עקשות ונבול פה	קטז
קכג	אל תחזק כעסך עם חברך יום אחד	קיז
קכג	תכנע עצמך לבקש ממנו מחילה	קיח
קכג	אל תדבר בצואר עתק	קיט

קכג	אל תעזי מצח	קכ
קכד	אל תשיב למחרפיך ולמכזיך	קכא
קכו	אל תתעבר על ריב לא לך	קכב
קכז	אל תתגאה על הבריות ותהיה שפל רוח	קכג
קכח	אל תהי בז לכל אדם ולכל דבר	קכד
קכח	צדק צדק תרדוף	קכה
קכח	אל יחסר לצדקה פחות ממחצית השקל בכל שנה	קכו
קכט	בכל יום תתן מתנה מועטת לצדקה קודם התפלה	קכז
קל	ואם הגיע למעשר תתן ויהי טרף לביתך	קכח
קל	תגמול הן לחיים הן למתים הן לעניים הן לעשירים	קכט
קלב	תהא שמח בחלקך	קל
קלב	תתפלל לה' תמיד להטות לכבו לתורתו	קלא
קלב	השלך על ה' יהבך והשתדל להוציא לכבוד שבת ויור"ט	קלב
קלד	תכבד שבת ויור"ט בכניסתו ויציאתו לערוך שלחן במוצ"ש	קלג
קלד	אל תישן כעצל והוי רגיל להקיץ בהנף החמה	קלד
קלו	אל תתפלל בלא נקיות כפים ובלא טהרה	קלה
קלו	המתפלל יכוין בתפלתו	קלו
קלח	יתפלל בנחת ישמיע לאזנו	קלז
קלח	בכל דרכיך דעהו ותשוהו לנגדך תמיד	קלח
קמ	אל תרבה לשמוח וזכור כי הוא רוח חיין	קלט
קמא	אל תאמר על מצוה אעשה למחר שמא לא תפנה	קמ
קמב	אל תפרד מללמוד חכמה ומוסר	קמא
קמד	אל תניח דרך חסידות אע"פ שמלעיגין עליך	קמב
קמה	אל תקפץ מדרך מליתן תמיד אל העניים ולאביונים	קמג
קמז	מבשרך אל תתעלם	קמד
קמח	אל תאחר לרוץ ולמהר ולהכין לפניהם שלחן ולחם	קמה
קמח	להביא מעשר לבית האוצר כי מתן בסתר יכפה אף	קמו
קנ	להסתכל למי שגדול ממך בעבודה	קמז
קנא	שלא להרים יד על חבירו אפילו הוא מקלל אביו ואמו	קמח
קנג	אל תוציא דבה ולשה"י על שום ברי'	קמט
קנד	אל תהי נבהל להשיב בעזות למי שאמר דברים לא טובים	קנ
קנה	אל תשמיע בחוץ קולך	קנא

קנה	אל תהי צווח כבהמה	קנב
קנה	דבריך יהיו בנחת	קנג
קנה	המלכין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעוה"ב	קנד-קנה
קנו	אל תראה יכולת נגד שום אדם	קנו-קנו
קנח	אל תדרוך אחר הכבוד	קנח
קנט	לא תעלה במעלה שאינה ראוי' לך	קנט
קנט	אל יכבדוך בני אדם פן יבעטו וישפילוך	קס
קס	אל תרף מלבקש ריעים ואל ימעט לפניך שונא אחד	קסא
קסב	המגנה מקח חבירו הוא חסר דעת	קסב
קסד	הרואה שנתעשר ירא שמה קבל שכרו בעוה"ז	קסג
קסה	אל תטה את חבריך מדרך טובה לדרך רעה	קסד
קסו	אל תאכל אכילה גסה	קסה
קסח	הרבה חלאים באים מרוב אכילה	קסו
קסח	אל תהי בסוכאי יין ובזוללי בשר	קסז
קסח	פן תשכח את בוראך ותחטא	קסח
קסט	אל תטיל אימה יתירה בתוך ביתך	קסט-קע
קע	אל תתייחד עם שום אשה חוץ מאשתך ואמך ובתך	קעא
קעב	אל תשכח אשה ביפיה ובטוב מעשיה	קעב
קעד	אל תתן תפארת לעצמך	קעג
קעד	אל תיקר גופך בעיניך	קעד
קעה	אל תבהל מעשיך	קעה
קעה	לעולם ידבר בלשון קצרה אפילו לעת הצורך	קעו
קפא	קנה לך חבר נאמן	קעז
קפא	שמור חבר נאמן ואל תאבדהו	קעח
קפב	שלא להחניף לחברך ולדבר בשפתי חלקות	קעט
קפב	שלא לדבר לחברך בלב ולב	קפ
קפג	שלא להונות לשום נכרי	קפא
קפד	אל תתחבר לאדם רע חוטא וכעסן וכסיל	קפב
קפה	אל תעלה ברעתך לנצח את החכם	קפג
קפז	אל תהי קפדן לדבר מועט	קפד
קפז	אל תהי להוט לדעת הסתרים שבין אדם לחבירו	קפה
קפח	אל תעש בסתר מה שתתכייש בגלוי	קפו

קפז-קפח	אל תחשוב עון להבא להתנצל לפניך אם מדבר אמת או לא	קפט
קפט	אל תסמוך לידי מתנת בוי"ד, ותעבוד לבקש מזונותיך	קצ
קצ	אל יהי ממון שלך חביב עליך יותר מגופך	קצג
קצא	אל תתן בלבבך קנאה, ויש קנאה שהיא מצוה	קצד
קצב	אל תרגיל לישבע אפילו על אמת	קצה
קצג	אל תאחר לעשות תשובה שלמה	קצו
קצד	על תעמל לרוח	קצח
קצה	אל תשמע דברים בטלים	קצח
קצו	אל תכנה שם רע לחברך	קצו
קצז	הבוטח בעשרו יכשל תחת שונאיו	קצז
קצח	אל תהי סרבן לאנשי עירך לבטל רצונך מפני אחרים	קצח
קצט	אל תרגיל עצמך לאכול חוץ מביתך שלא בסעודת מצוה	קצט
ר	אל תשתכר מיין	ר
רא	אל תכעס באשתך	רא
רב	כבד את אשתך ותסירנה מן החטא	רב
רג	אל תשב עם לצנים ופחותי נפש	רג
רד	אל תתעצל לבקש חכמה וליסר חברך בדרך כבוד	רד
רה	אל תדבר בלא עתו ושמור פתחי פיך	רה
רו	אל תדבר עם מהולל ומשוגע שיבזה דבריך	רו
רז	אל תהי כפוי טובה, וכבד למי שפתח לך פתח	רז
רח	אל תוציא מפין דבר שקר והי' נאמן אפילו לנכרי	רח
רט	להקדים שלום לכל אדם ואפילו לנכרי	רט
רי	לעמוד אצל חכם ולהאזין לדבריו	רי

ליום השבת

ריב	להפריש מעשר מכל מה שירויח	א
ריב	שיתן צדקה מאשר תשיג ידו	ב
רטו	שיתפלל ערב ובקר עם הצבור בכל יום	ג
רטו	שיניח תפילין בכל יום	ד
רטז	שיקבע מזוזה בכל שער ביתו	ה
ריז	שיקבע עתים לתורה	ו
ריז	שיהא נאמן במשאו ובמתנו ובדיבורו	ז-ח

ריח	שיכבד לומדי תורה בכל יכלתו	ט
ריח	שיוכיח את עמיחו ולא תשא עליו חטא	י
רכא	שיריץ את חבירו לכף זכות	יא
רכב	שימחול בכל לילה לכל מי שחטא לו בדברים	יב
רכב	שישתדל להכניס שלום בין איש לאשתו	יג
רכג	שיזהיר את בני ביחו על החפלה נטילת ידים וברכת המזון	יד
רכה	שיפרע התמיד בכל ששי	טו
רכה	ללמוד הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום ופרש"י ככל שבוע	טז
רכז	שיקרא את אגרת התשובה לר"י בשבוע שיחול ראש השנה	יז
רכז	שיקבע סעודה שלישית בכל שבח אחר מנחה	יח
רכח	לכבד את השבת כברכת ה'	יט
רכח	לערוך שלחן ככל מוצאי שבת ולאכול אפילו דבר מועט	כ-כא
רכט	לסייע לחבירו בכל מה שיצטרך בגופו ובדבריו	כב
רל	שיתודה בכל לילה קודם שישיץ ויתאכל על הגלות והחורבן	כג
רלא	שיתענה יום אחד בכל חודש	כד
רלב	שיהיה צנוע כמעשיו הטובים כי הוא עבודה הרצויה	כה

רלה אגרת התשובה לרבינו יונה

להשלמת הספר הננו מציגים פה תשובת רבינו הרא"ש ז"ל
(שו"ת הרא"ש כלל נ"ה בענין תקנת הנישואין) שכתב לאחר מחכמי
ספרד החכם ר' ישראל ששאל בענין תקנה שנכתבה בלשון
ערבי ואמר החכם הנ"ל שאי אפשר לפרש התקנה אלא למי
שבקי בלשון ערבי. וע"ז השיב הרא"ש ז"ל, וז"ל:

הצעה הראשונה שכתבת שאין ראוי שיפסוק דין זה אלא מי שיש בו שני דברים
הללו, שיהיה בעל סברא נכונה, והשנייה שיהיה בקי בלשון ערב האמיתית, על
הצעת הסברא תהלה לא-ל חנני אלקים ויש לי כל בסברא אמיתית של תורת
משה רבינו ע"ה ככל חכמי ספרד הנמצאים בימים האלה, ואע"פ שלא ידעתי
מחכמה חיצונית שלכם בריך רחמנא דשזבן מינה כי בא האות והמופת להריח
האדם מיראת השם ותורתו. ועל לשון ערב האמיתית שאיני בקי בה על מי יש
לסמוך אלא עליך שאין בקי בו כמוך כי כל חבוריך על דרך לשון הערב ועל
נוסח תרגומך שתרגמת לשון ערב בניתי יסוד דברי ואם תסתור הבנין אז נאמר
שאין בעל סברה נכונה כמוך. ולא ראיתי בכתבך הראשון גם בשני גם בשלישי
גם לא שמעתי מפיך סברא שיש בה ממש, ועל זה יוכיחו הרואים והשומעים כי
תהלה לא-ל יש בעיר בעלי סברות זה ידעתי שכל בני העיר נחלקו על תרגומך
ופירושך שפירשת ערב מסתחקי מיראתהו אותן שנתנו להן המתנה. וגם הוא לשון
הסופרים כשאדם מחלק נכסיו על פיו ומשייר מקצת למי שראוי לירש כותבין
אותו השטר באותו לשון הרי אתה רואה שתיקון סופרים שתקנו חכמי לשון
הערב מכחישיין לשון פירושך אלא דמעילת פילא בקופא דמחטא לתת סניגרון
לדברייך כפה ובכתב ולא מן לבי ואחרי שאני אומן וכלי אומנותך בידי כי ע"פ
תרגומך פסקתי אע"פ שאיני מתלמידי תלמידים אחרונים של רב אשי ע"ה אתה
צריך לשמוע לי, ואי אפשר לך לחלוק עלי אם לא שתסתור דברי בסברות וראיות
ברורות. ואין שומעין לך במה שתלית הדבר במה שאיני בקי בלשון ערב ואין לי
כלי אומנות כי בכלי אומנותך נצחתייך.

והצעה השנית שכתבת דלשון ערב שנעשית בה תקנת הנישואין ושהורגלו סופרי
ארצנו לכתוב בה שטרי הודאות והלואות ומקח וממכר וכל מיני חזוקין אינה
הלשון שמדברים בה ההמון, נער יכתבנו לסברא זו. רחמנא ליצלן מהאי דעתא
כי דרך החכמים לכתוב ספרי חכמות בלשון חירות משל ומליצה, אבל אם באו
חכמים לתקן תקנה לרורות עכ"פ הסברא נותנת שיכתובה בלשון מובן לכל למען

ירוך קורא בו, כי דבר זו אינו מסוד לזריוזין אלא לכל המון העם, ואם יכתבו התקנות בלשון חידות ומשל נמצאת תקנתן בטלה ומתקני תקנות אחרי שבאו ופירושו לכל הצורך ולואי שלא יולד ספק בדבריהם, וכל שכן שמתחילה לא יכתבו בלשון חידה ומשל ויהיו דכריהם כחוכא ואטלולא.

וגם על שטרי חזוקין שכתבת שאין בלשון שמדברים בה ההמון, הפלא ופלא לשומעין רבר זה שתקנו תיקון שטרות בלשון העילם מעיני ההמון, א"כ מי יפרשהו להם יום בכל פעם צריכין להראותו לבקי כמוך שיפרש להם השטר. אני רואה לחכמי התלמוד שהיו חכמים גדולים בעינינו ותקנו כמה לשונות בשטרות משום שופרא דשטרי אע"פ שלא היו צריכין להם דאף אם לא נכתבו היה הדין כך, אלא שחשו לבית דין טועין שלא ידע פירוש לשון השטרות בלשון חידה ומשל. והראיה שבהן שאינו כך שאני רואה בשטרי ערב אריכות דברים ולשון הריוט כפול ומכופל עשר ידות ממה שיש בתיקון שטרות שכתבו הגאונים זכרם לברכה.

ומה שכתבת כי הזקן החכם רבי יעקב בן שושאן נ"ע היה שלם באותן שתי המדות ומי יעלה על לבו להרהר אחריו ולבטל פירושו, זו אינה ראייה, מי לנו גדול כרש"י וצ"ל שהאיר עיני הגולה בפירושו ונחלקו עליו בהרבה מקומות יוצאי ירכו ר"ת ור"י ז"ל וסתרו דבריו כי תורת אמת היא ואין מחניפין לשום אדם. ועל שתי המדות שהיו בו, קורא אני עליו במדת הסברא ועליך במדת הלשון יפתח בדרורו כשמואל ברורו, ועל פירושך ותרגומך סמכתי ופסקתי ועוד שאר הגאונים דמאביי ורכא ואילך הלכה ככתראי הילכך דידן עדיפא. ואני לא הכרתי את הזקן רבי יעקב נ"ע אבל הכרתי את בנו רבי דוד והיה אצלי חכם מאד בסברא נכונה וישרה. וגם אמרו עליו שהיה בקי במדת הלשון וההקדוק ודגנו עמו אני ושאר חכמי התלמוד עד היום הזה. ואם החכם רבי דוד חזר ודן כשמועתו מי יאמר לו מה תעשה, בכח המלך היה דן.

ומה שכתבת שאם היה הזקן ר' יעקב נ"ע עמנו עומד היום לא היה יכול לישב בלבו ולצייר בשכלו עניניה על אופניהם ולא היה יכול להגיע לאמיתת הענינים, הפלאת לדבר אם נסתרה דרכה מלב כל החכמים להבין ולא ידע אנוש ערכה ואין בארץ מבין דרכה, מי יעלה לנו השמימה להשמיענו אותה ודברים בטלים הם. אלא ודאי אם יברר לנו החכם פירוש המלות לפי השגת ידעתו כאשר פירשת אתה פירוש המלות של התקנה לא אסמוך על מה שיאמר. עוד יש פירוש אחר בלבי שאיני יכול להוציאו בפה שתבין אותו, דא"כ מה יתרון לבעלי השגת הלשון אחרי שלא יכונן על שפתיו אם חכמת חכמת לך. אלא ודאי דברי רוח הם ומילי דכדי אינן ודברים שבלב אינן דברים אלו דברי נבואה.

ומה שכתב הראיה החזקה על אמיתת פירושו היא שנתקיימו דבריו וכן נוהגין בטוליטולה ובנותיה, ומה ראה היא זו לעבור על דברי תורה, הוא היה זקן ונכבד ודן בכח המלך ומי יאמר לו מה תעשה הוצרכו לקיים דבריו. ואם ע"פ פירושו יראה לי שאין התקנה כך למה אשמע לפירושו מאחר שיש לנו פירוש נכון ומוכן לכל העולם, ועוד שפירושי הוא לקיים דברי תורה ולהעמיד ממון בחזקתו.

ומה שהבאת ראייה מסופרי העיר שכתבו צואת הנשים ומחלקות נכסיהם על פיהם ואייה אדם מוחה בידם, מה ראה היא מסופרים למה לא יכתבו הסופרים ויחתמו העדים מה שמצוים להם לכתוב ולחתום כדי להרבות שכרם, וכן ראוי לכתוב להם כל הענינים שבין אדם לחברו וכשיבא הדבר לידי ערעור וכי יוכלו לומר אותם שצוו לכתוב השטר אם לא היה הדבר שריר וקיים לא היה הסופר והעדים כותבים וחותמים, ואין ערעור על הסופר והעדים אם יבטל הדיין מה שכתבו כי יאמרו אנו כתבנו וחתמנו כאשר צוו עלינו בעלי הנכסים שהיה הממון אז בידם. ומי שירצה לערער על בעלי הצואה יבא ויערער. ואין נקרא פשט מנהג ע"י הסופרים כי הם כוחבים כל המתבקש מהם, ושמא לא ידע המערער שהיה לו כח לערער ולבטל, או שמא ערער וסלקוהו בדמים, או שמא דן דיין אחד שמתמנה בכתב המלך מדעת עצמו כפי רצונו וכפי העת, ואין לעשוח מזה מנהג קבוע שיעביר הדיין אמת מדברי תורה לקיים המנהג אם לא שיאמרו רוב טובי העיר נמלכנו והסכמנו מנהג זה.

ועל שכתבת מגורת השכל וגורת הדת, מה אשיב על זה לא חהא תורה שלנו כשיחה בטלה שלכם חכמת הגיונכם אשר הרחיקו כל חכמי הדת, נביא ממנה אות או מופת לחייב ולזכות ולאסור ולהתיר, והלא חוצבי מקורה לא האמינו במשה ובמשפטים ובחוקים צדיקים אשר נתנו על ידו בכתב ובקבלה, ואיך שואבי מימיה יביאו ראייה מהם לחקים ומשפטים של משה רבינו עליו השלום ולפסוק דינין במשלים שהורגלו בהם חכמת הגיונם. אף אף זאת, וכי בימי ובמקומי יפסקו הדינין ע"פ המשלים, תהלה לא-ל בעודי חי עוד יש תורה בישראל להביא ראייה מהמשנה וגמרא בכלית וירושלמית ולא יצטרכו להביא משלים לפסקי הדינים, כי חכמת הפילוסופיא וחכמת התורה והמשפטים אינן על דרך אחת, כי חכמת התורה היא קבלה למשה מסיני והחכם ידרוש בה במדות שנתנה לירדש בהם, ומדמה מילתא למילתא אע"פ שאין הדברים נמשכים אחר חכמת הטבע אנו הולכין ע"פ הקבלה. אבל חכמת הפילוסופיא היא טבעית וחכמים גדולים היו והעמידו כל דבר על טבעו, ומרוכב חכמתם העמיקו שחתו והוצרכו לכפור בתורת משה לפי שאין כל התורה טבעית אלא קבלה, ועל זה נאמר "תמים תהיה", כלומר אפילו יבא לך הדבר חוץ מן הטבע אל תהרהר על הקבלה אלא בתמימות

התהלך לפניו. לכן אין להביא ראיה מדבריהם לעשות אות ומופת וגזרות ומשלים על משפטי י"י הישרים, ועל זה אמר החכם "כל באיה לא ישובון". רוצה לומר כל הבא ונכנס מתחילה בחכמה זו לא יוכל לצאת ממנה להכנס בלבו חכמת התורה כי לא יוכל לשוב מחכמה טבעית שהורגל בה כי לכו תמיד להמשך אחריה, ומחמת זה לא ישיג לעמוד על חכמת התורה שהיא ארחות חיים כי יהיה לכו תמיד על חכמת הטבע ותעלה ברוחו להשוות שתי החכמות יחד ולהביא ראיה מזו לזו, ומתוך זה יעות המשפט כי שני הפכים הם צרות זו לזו ולא ישכנו במקום אחד.

ומה שכתבת ועוד כי הדעת נוטה לכך, כי רחל שהיו לה נכסים קודם שנשאת שזכתה בהם מכתובת בעל אחר או מצאה מציאה או נפל לה מירושה ובאה התורה והפקיעה ממנה טובת הנאה שהיתה לה בנכסים שתניחם למי שתרצה וזכתה הבעל בהן וחזרה התקנה והפקיעה חצי אותו זכות והניחה אותם בחזקת אותה ענייה בעלת הנכבד שיהיה לה טובת הנאה בהן, תמה הוא היאך נכנסה סברא זו בלבך שהניחו רוב נשים שנשאות בתולות ונותנין אביה ואמה עמה מוהר ומתן ובשבילם תקנו שלא תסוב מהר ומתן שנתנו למשפחת האב אלא ישאר במשפחת האב וכענין כתובת בנין דכרין ותקנו בשביל דבר שאינו מצוי אשה שמצאה מציאה או ירשה או זכתה מכתובת בעלה ולעשות לה טובת הנאה שתניחם למי שתרצה. ועוד אם באו לעשות טובת הנאה לענייה זו בעלת הנכסים א"כ ישליטה בחייה על הנכסים לעשות בהן מה שתרצה, וזו תהיה לה טובת הנאה שלמה, הנאה הנראית לעינים יותר מאחרי מותה כשהיא בקברה. אלא נראה מתוך כתב יריך שכל דברייך הפכים, ויראו הרואים וישמעו השומעים שכן הוא.

נאם אשר בן ה"ר יחיאל זצ"ל